

ISSN 2227-8877

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. Каразіна
№ 1124

Серія “Романо-германська філологія.

Методика викладання іноземних мов”

Випуск 78

Видається з 1966 року

Харків
2014

Вісник містить статті з актуальних проблем дискурсології, лінгвостилістики і граматики у синхронії та діахронії. Розглянуті питання перекладу на базі германських та слов'янських мов. У статтях цього вісника висвітлено новітні розробки харківських, українських, російських та словацьких лінгвістів з романо-германської філології, що відповідають новітній функціональній парадигмі лінгвістичних студій.

Для лінгвістів, викладачів, аспірантів та пошукачів, студентів старших курсів.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 10 від 3 листопада 2014 р.)

Головний редактор:

І.С. Шевченко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Редакційна колегія:

Секція: Романо-германська філологія

Д. Александрова, докт. наук (Софійський університет імені Святого Климента Охридського, Болгарія)
В.І. Говердовський, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
В.В. Дементьев, докт. філол. наук (Саратовський державний університет імені М.Г. Чернишевського, Росія)
Ф. Домінгос Матіто, докт. наук (університет Ріоха, Іспанія)
П. Карагьозов, докт. наук (Софійський університет імені Святого Климента Охридського, Болгарія)
Г. Коллер, докт. наук (університет імені Фрідріха-Олександра, Ерланген-Нюрнберг, ФРН)
Т.А. Комова, докт. філол. наук (Московський державний університет імені М.В. Ломоносова, Росія)
А.П. Мартинюк, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.М. Мінкін, докт. філол. наук (Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна)
О.І. Морозова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.С. Піхтовнікова, докт. філол. наук (Приазовський технічний університет, Маріуполь, Україна)
О.В. Ребрій, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
В.О. Самохіна, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.В. Солощук, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
С.О. Швачко, докт. філол. наук (Сумський державний університет, Україна)

Секція: Методика викладання іноземних мов

Н.Ф. Бориско, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
Л.С. Нечепоренко, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
С.Ю. Ніколаєва, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
В.Г. Пасинок, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
О.Б. Тарнопольський, докт. пед. наук (Дніпропетровський університет економіки і права, Україна)
Л.М. Черноватий, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Відповідальний секретар:

Л.Р. Безугла, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
факультет іноземних мов
Тел.: (057) 707-51-44
dilovamova@mail.ru

Текст подано в авторській редакції

Статті пройшли зовнішнє та внутрішнє рецензування

Свідоцтво про держреєстрацію КВ № 11825–696 ПР від 04.10.2006.

© Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2014

ЗМІСТ

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

С.А. Жаботинская, А.В. Лещенко КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ ДИСКУРСА	6
Л.Р. Безуглая, В.А. Остапченко ТЕКСТОВЫЙ КОНЦЕПТ <i>LEERE</i> В ПОЭТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ Р.М. РИЛЬКЕ	16
Н.С. Бытко ЗАИМСТВОВАНИЕ ФЛОРИСТИЧЕСКИХ НАИМЕНОВАНИЙ В АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК В ИНДИИ (опыт концептуального анализа)	21
И.В. Давыденко АРХЕТИПИЧЕСКИЙ ОБРАЗ ЗЕМЛИ В АНГЛИЙСКОЙ КАРТИНЕ МИРА	30
О.Я. Дойчик ХУДОЖНИЙ КОНЦЕПТ <i>ART</i> В ІДЮСТИЛІ ДЖУЛІАНА БАРНСА	35
М.А. Желуденко, М.Н. Горюнова, А.П. Сабитова ЯЗЫКОВОЙ ПУРИЗМ КАК СПОСОБ БОРЬБЫ С АНГЛИЦИЗМАМИ (на примере исландского языка)	42
В.О. Турченко СКРОМНІСТЬ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ВІКТОРІАНСЬКОЇ ЕПОХИ	47
Ю.Ю. Шамаева ОНТОЛОГИЯ ВЕРБАЛИЗОВАННОЙ КАТЕГОРИИ ЭМОЦИИ	52
А.Ю. Поникарёва РОЛЬ ЛОГИКО-СМЫСЛОВЫХ СВЯЗЕЙ СЛОЖНОСОЧИНЕННЫХ СИНТАКСИЧЕСКИХ КОНСТРУКЦИЙ В ОБЕСПЕЧЕНИИ РЕЧЕВОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ (на материале речей Б. Обамы и Д. Кемерона)	59
Попельнух Д.А. ОЦІННИЙ КОМПОНЕНТ КОНЦЕПТУ <i>НІЧ</i> В СУЧАСНІЙ ЛІРИЧНІЙ ТА РОК-ПОЕЗІЇ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ	66

ДИСКУРСОЛОГІЯ: СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА

А.А. Калита ОЦЕНКА ЭМОЦИОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕЧЕВОЙ ПАУЗЫ	72
Т.А. Крисанова СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ЛІНГВІСТИКИ ЕМОЦІЙ	79
И.Н. Лавриненко МЕНА КОММУНИКАТИВНЫХ РОЛЕЙ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ КИНОДИСКУРСЕ: ЭТНОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ	86
І.І. Морозова ДИСКУРСИВНІ ПРАКТИКИ БРИТАНСЬКОЇ ЖІНКИ ХІХ СТ. У КОМУНІКАТИВНІЙ СИТУАЦІЇ «СПІЛКУВАННЯ З ПРИСЛУГОЮ»	92
О.М. Мосейчук СПЕЦИФИКА РЕАЛІЗАЦІЇ КЛАСОВОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ	97
Л.М. Шкурашівська СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕМПОРАЛЬНОЇ РЕФЕРЕНЦІЇ (на матеріалі французької мови)	104
З.В. Бандурко МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ «НОВОЇ ДІЛОВИТОСТІ»	110
О.Ю. Беляева БРИТАНСКИЙ ПЕСЕННО-ДРАМАТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС КАК МУЗЫКАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНОЕ СОБЫТИЕ	116
А.В. Булкіна РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ПОЗИТИВНОГО ОЦІНЮВАННЯ В МОВЛЕННІСВОМУ ЖАНРІ «ЗНАЙОМСТВО» ДІАЛОГІЧНОГО ЛЮБОВНОГО ДИСКУРСУ: ТАКТИКА КОМПЛІМЕНТУ (на матеріалі творчості Томаса Гарді)	121
М.З. Конєва ОЦІНКА У ФОКУСІ ФУНКЦІОНАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ПАРАДИГМИ	126
Е.В. Лященко ИСТОРИЧЕСКАЯ ДИНАМИКА РЕЧЕВЫХ АКТОВ БЛАГОДАРНОСТИ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ДИАЛОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ	132

Р.Ш. Мусаєва	
ДИСКУРСИВНІ ВЛАСТИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ	
«ДРУЖНЯ БЕСІДА»	137
І.М. Панченко	
ІМПЛІЦИТНА АДРЕСАТНА РЕФЕРЕНЦІЯ В МОВЛЕННЄВИХ	
АКТАХ ДИРЕКТИВАХ	144

КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ ДИСКУРСА

*С.А. Жаботинская, докт. филол. наук,
А.В. Лещенко, канд. филол. наук (Черкассы)*

В статье, посвященной уяснению сути понятия «дискурс», излагаются его различные толкования и на их основе предлагается определение дискурса как коммуникативной ситуации, локализованной в определенном пространстве и времени. При этом дискурс рассматривается как сложная понятийная сущность, имеющая концептуальную модель, информационными фокусами (ИФ) которой являются АДРЕСАНТ, АДРЕСАТ и ТЕКСТ, наделенные рядом атрибутов (АИФ), относящихся к коммуникативно-прагматическому контексту и более широкому временному социокультурному контексту интеракции. Концептуальная модель позволяет связать в рамках целого такие понятия, как социо- и психотип коммуникантов, их коммуникативная компетенция, коммуникативный регистр общения, коммуникативная цель и жанр текста.

Ключевые слова: атрибуты информационных фокусов, дискурс, интеракция, информационные фокусы, концептуальная модель.

Жаботинська С.А., Лещенко Г.В. Концептуальна модель дискурсу. У статті, присвяченій з'ясуванню суті поняття «дискурс», наведено його різні тлумачення і на їх основі запропоновано визначення дискурсу як комунікативної ситуації, локалізованої у певному просторі й часі. При цьому дискурс розглядається як складна поняттєва сутність, що має концептуальну модель, інформаційними фокусами (ІФ) якої є АДРЕСАНТ, АДРЕСАТ і ТЕКСТ, наділені низкою атрибутів (АІФ), віднесених до комунікативно-прагматичного контексту і ширшого часового соціокультурного контексту інтеракції. Концептуальна модель дозволяє зв'язати в рамках цілого такі поняття, як соціо- та психотип комунікантів, їх комунікативна компетенція, комунікативний регістр спілкування, комунікативна мета і жанр тексту.

Ключові слова: атрибуты інформаційних фокусів, дискурс, інтеракція, інформаційні фокуси, концептуальна модель.

Zhabotynska S.A., Leshchenko A.V. Conceptual Model of Discourse. This paper, concerned with the meaning of the term “discourse”, analyzes its different interpretations and integrates them in the definition of discourse as a communicative situation localized in a particular space and time. Discourse is considered as a complex notion, the conceptual model of which includes the information focuses (IF) of the ADDRESSOR, ADDRESSEE, and TEXT that have their attributes (AIF) belonging to the communicative-pragmatic context and to the broader temporal socio-cultural context of interaction. The conceptual model links into a cohesive whole such entities as the socio- and psychotype of interacting subjects, their communicative competence, the communicative register of interaction, the communicative goal, and the text genre.

Key words: attributes of information focuses, discourse, interaction, information focuses, conceptual model.

Одним из наиболее сложных и многомерных феноменов современного гуманитарного знания является дискурс, изучению которого посвящены многочисленные работы зарубежных [4; 37; 36; 8; 39; 24; 19; 23; 20; 31 и др.] и отечественных исследователей [2; 26; 25; 32; 10 и др.]. Несмотря на широкую востребованность термина «дискурс», четкого и общепринятого определения стоящего

за ним понятия не существует до сих пор, что объясняется как междисциплинарным статусом самого понятия, так и различиями в его первоначальной трактовке национальными школами дискурсивного анализа: англо-американской (З. Харрис, Дж. Граймс, Т. Гивон, У. Чейф), французской (Э. Бенвенист, М. Пеше, М. Фуко, П. Серио), немецко-австрийской (У. Маас, Ю. Линк, Ю. Хабермас, Р. Водак) (подробнее см. в [31, с. 136–142]).

Семантическая неоднозначность термина «дискурс» [см. 25, с. 35–42] определила разнообразие его лингвистических толкований, где в зависимости от научных позиций исследователей понятие дискурса соотносится с понятиями «текст», «высказывание», «коммуникативная ситуация», «коммуникативное событие», «речевой жанр», «функциональный стиль», «подстиль», «коммуникативная интеракция» и пр. Трудности, связанные с делимитацией понятийных границ термина «дискурс», являются следствием концептуальной «размытости» самого термина, поэтому актуальной видится проблема систематизации базовых положений о природе, структуре и функциях дискурса и выработки единого унифицированного подхода к его изучению, интегрирующего накопленный опыт лингвистики текста и дискурса-анализа. Целью статьи является построение и описание концептуальной (понятийной) модели дискурса, способствующей формированию обобщенного представления о принципах внутренней организации анализируемого понятия.

В большинстве современных концепций дискурс рассматривается как интегральный феномен, мыслекоммуникативная деятельность, которая является совокупностью процесса и результата и включает в себя как экстралингвистический, так и собственно лингвистический аспект [32, с. 38]. Лингвистический аспект дискурса охватывает речевую деятельность коммуникантов (процесс) и текст (результат), экстралингвистический аспект включает когнитивную и коммуникативную деятельность, а также дискурсивный контекст.

На наш взгляд, для понимания сути дискурса ключевым является положение о его интеракцио-

нальности, предполагающей совместную коммуникационную (знаковую) деятельность субъектов, их «взаимодействие, помещенное в социально-культурные условия ситуации» [39, с. 398]. При этом субъекты коммуникации связаны взаимными ожиданиями и установками, общим интересом к предмету общения [6, с. 117]. Такая точка зрения более чем правомерна, поскольку сама коммуникация в целом и человеческая коммуникация в частности есть процесс взаимной координации деятельности посредством вербальных и невербальных знаковых систем, вырабатываемых и изменяемых в самом этом процессе (У. Матурана), поэтому коммуникационный процесс предполагает создание сферы совместных действий, консенсуальной дискурсивной (или знаковой) сферы [см. 18]. Эффект коммуникационного взаимодействия (интеракции) проявляется в сближении или отдалении позиций коммуникатора и реципиента по поводу общего предмета, т.е. в расширении или сближении возможностей их взаимопонимания и сотрудничества и в конечном счете – в достижении *согласия* между партнерами по коммуникации. Возникновение согласия обеспечивает взаимопроникновение картин мира, оценок, чувств участников интеракции, что позволяет им понимать, принимать или отвергать точки зрения и оценки друг друга [6, с. 117]. Интерактивность (ср. диалогичность в трактовке М. М. Бахтина) является природным свойством дискурса и проявляется в его адресованности, общности проблем, диалогическом характере мышления / понимания и т.д. [32].

В терминах диалогических отношений, устанавливаемых между субъектами коммуникации, дискурс следует понимать как взаимодействие коммуникантов (адресанта и адресата), осуществляемое с помощью семиотического кода в определенной ситуации общения, вписанной в определенный социально-культурный контекст. В случае вербального дискурса взаимодействие коммуникантов осуществляется посредством текстов (устных и письменных), создаваемых с помощью языкового кода. Это взаимодействие имеет два взаимосвязанных аспекта – адресацию как создание тек-

ста автором для адресата и интерпретацию как восприятие и понимание последним того, что хотел сообщить автор. В качестве основных составляющих дискурса выступают участники коммуникации (адресант и адресат), текст и дискурсивный контекст.

В нашем исследовании АДРЕСАНТ и АДРЕСАТ соотносимы с понятием *дискурсивной личности*, которое в современных работах представляет собой расширенную интерпретацию понятия «языковая личность», сформулированного Ю.Н. Карауловым [17, с. 245] (о трансформации понятия см. [21]). В условиях коммуникативной деятельности (реальной или виртуальной) *дискурсивная личность* субъекта конкретизируется в его *коммуникативной личности*, ответственной за протекание речевой коммуникации и активирующей резервы *языковой личности*, необходимые для формирования / восприятия вербального сообщения (текста). Дискурсивная личность характеризуется наличием дискурсивной компетенции, которая детерминирует выбор говорящим языковых средств и структур, речевых стратегий и тактик с учетом принятых в обществе правил общения, этнокультурных доминант и стереотипов, этически ориентированных установок межличностного взаимодействия и пр.

Дискурсивные личности адресанта и адресата взаимодействуют в ДИСКУРСИВНОМ КОНТЕКСТЕ, который, наряду с внутриязыковыми условиями, исходящими от языковых элементов и их отношений, включает и комплекс внешних по отношению к языку условий коммуникации, спроецированных в область дискурса [32]. Необходимыми предпосылками формирования дискурсивного контекста становятся ситуация общения, определенные культурные и социальные факторы, оказывающие влияние на реализацию смысла высказывания, опыт и знания субъектов коммуникации, их намерения в отношении друг друга, их статусно-ролевые характеристики, их психическое и физическое состояние [37, с. 9]. Дискурсивный контекст можно условно разделить на временной социокультурный и коммуникативно-прагматический

контексты (что соответствует определению макро- и микросреды существования текста, по А.А. Чувакину [см. 28, с. 30–31]). Если *временной социокультурный контекст* предоставляет информацию о культурно-исторических и социальных характеристиках коммуникантов, то *коммуникативно-прагматический контекст* специфицирует собственно коммуникативный акт (коммуникативный регистр общения и коммуникативные интенции адресата и адресанта). Оба контекста «скреплены» антропоцентрами адресанта и адресата, взаимодействие которых в общем дискурсивном контексте определяется понятием *коммуникативной ситуации*, включающей «условия общения, предметный ряд, время и место коммуникации, самих коммуникантов, их отношения друг к другу и т.п.» [29, с. 238]. Коммуникативная ситуация влияет на содержание и форму сообщения.

В классической теории коммуникации под сообщением понимается комплекс знаковых средств, построенных на базе одного или более кодов с целью передачи определенных смыслов и интерпретируемых на основе этих же или других кодов. Вербальное сообщение, создаваемое и интерпретируемое с помощью языкового кода, есть ТЕКСТ.

В нашем исследовании для уточнения взаимосвязи между указанными выше составляющими дискурса используется его **концептуальная (понятийная) модель**, основные компоненты которой представлены в виде информационных фокусов (далее – ИФ) и атрибутов информационных фокусов (далее – АИФ) (об использовании этих понятий см. [15]). В качестве информационных фокусов дискурса выступают АДРЕСАНТ, АДРЕСАТ и ТЕКСТ. ИФ «адресант» и «адресат» наделены атрибутами, каковыми являются место, время, социо-/ психотип коммуникантов, их коммуникативная компетенция, коммуникативная цель и коммуникативный регистр ситуации общения.

Как дискурсивные личности, АДРЕСАНТ и АДРЕСАТ взаимодействуют во временном социокультурном контексте, специфика которого зависит от места, времени, социо- и психо-

типа суб'єктів комунікації. Під *местом* розуміється належність адресанта і адресата не тільки до певного географічного регіону, але й до відповідної цьому регіону культури або субкультури. Під *временем* розуміється належність адресанта і адресата до певної історичної епохи, до певного історичного періоду. *Соціо-* і *психотип* комунікантів передбачає, з однієї сторони, їх належність до різних соціальних груп (етнічної, гендерної, вікової, статусної, освітньої, професійної і пр.), а з іншої сторони – до певного психологічного типу, під яким розуміється тип психологічного стану автора, створює текст, і читача цього тексту (ср. запропоновану В.П. Бєляніним психолінгвістичну типологію художественних текстів за їх емоційно-смыслову домінують, залежну від акцентуованості свідомості авторів [3]).

Вісний соціокультурний контекст впливає на комунікативно-прагматичний контекст, пов'язаний з власне комунікативним актом, який здійснюється в певному місці і часі, залежить від комунікативного реєстру і проявляє комунікативну компетентність адресанта і адресата, їх комунікативні наміри, реалізовані за допомогою комунікативних стратегій і тактик.

Взаємоналежність комунікативно-прагматичного і вісного соціокультурного контекстів передбачає особливості комунікативної ситуації. Проявляється в ній *комунікативна компетентність* адресанта і адресата є їх здатність здійснювати мовну діяльність засобами мови в відповідності до цілей і ситуації спілкування в межах тієї або іншої сфери діяльності. Комунікативна компетентність є комплексне поняття, включає в себе кілька видів компетентності, до яких частіше за все відносять лінгвістичну (мовну), соціолінгвістичну (мовну), соціальну (прагматичну) і соціокультурну компетентності. Деякі дослідники [22] доповнюють цей перелік стра-

тегічної (компенсаторної), предметної і професійної компетентності.

Комунікативна компетентність адресанта і адресата, забезпечуюча, з однієї сторони, вибір мовних засобів і структур, необхідних для формування повідомлення, а з іншої – їх розуміння, корелює з комунікативними намірами обох суб'єктів і комунікативним реєстром, регулюючим їх взаємодію. Автор повідомляє щось адресату з певною *цілью*, розраховуючи на певну «зворотню зв'язку», на певне фізичне або ментальне діяння, яке може бути здійснено або не здійснено залежно від комунікативного наміру адресата. В лінгвопрагматичній комунікативній цілі адресанта, або комунікативній спрямованості висловлювання, пов'язаною з ілюкцією, а реакція адресата на сказане – з перлюкцією.

В комунікативній ситуації спосіб реалізації комунікативної цілі узгоджується з *комунікативним реєстром* – офіційним або неофіційним способом спілкування, який залежить насамперед від соціальної дистанції комунікантів (того, наскільки близько вони знають один одного) і від їх соціального рангу (статусу в суспільстві) [35, с. 110–111]. Комунікативний реєстр впливає на тональність спілкування і диференціює його тип: особисто-орієнтоване або статусно-орієнтоване спілкування [16]. Схожим чином описує це поняття М.Н. Макаров. Використовуючи термін «ступінь офіційності розмови», він розрізняє неспроможне (сімейне), нейтральне (неформальне), напівофіційне і офіційне спілкування [23, с. 207].

Комунікативна компетентність адресанта і адресата, комунікативна цілі і реєстр спілкування задають «(комунікативний) формат дискурсу». Розуміючи під ним різноманітність дискурсу, «виділяємо на основі комунікативної дистанції, ступені самовираження мовця, складених соціальних інститутів, реєстру спілкування і клішизованих мовних засобів», В.І. Карасик пов'язує його з поняттям «функці-

ональный стиль» [там же]. Тем самым можно говорить о деловом, разговорном, научном, публицистическом, художественном и пр. форматах дискурса, которые, в свою очередь, предопределяют жанры речи (подробнее о соотношении жанров и регистров дискурса см. в [38]). Используя жанр как «готовый», системный речевой паттерн, автор воплощает его в реальной речи, рассчитывая на идентификацию жанра со стороны адресата.

В современном языкознании понятие *речевой жанр* (далее – РЖ) относится к числу наиболее неоднозначных. РЖ рассматривают как модель (М.М. Бахтин, М.П. Брандес, Т.В. Шмелева, К.Ф. Седов), как текст (М.Ю. Федосюк, Ст. Гайда, В.В. Дементьев, О.С. Иссерс), как форму речи (А. Вежбицка, А.В. Шемякина), как часть коммуникативного события (Е.И. Шейгал, И.Н. Борисова, В.Е. Гольдин, О.Н. Дубровская), как средство концептуализации действительности (С.Ю. Данилов, Г.Г. Слышкин, В.А. Тырыгина) [см. 33, с. 39–53]. Вместе с тем, указанные подходы не столько противоречат друг другу, сколько являются взаимодополняющими, высвечивая с разной степенью полноты те или иные аспекты анализируемого понятия. Различия в подходах объясняются сложностью самого феномена «речевой жанр», который по сути является промежуточным звеном между языком и речью. В.В. Дементьев [9, с. 5] рассматривает РЖ как форму, которая заполняется языковыми средствами и реализуется в речи, наделяя коммуникацию системностью. При этом, с одной стороны, жанры – это не собственно коммуникация, а только ее формы (по М.М. Бахтину); с другой стороны – это формы речевые, хотя и достаточно стандартизованные. РЖ, таким образом, – не язык, но и «не совсем» речь, это переходное явление, обладающее гибридными свойствами. Жанр – это единица такого высокого уровня, когда стираются границы между речевым и языковым. Именно РЖ, продолжает В.В. Дементьев, составляют буферное пространство между «отчужденной» от человека системой языка и ее реальным использованием. Жанры привносят в речь и коммуникацию системность, стандарт

и семиотическое начало (по Э. Бенвенисту), способствуя развитию и кристаллизации языка в «борьбе» с недостатками непрямой коммуникации, препятствующими эффективному обмену как можно более точными смыслами [там же].

Учитывая двойственную природу РЖ (как явления языкового / системного / этического порядка и явления речевого / этического порядка), его можно рассматривать двояко: и как форму организации речи, модель речевого общения, коммуникативный шаблон (паттерн) [см. 33, с. 40], и как продукт речевого действия, т.е. текст, созданный по шаблону жанра. В первом случае под РЖ понимается «тип, форма, коммуникативная организация речевого действия и соответствующего речевого произведения либо представление, знание о типах, формах, коммуникативной организации речевых действий и соответствующих речевых произведений» [7, с. 6], что коррелирует с понятиями фрейма, сценария, схемы, ситуационной модели. Актуализация жанровых образцов формирует жанровые каноны, правила построения дискурсов в стереотипных ситуациях [33, с. 49]. Жанровые каноны, по И.В. Шерстяных, и есть коммуникативные сценарии, предусматривающие типовые способы осуществления и оформления речевых событий [там же]. Представление о жанровых канонах обеспечивает идентификацию жанра получателем [11, с. 10]. Во втором случае подчеркивается текстовая природа РЖ, который определяется как «речевое произведение, обладающее устойчивыми, повторяющимися сущностными (содержательными) и формальными признаками» [1, с. 80]. С этих позиций «жанр – это культурно и исторически оформленный, общественно конвенционализированный способ языковой коммуникации; образец организации текста» [5, с. 104]. Этот термин также означает «совокупность текстов, в которых определенный образец является актуализированным, реализованным» [там же].

Несмотря на очевидные различия в понимании сущности РЖ, оба подхода, на наш взгляд, не являются взаимоисключающими, они, скорее, описывают две стороны одного и того же явления. Объек-

тивно существуя в языковом сознании личности в качестве потенциальной модели, коммуникативного паттерна, РЖ в условиях речевой коммуникации актуализируется в виде текста, наделенного рядом устойчивых жанровых признаков, которые обеспечивают композиционное, стилистическое и тематическое единство данного текста (ср. жанр-абстракция и жанр-реализация, по Т.В. Яхонтовой [34, с. 12]). В предложенной нами модели дискурса АИФ *речевой жанр* маркирует ту буферную зону, где происходит вербализация сообщения, вследствие чего *жанр речи* трансформируется в *жанр текста*.

ТЕКСТ, таким образом, не может существовать вне жанра. Именно жанр является системообразующим фактором порождения (и восприятия) текста, регламентирующим способы и формы организации текстовой информации, порядок ее структурирования, степень стандартизации и экспрессивности используемых средств выражения и т.д. Жанр – это форма существования текста, причем не просто форма, а «значимая форма, т.е. такая форма, которая “тянет” за своей внешней, видимой, выраженной частью внутреннюю, невидимую, невыраженную часть» [30, с. 12]. Жанр как «паттерн», форма текста наполняется конкретным содержанием при актуализации в речи.

В концептуальной модели дискурса его информационные фокусы (ИФ) и их атрибуты (АИФ) связаны отношениями, представленными в ряде базисных пропозициональных схем, получивших описание в работах С.А. Жаботинской [13; 14; 15 и др.]. Схемами, применимыми для структурирования понятия «дискурс», являются следующие:

- схема классификации: «ID-идентификатив (*адресант* и *адресат*) есть CL-классификатор / тип (*социо-/психотип*)»;
- партитивная схема: «WH-целое (*адресант, адресат*) имеет PR-часть (*коммуникативная компетенция*)»;

- схема каузации с расширителями “бенефактив”, “цель” и “медиатив”: «CR-каузатор (*адресант*) делает (*создает*) FT-фактитив (*текст*) для BF-бенефактива (*адресата*) с /из-за/ GL-целью (*коммуникативная цель*) посредством MD-медиатива (*коммуникативная компетенция*)»;
- инклюзивная схема: «СТ-содержимое (*текст, сообщение*) имеет CR-контейнер (*жанр*)»;
- локативная и темпоральная схемы: «CR-каузатор (*адресант*) и BF-бенефактив (*адресат*) существуют ТАМ (L)-место / ТОГДА (T)-время (*временной социокультурный и коммуникативно-прагматический контексты*)»;
- квалитативная схема: «L/T-место/время (*коммуникативно-прагматический контекст*) есть ТАКОЙ (*коммуникативный регистр*)»;
- схема контактного действия с расширителями “медиатив” и “цель”: «AG-агенса (*адресат*) действует на (*понимает, интерпретирует*) PT-пациенса (*текст*) посредством MD-медиатива (*коммуникативная компетенция*) с /из-за/ GL-целью (*коммуникативная цель*)».

Пропозициональные схемы объединяются в концептуальную сеть (рис. 1), которую можно преобразовать в концептуальную матрицу (рис. 2), демонстрирующую существование ИФ и АИФ дискурса в дискурсивной среде, представленной двумя информационными пространствами: «Временной социокультурный контекст» и «Коммуникативно-прагматический контекст». Дискурсивная среда, по Н.Ф. Алефиренко [27, с. 71], включает мотивирующую и мотивированную программы речемышления, в основе которых лежит единый универсальный механизм текстовой деятельности, воспринимаемый с противоположных (автор – читатель) позиций. В терминах нашего исследования речемышлительные программы текстопорождения и текстовосприятия именуются *адресацией* и *интерпретацией*.

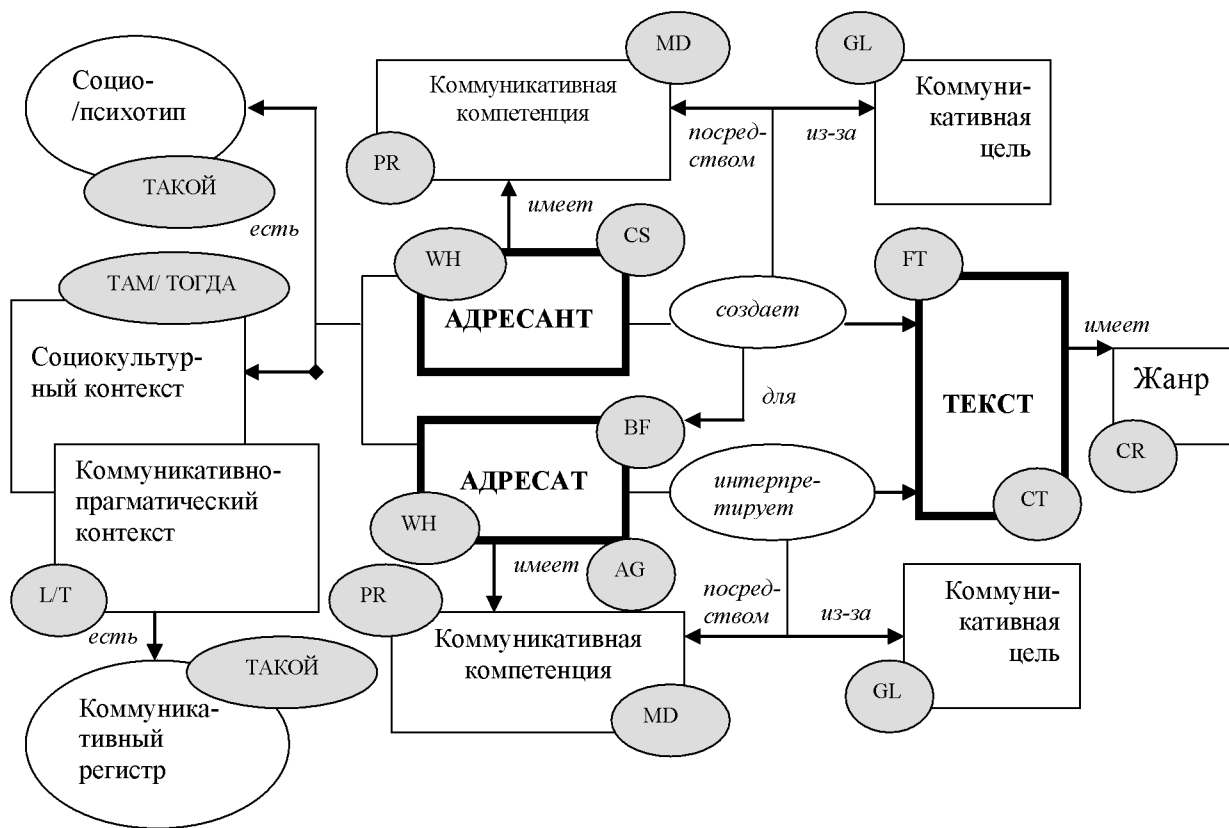

Рис. 1. Концептуальная сетевая модель понятия ДИСКУРС

Таким образом, предложенная нами концептуальная модель организации дискурса демонстрирует механизм формирования жанрово-обусловленного вербализованного сообщения (текста) как результата речемыслительного коммуникативного процесса, протекающего в условиях социального взаимодействия участников коммуникации. Эта модель имеет универсальный характер и может быть использована не только при описании различных видов (устный / письменный, реальный / расщепленный, монологический / диалогический) и типов вербального дискурса (художественный, научный, рекламный и пр.), но и при анализе дискурсов, использующих иные семиотические коды (дискурс живописи, графики, музыки, кино и т.д.). В этом случае переменным компонентом модели становится семиотический текст, под которым понимается «определенным образом устроенная совокупность любых знаков, обладающая фор-

мальной связностью и содержательной цельностью» [12, с. 6].

Концептуальная модель не только демонстрирует способы организации информации в понятии «дискурс», но и служит основанием для систематизации основных признаков текста – текстовых категорий, часть которых может быть отнесена к тексту как таковому (фактуальные категории), а часть – транспонирована в текст из дискурса (дискурсивные категории). Разграничение и описание фактуальных и дискурсивных текстовых категорий является темой отдельного исследования, связанного с данным.

ЛИТЕРАТУРА

1. Барнет В.М. Проблемы изучения жанров устной научной речи / В.М. Барнет // Современная русская устная речь ; [ред. О.А. Лаптева]. – Красноярск, 1985. – С. 80–132.
2. Бацевич Ф.С. Текст, дискурс, речевой жанр: соотношение понятий / Ф.С. Бацевич //

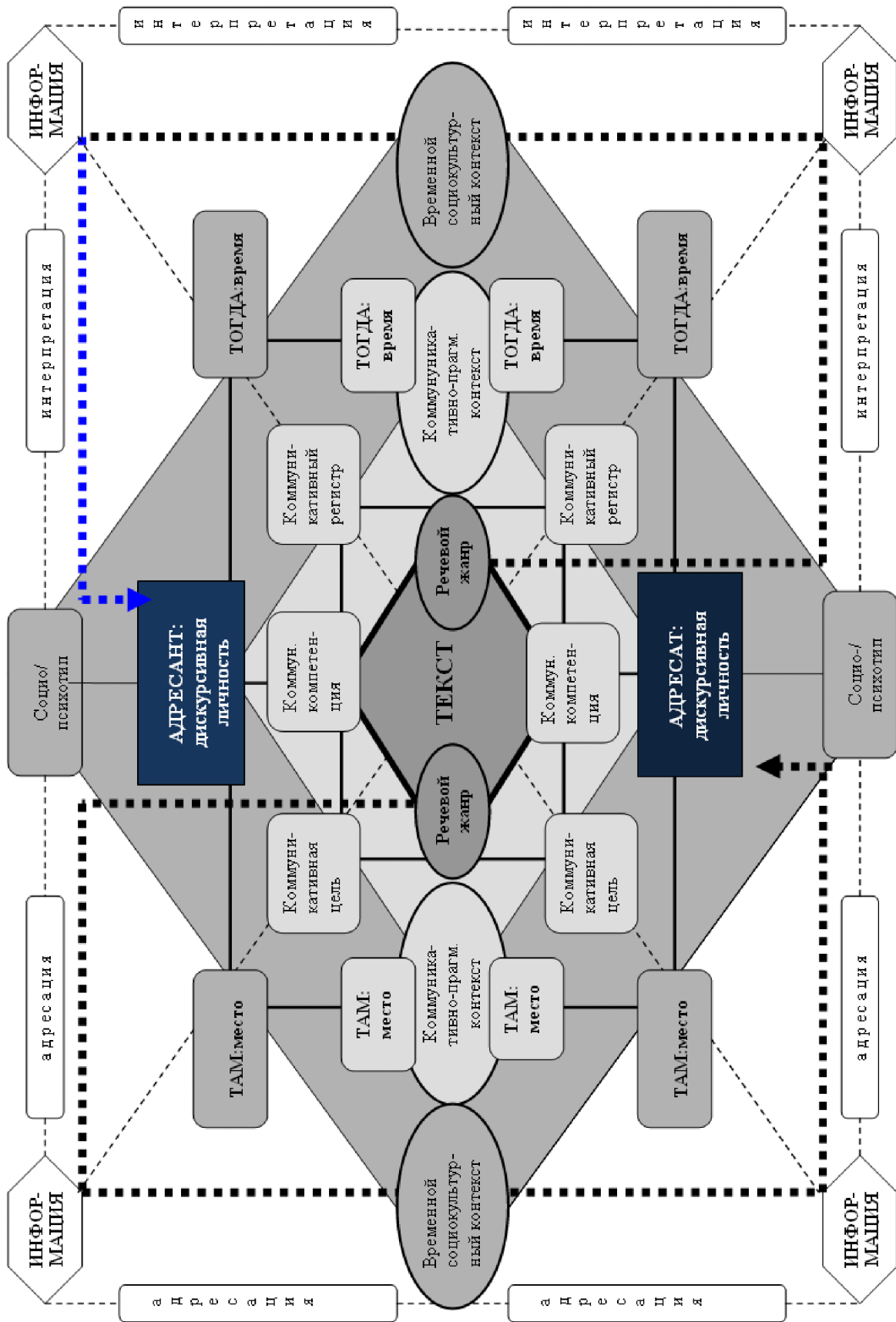

Рис. 2. Концептуальная матричная модель понятия ДИСКУРС

- Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія Філологія. – 2001. – Вип. 33. – С. 3–6. 3. Белянин В.П. Основы психолінгвистической диагностики. (Модели мира в литературе) / В.П. Белянин. – М. : Тривола, 2000. – 248 с. 4. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист; пер. с фр. Ю.Н. Караулова, В.П. Мурат, И.В. Барышевой, Н.И. Мельниковой. – М. : Прогресс, 1974. – 446 с. 5. Гайда Ст. Жанры разговорных высказываний / Ст. Гайда; [пер. с польск. В.В. Дементьева] // Жанры речи. Вып. 2; [отв. ред. В.Е. Гольдин]. – Саратов, 1999. – С. 103–111. 6. Гнатюк О.Л. Основы теории коммуникации : [учеб. пособие] / О.Л. Гнатюк. – М. : КНОРУС, 2010. – 256 с. 7. Гольдин В. Е. Жанровая организация речи в аспекте социальных взаимодействий / В.Е. Гольдин, О.Н. Дубровская // Жанры речи. Вып. 3; [отв. ред. В.Е. Гольдин]. – Саратов, 2002. ? С. 5–17. 8. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Дейк Т.А. ван; [пер. с англ. под ред. В.И. Герасимова]. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с. 9. Дементьев В.В. Непрямая коммуникация и ее жанры / В.В. Дементьев. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2000. – 248 с. 10. Дискурс как когнитивно-коммуникативный феномен / [Безуглая Л.Р., Бондаренко Е.В., Донец П.М. и др.]; под ред. И.С. Шевченко; пер. с укр. – Харьков : Константа, 2005. – 356 с. 11. Долинин К.А. Речевые жанры как средство организации социального взаимодействия / К.А. Долинин // Жанры речи. Вып. 2; [отв. ред. В.Е. Гольдин]. – Саратов, 1999. – С. 7–13. 12. Елина Е.А. Семиотика рекламы / Елина Е.А. – М. : Дашков и Ко, 2009. – 136 с. 13. Жаботинская С.А. Концепт / домен: матричная и сетевая модели / С.А. Жаботинская // Культура народов Причерноморья. – 2009. – № 168. – Т. 1. – С. 254–259. 14. Жаботинская С.А. Имя как текст: концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции) / С.А. Жаботинская // Когниция, коммуникация, дискурс : Международный электронный сборник научных трудов. – 2013а. – № 6. – С. 47–76. 15. Жаботинская С.А. Семантика лингвальных сетей и структурирование информации в профессиональной сфере / С.А. Жаботинская // Тринадцатая международная научно-практическая конференция «Экономическая психология: современные проблемы и перспективы развития». 26–29 ноября 2013 г. : материалы конференции. – СПб : Изд-во ИМЦ «НВШ – СПб», 2013б. – С. 96–100. 16. Карасик В.И. О категориях дискурса / В.И. Карасик // Языковая личность: социолінгвистические и эмотивные аспекты : [сб. науч. тр.]. – Волгоград-Саратов, 1998. – С. 185–197. 17. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 262 с. 18. Кашкин В.Б. Сопоставительные исследования дискурса / В.Б. Кашкин // Концептуальное пространство языка. – Тамбов, 2005. – С. 337–353. 19. Кубрякова Е.С. Виды пространств текста и дискурса / Е.С. Кубрякова, О.В. Александрова // Категоризация мира: пространство и время : материалы науч. конф. – М. : Диалог-МГУ, 1997. – С. 15–26. 20. Кубрякова Е.С. Дискурс: определение и направления в его исследовании / Е.С. Кубрякова // Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. – М., 2004. – С. 519–531. 21. Лещенко А.В. Трансформация понятия «языковая личность» в современных научных исследованиях / А.В. Лещенко // Исследования в контексте профессиональной коммуникации: [кол. монография]; отв. ред. О.А. Дронова. – Тамбов : ТРОО «Бизнес-Наука-Общество», 2014. – С. 234–238. 22. Литвинко Ф.М. Коммуникативная компетенция как методическое понятие / Ф.М. Литвинко // Коммуникативная компетенция: принципы, методы, приемы формирования : сб. науч. ст. ; в авт. ред. – Минск : Белорус. гос. ун-т, 2009. – Вып. 9. – 102 с. 23. Макаров Л.М. Основы теории дискурса / Л.М. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с. 24. Степанов Ю.С. Альтернативный мир, Дискурс, Факт и принцип причинности / Ю.С. Степанов // Язык и наука конца XX века. – М., 1995. – С. 35–73. 25. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : [монографическое учебное пособие] / Е.А. Селиванова. – К. : ЦУЛ «Фитосоциоцентр», 2002. – 336 с. 26. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалі сучасної газетної публіцистики) : [монографія]; ред. В. Різун / К. Серажим. – К. : КНУ, 2002. – 392 с. 27. Текст и дискурс: [учеб. пособие для магистрантов] / [Алефиренко Н.Ф., Голованева М.А., Озерова Е.Г., Чумак-Жунь И.И.]. – М. : ФЛИНТА: Наука, 2012. – 232 с. 28. Теория текста: [учеб. пособие] / [Земская Ю.Н., Качесова И.Ю., Комиссарова Л.М., Панченко Н.В., Чувакин А.А. / ред. А.А. Чувакин]. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Флинта: Наука, 2010. – 224 с. 29. Торсуева И.Г. Контекст / И.Г. Торсуева // Лингвистический энциклопедический словарь; ред. В.Н. Ярцева. – М., 1990. – С. 238–239. 30. Тырыгина В.А. Жанровая стратификация масс-медийного дискурса / В.А. Тырыгина. – М. : ЛИБРОКОМ, 2010. – 320 с. 31. Чернявская В.Е. Лингвистика текста: Поликодовость. Интертекстуальность. Интердискурсивность: [учеб. пособие] /

- В.Е. Чернявская. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 248 с. 32. Шевченко И.С. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И.С. Шевченко, Е.И. Морозова // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2003. – № 586. – С. 33–38. 33. Шерстяных И.В. Теория речевых жанров : [лекционно-практический курс для магистрантов] / И.В. Шерстяных. – М. : ФЛИНТА: Наука, 2013. – 546 с. 34. Яхонтова Т.В. Лінгвогенологія сучасної науки (на матеріалі англомовних текстів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т.В. Яхонтова. – К., 2014. – 36 с. 35. Aitchison J. Linguistics / J. Aitchison. – Chicago : NTC Publishing Group, 1993. – 232 p. 36. Brown G. Discourse Analysis / G. Brown, G. Yule. – Cambridge : Cambridge University Press, 1983. – 288 p. 37. Dijk T.A. van. Studies in the Pragmatics of Discourse / Dijk T.A. van. – The Hague etc : Mouton, 1981. – 331 p. 38. Eggins S. Genres and Registers in Discourse / S. Eggins, J.R. Martin // Discourse as Structure and Process. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. – Vol. 1 ; ed. by T.A. van Dijk. – London etc. : SAGE, 1987. – P. 230–256. 39. Schiffrin D. Approaches to Discourse / D. Schiffrin. – Oxford : Blackwell, 1994. – 470 p.

УДК: 811.112:801.631.5:81'38

ТЕКСТОВЫЙ КОНЦЕПТ *LEERE* В ПОЭТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ Р.М. РИЛЬКЕ

Л.Р. Безуглая, докт. филол. наук, В.А. Остапченко (Харьков)

Статья посвящена выявлению когнитивных механизмов актуализации текстового концепта *LEERE* при создании имплицативного пространства в поэтическом дискурсе Р.М. Рильке. Данный концепт представляет собой имплицат, формирующийся во взаимодействии с другими текстовыми концептами – *DING*, *DUNKELHEIT*, *EINSAMKEIT*, на основе языковых индикаторов посредством когнитивных операций высвечивания, спецификации, сканирования, фокусировки и перспективизации.

Ключевые слова: имплицат, имплицативное пространство, индикатор, когнитивная операция, концепт, поэтический дискурс.

Безугла Л.Р., Остапченко В.О. Текстовий концепт *LEERE* у поетичному дискурсі Р.М. Рільке. Статтю присвячено виявленню когнітивних механізмів актуалізації текстового концепту *LEERE* при створенні імплікативного простору в поетичному дискурсі Р.М. Рільке. Цей концепт є імплікатом, який формується у взаємодії з іншими текстовими концептами – *DING*, *DUNKELHEIT*, *EINSAMKEIT*, на основі мовних індикаторів за допомогою когнітивних операцій висвічування, специфікації, сканування, фокусування та перспективізації.

Ключові слова: імплікат, імплікативний простір, індикатор, когнітивна операція, концепт, поетичний дискурс.

Bezugla L.R., Ostapchenko V.A. Text concept *LEERE* in R.M. Rilke's poetic discourse. The article deals with determining cognitive mechanisms of actualization of the text concept *LEERE* in creating implicative space in R.M. Rilke's poetic discourse. The concept is an implicate formed in interaction with other text concepts – *DING*, *DUNKELHEIT*, *EINSAMKEIT*, based on language indicators through cognitive operations of highlighting, specification, scanning, focusing and perspectivization.

Key words: cognitive operations, concept, implicate, implicative space, indicator, poetic discourse.

В современной лингвистике в центре исследовательского интереса находятся дискурсы различных типов. В частности, поэтический дискурс как разновидность художественного дискурса привлекает внимание лингвистов своей привязанностью к форме и особенностями выражения эстетической функции языка. Дискурсивный подход к поэзии позволяет открыть новые грани в освещении роли словесного знака в создании ее эстетического эффекта, поскольку, по словам В.И. Карасика, «с позиций дискурсивного осмысления поэзия представляет собой общение особого рода, насыщенное глубинными эмоциональными переживаниями и выражаемое в эстетически маркированных языковых знаках» [5, с. 326]. В этой связи актуальным становится изучение поэтических дискурсов

отдельных авторов, являющееся предметом когнитивной прагмопоэтики [3; 17].

Поэтический дискурс Р.М. Рильке получил достаточное освещение в трудах литературоведов – установлены основные философские мотивы его творчества, особенности импрессионистской техники впечатлений, основные характеристики его этики и эстетики как представителя поэзии модерна [1; 6; 13; 14; 15]. Задача лингвистики – установить характерные особенности языковой картины мира Р.М. Рильке, нашедшие отражение в его поэтическом дискурсе.

Цель данной статьи – выявить когнитивные механизмы актуализации текстового концепта *LEERE* при создании имплицативного пространства в поэтическом дискурсе Р.М. Рильке. Таким об-

разом, об'єкт дослідження – текстовий концепт LEERE, актуалізуючийся в поетическому дискурсі Р.М. Рільке, – досліджується на предмет когнітивних механізмів створення імплікативного пространства в даному дискурсі.

Под поетическим дискурсом розуміється речемислительное пространство, створюване автором поетического текста и его читателем посредством данного текста. Именно взаимодействие автора и читателя выделяется как основное свойство поетического дискурса: «это взаимодействие составляющих «автор – текст» и «читатель – текст», в котором текст является звеном, соединяющим эстетическую деятельность продуцента и реципиента в гетерогенное целое поетического дискурса» [9]. Поскольку процесс написания поетического текста недоступен исследователю, в центр исследовательского интереса попадает процесс восприятия читателем поетического дискурса, «который включает декодирование его лингвистической и экстралингвистической составляющих. При этом читатель не только декодирует поетические тексты, но и извлекает смыслы, не предполагавшиеся автором, что обусловлено множественным комплексом факторов. Как написал в манифесте современной поэзии Дмитрий Кузьмин, «автор – тот, кому есть, что сказать <...>. Читатель – тот, кто хочет стать на один или несколько смыслов богаче» [11]. Р.М. Рільке принадлежит именно к тем авторам, которым было что сказать, поскольку он впитал в себя настроения «заката Европы», отразившегося на его духовных поисках [6, с. 20].

В отношении языкового выражения для поетического дискурса отдельного автора характерны текстовые концепты, которые актуализируются в его поетических текстах. Термин Шарля Балли «актуализация» [2, с. 87] в когнитивной поэтике предстает как активация текстового концепта в сознании читателя на основании значений языковых единиц, которые в дискурсе формируют определенные смыслы, связанные с этим концептом.

Основными текстовыми концептами поетического дискурса Р.М. Рільке являются концепты DING, LEERE, EINSAMKEIT, DUNKELHEIT, LICHT, GOTT, LIEBE,

NATUR, GEMÜHT, STILLE, MUSIK, BEZUG. Среди этих концептов выделяются такие, которые демонстрируют высокую частотность экспликации в поетическом тексте, – DING, EINSAMKEIT, DUNKELHEIT, LICHT, GOTT, STILLE, MUSIK, GEMÜHT, и такие, которые вербализуются большей частью имплицитно, – LEERE, LIEBE, NATUR, BEZUG. Первые называем экспликатами, вторые – импликатами.

Под имплицитом в когнитивной поэтике понимается компонент смысла, скрытый в художественном тексте и актуализирующийся на основе языковых индикаторов [10, с. 32] или «двухсторонняя единица имплицитного уровня текста, состоящая из вербально выраженного антецедента и имплицитно подразумеваемого консеквента» [8, с. 9]. Поскольку для имплицитивного смысла, передаваемого автором и выводимого адресатом в дискурсе, в прагмалингвистике существует термин «имплицатура» [4], в прагмапоэтике целесообразно вкладывать в термин «имплицит» не весь смысл, имеющий пропозициональную форму, а лишь имплицитно вербализуемый текстовый концепт. Имплициты и имплицитатуры составляют имплицитивное пространство поетического дискурса – «лингвокогнитивный конструкт, проявляющийся во время восприятия и осмысления поетического текста» [10, с. 40], совокупность имплицитных смыслов поетического дискурса.

Концепт LEERE может вербализоваться эксплицитно, как например, в стихотворении „Der Platz Furnes“. Фюрнская площадь – открытая и пустынная, небольшие городские здания теснятся вокруг нее, как будто они пытаются рассмотреть что-то из толпы, стоя на цыпочках. Но увидеть можно лишь пустоту, мнимый антураж состоит только из отсутствия:

<...>

ladet der Platz zum Einzug seiner Weite
die fernen Fenster unaufhörlich ein,
während sich das Gefolge und Geleite
der Leere langsam an den Handelsreihn
verteilt und ordnet.

В стихотворении „Römische Compagna“ речь идет о введущей к надгробным памятникам Аппи-

евой дороге (лат. *Via Appia*) [12, с. 320], которую преследуют злобным взглядом далекие окна Рима. Дорога как будто ускоряется, чтобы убежать от них и насладиться своей собственной пустотой:

Und er hat sie immer im Genick,
wenn er hingeht, rechts und links zerstörend,
bis er draußen atemlos beschwörend
seine Leere zu den Himmeln hebt.

Пустота дороги соответствует постоянной пустоте неба, которая переживет его:

<...>
geben ihm die Himmel für die seine
ihre Leere, die ihn überlebt.

В стихотворении „Das Portal“ портал собора с его статуями святых сравнивается с ушной раковиной, в которой царит пустота:

Jetzt fortgerückt ins Leere ihres Tores,
waren sie einst die Muschel eines Ohres
und fingen jedes Stöhnen dieser Stadt.

При имплицитной актуализации концепта *LEERE* основными индикаторами данного импликата выступают лексемы, выражающие концепты-ассоциаты. Под ассоциатом в психолингвистике понимается речевая реакция на стимул, обычно лексическая, ассоциативные связи слов играют важную роль в речевом общении и текстообразовании, а совокупность ассоциатов создаёт ассоциативные поля [7, с. 30]. При перенесении исследовательского фокуса в когнитивную плоскость ассоциат рассматривается не как лексема, а как концепт, ассоциирующийся с другим концептом в сознании субъекта. Ассоциативные отношения между концептами сохраняются в памяти субъекта, и, отражаясь в поэтическом тексте, представляют собой своеобразный виртуальный мнемонический ряд, участвующий в создании его импликативного пространства.

Основным ассоциатом концепта *LEERE* в поэтическом дискурсе Р.М. Рильке выступает концепт *DUNKELHEIT*. Собор Святого Марка в стихотворении „Römische Compagna“ описывается как пустое тело, которое защищает и сохраняет темноту государства от предательского дневного света:

In diesem Innern, das wie ausgehöhlt
sich wölbt <...>
ward dieses Staates Dunkelheit gehalten
und heimlich aufgehäuft, als Gleichgewicht
des Lichtes...

Церковь предстает пустой выпуклостью, чья темнота оказывается мистической. Из пустоты данной выпуклости звучит музыка:

Ich bin die Laute. Willst du meinen Leib
beschreiben, seine schön gewölbten Streifen:
<...> Übertreib
das Dunkel, das du in mir siehst.

В стихотворении „Die Kathedrale“ индикатором импликата *LEERE* выступает метафора театра. Портал становится фоном для определенного действия. Пустота фона отвечает за настоящее, а глубина открывает бесконечный смысл. В этом особенном театре единственные актеры – пустота и тьма. Они выходят на сцену, и в темноте ворот начинается сюжет трагедии:

Sehr viel Weite ist gemeint damit:
so wie mit den Kulissen einer Szene
die Welt gemeint ist.

<...>
so tritt das Dunkel dieses Tores handelnd
auf seiner Tiefe tragisches Theater.

Ассоциатом импликата *LEERE* является также один из основных текстовых концептов поэтического дискурса Р.М. Рильке *DING*. Для него характерно так названное стихотворение-предмет („Ding-Gedicht“): «Предмет – «герой» в Ding-Gedicht – не есть нечто покоящееся в себе, застывшее. Некогда любимая форма функционирует здесь как поверхностное натяжение в капле воды – она удерживает текучую бурлящую жизнь на последнем, предельном напряжении. Предмет *живет*, как живет все сущее на Земле. Оттого и становится у Рильке даже неодушевленный предмет в известном смысле аналогом столь неуловимой непредметной субстанции, как душа поэта, душа человека вообще» [6, с. 15; выделено в оригинале].

Связь концептов *LEERE* и *DING* демонстрирует стихотворение „Die Treppe der Orangerie“. Концепт

ЛЕСТНИЦА представляет собой вещь, обновленную во внутреннем пространстве, в которое ее поместил Р.М. Рильке. В данном произведении нет ни упоминаний, ни описания лестницы оранжереи Версаля. Для Р.М. Рильке она является лишь предложением, чтобы вернуться к себе, в свой внутренний мир. Благодаря лестнице возвращается творческий процесс, она определяет направление и оправдывает явное отсутствие цели. Точно так же, как и Фюрнская площадь, и дорога Римской Кампаньи, лестница пуста [12, с. 329]. Она словно запрещает пешеходам прикасаться к себе:

<...>

als ob sie allen Folgenden befahl
zurückzubleiben, – so daß sie nicht wagen
von ferne nachzugehen; nicht einmal
die schwere Schleppe durfte einer tragen.

Пустая и покинутая лестница становится воображаемой, она переплетается с последствиями, которые словно поднимаются по ступенькам. Но так же, как и в стихотворении „Der Platz“, эти последствия не существуют. Стихотворение поднимает к небу, но никуда не приводит. Если в Версале нет королей, то и лестница покинута. Оказавшись в полном одиночестве, предметы торжественно выставляют напоказ свою бесполезность. Будучи бесполезными, они становятся произведениями искусства. Так концепты LEERE и DING оказываются связанными с концептом EINSAMKEIT, еще одним их ассоциатом, проходящим сквозь весь поэтический дискурс Р.М. Рильке.

Индикаторами данных имплицитов являются стилистические приемы, которые вызывают имплицит в сознании читателя на основе пяти базовых когнитивных операций, выделенных Р.В. Ленекером, – высвечивания, спецификации, сканирования, фокусировки, перспективизации [16, с. 5–12].

Когнитивная операция высвечивания состоит в соположении траектора (*trajector*) – более высвеченного участка высказывания, и ориентира (*landmark*) – менее высвеченного участка. Примером может служить стилистический прием переноса в стихотворении „Liebes-Lied“:

Ach gerne möcht ich sie bei irgendwas
Verlorenem im Dunkel unterbringen
an einer fremden stillen Stelle, die
nicht weiterschwingt, wenn deine Tiefen schwingen.

Перенос лексем субстантивированного причастия *Verlorenem* и обстоятельства места *im Dunkel* на следующую строку, отрыв их от зависимого неопределенно-личного местоимения создает сильную позицию текста и высвечивает концепт DUNKELHEIT.

Когнитивная операция спецификации касается детализации определенной сущности. Примером спецификации являются контекстуальные синонимы, актуализирующие концепт DUNKELHEIT:

<...> doch wir wollen reifen,
und das heißt dunkel sein und sich bemühen.

Операция сканирования осуществляется посредством «связи с референциальной точкой» (*reference point relationship*). В качестве референциальной точки выступает концепт-источник EINSAMKEIT в метафоре:

Und in den Nächten fällt die schwere Erde
Aus allen Sternen in die Einsamkeit.

Одиночество предстает в виде пустого контейнера, заполняемого землей из звезд – нереальный образ, свидетельствующий о том, что сосуд одиночества заполнить невозможно, поскольку пустота является его концептообразующим признаком.

Когнитивная операция фокусировки предполагает размещение определенного содержания путем перемещения его на передний или на задний план. Примером данной операции служит синтаксическая фигура повтора: *Du Ding der Dinge; Wie viele, viele Intervalle; ganz weiße Dinge, rote, bunte Dinge*.

Когнитивная операция перспективизации касается соотношения автора и читателя как наблюдателей за объектом описания, например:

Ich bin wie eine Fahne von Ferne umgeben.

Ich ahne die Winde, die kommen, und muß sie leben,
während die Dinge unten sich noch nicht rühren:
die Türen schließen noch sanft, und in den Kaminen
ist Stille;
die Fenster zittern noch nicht, und der Staub ist noch
schwer.

В данном отрывке из стихотворения „Vorgefuhl“ Р.М. Рильке заставляет читателя взглянуть на вещи сверху, сравнивая себя со знаменем, овеваемым ветрами. Индикаторами импликата LEERE выступают лексемы *Dinge, unten, sich nicht rühren, Stille* и др., которые формируют парафраз *Das Zimmer ist leer*.

Таким образом текстовый концепт LEERE в поэтическом дискурсе Р.М. Рильке представляет собой имплицат, формирующийся во взаимодействии с его ассоциатами – текстовыми концептами – DING, DUNKELHEIT, EINSAMKEIT, на основе языковых индикаторов посредством когнитивных операций высвечивания, спецификации, сканирования, фокусировки и перспективизации.

Перспективы исследования усматриваются в установлении лингвокогнитивных и лингвопрагматических характеристик актуализации других текстовых концептов поэтического дискурса Р.М. Рильке.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахтырская В.М. «Оливовая роща» Р.М. Рильке : четыре разбора / [Ахтырская В.М., Зиновьева А.Ю., Иванова Е.Л., Толмачев В.М.] // Вестник ПСТГУ. Сер. III: Филология. – Вып. 3 (13). – 2008. – С. 7–39.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли ; [пер. с фр. Т.В. Вентцель]. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1955. – 416 с.
3. Безуглая Л.Р. Прагмапоэтика в когнитивном измерении / Л.Р. Безуглая // Вісник Київ. нац. лінгв. ун-ту. Серія «Філологія». – 2013. – Т. 16, № 2. – С. 20–27.
4. Грайс Г.П. Логика и речевое общение / Г.П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16 : [Лингвистическая прагматика]. – С. 217–250.
5. Карасик В.И. Языковые ключи / В.И. Карасик. – М. : Гнозис, 2009. – 406 с.
6. Карельский А.В. О лирике Рильке / А.В. Карельский // Рильке Р. Лирика : сборник. – М. : Прогресс, 1981. – С. 5–38.
7. Матвеева Т.В. Полный словарь лингвистических терминов / Т.В. Матвеева. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2010. – 562 с.
8. Молчанова Г.Г. Семантика художественного текста : монография / Г.Г. Молчанова. – Ташкент : ФАН Уз. ССР, 1988. – 160 с.
9. Монгилева Н.В. Семантическое пространство поэтического дискурса : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Н.В. Монгилева. – Челябинск, 2004. – 168 с.
10. Проценко О.О. Импликативний простір американської поезії ХХ століття: лінгвокогнітивний аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / О.О. Проценко. – Херсон, 2010. – 216 с.
11. Руднев Ю.В. Концепция дискурса как элемента литературоведческого метаязыка (2001) [Электронный ресурс] / Ю.В. Руднев. – Режим доступа : http://zheltvdom.narod.ru/literature/txt/discours_jr.htm.
12. Claude D. von. Die Leere und die Fülle: Über eine Metapher in der Lyrik R.M. Rilkes / David von Claude // Görner R. (Hg.) Reiner Maria Rilke. – Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1987. – S. 319–333.
13. Engel M. (Hg.) Rilke-Handbuch: Leben – Werk – Wirkung / Manfred Engel. – Stuttgart : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2004. – 570 S.
14. Görner R. (Hg.) Reiner Maria Rilke / R. Görner. – Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1987. – 45 S.
15. Hamburger K. Rilke in neuer Sicht / K. Hamburger. – Stuttgart [et al.] : Kohlhammer, 1971. – 224 S.
16. Langacker R.W. Concept, Image and Symbol. The Cognitive basis of Grammar / R.W. Langacker. – B., N.Y. : de Gruyter, 1990. – 395 p.
17. Merilai A. Pragmapoetics as literary philosophy / A. Merilai // Interlitteraria. – 2007. – No. 12. – P. 379–392.

**ЗАИМСТВОВАНИЕ ФЛОРИСТИЧЕСКИХ
НАИМЕНОВАНИЙ В АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК В ИНДИИ
(опыт концептуального анализа)**

Н.С. Бытко, канд. филол. наук (Киев)

В статье предпринята попытка выявления параметров лексического заимствования в английский язык в условиях адаптации концептуальной и языковой систем к особенностям функционирования в Индии. Материалом исследования служат флористические наименования-заимствования. Предметом анализа являются процессы первичной концептуализации и вербализации флористических объектов в индийском варианте английского языка. Установлено, что когнитивной основой заимствования является активизация соответствующих концептуальных доменов, отдельные атрибуты которых (или их сочетание) притягивают иностранный языковой материал для лексикализации.

Ключевые слова: вербализация, вторичный вариант, заимствованный материал, концепт, первичная концептуализация.

Бытко Н.С. Запозичення флористичних найменувань в англійську мову в Індії (досвід концептуального аналізу). У статті здійснено спробу виявлення параметрів лексичного запозичення в англійську мову в умовах адаптації концептуальної і мовної систем до особливостей функціонування в Індії. Матеріалом дослідження слугують флористичні найменування-запозичення. Предметом аналізу є процеси первинної концептуалізації та вербалізації флористичних об'єктів в індійському варіанті англійської мови. Встановлено, що когнітивною основою запозичення є активізація відповідних концептуальних доменів, окремі атрибути яких (або їх сполучення) притягують іноземний мовний матеріал для лексикалізації.

Ключові слова: вербалізація, вторинний варіант, запозичений матеріал, концепт, первинна концептуалізація.

Bytko N.S. Borrowing of the names of flora into English in India. The study seeks to evince parameters of lexical borrowing into English in India. It focuses on the initial conceptualization of the new environment (objects of local flora) and lexicalization of the results of conceptualization with borrowed language matter. Activation of the relevant conceptual domains, certain attributes (or combination) of which attract the foreign language matter for lexicalization, is ascertained to be the cognitive basis of lexical borrowing.

Key words: borrowed material, concept, initial conceptualization, outer circle, verbalization.

В течение нескольких столетий эволюция английского языка неразрывно связана с его диссеминацией, изначально обусловленной двумя основными процессами: (1) миграцией англосаксонского этноса на новые территории и (2) длительным проживанием британских подданных в странах, являвшихся объектом колонизации. Оба процесса требовали адаптации английского языка к новой реальности [11], однако, процесс адаптации имел свои существенные особенности в зависимости от ситуации, в которой он протекал. Под ситуацией мы понимаем весь комплекс компонентов, ко-

торый складывается в момент столкновения концептуальной и языковой систем с осваиваемым миром: с физико-географическими явлениями, флорой и фауной, а также с автохтонным населением со свойственными ему этнографическими особенностями, духовной и материальной культурой, языками [1; 2; 4].

Закономерно, что адаптации, в первую очередь, подвергались концептуальная и лексическая системы языка.

В схематической форме процесс адаптации предстает как последовательная реализация позна-

вательных и лингвистических актов, объединяемых в единое целое концептуальными и категориальными процедурами на индивидуальном и коллективном уровнях. При этом все этапы адаптации имеют как универсальные общечеловеческие, так и индивидуальные, ситуативно обусловленные характеристики.

Процессы адаптации, протекавшие при формировании первичных вариантов английского языка, уже были объектом комплексных исследований [1; 2; 8; 11–13]. Однако особенности адаптационных процессов, имевших место при формировании вторичных вариантов ('outer circle' в терминах Баджа Качру), предметом специального рассмотрения до сих пор не служили. Данная статья в определенной мере заполняет эту лауну, чем обосновывается актуальность работы. Объектом исследования служит индийский вариант английского языка (ИА); предмет исследования составляет один из аспектов адаптации – процесс концептуализации/вербализации в той его части, который охватывает заимствования из локальных языков в лексико-тематическую группу "флора". Выбор лексико-тематической группы объясняется, с одной стороны, тем фактом, что многие эко-регионы данной территории отличаются высокой степенью эндемизма, с другой, большой значимостью растительного мира для колонистов.

Соответственно, материалом исследования послужили флористические названия-заимствования, отобранные методом сплошной выборки из первого комплексного словаря ИА – Hobson-Jobson [9]. Обращение к данному источнику обусловлено тем, что в нем нашли отражение процессы, протекавшие на начальных этапах формирования ИА, то есть первичные процессы, видоизменявшие и концептуальную и языковую системы.

Целью исследования является выявление особенностей первичной концептуализации и последующей вербализации результатов концептуализации/категоризации заимствованным материалом в условиях формирования вторичного варианта английского языка, в данном случае ИА.

Непосредственному рассмотрению концептуализации/вербализации предшествовало изучение составляющих ситуации заимствования, значимых для данных процессов, а также реконструкция релевантных концептуальных полей.

К составляющим ситуации заимствования относятся особенности растительного мира, который номинируется автохтонным материалом в новой языковой среде, а также особенности концептуальной и языковой систем англосаксонского этноса, которые претерпевают изменения в результате адаптации к новой реальности.

Анализ специальной литературы [5; 7] показал, что растительный мир Индии на момент ее колонизации Британской империей был одним из самых разнообразных на земном шаре. На территории Индостана можно встретить дождевые вечнозеленые леса, шолы, муссонные листопадные леса, саванновые леса, колючие ксерофильные леса, редколесья, хвойные леса, дубовые леса, листопадные лиственные, полувечнозеленые дубовые, гималайские вечнозеленые лавровые леса, бамбуковые заросли, а также мангровые леса. Флора Индии насчитывает более 20 тыс. видов, более 30% видов растений являются эндемиками [3]. Многие растения имели большое хозяйственное значение как для местного населения, так и для колонистов.

Особенности концептуальной системы в исследуемой области реконструировались по результатам восстановления соответствующих концептуальных полей, существовавших в англоязычной концептуальной системе на момент начала колонизации Индии. Круг концептуальных полей устанавливался на основе предварительного анализа заимствований в исследуемые лексико-тематические группы и последующего анализа значений соответствующих лексических единиц, функционировавших в лексической системе английского языка XVI ст. (то есть до начала колонизации). На следующем этапе выявлялись те составляющие активизировавшиеся концептуальных полей, которые оказались задействованными в процессах вербализации.

Итак, анализ словарных статей на букву ‘S’ в словаре Hobson-Jobson показал, что в английский язык на начальном этапе колонизации из языков автохтонного населения было заимствовано 18 лексических единиц, относящихся к концептуальному полю PLANT и его составляющим TREE, FLOWER, FRUIT в многообразии их концептуальных элементов: *sagwire, sago, sandal, sappanwood, saul-wood, sirris, sissoo, sola; safflower, saleb, seemul, shoe-flower, singara; salak, soursop, sungtara, sweet-apple*, а также лексическая единица *surkunda*, означающая «the name of a very tall reed-grass, Saccharum Sara».

Таким образом, был установлен круг концептуальных полей, активизировавшихся на началь-

ном этапе адаптации английского языка к новой среде обитания.

Далее, в ходе изучения тезаурусов [10; 14], был составлен список лексических единиц, состоящий из 41 лексем, репрезентировавших данные концептуальные поля в английском языке XVI ст. Их семантический анализ [15] позволил выявить 24 базовые составляющие концептуального поля PLANT, что представлено в Таблице 1.

Для выявления структуры концептуального поля был проведен анализ частотности репрезентирующих его лексем, что позволило представить концептуальное поле в ядерно/периферийной проекции (Рис. 1).

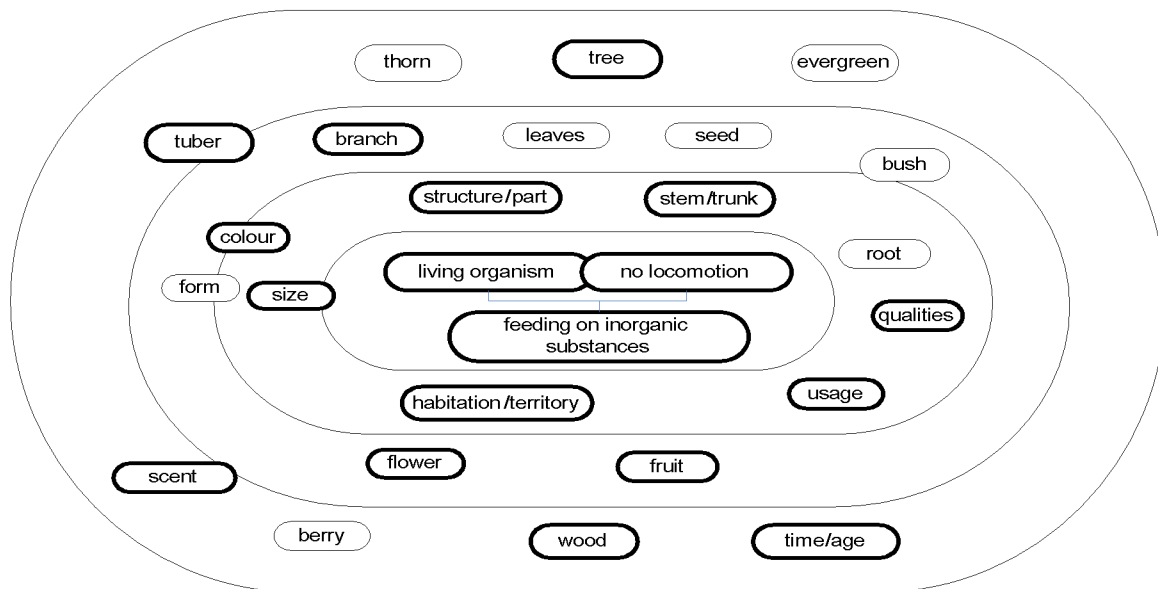

Рис. 1. Структура концептуального поля «PLANT»

Необходимо отметить, что концептуальные элементы, представленные в Таблице 1 и на Рис. 1, не исчерпывают данное концептуальное поле, но являются достаточными для восприятия и категоризации объекта материального мира. Каждый из данных концептуальных элементов может представлять собой отдельный концепт, со своими собственными концептуальными элементами, что подтверждается идеей о взаимосвязанности всей концептуальной системы этноса [см. 6].

Так, отдельным, достаточно «разветвленным» концептом, активизировавшимся при восприятии растительного мира Индии, является концепт TREE. Для его реконструкции были проанализированы следующие лексические единицы: *forest, hardwood, pulp, sapling, seedling, bush, shrub, softwood, timber, topiary, wood, woods, conifer, evergreen; acacia, cherry, cinnamon, elm, laurel, myrtle, palm, willow*. Последние восемь единиц представляют собой названия деревьев и взяты

Таблиця 1

ЛЕКСЕМИ/СЕМЫ	LIVING ORGANISM	NO LOCOMOTION	FEEDING ON INORGANIC SUBSTANCES	STRUCTURE/PART	STEM/TRUNK	BRANCH	LEAVES	ROOT	THORN	SEED	BUSH	TREE	EVERGREEN	WOOD	FLOWERS/FRUIT/BERRY	TIME	FORM	SCENT	SIZE	COLOUR	QUALITIES	WHERE/HOW GROWN	USAGE	TERRITORY/HABITATION
plant	+	+	+		+		+	+											+			+		
algae	+	+	+	+	+		+	+											+					+
bark				+	+			+						+										
bramble	+	+	+		+			+	+		+				+				+		+			+
briar	+	+	+		+			+	+		+		+		+			+	+	+				+
brush																			+		+			+
bulb				+													+				+	+	+	
bush					+	+		+									+		+		+			
conifers	+	+	+	+						+			+				+		+					
creeper	+	+	+																		+	+		+
cycads	+	+	+		+		+			+			+		+		+							+
evergreen	+	+	+				+													+	+			
fern	+	+	+					+		+					+									+
flora	+	+	+																					+
flower	+	+	+	+	+					+					+					+	+			
forest																								+
fruit	+	+	+	+											+								+	
fungus	+	+	+	+	+		+	+													+			
grass	+	+	+	+	+		+			+							+			+		+	+	
hedge	+	+	+		+			+			+						+		+			+		
herb	+	+	+		+	+								+	+			+					+	
leaf				+	+															+				
mosses	+	+	+												+				+	+	+			
nut				+						+					+				+		+		+	
perennial																+								
root				+				+													+	+	+	
sapling	+	+	+									+												
scrub	+	+	+								+	+							+			+		
seed										+					+				+	+				
shrub	+	+	+		+	+								+		+			+			+		
stem				+	+						+	+										+		
stock	+	+	+													+		+		+		+		
thicket											+										+	+		
timber														+									+	
tree	+	+	+		+	+	+									+			+					
undergrowth	+	+	+																+			+		+
vegetable	+	+	+	+		+	+	+		+					+								+	
vegetation	+	+	+																					+
weed	+	+	+																			+	+	
wild																						+		
wood					+	+						+										+	+	+

произвольно для иллюстрации возможных концептуальных составляющих данного концепта. В результате лексического анализа было выделено 36

концептуальных элементов, распределенных, как и в приведенном выше примере, по ядерным и периферийным уровням (Рис. 2).

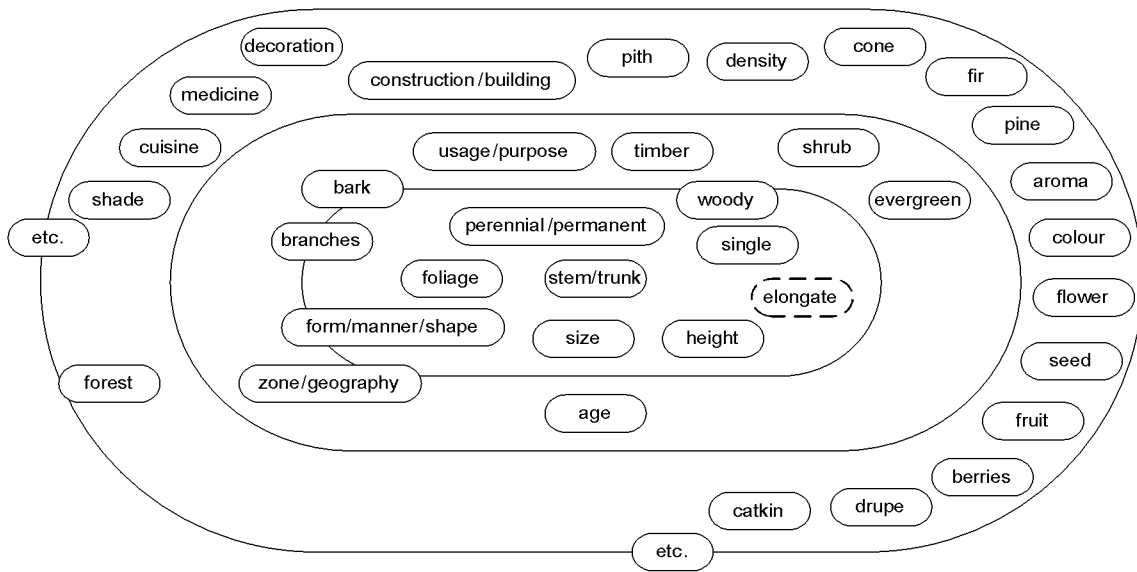

Рис. 2. Структура концепта «TREE»

Результатом восприятия флоры Индии явилась активизация концепта FLOWER, который также представляет собой элемент более общего концептуального поля PLANT. Анализ 17 лексических единиц, которые словари-тезаурус относят к данной лексико-семантической группе, и 5 названий цветов, взятых произвольно, (*flower, annual,*

bloom, blossom, blossoming, bud, cluster, efflorescence, floret, floweret, head, inflorescence, perennial, posy, shoot, spike, spray; avens, carnation, iris, poppy, rose) позволил реконструировать концепт FLOWER, состоящий из 18 концептуальных элементов, отображенных на Рис. 3.

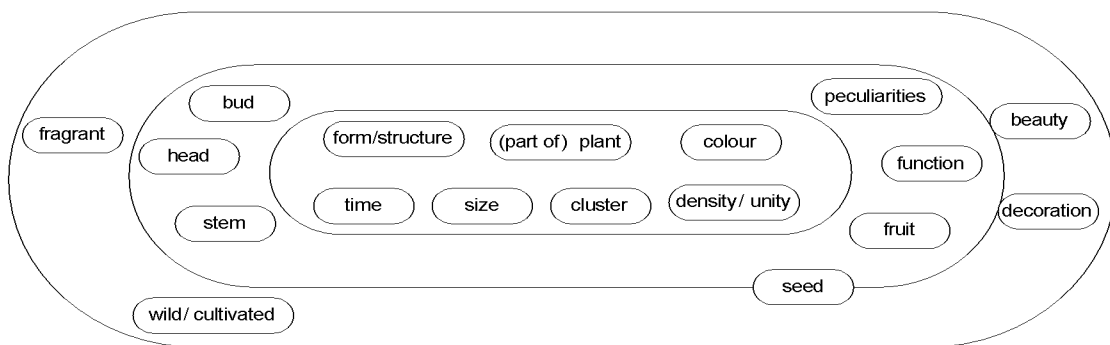

Рис. 3. Структура концепта «FLOWER»

Восприятие растительного мира Индии британским этносом привело к активизации и концепта FRUIT. Для воссоздания данного концепта в системе этноса-реципиента были проанализированы следующие лексические единицы, входящие в состав лексической системы английского языка

XVI–XVII ст.: *fruit, berry, crop, grain, harvest, pome; apple, blackberry, cherry, date, grape, melon, orange, peach, plum, lemon, olive*. Последние 11 единиц взяты произвольно. На Рис. 4 изображены активизировавшиеся концептуальные элементы в отношениях ядро/периферия.

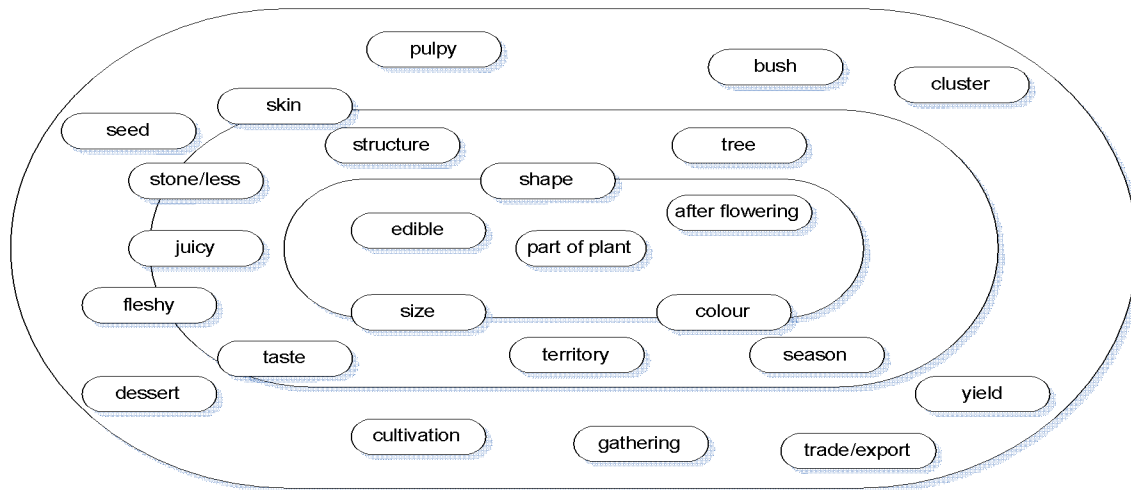

Рис. 4. Структура концепта «FRUIT»

Активизация данных концептуальных полей сопровождала и обеспечивала первичную концептуализацию флоры Индии и вербализацию некоторых ее объектов лексическим материалом, заимствованным из языков коренного населения. Однако, как свидетельствует их лексический анализ, не все концептуальные составляющие оказались задей-

ствованными при процессе вербализации.

Так, на Рис. 5 более темным цветом выделены те концептуальные элементы, около 70% общего концептуального поля, которые оказались значимыми для номинации флористических объектов в индийском варианте английского языка автохтонным материалом.

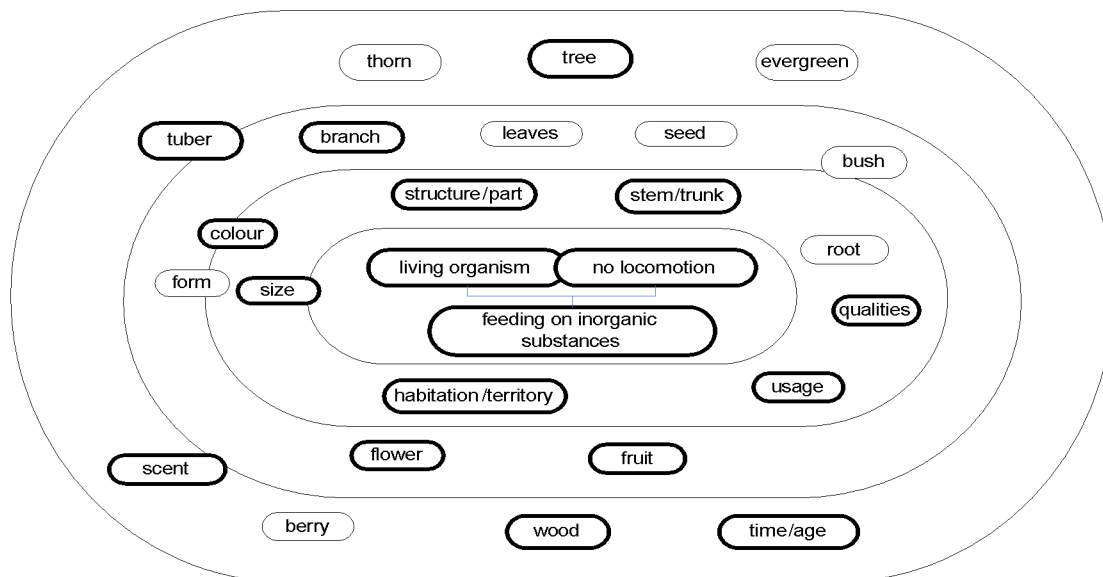

Рис. 5. Концептуальное поле PLANT в индийском варианте английского языка

Каждый из выделенных концептуальных элементов в определенном сочетании с другими элементами стал когнитивной основой для вербализации

определенных флористических элементов в формирующемся индийском варианте английского языка, что представлено в нижеприведенных схемах.

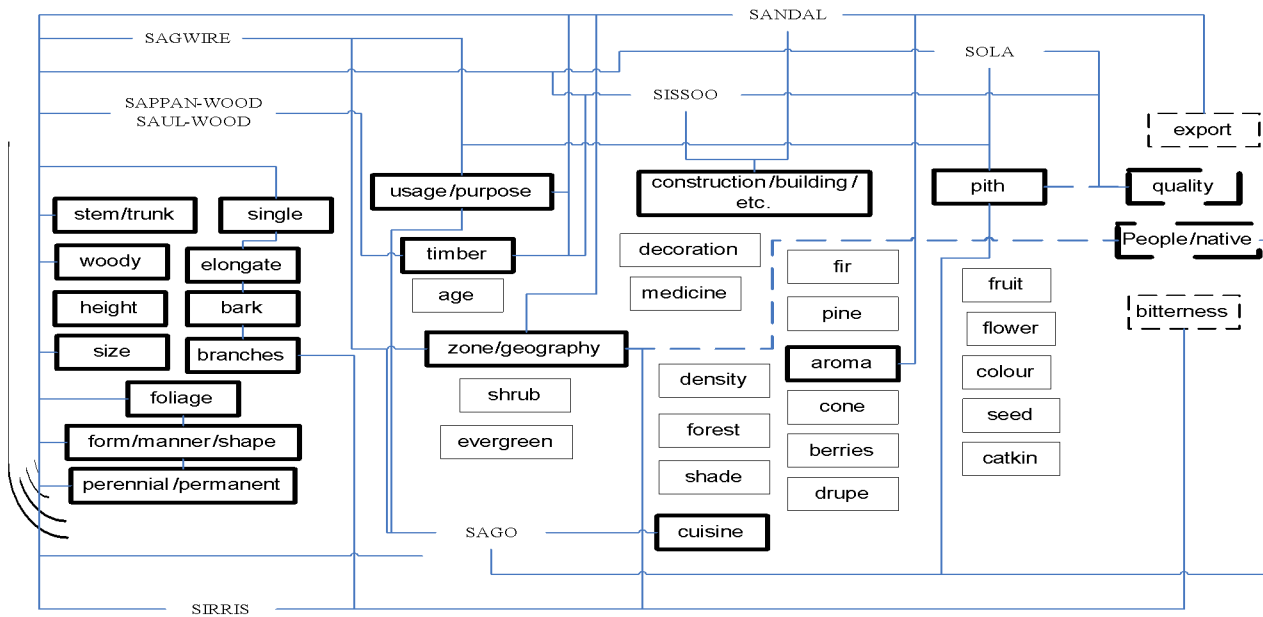

Схема 1. Вербализация автохтонным материалом концепта «TREE»

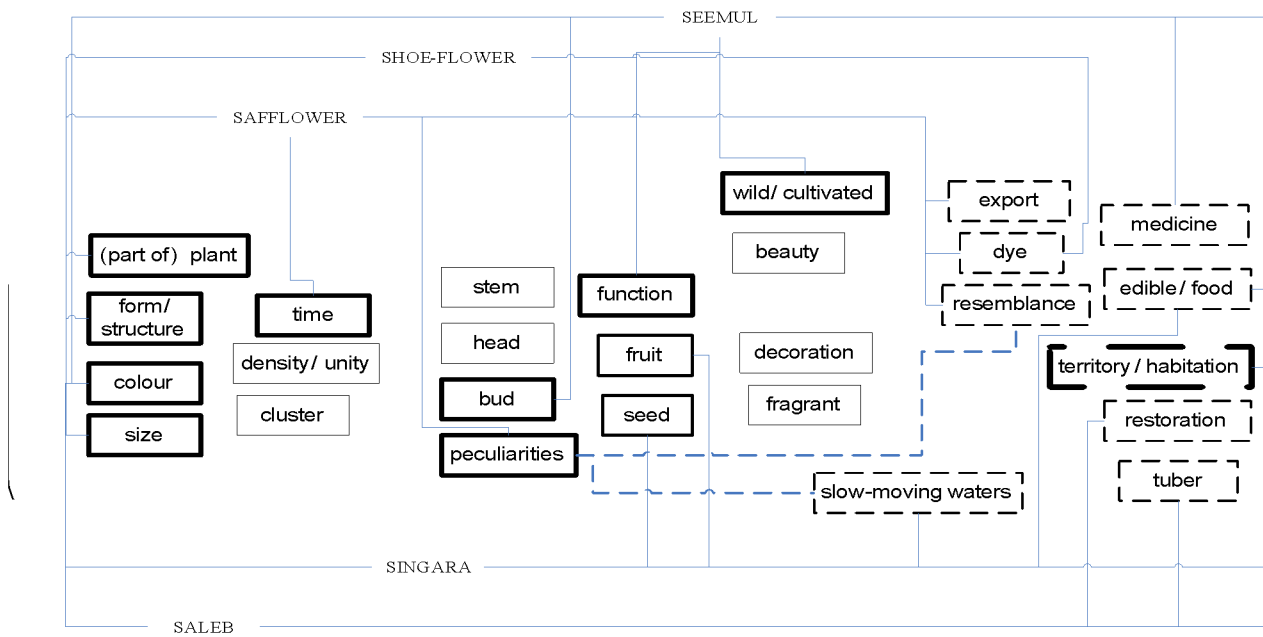

Схема 2. Вербализация автохтонным материалом концепта «FLOWER»

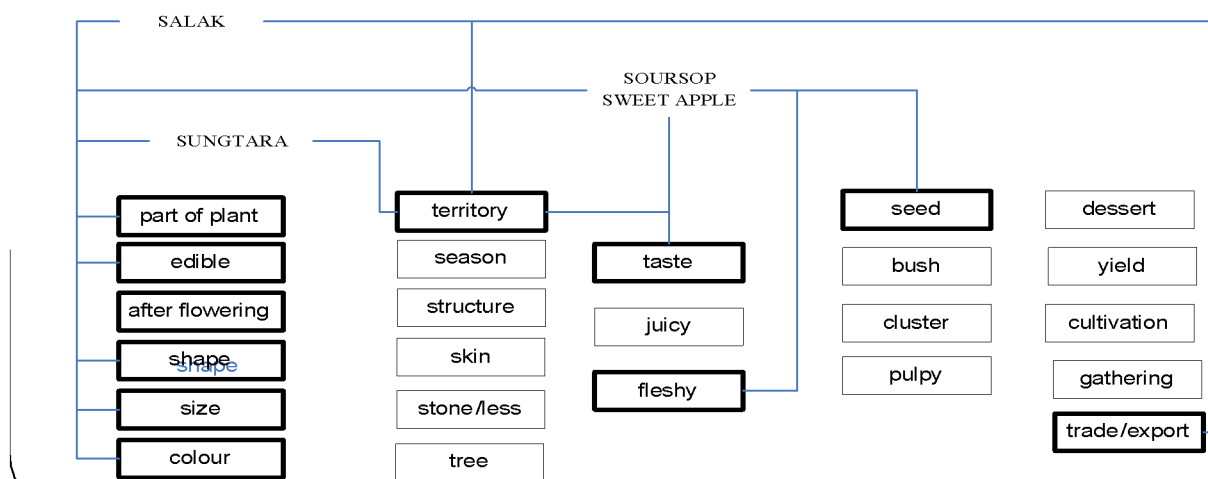

Схема 3. Вербализация автохтонным материалом концепта «FRUIT»

Как показало исследование, адаптационные процессы при формировании вторичных вариантов английского языка проявляются в активизации всех концептов/концептуальных полей той области, которая подвергается лексикализации автохтонным материалом, и соответствующих элементов: 'living organism', 'no locomotion', 'feeding on inorganic substances', 'structure/part', 'stem/trunk', 'size', 'colour', 'qualities/peculiarities', 'usage', 'habitation/territory', 'flower', 'fruit', 'tree', 'branch', 'tuber', 'scent', 'wood', 'time/age', принадлежащих как ядерному, так и периферийным

слоям концептуальных полей. Первые три ядерные элемента являются обязательными для восприятия соответствующих объектов окружающего мира. В эту категорию можно отнести и концептуальные элементы 'size', 'colour', которые, однако, не находят отражение во всех лексических значениях заимствованных единиц. Наиболее задействованными концептуальными элементами периферийных слоев при вербализации флористических объектов в английском языке в Индии являются 'territory/people', 'function/usage/purpose', 'peculiarities/quality'.

ЛИТЕРАТУРА

1. Битко Н.С. Автохтонні запозичення як спосіб адаптації концептуальної та лексичної систем англійської мови / Н.С. Битко // Лінгвістика XXI ст.: нові дослідження та перспективи. – К. : Логос, 2009. – С. 42–50. 2. Бытко Н.С. Заимствование как способ адаптации концептуальной и лексической систем английского языка к альтернативной реальности (на материале заимствований из автохтонных языков в канадский и новозеландский варианты) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Бытко Наталия Сергеевна. – Запорожье, 2008. – 282 с. 3. Букштынов А.Д. Леса стран Южной Азии / А.Д. Букштынов, Б.И. Грошев, Г.В. Крылов // Леса (Природа мира). – М. : Мысль, 1981. – 316 с. 4. Бытко Н.С. Закономерности формирования структуры концепта заимствованного лексического элемента в процессе ассимиляции / Н.С. Бытко // Мова і культура. Сер. Філологія. – К. :

Видав. дім Д. Бураго, 2007. – Т. 6: Національні мови і культури в їх специфіці і взаємодії. – Вип. 7. – С. 138–142. 5. Гансер А. Геология Гималаев / А. Гансер ; пер. с англ. – М. : Мир, 1967. – 351 с. 6. Павиленис Р.И. Язык, смысл, понимание / Р.И. Павиленис // Язык. Наука. Философия. (Логико-методологический и семиотический анализ). – Вильнюс : АН Литовской ССР, 1986. – С. 240–260. 7. Рябчиков А.М. Природа Индии / А.М. Рябчиков. – М. : Гос. изд-во географ. лит-ры, 1950. – 292 с. 8. Скибина В.И. Национально негомогенный язык и лексикографическая практика / В.И. Скибина. – Запорожье : РИП «Видавец», 1996. – 175 с. 9. Henry Y. Hobson-Jobson: a glossary of colloquial Anglo-Indian words and phrases, and of kindred terms, etymological, historical, geographical and discursive / Y. Henry, A.C. Burnell. – London : Murray, 1903. – 1021 p. 10. Roget's Thesaurus

- of English Words and Phrases / [ed. by G. Davidson]. – London : Penguin Books, 2002. – 1232 p. 11. Skybina V. English Across Cultures: Adapting to new realities / V. Skybina // *Ilha Do Desterro. A Journal of English Language, Literature in English and Culture Studies*. – 2006. – № 50. – P. 127–154. 12. Skybina V. Linguo-Cognitive Interpretation of Lexical Borrowing in English [Электронный ресурс] / V. Skybina, N. Vytko, I. Vasylenko // 17th International Conference on English Historical Linguistics: тези доп. учасн. в інтернац. конф. (20–25 серпня 2012 р., Цюрих). – Цюрих, 2012. – Режим доступу : <http://www.icehl-17.uzh.ch/index.html>
13. Skybina V. On Developmental Mechanisms in Pluricentric Languages / V. Skybina. – *Вестник Киев. лингв. ун-та*, 2011. – V. 14. – № 1. – С. 121–137. 14. *The New Oxford Thesaurus of English* / [ed. by P. Hanks]. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – 1087 p. 15. *The Oxford English Dictionary*. In 20 Vol. [Электронный ресурс] / [ed. by J. Simpson, E. Weiner]. – Oxford : Oxford University Press, 1989. – Vol. 1–20. – Режим доступа: <http://www.oed.com/>

УДК 811.111'42

АРХЕТИПИЧЕСКИЙ ОБРАЗ ЗЕМЛИ В АНГЛИЙСКОЙ КАРТИНЕ МИРА

И.В. Давыденко, канд. филол. наук (Харьков)

В статье рассматриваются понятия архетипа, архетипического образа и символа применительно к концепту ЗЕМЛЯ. Выявляются мифологические и символичные признаки понятия ЗЕМЛЯ. На основании выявленных символов земли определяется связь понятия ЗЕМЛЯ с базовым архетипом ВЕЛИКАЯ МАТЬ; строится архетипический образ ЗЕМЛИ в английской картине мира.

Ключевые слова: архетип, архетипический образ, земля, понятие, символ, earth, ground, land.

Давиденко І.В. Архетипічний образ ЗЕМЛІ в англійській картині світу. У статті розглядаються поняття архетипу, архетипічного образу і символу стосовно концепту ЗЕМЛЯ. Виявляються міфологічні та символічні ознаки поняття ЗЕМЛЯ. На підставі виявлених символів ЗЕМЛІ визначається зв'язок поняття ЗЕМЛЯ з базовим архетипом ВЕЛИКА МАТИ; будується архетипічний образ ЗЕМЛІ в англійській картині світу.

Ключові слова: архетип, архетипічний образ, земля, поняття, символ, earth, ground, land.

Davydenko I.V. The archetypal conception of EARTH / GROUND. The article focuses on the definitions of such concepts as archetype, archetypal conception and symbol as a case study of the concept EARTH / GROUND; finds out and studies the elements of mythological and symbolic properties of the concept EARTH / GROUND; identifies the link between the symbols of the concept EARTH / GROUND and the basic archetype GREAT MOTHER; works out the archetypal image of the concept EARTH / GROUND in the English world view.

Key words: archetype, archetypal image, conception, earth, ground, land, symbol.

Данная статья является продолжением анализа концепта ЗЕМЛЯ, начатого в статьях [2; 3]. Предыдущие исследования выявляют способы языковой репрезентации концепта ЗЕМЛЯ в английском языке, определяют имена концепта ЗЕМЛЯ – лексемы *earth* и *ground* – среди его базовых номинаций – лексем *earth*, *ground*, *land* и *soil*, выявляют этимологический слой концепта ЗЕМЛЯ; также в рамках предыдущих исследований строятся концептуальные сети полисемии лексем *earth* и *ground* – имен концепта ЗЕМЛЯ [там же].

Средства лексической репрезентации концепта ЗЕМЛЯ в английской языковой картине мира включают базовые лексемы *earth*, *ground*, *land* и *soil* [2], словарные значения которых существенно разнятся. Лексемы *earth*, *ground*, *land* демонстрируют наибольшее количество значений (соответственно, 11, 12 и 8) по сравнению с лексемой-синонимом *soil*, имеющей 2 значения [2]. Содержатель-

ные объемы существительных *earth*, *ground* включают содержательный объем лексем – синонимов *soil* и *land*. Таким образом, две полисемантические лексемы – *earth* и *ground* (доминантные с точки зрения частотности и наиболее емкие в семантическом плане) служат именами концепта ЗЕМЛЯ в английской ЯКМ [2].

Согласно этимологическим словарям английского языка, в лексеме *earth* (*n.*) выявлены следующие исторические связи: О.Е. *eorpe* “ground, soil, dry land”, “the material world”, from P.Gmc. *ertho* “ground”, from PIE root **er* – “earth, ground”. Исходя из этих данных внутренняя форма лексемы *earth* восходит к протоиндоевропейскому существительному **er* со значением «земля, поверхность земли, суша», который является этимолоном, т.е. самой ранней из известных форм [2], что позволяет определить внутреннюю форму *earth* (*n.*) – «поверхность земли» [там же].

В этимологии лексемы *ground (n.)* – одного из имен концепта ЗЕМЛЯ по данным этимологических словарей выявлены связи: О.Е. *grund* “bottom, foundation, ground, surface of the earth”, “bottom of the sea”, from P.Gmc. *grundus* “deep place” [2].

Историческое развитие лексемы *ground* шло по пути приобретения новых значений, которые появлялись в различные периоды, например, значение «основание, причина, мотив» впервые зарегистрировано в 1200 г. Исходя из этимологических данных внутренней формой лексемы *ground* является «земная поверхность (под водой)», что восходит к протогерманскому существительному *grundus* со значением «глубокое место», которое является ее этимоном [там же].

Концепт ЗЕМЛЯ в английской языковой картине полиапеллируется посредством лексем – *earth* и *ground*, каждая из которых, будучи полисемантической, представлена набором лексико-семантических вариантов – ЛСВ, профилируемых в пределах общих доменов ПРОСТРАНСТВО / МЕСТО и ГЕОЛОГИЧЕСКАЯ СРЕДА / ЛИТОСФЕРА [3]. Лексемы *earth* и *ground*, будучи частичными синонимами, имеют общие, относящиеся к данным доменам, значения: *ground (n.)* – «земля, поверхность земли, суша»; «территория (страна, местность, область, район)»; «земля, почва, грунт»; *earth (n.)* – «земля, мир, в котором мы живем, земной шар»; «суша»; «страна»; «земля, почва, грунт» [3].

Объектом данного исследования являются предконцептуальные основания ЗЕМЛИ. Цель исследования заключается в выявлении архетипического образа концепта ЗЕМЛЯ в английской картине мира. Материалом исследования послужили словари символов и знаков, энциклопедии символики, фразеологические словари, толковые словари и словари-тезаурусы современного английского языка [4–7; 10; 14–16].

В русле исследований когнитивной семантики Дж. Лакофф и М. Джонсон определяют понятие “когнитивного подсознательного” (*cognitive unconscious*) как способности человеческой мыс-

ли (*mind*) формировать предконцептуальные структуры с помощью гештальтного восприятия предметов и явлений объективной реальности посредством телесного, чувственно-зрительного и сенсорно-моторного взаимодействием человека с окружающей средой [12; 13]. Предконцептуальной основой формирования ословленных образов в рамках когнитивной лингвистики является *архетип* [1]. Архетипы коллективного бессознательного можно рассматривать как своеобразные когнитивные образы, на которые ориентируется человек в своем инстинктивном поведении: интуитивное схватывание архетипов опережает любое его действие, “пускает курок” инстинктивного поведения человека; это когнитивная структура, в которой в краткой форме записан родовой опыт [8]. Архетипы представляют собой первичные формы, определяющие жизнь психического. Существование архетипов не ограничивается пределами психики, они проявляются в физической, социальной, лингвистической, эстетической и духовной областях [9].

Архетип – термин аналитической психологии, основанной К.Г. Юнгом – употребляется для обозначения универсальных изначальных врожденных психических структур, которые составляют содержание коллективного бессознательного, распознаются в нашем опыте и проявлены, как правило, в образах и символах [11]. Эти же структуры лежат в основе общечеловеческой символики, мифов, сказок, пословиц и поговорок. В свою очередь мифы описывают поведение архетипов; они оказываются драматическими описаниями, исполненными персонифицированным языком психических процессов. Метафорический язык мифов К.Г. Юнг, Э. Кассирер, Д. Миллер и др. рассматривали как базовые паттерны человеческого существования (обзор работ см.: [9]). Ключевыми критериями определения архетипа являются следующие: архетип, являясь *архаическим* феноменом, имеет проявления в *мифах, символике, фольклоре* и т. п.; являясь структурой коллективного бессознательного, архетип проявляется у *всех народов и во все эпохи* (возможно, в различной

степени); архетип воспринимается *доосознанно* (а не вследствие научения); архетип, отраженный в сознании, имеет как *концепт*, так и *символ* (возможно, не один); архетип имеет черты, связывающие его с *жизнью* как процессом либо элементом таковой; архетип является цельной, *амбивалентной структурой* (имеет позитивный и негативный аспекты); архетип обладает сильным *влиянием на эмоции* человека и т.д. [11] (выделено мною – И.Д.).

Наряду с такими архетипами как САМОСТЬ, АНИМА, АНИМУС, ТЕНЬ, МАСКА, др. К. Юнг выделяет женский образ – фигуру **ВЕЛИКОЙ МАТЕРИ**. Архетип Прародительницы жизни, соответствующий ему, – это *самый древний образ мифологического сознания*. Он символизирует зарождение жизни как таковое, ассоциируется с глубинами моря. Архетип ВЕЛИКОЙ МАТЕРИ могуществен, поскольку связан с проблемой истока жизни, и, несомненно, символизирует веру в Бога. Архетип ВЕЛИКОЙ МАТЕРИ – Матери Мира – олицетворяет собой коллективное бессознательное в наиболее полном смысле этого слова. Он сложился еще до того, как возникло разделение людей на народы и они начали различать сон и явь, бытие и мысль, своих и чужих. До того, как они начали помнить свою землю и свое племя и осознавать себя определенными людьми, имеющими свою территорию и родственные связи. И задолго до того, как возникло первое, еще сначала коллективное, представление о своем “я” [11].

Земля – один из первоэлементов, планета, место покоя; традиционно выделяется одной из основных *стихий мироздания*. Земля – центральная часть трехчастной вселенной (небо – земля – преисподняя), населенная людьми и животными; символ *женского плодоносящего начала и материнства* [5–7; 10].

Наряду с огнём, воздухом и водой одна из основных стихий мироздания. Значительная часть сюжетов с участием обожествлённой земли содержится в космогонических мифах, рассказывающих о первоначальной божественной паре – *небе и земле*, союз которых послужил началом жизни

во вселенной и от которого произошло все остальное. Персонифицированная в образе богини – супруги неба, земля фигурирует в мифологиях почти всех народов мира [5–7; 10].

Также стоит отметить, что мужское имя Адам происходит от *adama* (др. евр.), что обозначает *красная земля (почва, глина)*. Аналогично латинское слово *homo* (человек) происходит от *humus* (земля):

And the Lord God made man from the dust of the earth... /Basic English Bible/

And the Lord God formed man of the dust of the ground... /King James Version/

И создал Господь Бог человека из праха земного... /Быт. 2, 7/

Хотя земля практически во всех культурах мира ассоциируется с *женским началом*, исключение составляет египетская мифология, где Геб является богом земли, тогда как богиня Нут олицетворяет небо. В большинстве мифологий существует мотив священного *брака земли и неба*, в результате которого был сотворен мир [5–7; 10].

Земля – не только супруга неба, участвующая в создании космоса, но и плодородная земля, почва, а также недра, часто соотносимые с преисподней. Естественно, что олицетворение земли как стихии плодородия возникает лишь у земледельческих народов. Земля связана с *водой* как *женской стихией*; *союз неба и земли* символизирует дождь, дающий жизнь растениям и животным, а также гром; символика земли, как *стихии плодородия* в земледельческих культурах, носит следующий характер – посев как оплодотворение, плуг как фаллос и т. п. [5–7; 10].

В контексте вертикальной и горизонтальной структуры мироздания земля выполняет функции срединного пространства (между небом и загробным миром) и центра мира, окруженного мировым океаном. С землей связано и представление о сокрытой в ней и неотъемлемой от нее энергии; земля считается хранилищем всех жизненных форм. Это представление широко отражено в погребальных церемониях: покойника хоронят в земле, полагая, что он должен возродиться из нее. Кроме того,

земля представляется местом обитания предков и вместилищем новых поколений [5–7; 10].

Многие европейские народы персонифицируют свою родную страну в образе женщины. В частности, для английского языка характерно употребление местоимений женского рода (*she, her*) вместо названия страны.

Причины такого символизма, по всей видимости, коренятся в восприятии англичанами своей страны в образе матери-кормилицы.

Вышесказанное позволяет выделить ряд символических и мифологических признаков Земли, которые нашли свое подтверждение в английском фольклоре. Ниже суммированы выявленные архетипические признаки концепта ЗЕМЛЯ и их отражение в пословицах и поговорках английского языка, которые хранят устоявшиеся признаки менталитета народа и позволяют «пробиться» к архаическому феномену, проявленному в фольклоре.

Основа мироздания / первоэлемент:

- In this world I greet the oldest survivor – the **earth**.
- The man is heaven and **earth** in miniature.

Место покоя (при жизни и после смерти) :

- For each man produced by heaven, **earth** provides a grave.
- The **earth** offers you a grave everywhere
- As a child, is a man wrapped in his mother’s womb; as an adult, in tradition; comes death, and he is wrapped in **earth**.
- Praise the sea, but keep on **land**.
- Better poor on **land** than rich at sea.

Центральная часть трехчастной вселенной (небо – земля – преисподняя):

- There is nothing hidden between Heaven and **Earth**.
- If you lie on the **ground**, you cannot fall.

Материальный аспект (не духовный) / утроба:

- The soul to God, and the body to the **Earth**.
- A one hundred yard high tower still has its foundation on the **ground**.
- No matter how tall the tree is, its leaves will always fall to the **ground**.

- A person who is always looking at the sky will never discover anything on the **ground**.
- On which **soil** we stand on, that is where we carry the weight of the sky.

Женское плодоносящее начало / материнство / плодородие:

- Regard Heaven as your father, **Earth** as your Mother and all things as your Brothers and Sisters.
- The **earth** says: Give to me and I’ll give to you.
- Those who work their **land** will have abundant food, but those who chase fantasies have no sense.
- Whoever works his **land** will have plenty of bread, but he who follows worthless pursuits lacks sense.
- Every **soil** does not bear the same fruit.
- Black **soil** produces white bread.

Жена (Земля) – муж (Небо):

- Regard Heaven as your father, **Earth** as your Mother and all things as your Brothers and Sisters.
- As the heavens are high and the **earth** is deep, so the hearts of kings are unsearchable.
- No one can comprehend the height of heaven, the depth of the **earth**, or all that goes on in the king’s mind.
- Looking up we are not ashamed in the presence of heaven, nor bowing down are we ashamed in the presence of **earth**.
- Poetry moves heaven and **earth**.
- If heaven made him, **earth** can find some use for him.
- Heaven lent you a soul **Earth** will lend a grave.
- **Earth** has no sorrow that heaven cannot heal.
- There is nothing hidden between Heaven and **Earth**.
- That which is written in Heaven, comes to pass on **Earth**.
- The soul to God, and the body to the **Earth**.
- The distance between heaven and **earth** is no greater than one thought.
- It is good to lend to God and to the soil – they pay good interest.

- On which soil we stand on, that is where we carry the weight of the sky.

Недра преисподней:

- For each man produced by heaven, **earth** provides a grave.
- The earth offers you a grave everywhere.
- Heaven lent you a soul **Earth** will lend a grave.
- Six feet of **earth** makes all men equal.
- Doctor's faults are covered with **earth**, and rich men's with money.

Источник энергии / жизни:

- Only when the last tree has died and the last river been poisoned and the last fish been caught will we realise we cannot eat money.
- **Earth** provides enough to satisfy every man's needs, but not every man's greed.
- Black soil produces white bread.

Хранилище всех жизненных форм:

- Treat the **Earth** and all that dwell there on with respect.

Место обитания всех жизненных форм:

- The miracle is not to fly in the air, or to walk on the water, but to walk on the **earth**.
- One more good man on **earth** is better than an extra angel in heaven.

Вместилище предков / новых поколений:

- We do not inherit the **earth** from our ancestors, we borrow it from our children.
- Treat the **Earth** well. It was not given to you by your parents, it was loaned to you by your children.
- Death finds everyone and the **earth** renews itself.

Материал, из которого Бог создал человека:

- And the Lord God made man from the dust of the **earth**.

Грамматическая категория женского рода:

- Cheat the **earth** and she will cheat you.

В связи с тем, что символическое наполнение концепта ЗЕМЛЯ и архетипа ВЕЛИКОЙ МАТЕРИ очень схоже, представляется возможным сделать вывод о том, что концепт ЗЕМЛЯ неразрывно связан с архетипом ВЕЛИКОЙ МАТЕРИ, так

как мать – это, прежде всего, космическая Мать-Земля, священная супруга Неба, порождающая все сущее – всеобщая кормилица и хранительница.

ЛИТЕРАТУРА

1. Белехова Л.И. Глосарій з когнітивної поетики : наук.-метод. посібник / Л.И. Белехова. – Херсон : Айлант, 2004. – 149 с.
2. Давыденко И.В. Средства номинации концепта ЗЕМЛЯ в английском языке: семантико-этимологический анализ / И.В. Давыденко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2012. – № 1022. – С. 100–110.
3. Давыденко И.В. Концептуальные сети полисемии полисемантов *earth* (п.), *ground* (п.), – имен концепта ЗЕМЛЯ / И.В. Давыденко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2013. – № 1072. – С. 21–27.
4. Зеленский В. Словарь аналитической психологии [Электронный ресурс] / В. Зеленский. – Режим доступа : <http://vocabulary.ru/dictionary/>
5. Кельтская мифология : Энциклопедия; пер. с англ. С. Головой и А. Голова [Электронный ресурс]. – Москва : Эксмо, 2002. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/>
6. Книга символов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.symbolsbook.ru/>
7. Мифы народов мира : [гл. ред. С.А. Токарев]. – М. : Советская энциклопедия, 1980.
8. Руткевич А.М. Архетип / А.М. Руткевич // Культурология XX века : Энциклопедия. – Т. 1. – СПб. : Университетская книга; "Альтея", 1998. – С. 37–38.
9. Хиллман Дж. Архетипическая психология ; пер. с англ. Ю. Донца и В. Зеленского / Дж. Хиллман. – СПб. : Б.С.К., 1996. – 157 с.
10. Энциклопедия символов, знаков, эмблем. – Москва : Локид; Миф, 1999. – С. 159.
11. Юнг К.Г. Человек и его символы / К.Г. Юнг. – Санкт-Петербург : Б.С.К., 1996. – 451 с.
12. Lakoff. Women, Fire, and Dangerous Things, What Categories Reveal about the Mind. – The University of Chicago Press, 1987. – P. 269–270.
13. Lakoff and Johnson. Review of Philosophy in the Flesh: The embodied mind and its challenge to Western thought / Lakoff and Johnson. – University of California, Berkeley, and University of Oregon, New York : Basic Books, 1999. – P. 10–11.
14. The Free Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.thefreedictionary.com/>
15. Dictionary Reference. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dictionary.reference.com/>
16. Encyclopedia. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://encyclopedia2.thefreedictionary.com/>

ХУДОЖНІЙ КОНЦЕПТ *ART* В ІДІОСТИЛІ ДЖУЛІАНА БАРНСА

О.Я. Дойчик, канд. філол. наук (Івано-Франківськ)

У статті досліджуються особливості вербалізації художнього концепту *ART* в ідіостилі сучасного британського письменника Дж. Барнса. Під поняттям мистецтва автор розуміє художню образотворчу діяльність, музику та літературну творчість. Моделювання концепту *ART* дозволяє виявити авторське розуміння мистецтва як процесу і як результату творчості, а також його відмінність від поп-арту. Дослідження концепту *ART* передбачає висвітлення його концептуальних ознак, аналіз концептуальних метафор, символічних та асоціативних зв'язків з іншими елементами концептосфери письменника, а також виявлення місця концепту в авторській системі цінностей.

Ключові слова: авторський художній концепт, ідіостиль автора художнього твору, концептуальна ознака.

Дойчик О.Я. Художественный концепт *ART* в идиостиле Джулиана Барнса. В статье исследуются особенности вербализации художественного концепта *ART* в идиостиле современного британского писателя Дж. Барнса. В художественной концептосфере писателя искусство объединяет живопись, музыку и литературу. Моделирование концепта *ART* позволяет выяснить авторское понимание искусства в качестве процесса и результата творчества, а также его соотношение с поп-артом. Исследование концепта *ART* предполагает описание его концептуальных признаков, анализ концептуальных метафор, символических и ассоциативных связей с другими элементами концептосферы писателя, а также определение места концепта в системе ценностей автора.

Ключевые слова: авторский художественный концепт, идиостиль автора художественного произведения, концептуальный признак.

Doichyk O.Ya. Literary Concept *ART* in Julian Barnes' Idiostyle. The article focuses on the verbalization of the literary concept *ART* in Julian Barnes' idiostyle. In the author's fictional conceptual sphere art includes painting, music and literature. The modelling of the concept reveals the author's vision of art as the process and the result of creative work as well as its relation to pop art. The conceptual analysis is done by revealing the conceptual properties, conceptual metaphors, symbolic and associative links with other elements of the author's conceptual sphere and the place of the concept in the writer's system of values.

Key words: conceptual property, idiostyle, literary concept.

Актуальність роботи зумовлена залученням когнітивного підходу до аналізу художнього тексту, що відкриває ширші перспективи для розуміння й інтерпретації літературних творів. На думку В.Г. Ніконової, сьогодні недостатньо зосереджуватися на вивченні тільки композиційно-змістових чи мовностилістичних особливостей художніх текстів, бо це не дає ефективних результатів, не розкриває внутрішніх закономірностей художнього тексту [10, с. 215]. Розробка способів експлікації концептуального змісту літературних творів із застосуванням теоретичних засад когнітивної

лінгвістики, концептології, когнітивної поетики, лінгвокультурології тощо є актуальною, оскільки дозволяє глибше розкрити ідіостилі митців слова з урахуванням співвідношення етнокультурного та індивідуально-авторського в тезаурусі творчої особистості, а також особливостей реалізації картини світу в художньому творі [10, с. 215]. Сприйняття тексту супроводжується не тільки відображенням у свідомості читача його змістового наповнення, але й актуалізацією тих асоціативних зв'язків, інтерпретація яких потребує залучення базових знань реципієнта, які можуть не завжди

збігатися із досвідом автора. Лінгвістичний аналіз тексту, спрямований на виявлення головного смислу тексту, авторського послання, втіленого мовними засобами, які об'єктивують художній світ автора, – це завжди інтерпретація, результат розуміння тексту читачем, що уможливило кілька варіантів прочитань одного і того ж художнього твору [2].

Когнітивна поетика як методологія моделювання індивідуальної авторської системи концептів зосереджує увагу на співвідношенні текст – автор. Когнітивно домінуючою величиною тексту визнається авторська свідомість, текстова модель якої відображає когнітивно-концептуальну систему автора [5, с. 4; 33].

За В.В. Виноградовим, “образ автора є визначальним чинником неповторності стилю художнього твору, який впливає на оцінювання явищ, зображених за допомогою обраного мовного матеріалу” [6, с. 114]. Мовну свідомість автора художнього тексту формують ті знання та уявлення про оточуючий світ, що властиві тільки йому (цей набір знань та уявлень є найбільш репрезентативним у дослідженні мовної складової індивідуальних картин світу) [11, с. 389]. “За широким спектром мовленнєвих перевтілень творчої індивідуальності завжди можна побачити вісь авторської творчості, яка зумовлює її неповторність” [7, с. 37].

Згідно точки зору В.І. Карасика, індивідуальна мовна свідомість включає три набори знань та уявлень, що формують її цілісність: індивідуальний когнітивний простір, колективний когнітивний простір, когнітивну базу. Перший набір, а саме, індивідуальний когнітивний простір (унікальна структурована сукупність всіх знань і уявлень людини), вивчається у сучасних дослідженнях, присвячених особливостям мови та стилю того чи іншого автора [9, с. 8–9]. Тому центральним поняттям сучасних лінгвістичних досліджень є ідіостиль автора художнього твору.

Ідіостиль автора художнього твору визначаємо з опорою на праці І. Боктінга, Е. Семіно, К. Свіндлгерст, І.А. Тарасової як опосередкований у художньому тексті мовно-ментальний портрет письменника, який відображається у специфіці індивідуаль-

но-авторської концептуалізації дійсності, що детермінується системою особистісних цінностей.

За словами Л.І. Белехової, “поняття “когнітивний стиль” письменника, на відміну від літературного стилю припускає виокремлення способу художнього відображення дійсності у творчості певного автора, особливостей поетичного мислення, яке може бути визначено шляхом аналізу його виражальних мовних засобів у когнітивному аспекті” [4, с. 73].

Надумку Е. Семіно, “оскільки когнітивний стиль (*mind style*) співвідноситься із мовним втіленням концептуалізації текстової дійсності, його дослідження найбільш ефективно здійснюється шляхом поєднання лінгвістичного аналізу та когнітивних теорій, які володіють значним інтерпретативним потенціалом та можуть застосовуватися для забезпечення чітких, систематичних та достовірних результатів лінгвістичного відтворення індивідуального стилю в художній літературі” [21, с. 95]. Звідси, сучасний вектор вивчення ідіостилу спрямований від розгляду концептуальних пріоритетів письменника до їх мовної реалізації (Н.С. Болотнова, Л.О. Бутакова, В.Г. Ніконова, О.Г. Фоменко).

Центральною категорією когнітивних досліджень ідіостилу автора художнього твору виступає художній концепт (І.В. Бидіна, В.І. Карасик, В.Г. Ніконова), який розглядається, насамперед, як одиниця авторської свідомості, репрезентованої у сукупному тексті автора, котра відображає індивідуальне осмислення суті предметів чи явищ дійсності [13; 3, с. 6].

Термін “художній концепт” був уведений С.О. Аскольдовим для позначення базової одиниці індивідуально-авторської свідомості, в якій віддзеркалено результат складного процесу інтерпретації дійсного світу письменником. Художні концепти – образні, символічні, оскільки те, що вони позначають, виходить за межі їх змісту [1, с. 276].

Як зазначає З.Д. Попова, в художній картині світу, яка є відображенням індивідуальної картини світу письменника і втілюється в індивідуальному виборі мовних засобів, можна виявити концепти, притаманні тільки авторському сприйняттю світу –

індивідуальні концепти письменника [12, с. 8]. В художньому концепті сублімуються поняття, уявлення, емоції, почуття, вольові акти автора, його світоглядні настанови, зумовлені авторським світосприйняттям і жанровою специфікою художнього тексту. Обсяг художнього концепту – фіксований внаслідок його обмеження творчістю окремого письменника як загальним контекстом дослідження [10, с. 219].

Слід також зазначити, що художній концепт, втілений письменником у тексті, включає єдність авторського концепту та концептів персонажів. О.М. Кагановська, спираючись на теорію поліфонічного зображення, наголошує, що кожному персонажеві світ даний в особливому аспекті, відповідно до якого конструюється його образ. Тексти, в яких оповідь надається з урахуванням свідомості певного персонажа, допускають суміщену точку зору, тобто поєднання точок зору персонажа й автора. Тому загальна точка зору набуває форми “сміслової площини”, яка включає обидва типи мовлення – персонажів та автора. Враховуючи те, що персонажі говорять як “учасники зображеного життя”, тобто “з власних позицій”, їх точки зору обмежені, оскільки у будь-якому разі вони знають менше за автора, якого відрізняє здатність осмислювати створений ним художній світ з якісно нових позицій [8, с. 116–117].

Метою статті є змоделювати структуру авторського художнього концепту ART в ідіостилі Джуліана Барнса.

Творчий доробок відомого британського письменника Дж. Барнса складають дванадцять романів, три книги оповідань, три збірки есе та численні публіцистичні праці. З часу виходу першого роману “Metroland” у 1980 р. письменника називають “хамелеоном британської літератури” [22, с. 29] завдяки різноманітності жанрів та нарративних форм, притаманних його творчості. Три книги Дж. Барнса номінувалися на Букерівську премію, яку автор отримав у 2011 році за роман “The Sense of an Ending”.

Більшість дослідників (В. Гіннері, С. Грос, М. Мозлі, М. Пейтмен та інші) вважають творчість

Дж. Барнса репрезентативною для постмодернізму. Як зазначає С. Грос, “творчість Дж. Барнса, спочатку не постмодерністська, стала центральною у *формуванні* витоків Британського високого постмодерну у 1980-х” [19, с. 2].

Об’єктом нашого дослідження є ідіостиль Джуліана Барнса у лінгвокогнітивному вимірі. Предметом дослідження виступає авторський художній концепт ART як один із ключових елементів ідіостилу письменника. Матеріалом слугує вибірка мовних засобів вербалізації концепту ART у романах Дж. Барнса “Flaubert’s Parrot”, “Metroland”, “A History of the World in 10 ½ Chapters”, “Love, etc”

У романах Дж. Барнса концепт ART представлений численним мовним матеріалом. Моделюючи його структуру, виокремимо поняттєвий, образний і ціннісно-оцінний складники.

Лексема *art* – ім’я концепту – визначається як: ‘the use of painting, drawing, sculpture etc to represent things or express ideas’;

‘objects that are produced by art, such as paintings, drawings etc’;

‘the skill of drawing or painting’;

‘the making of objects, images, music, etc. that are beautiful or that express feelings’;

‘the activity of painting, drawing and making sculpture’;

‘paintings, drawings and sculptures’; ‘an activity through which people express particular ideas’ [18; 20].

Компонентами змісту лексеми є ‘репрезентація дійсності’, ‘вираження певних ідей, думок’, а також ‘досконале вміння’. Під поняттям мистецтва автор об’єднує, окрім художньої образотворчої діяльності, музику та літературну творчість: *Fiction – by which I was naturally referring to art in general* [16, с. 90].

Концептуальні ознаки (КО) концепту, які підкреслює автор, є:

- ‘вічність’: *Art <...> announces its transcendence of the world (and it lasts, it lasts! Art beats death)* [15, с. 243],
- ‘недостовірність’: *Truth to life, at the start, to be sure; yet once the process gets under*

- way, *truth to art is the greater allegiance. The incident never took place as depicted* [15, с. 135], *the obliquities of fiction* [15, с. 225],
- ‘багатоманітність ймовірних інтерпретацій’: *Modern and ignorant we reimagine the story <...> the eye can flick from one mood, and one interpretation to the other* [15, с. 133], *The picture <...> propels itself into its own future, asking the question* [15, с. 133], *This is a painting, not an opinion* [15, с. 129],
 - ‘поетична образність’: *imaginative art* [15, с. 125],
 - ‘динамізм’: *The masterpiece, once completed <...> continues in motion* [15, с. 139], *the picture’s secret lies in the pattern of its energy* [15, с. 137].

Поняттєвий складник концепту виявляє також КО ‘об’єкт зацікавлення’: так, у підлітковому віці мистецтво у всіх його виявах є об’єктом щирого зацікавлення і певним чином сприяє самовираженню юної людини: *We agreed that Art was the most important thing in life, the constant to which one could be unfailingly devoted* [17, с. 26]; *Some people say that life is the thing, but I prefer reading* [17, с. 153]. На цьому етапі відсутність власного особистого досвіду компенсується відтвореним, чужим або вигаданим: *we feared that our passion for art was the result of the emptiness of our ‘lives’* [17, с. 154].

Ставлення до мистецтва у віці після 20-ти років виявляє КО концепту ‘засіб досягнення мети’: мистецтво часто слугує лише зовнішнім прикриттям, наприклад, приводом для знайомства з дівчиною (*I would just have to get there early and use the passionately-engrossed-in-a-book trick* [17, с. 103]), формальною метою для поїздки в Париж (*I’d done to Paris to do some research for part of a thesis on the Influence of British Styles of Acting in the Paris Theatre <...> then I was only applying for money for six months in Paris* [17, с. 94]). Книги, які герой носить із собою на побачення, фільми, на перегляд яких запрошує дівчат, репродукції картин, які можна знайти серед його речей, функціонують уже не як самодостатній об’єкт зацікавлення, а як спосіб

непрямої, але наперед обдумані характеристики його в очах інших: *I’d chosen the book I wished to be discovered with* [17, с. 104]; *I felt my clothes were looked over <...> then the book in my hand. It was Jean Giono’s “Colline”, so I felt OK* [17, с. 128].

Образний компонент структури концепту відтворює асоціативну паралель **мистецтво – творчість** як процес створення художнього (“A History of the World in 10 ½ Chapters” – “Shipwreck”) чи літературного шедедру (“Flaubert’s Parrot”). Щоб докладніше відтворити функціонування творчості як рушійної сили мистецтва слід структурно описати етапи творчого процесу, де мистецтво як статичне абстрактне поняття відображається процесуально. Схематично творчий процес у авторській концептосфері виглядає так: СУБ’ЄКТ (С) – ПРОЦЕС (П) – ОБ’ЄКТ (О) – ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЦИПІЄНТОМ (ІР):

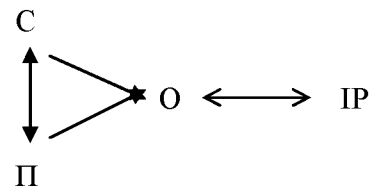

Рис. 1. Схеми творчого процесу

СУБ’ЄКТНО-ОБ’ЄКТНІ відношення (Рис. 1) визначають місце і роль митця у створенні та функціонуванні його твору: *the artist must no more appear in his work than God does in nature <...> everywhere present and nowhere visible* [14, с. 88].

Співвідношення СУБ’ЄКТ-ПРОЦЕС (Рис. 1) відображає насамперед послідовність створення майбутнього шедедру з погляду самого митця. КО творчості у цьому аспекті виступають:

- ‘невпевненість у кінцевому варіанті’: *for him the discarded ideas began as excitement, and he saw only at the very end what we take for granted at the beginning* [15, с. 134]; *For us the conclusion was inevitable, not for him <the painter>* [15, с. 135],
- ‘емоційне та нервово виснаження внаслідок клопіткої і важкої інтелектуальної праці’:

Books <...> are made like pyramids <...> it's back-breaking, sweaty, time-consuming work. And all to no purpose! [14, с. 35]; *We must remember nerves and emotions <of the author>* [15, с. 135],

- ‘пошук адекватного співвідношення змісту та форми’: *Mystification is simple; clarity is the hardest thing of all <...> I don't mean art should be as clear as the instructions of the packet of seeds* [14, с. 102]; *What is true is not necessarily convincing* [15, с. 129]; *You can tell more by showing less* [15, с. 128]; *Making it look easy <...> was the hardest thing of all* [15, с. 36].

ПРОЦЕС (Рис. 1) можна зобразити у вигляді ланцюжка із такими складниками: реальна подія чи об'єкт – переосмислення та прикрашення – відтворення у певному стилі. Джерелом натхнення для мистецтва слугує дійсність, яка пропонує теми для осмислення та увіковічення: *It begins with truth to life* [15, с. 126]; *Truth to life, at the start, to be sure; The incident never took place as depicted* [15, с. 135]. Однак готовність сучасних митців художньо зображати дійсність Дж. Барнс зображає з іронією: *How do we turn catastrophe into art? Nowadays the process is automatic. A nuclear plant explodes? We'll have a play on the London Stage within a year. A President is assassinated? You can have the book or the film or the filmed book or the booked film. War? Send in the novelists. A series of gruesome murders? Listen for the tramp of the poets* [15, с. 125].

У концептосфері Дж. Барнса концепт ART характеризується також КО ‘прикрашення дійсності’ (*we must look at the past through coloured glass* [14, с. 94]): мистецтво робить реальність привабливою в очах глядача за допомогою різних мистецьких прийомів (*sense of form, control, discrimination, selection, omission, arrangement, emphasis*), які у підсумку визначають стиль твору мистецтва: *Style is a function of theme. Style is not imposed on subject-matter, but arises from it. Style is truth to thought* [14, с. 88]; *The story of a louse may be as fine as the history of Alexander*

the Great – everything depends upon the execution [16, с. 14].

ОБ'ЄКТ (рис. 1) як кінцевий результат творчого процесу (*masterpiece* у Дж. Барнса) найчастіше стає відірваним від реального прототипу, має свої ознаки, домислені, уявні складники й існує як незалежне утворення: *He died <...> all that remains of him is paper <...> ideas, phrases, metaphors, structured prose* [14, с. 12]; *The painting <...> outlives its own story <...> a narrative is forgotten, yet its representation still magnetizes* [15, с. 133]. КО мистецтва, які виявляються у цьому контексті включають:

- ‘стимуляція уяви’: *The picture <...> propels itself into its own future, asking the question* [15, с. 133]; *canvas unlooses in us deeper, submarinous emotions* [15, с. 137],
- ‘виправдання прототипу’: *transformed, justified by art* [15, с. 139]; *We have to understand it, this catastrophe <...> to imagine it, so we need the imaginative art* [15, с. 125].

І, нарешті, остання ланка схеми – ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЦИПІЄНТОМ (Рис. 1), яка потребує не тільки достатнього рівня освіченості та фонових знань, але і внутрішньої здатності відчувати мистецький витвір: *Modern and ignorant we reimagine the story <...> the eye can flick from one mood, and one interpretation to the other* [15, с. 133]; *The only place you can look to find out whether or not it's all a water-colour wank is within yourself* [17, с. 200].

Асоціативний компонент структури концепту актуалізує також співвідношення мистецтва та поп-арту, де виявляється КО концепту ‘глибина прихованого змісту’: можливість багатоманітних інтерпретацій мистецького твору протиставляється примітивності та поверхневості поп-арту, розуміння якого не потребує жодних інтелектуальних зусиль: *She greatly admired Monsieur Jerricault canvas, which though static contained for her much motion and lighting and in its own way, music <...> it contained more of these things than did the vulgar Panorama* [15, с. 145].

Образний складник концепту представлений такими концептуальними метафорами:

ART IS A PERSON: персоніфікація мистецтва підкреслює важливу роль, яку воно виконує у людському житті (твори мистецтва розповідають про дійсність, покращують та виправдовують її, лікують): *Do you want art to be a healer?* [14, с. 136]; *Books say: she did this because. <...> Books made sense of life* [14, с. 169]; *art claims a lot for itself* [17, с. 200].

ART IS OCEAN: індивідуально-авторська концептуалізація мистецтва як води допомагає відобразити складність творчого процесу: *The departed writer gazing at the ocean of art* [14, с. 31]; *The painter isn't carried fluently downstream towards the sunlit pool of that finished image, but is trying to hold a course in an open sea of contrary tides* [15, с. 135].

Символічний компонент структури концепту розкривається у романі "Flaubert's Parrot", де Дж. Барнс проводить символічну паралель між особистістю письменника, біографію якого намагається дослідити головний герой, та папугою, який слугував Г. Флоберу прототипом папуги Лулу у романі "Un coeur simple". Папуга у романі є символом художнього слова (*the parrot <...> was Pure Word <...> un symbole de Logos* [14, с. 18]; *Did he perhaps imagined, a hovering above him, a gigantic parrot <...> a farewell from the Word?* [14, с. 19]), і в деяких контекстах символізує функції письменника як майстра художнього слова: *Loulou encloses his <Flaubert's> voice. <...> Is the writer much more than a sophisticated parrot? <...> The parrot/writer feebly accepts language* [14, с. 18–19].

Оцінка мистецтва як явища ведеться у його співвідношенні з дійсністю: *Books say: she did this because. Life says: she did this. Books are where things are explained to you; <...> Books made sense of life. The only problem is that the lives they make sense of are other people's lives, never your own* [14, с. 169]. Загалом мистецтво з погляду його природи, функцій та впливу на людину оцінюється автором позитивно: *Art was the most important thing in life, the constant to which one could be*

unfailingly devoted and which would never cease to reward; <...> it was the stuff whose effect on those exposed to it was ameliorative. It made people not just fitter for friendship and more civilized, but better – kinder, wiser, nicer, more peaceful, more active, more sensitive [17, с. 26]. У більш зрілому віці – позитивно-іронічно: *Fiction – by which I was naturally referring to art in general – is the norm, the bass line, the golden mine, the meridian, <...> the equator, the Star of the East. It is both Atlantis and Everest <...> It is the white line down the middle of the road* [16, с. 90].

Дослідження поняттєвого, образного і ціннісного компонентів структури концепту ART дозволило виявити індивідуально-авторські ознаки концепту, концептуальні метафори, індивідуально-авторський символ, оцінку, а також відтворити асоціативний компонент концепту. Встановлення асоціативних зв'язків концепту з іншими елементами авторської концептосфери сприяє адекватному відтворенню авторського бачення мистецтва. Перспективним, на наш погляд, є подальше вивчення концептуального виміру ідіостилю Дж. Барнса шляхом виявлення особливостей індивідуально-авторської концептуалізації дійсності та моделювання системи авторських художніх концептів у їх взаємозв'язку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аскольдов С.А. Концепт и слово / С.А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: антология; [под ред. В.П. Нерознака]. – М.: Academia, 1997. – С. 267–279.
2. Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов / Р. Барт; [пер. Г.К. Косикова] // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв.: трактаты, статьи, эссе. – М.: МГУ, 1987. – С. 387–422.
3. Беспалова О.Е. Концептосфера поэзии Н.С. Гумилева в ее лексическом представлении: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 "Русский язык" / О.Е. Беспалова. – СПб.: Рос. гос. пед. ун-т им. А.И. Герцена, 2002. – 24 с.
4. Белехова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04 / Л.І. Белехова. – Київ, 2002. – 461 с.
5. Бутакова Л.О. Авторское сознание в поэзии и прозе: когнитивное моделирование / Л.О. Бутакова. – Бар-

- наул : Изд-во Алтайского ун-та, 2001. – 283 с. 6. Виноградов В.В. Проблема авторства и теория стилей / В.В. Виноградов. – М. : Гос. изд-во худож. лит-ры, 1961. – 613 с. 7. Гиндин С.И. Очерки истории языка русской поэзии XX века. Опыт описания идиостилей / С.И. Гиндин. – М. : Наука, 1995. – 437 с. 8. Кагановська О.М. Проблема інтерпретації текстових концептів у художньому прозаїчному творі / О.М. Кагановська // Мова і культура. – 2001. – № 3. – С. 114–121. 9. Карасик В.И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с. 10. Ніконова В.Г. Поетико-когнітивний аналіз драматичного тексту: художній концепт / В.Г. Ніконова // Вісник Дніпропетровськ. ун-ту. – Серія “Мовознавство”. – Т. 16, № 11. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2008а. – С. 215–220. 11. Підгорна А.Б. Авторська модель світу як одна із форм реалізації індивідуальної концептуальної картини світу / А.Б. Підгорна // Наукові записки. – Вип. 81 (3). – Серія “Філологічні науки (мовознавство)” : У 4 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 389–392. 12. Попова З.Д. Язык и национальная картина мира / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2002. – 60 с. 13. Тарасова И.А. Категории когнитивной лингвистики в исследовании идиостиля [Электронный ресурс] / И.А. Тарасова // Вестник СамГУ. – 2004. – № 1 (31). – Режим доступа : <http://www.russian.slavica.org>. 14. Barnes J. Flaubert’s Parrot / Julian Barnes. – New York : Vintage Books, 1990. – 190 p. 15. Barnes J. A History of the World in 10 S Chapters / J. Barnes. – New York : Vintage Books, 1989. – 308 p. 16. Barnes J. Love, etc / J. Barnes. – New York : Vintage Books, 2002. – 227 p. 17. Barnes J. Metroland / J. Barnes. – London : Picador, 1980. – 214 p. 18. Cambridge Learner’s Dictionary Online [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dictionary.cambridge.org/>. 19. Julian Barnes (Contemporary Critical Perspectives) / J. Barnes ; [ed. by Sebastian Groes & Peter Childs]. – London : Continuum, 2011. – 192 p. 20. Longman Dictionary of Contemporary English Online [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ldoceonline.com/>. 21. Semino E. A Cognitive Stylistic Approach to Mind Style in Narrative Fiction / E. Semino // Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis ; [ed. by Elena Semino and Jonathan Culpeper]. – Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. – 2002. – P. 95–122. 22. Stout M. “Chameleon Novelist” / M. Stout // New York Times Magazine. – № 22. – November 1992. – P. 29, 68–72, 80.

УДК 811.11'373 (045)

**ЯЗЫКОВОЙ ПУРИЗМ
КАК СПОСОБ БОРЬБЫ С АНГЛИЦИЗМАМИ
(на примере исландского языка)**

*М.А. Желуденко, канд. пед. наук,
М.Н. Горюнова, канд. филол. наук, А.П. Сабитова (Киев)*

Статья посвящена языковому пуризму в исландском языке как одному из способов борьбы с англицизмами; проанализировано влияние языкового пуризма на общий уровень образования в стране; охарактеризованы особенности словообразования в исландском языке.

Ключевые слова: англицизм, заимствования, исландский язык, литературный язык, неологизм, языковая политика, языковой пуризм.

Желуденко М.О., Горюнова М.М., Сабітова А.П. Мовний пуризм як засіб боротьби з англіцизмами (на прикладі ісландської мови). Стаття присвячена мовному пуризму в ісландській мові як одному із способів боротьби з англіцизмами; проаналізовано вплив мовного пуризму на загальний рівень освіти в країні; охарактеризовано особливості словотвору в ісландській мові.

Ключові слова: англіцизм, запозичення, ісландська мова, літературна мова, мовна політика, мовний пуризм, неологізм.

Zheludenko M., Goryunova M., Sabitova A. Language purism as the way of overcoming English words (on the example of Icelandic language). The article is dedicated to linguistic purism in the Icelandic language as one of the means of overcoming English words; the influence of linguistic purism on the general level of education in the country was analyzed; the features of word formation in the Icelandic language were characterized.

Key words: anglicism, borrowing, Icelandic language, language policy, language purism, neoplasm, written language.

Процессы, происходящие в современном мире, ведут к глобализации на разных уровнях – от экономики и политики до лингвистики.

Актуальность статьи обусловлена тем, что заимствования из одного языка в другой являются одновременно частью языка и частью самого процесса глобализации. Кроме того, данную проблематику можно рассматривать в контексте других европейских языков. Под заимствованиями мы имеем в виду, в первую очередь, англицизмы, поскольку английский язык является доминантным во всем мире.

Заимствования – это результат новаторства в какой-либо отрасли науки или техники. Они дают возможность проследить положительные и отрицательные тенденции развития того или иного языка. Многие языковеды считают, что на основе за-

имствований создается язык международной терминологии. Есть и другой взгляд на проблему заимствований. Некоторые ученые считают, что заимствования ведут к засорению языка, его ограниченности, упрощенности, что приводит к утрате аутентичности языка, культурных аспектов, ценностных представлений и т.д.

В разных странах проблема засорения языка англицизмами занимает центральное место в исследованиях ученых. Проблеме англицизмов в немецком языке посвящены работы Л.А. Аникеевой, А.А. Патрикеевой, Г.И. Каданцевой, Л.В. Васильевой, Л.А. Ветюговой. Эту проблему мы рассматривали в статьях «Англо-американизмы в современном немецком языке», «Основные функции англицизмов в слоганах немецкой рекламы» [1; 2].

© Желуденко М.А., Горюнова М.Н., Сабитова А.П., 2014

Данную проблему на материале разных языков изучали Н.Д. Агафонова, Т.О. Адильбаева, С.Ю. Адливанкина, А.И. Дьяков, Т.К. Елизова, Т.О. Киворучко, Е.И. Степанова, Т.Г. Линник, В.Г. Костомаров и др. [4].

Предметом нашей статьи является исландский язык, поскольку: 1) он представляет собой один из тех языков, в котором наиболее полно реализован принцип языкового пуризма; 2) на исландском языке сегодня говорит примерно 300 тыс. человек, но при этом речь не идет о вымирании языка, его уничтожении или засорении. Это язык, который противостоит влиянию англицизмов и заимствований. Сегодня «чистота» исландского языка и неприязнь исландцев к иностранным словам в их языке – широко известное явление. Традиция исландцев придумывать эрзац-слова, чтобы не употреблять заимствования, воспринимается как доказательство «оторванного от мира сего» чудачества маленькой, но уверенной в себе языковой общности.

Объект – языковой пуризм в исландском языке как способ борьбы с англицизмами.

Цель данной статьи мы видим в том, чтобы на основе исландского языка проанализировать данную проблему с точки зрения «языка» и показать, что отказ от заимствований и англицизмов позитивно влияет на развитие страны, языка, образования и народа в целом.

Пуризм (лат. *purus* – чистый) – преувеличенное стремление к чистоте литературного языка, к изгнанию из него всяких посторонних элементов (Википедия).

М. Стеблин-Каменский в своей книге «Культура Исландии» выделяет особенности исландского, в основе которых лежит принцип пуризма, то есть чистоты языка:

1. В исландском языке практически не существует диалектов и диалектальных различий.

2. Исландский язык, даже находясь под датским господством более пяти столетий, остался на территории страны письменным и литературным языком. Письменный исландский почти не изменился с XIII столетия.

3. Грамматический строй исландского языка изменился намного меньше, чем в языках других скандинавских народов, сохранив при этом элементы изжитых особенностей мышления.

4. «Пуристическое словотворчество» и своеобразие значений, которые объясняются богатством и гибкостью языка.

5. Литературные памятники, которым более 500 лет, можно свободно читать без специальной грамматической и лексической подготовки [7, с. 60–83].

В исландском языкознании и исландском обществе доминирует установка на первостепенное использование ресурсов родного языка для именования современных реалий. Доля заимствований в исландском по сравнению с другими европейскими языками крайне мала. Мнение, что это препятствует развитию языка, общества, развитию знания и технологий на этом языке является ошибочным. В Исландии очень качественное образование, страна является одним из мировых лидеров в отрасли альтернативных источников энергии и экологических технологий. Этот факт можно рассматривать как доказательство того, что исландский язык с минимумом заимствований очень гибок и мобилен, удобен для развития на нём современной науки. В исландском обществе распространено мнение, что язык – это одна из важнейших детерминант идентичности [3].

Традиция сохранения чистоты языка уходит корнями в средневековье и объясняется комбинацией благоприятных факторов. Вскоре после заселения Исландии в конце 9 века здесь образовалась замкнутая культурная и языковая общность. Внешние условия жизни: островное положение страны, затем культурно-политическая изоляция вследствие датского владычества – благоприятствовали тому, что исландский язык в течение многих столетий был мало подвержен иностранным влияниям и изменялся лишь в незначительной степени. Интерес исландцев к их классической литературе, в особенности к сагам и скальдической поэзии, также оказывал объединяющее и нормирующее воздействие, что благотворно сказывалось на консервативном развитии языка [8; 10].

Таким образом, культура языка оставалась вплоть до нашего времени относительно стабильной, что препятствовало внутреннему расщеплению языка на диалекты или стилистические уровни. Поэтому носители языка и сегодня ощущают свой язык «цельным» и «прозрачным». Эта «прозрачность» и архаическое строение языка с его богатством и разнообразием форм автоматически отталкивали иностранные слова, являясь как бы «встроенным фильтром», что, в свою очередь, служило аргументом и мотивом для дальнейшего сохранения чистоты языка [9].

Исландский пуризм зиждется на двух основных принципах: идее чистоты языка и активно проводимой в жизнь языковой политике. В отличие от идеи чистоты языка, уходящей корнями в средневековье, идея сохранения чистоты языка относительно молода. Начало активного влияния на язык можно отнести к концу 18 века, о целенаправленной языковой политике в более узком смысле можно говорить лишь с начала 20 века, а о законодательно регулируемом и финансируемом государством языковом планировании – только с момента образования в 1964 году исландской языковой комиссии *Íslensk málnefnd* [5; 6].

В языковой политике Исландии доминирует установка на первостепенное, преимущественное использование ресурсов исландского языка для обозначения современных реалий. Наиболее характерной мерой и, одновременно, самым решительным вмешательством в язык является т. н. *nyurdasmið* – процесс образования новых слов из имеющегося языкового материала. Такая техника словообразования, целенаправленно внедряемая примерно с середины 20-го столетия, использует структуру исландского языка, либо создает искусственные «подделки» ей в подражание, придавая новообразованиям оттенок архаичности или вневременности, благодаря чему они без проблем вводятся в языковой обиход и хорошо приживаются. Это сдерживает и/или ограничивает приток заимствований в исландский язык [15, с. 54].

С середины 20 столетия при помощи *nyurdastarfsemi* было образовано большое коли-

чество *nyurði* – не только отдельных слов, но также профессиональной лексики, касающейся современных областей знаний. Рассмотрим основные способы исландского словообразования:

- Придание «старому» слову нового значения:
sími (старое значение «нить») = телефон
vél (старое значение «фокус», «трюк») = прибор, машина

- *kerfi* (старое значение «связка», «узел») = система

- Смысловые новообразования путем сложения исландских корней:

- *Sjónvarp* («видо-бросок») = телевидение

- Образование новых слов из исландских корней:

- *tölva* (tala «число» völvu «пророчица») = компьютер

- *þota* (þjota «выть, мчаться») = реактивный самолет

- *sprengja* (sprengja «взрывать») = бомба

- Новообразованные сложные слова могут быть калькой какого-либо интернационализма, либо образовываться полностью независимо:

- *skyndibítafæði* («гора-велосипед») = Mountain

- Bike = горный велосипед

- *rafmagn* (raf «янтарь», magn «сила») = электричество

- *skellmatðra* (skella «трещать», þarra «гадюка») = мотоллер

- *kvikmynd* (от kvikur «живой», mynd «образ») = кинофильм [11].

Этот способ словообразования был детально описан Ульрихом Гренке как «путь от искусственного слова к слову». В подобных новообразованных словах хорошо прослеживается словообразовательный принцип «прозрачности» [13; 14]. Однако, значение такого неологизма не обязательно находится на поверхности, представляя собой для не-носителя языка своеобразную лингвистическую загадку:

- *rastjá* (следающий за ориентацией) = радар

- *gervitungl* (сделанный месяц) = спутник

- *heimspeki* (мировая мудрость) = философия

- *íhaldssamur* (склонный к соблюдению (порядка)) = консервативный

- *vefmydavél* (хитрость сетевая картинка) = веб-камера

- Орфографическая ассимиляция интернационализмов:

gúgla = to google

blogga(ri) = to blogg; blogger

olræt = all right

kúl = cool

næs & ísí = nice and easy

væs gæ = wise guy

Наряду с целенаправленной деятельностью по расширению лексического запаса, осуществляемой исландской языковой комиссией, огромное значение уделяется языковому воспитанию и развитию языкового сознания. Формирование у исландцев чувства языковой идентичности начинается еще в детском саду и продолжается в школе. В первые годы обучения, в начальной и средней школе на преподавание исландского языка отводится намного больше учебного времени, нежели на другие предметы. Лозунг: **все учителя являются преподавателями исландского, независимо от того, какой предмет они преподают** – пропагандируется на уровне учебных планов средней школы. Таким образом, **языковое воспитание** считается основой всего школьного обучения. Министерство культуры и образования, языковая комиссия, организации учителей, а также спонсоры прилагают немалые усилия для того, чтобы развивать в юных исландцах чувство языка и лингвистическую креативность.

Институты и университеты наряду с государственными школами выполняют не только образовательно-политическую функцию, но и проводят в жизнь языковую политику Исландии. Древнейший и на протяжении долгого времени единственный университет страны, *Háskóli Íslands* в Рейкьявике известен как идеал хранителя исландского языка и культуры.

С начала 1990-х годов в Исландии появилось восемь новых университетов и профильных вузов, предлагающих более богатый спектр образовательных услуг, в том числе для иностранных студентов (по выбору или исключительно) на английском языке. При этом доля лекций и семинаров на английском составляет не более 1,5% [12].

Для языка науки это означает усиление использования международной терминологии. Будущее исландской науки базируется на «двойном коде»: превосходном владении обеими терминологиями.

Таким образом, анализ исландского языка, в котором реализуется принцип языкового пуризма, позволяет утверждать, что современная языковая политика Исландии, хотя и с запозданием, вынуждена отображать изменения в обществе. Сегодня в словарях, справочной литературе можно встретить заимствования с пометкой «неофициальный» рядом с исландскими словами. Везде: в школе, СМИ, законодательстве Исландии – царит присущий современному времени либеральный тон. Неоспорим факт, что язык реагирует на вызов цифровой эпохи, но это влияние ограничивается лишь определенными сферами языка. Исландский веб-язык, будучи продолжением старой языковой традиции, сочетающей в себе креативность, любовь к словарному изобилию и литературному слову, одновременно служит двигателем на пути в будущее. Благодаря гибкому реагированию на требования компьютерной эпохи, современной языковой политике удастся сохранить, расширить, совершенствовать производительный потенциал исландского языка, сохранив при этом его уникальный характер.

ЛИТЕРАТУРА

1. Желуденко М.А. Основные функции англицизмов в слоганах немецкой рекламы / М.А. Желуденко // Подолання мовних комунікативних бар'єрів: методика викладання гуманітарних дисциплін студентам немовних спеціальностей : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – К., 2013. – С. 204–207.
2. Желуденко М.А. Англо-американизмы в современном немецком языке / М.А. Желуденко, А.П. Сабитова // Проблеми викладання іноземних мов у немовному вищому навчальному закладі : матеріали. всеукр. наук.-практ. конф. – К., 2010. – С. 70–71.
3. Исландский язык. Универсальная научно-популярная онлайн энциклопедия «Энциклопедия кругосвет» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.krugosvet.ru>
4. Криворучко Т.О. Англицизмы: угроза или необходимость? [Электронный ресурс] / Т.О. Криворучко, Т.О. Адильбаева. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/13.DNI_2007/Philologia/21026.doc.htm

5. Морозова О.Н. О некоторых тенденциях языковых изменений в германской лингвокультуре / О.Н. Морозова, С.Э. Носкова // Электронный научный журнал «Мир лингвистики и коммуникации». – 2007. – № 1 (6). – Режим доступа : <http://www.tverlingua.by.ru>
6. Скандинавские языки // Фундаментальная электронная библиотека «Русская литература и фольклор» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://febweb.ru/feb/litenc/encyclp/lea/lea-8241.htm>
7. Стеблин-Каменский М.И. Культура Исландии / М.И. Стеблин-Каменский. – Л. : Наука, 1967. – 183 с.
8. Braunmüller D. Die skandinavischen Sprachen im Überblick / D. Braunmüller. – Tübingen und Basel: A. Francke Verlag, 1991. – S. 236–252.
9. Bußmann H. Lexikon der Sprachwissenschaft / H. Bußmann. – Stuttgart : Kröner, 2002. – 218 S.
10. Hahn I. Isländische Sprachkultur: Sprachpflege oder Sprachplanung? Aufsätze zur isländischen Literatur-und Kulturgeschichte / I. Hahn. – Lüdenscheid, 2005. – S. 232–252.
11. Wahl B. Kann man eine Sprache „reinhalten“? Das Beispiel des Isländischen / B. Wahl // Der Sprachdienst – Verlag : Gesellschaft für deutsche Sprache. – Jahrgang 54. – S. 42–54.
12. Wahl B. Isländisch: Sprachplanung und Sprachpurismus / B. Wahl // Skandinavistische Arbeiten. – Band 23. – Heidelberg, 2008. – 324 S.
13. Groeneke U. Vom Kunstwort zum Wort. Eine Besonderheit der isländischen Neuwortproduktion. Wege zur Universalienforschung / U. Groeneke. – Hgg: G. Bretterschneider u. C. Lehmann Tübingen, 1980. – S. 287–291.
14. Groeneke U. Neologismen – eine Art Neoarchaismen? Anmerkungen zur isländischen Neuwortproduktion / U. Groeneke // Wege der Worte. – 1978. – S. 63–69.
15. Schlobinski P. Sprache und internationale Kommunikation – Voraussetzungen und Perspektiven / P. Schoblonski // Sprache und Kommunikation im Internet. – 2005. – № 6. – S. 1–14.

СКРОМНІСТЬ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ВІКТОРІАНСЬКОЇ ЕПОХИ

В.О. Турченко, канд. філол. наук (Харків)

Стаття присвячена дослідженню вікторіанської чесноти *скромність*. Вікторіанська мораль висуває *скромність* на перший план серед інших чеснот епохи і пов'язує її в основному з оцінкою жінки. *Скромність* визначають як моральну якість; з погляду моралі її тлумачать як зовнішній прояв внутрішньої чистоти і покірності.

Ключові слова: вікторіанська епоха, мораль, скромність, чеснота.

Турченко В.А. Скромность в языковой картине мира викторианской эпохи. Статья посвящена изучению викторианского добродетеля *скромность*. Викторианская мораль выдвигает *скромность* на первый план среди других добродетелей эпохи, связывая ее в основном с оценкой женщины. *Скромность* определяют как моральное качество; с точки зрения морали ее трактуют как внешнее выражение внутренней чистоты и покорности.

Ключевые слова: викторианская эпоха, добродетель, мораль, скромность.

Turchenko V.O. Modesty in the Linguistic Worldview of the Victorian Epoch. The article focuses on the Victorian virtue *modesty*. Victorian morality distinguishes *modesty* among other virtues of the epoch; *modesty* is mainly connected with the woman's estimation. *Modesty* is determined as a moral quality; as far as the morality is concerned *modesty* is interpreted as an external manifestation of internal purity and humbleness.

Key words: modesty, virtue, Victorian epoch, morality.

Правління королеви Вікторії стало знаковим не лише в історії Англії. Моральні засади, що сформувалися в суспільстві протягом вікторіанської доби, вплинули не тільки на розвиток самої країни, а й призвели до певних моральних змін у суспільстві цілої Європи XIX-XX ст. Перш за все це стосувалося культурного та морального розвитку суспільства, поряд із змінами у самооцінці особистості. Вікторіанське суспільство виробило власну систему ціннісно-життєвих орієнтацій, що найбільшою мірою відповідали духу самозбереження і потребам людини. Основні риси вікторіанської повсякденності – стійкість, повторюваність, консервативність, неминучість появи стандарту і стереотипності [3, с. 44].

За об'єкт дослідження обрано чесноту *скромність* у вікторіанській мовній картині світу, а предметом є встановлення мовних / мовленнєвих проявів природи та моральних норм, що визначають

чесноту *скромність* цієї доби. Мета нашої розвідки – встановлення місця чесноти *скромність* поміж інших чеснот в англійській картині світу вікторіанської епохи.

Проблема дослідження цінностей повсякденної культури вікторіанства пов'язана з аналізом сутності й особливостей становлення ціннісних орієнтацій і норм поведінки середнього класу Великої Британії XIX ст. Найголовнішою чеснотою вікторіанця, яка визначає спосіб його життя і взаємодію з іншими членами суспільства, є моральність [5; 8]. Доброчесність скромності у вікторіанській картині світу має подвійну природу: у світському сегменті її визначають моральні норми епохи, що вкорінені в релігійному сегменті картини світу. Сукупно *скромність* визначають як «самопізнання, самокритику, аксіологічну самодостатність – а тим самим як істинний початок мудрості <...>, перетворення усвідомлення власної нецінності

у визнання моральної цінності іншого» [1, с. 442]. Отже, важлива ознака *скромності* – її вияв лише «у ставленні до іншого» [там само, с. 443]:

But I am a modest man and I would welcome a second opinion from the Minister: does he agree or does he disagree? (BNC)

Так, зовнішні прояви внутрішніх чистоти й покірливості спрямовані на створення людиною уявлення про себе в інших: у випадку чистоти йдеться про те, як презентація себе чи інших може спокусити оточуючих, у випадку смиренності – про необхідність бути чесним із самим собою та оточуючими, «пам'ятати своє місце і свою істинну вартість» [8, с. 8]:

“indecent” material which merely embarrasses the sexual modesty of ordinary people (BNC)

У християнській свідомості лексема *modesty* активує, головним чином, значення «стриманість у рухах тіла» і «стриманість у вбранні та прикрасах» [там само, с. 9], в той час як покірливість виражається у доречності поведінки та одягу, їхній відповідності громадській позиції людини, її соціальному оточенню, роду діяльності, конкретній ситуації тощо:

With Rupinder's modesty threatened by hordes of lower-caste villagers, Mrs. Puri had eventually realized where her duty lay (BNC).

Отже, у найбільш узагальненому вигляді добродієчність і, зокрема, *скромність* у картині світу виражаються у добропорядності [12, с. 118] – характеристиці особистості, що свідчить про її відповідність обов'язкам, покладеним на неї її статусом у суспільстві: разом із гідністю добропорядність вимагає, щоб індивід з доброї волі став через свою діяльність, старанність і вміння одним із членів громадянського суспільства, а також здобував цим визнання у своєму уявленні та в уявленні інших [2, с. 245].

Традиції є важливою частиною ритуального аспекту вікторіанської культури. Вікторіанську епоху вважають «одним з найвидатніших періодів для винаходу традицій», і зазначають, що багато сучасних традицій були створені в XIX ст. [11]. Ці традиції відображають масові, емпірично ство-

рені уявлення, пристрасті, моральні ідеали і недоліки вікторіанства, одночасно даючи змогу побачити глибинні пласти картини світу тієї доби.

Зокрема, один з ритуалів, що запровадила королева Вікторія – правила чаювання («Tea Moralities»). Етикет обіду теж був строго регламентований у вікторіанську епоху. «Englishness» істинного джентльмена виявлялася в його поведінці за столом. Необхідно було знати ряд приватних правил, які підкреслювали особливості поведінки справжніх леді та джентльменів. Наприклад: під час застілля дотримувалися звичаю так званого *segregation of sexes*: по закінченні трапези жінки вставали й виходили, а чоловіки залишалися викурити сигару, випити скляночку портвейну і порозмовляти [9]. Порушення ритуалу застілля засуджували всі присутні:

They can't sit over their wine, they can't play at whist, and they can't pay a lady a compliment. Mr. Hartright was no exception to the general rule. Otherwise, even in those early days and on that short acquaintance, he struck me as being a modest and gentlemanlike young man. (W. Collins)

Естетичні вподобання вікторіанців щодо моди продиктовані соціальними нормами та морально-етичними поглядами. Так, наявність капелюха й серветки стають символами респектабельності й достоїнності чоловіка, дають змогу кваліфікувати його як джентльмена; а рукавички й капелюшок жінки символізують «її порядність і *скромність*, як і належить справжній леді, і навпаки, їхня відсутність є ознакою непристойності» [5]. Отже, капелюшка не знімають ні дівчата, ні літні жінки, навіть, у приміщенні:

... she sat down, in her modest little bonnet, to her work, and was quietly busy on it directly (Ch. Dickens)

У вікторіанську епоху одяг, відповідно до вимоги *скромності*, має засвідчувати суспільний стан людини, її культурну належність, відповідати погодним умовам, конкретному заняттю [8, с. 28–30] і головне – статі людини (Deuteronomy 22:5) [13]: одяг жінки має бути жіночим, щоб відображувати

її жіночність; одяг чоловіка має бути чоловічим, щоб відображувати в ньому чоловіче [8, с. 30]:

<...> instructs his female pupils in ladylike behaviour, modesty, charm and attractive appearance (BNC)

Вбрання вважали надзвичайно важливим засобом досягнення чесноти *скромності*, оскільки воно слугувало захистом як власної моральної чистоти, так і її збереженню в інших: коли вживають слово *modesty*, майже завжди мають на увазі те, як людина, головним чином жінка, одягнута [8, с. 23]:

She had her underclothing beneath, of course, and the expensive silk was of such a luxuriously close weave that there was nothing immodest about the outfit (BNC)

Так само й зачіска має відповідати статі: довге волосся у жінки «*is a glory to her <...> because her hair has been given her as a covering*» (1 Corinthians 11:14–15) [13]. Довге волосся у жінки, за релігійними уявленнями, слугує природним покриттям, що засвідчує її покору чоловіку (1 Corinthians 11:5) [13], коротке волосся чоловіка символізує силу [8, с. 35–36], покладену на нього патріархальними принципами християнства:

Shy and modest, Pauline Ashley says only: «I just do what a wife has to» (BNC)

У вікторіанську епоху настанови моралі заповідали як оголенню окремих частин тіла, демонстрації їхніх форм, так і простому повертанню до них зайвої уваги, вказує Д. Гудмен [8, с. 25–28], набуває особливої, навіть гіпертрофованої значущості, що межує із ханжеством. Тож у вікторіанській культурі специфічно розуміють «соціальне тіло», коли тілесність і чуттєвість були під забороною, аж до жорстоких гонінь. Чоловіки й жінки зобов'язані були забути, що у них є тіло. Єдиними ділянками поверхні тіла, які дозволяли відкривати, були кисті рук і обличчя. Вийшовши на вулицю, чоловіка без високого комірка, що стоїть, і краватки, жінку без рукавичок вважали фактично оголеними. Такі заборони виконували необхідну соціальну функцію: вони відокремлювали вищий і середній класи від соціальних низів [3, с. 38]:

But most of gowns would have a neck that was quite high; modesty was getting to be a really important factor, so we're covered from head to toe (BNC)

Вікторіанська доба, як зазначає Ф. Додд, формує основи етики, які стали кодексом поведінки «істинного» англійця, справжнього джентльмена. Він являв собою «базисний тип особистості», який має відбиток основних цінностей культури у формах свого світосприйняття, поведінки і мислення, а «леді» була доповненням, свого роду, його жіночим двійником за своїм соціальним станом, системою цінностей і нормами поведінки» [7]:

Girls should be quiet and modest (J. Austin)

Вікторіанська мораль висуває *скромність* на перший план серед інших чеснот і пов'язує її, головним чином, з оцінкою жінки. В етичній свідомості англійців засобами досягнення чесноти *скромності* є добродіє вбрання та поведінка [8], причому кодифіковані релігійні вимоги до них, залишаючись гранично суворими для монахів і духовенства, є, однак, порівняно помірними для мирян [12, с. 409]:

The obligation of modesty is on both men and women; men are also required to dress and behave in a modest way (BNC)

У формуванні вікторіанської моралі повсякденного життя особливу увагу привертає гендерна проблематика. У той час саме у Великобританії зароджується феміністський рух, а спосіб життя жінки стає однією з найбільш гострих проблем суспільства. На думку Р. Теннехілла, вікторіанське святенництво призводило до високої жіночої смертності, тому що всі лікарі в ті часи були чоловіками, а протиприродна система моральних умовностей робила огляд хворої лікарем-чоловіком непристойним. Ханжеські табу призводили до появи ефемізмів: замість *pregnant* тільки – *in interesting situation* або *in happy waiting* і т.д. [6], а лексема *love* була цілком табуованою.

Навпаки, вікторіанська мораль чоловіків формує характер і манери істинного джентльмена, які втілюють персонажі романів Е. Троллопа, Р. Браунінг, С. Гаскелл і т. ін. Вікторіанський джентль-

мен прославився завдяки своїм високим моральним якостям: був «законослухняним, прекрасним сім'янином, поважав порядок, його будинок – фортеця, він усіма шанований член суспільства, що ратує про благо сусідів, стоїть горою за моральність і є гонителем пороку». Спілкування з ним комфортне й зручне, він піклується про оточуючих. За будь-яких обставин він повинен демонструвати душевну мужність і самовладання, придушення своїх почуттів, лояльність і вірність, чемність [3, с. 35].

На думку істориків, «вікторіанські чесноти (virtues) не були ні класичними, ні християнськими; вони були більш «домашніми (domesticated)», ніж перші і більш світськими, ніж другі. Але вони були «чеснотами», як їх розуміли вікторіанці – не цінностями в нашому розумінні» [10, с. 12]. Тож найбільш підходящим місцем для жінки з буржуазної сім'ї залишалося домашнє вогнище [11].

Традиційна концепція жіночності, розроблена у другій половині XIX ст., робила жінку свого роду власністю чоловіка, прикрасою його будинку, скромним «ангелом у домі». Вона сама не могла змінити свого соціального становища, їй залишалося приймати з вдячністю те, що пропонували чоловіки. У кожному вікторіанському романі обов'язково присутня вдячна бідна родичка. Незважаючи на нерівне становище, головні ціннісні орієнтації у повсякденній моралі жінок середніх класів – це щирість, природність, *скромність* [3]. Жінка уособлювала невинність і добросердність, які роззброювали недоброзичливість і давали їй загальну повагу і любов. Жіночі манери представниць усіх соціальних груп припускали, що жінка створює сприятливу атмосферу, яка приваблює всіх і робить спілкування з нею невимушеним:

I was agreeably surprised to find that Littimer was not there, and that we were attended by a modest little parlour-maid, with blueribbons in her cap, whose eye it was much more pleasant, and much less disconcerting, to catch by accident, than the eye of that respectable man (Ch. Dickens).

Одним з важливих компонентів моралі джентльмена є його ставлення до жінки. Головними ціннос-

тями в жінці для нього були чеснота, невинність, *скромність*, покірність, м'якість, ніжність, благородство. Краса жінки в цьому списку є останнім пунктом. Для нього жінка – лише міцний тил, який забезпечить йому відпочинок у спокійній, затишній обстановці. Таким чином, жінка і дружина для джентльмена є синонімами. Дружина супроводжувала джентльмена у виїздах, приймала в будинку його друзів, підтримуючи його репутацію, народжувала йому дітей і т. ін., тобто вона повністю жила його життям і задля нього.

Водночас, поняття мезальянсу у цю добу було доведено до абсурду, а відкриті прояви симпатії між чоловіком і жінкою було категорично заборонено [9]. Залицання склалися з ритуальних бесід і символічних жестів; наприклад, знаком приязні був милостивий дозвіл молодому чоловіку нести молитовник юної леді після повернення з недільної служби. Дівчина, що на хвилину залишилася в приміщенні наодинці із чоловіком, який не мав щодо неї офіційно оголошених намірів, вважалася скомпрометованою.

Сказане вище дозволяє визначити *скромність* у морально-етичному аспекті як форму усвідомлення особистістю своїх обов'язків перед собою й суспільством, моральну якість, що характеризує людину з погляду її ставлення до себе та оточуючих і виявляється у невизнанні людиною своїх переваг, гідності і самодостатності, у дотриманні моральної чистоти у сексуальній сфері. *Скромність* у світському сегменті мовної картини світу англійців укорінена у релігійному сегменті картини світу, де її тлумачать як зовнішній прояв внутрішньої чистоти й покірливості християнина. У буденній свідомості вікторіанців *скромність* зведена до відповідності вимогам поведінки, стриманості у рухах тіла, вбранні і прикрасах тощо.

Порівняння англійських та українських афористичних одиниць на позначення *скромності* обираємо за перспективу подальшої наукової розвідки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гартман Н. Этика / Н. Гартман. – СПб. : Владимир Даль, 2002. – 708 с. 2. Гегель Г.В.Ф. Философия права / Г.В.Ф. Гегель ; [пер. с нем.]. – М. : Мысль,

1990. – 526 с. 3. Зброжек Е.В. Викторианство в контексте культуры повседневности / Е.В. Зброжек // Известия Урал. гос. ун-та. Сер. «Гуманит. науки». – 2005. – Вып. 9, № 35. – С. 28–44. 4. Крюков Д.В. Социолінгвістическіе характеристики писем английской аристократии Викторианской эпохи : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Крюков Дмитрий Владимирович. – Волгоград, 2001. – 21 с. 5. Левіщенко М.С. Лінгвокультурні особливості пізнього вікторіанського дискурсу (на матеріалі англійської художньої прози кінця ХІХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / М.С. Левіщенко. – Херсон, 2011. – 20 с. 6. Тэннехилл Р. Секс в истории: девятнадцатый век [Электронный ресурс] / Р. Тэннехилл. – Режим доступа : <http://www.follow.ru/article/306/3>. 7. Dodd F. Englishness and the national culture / F. Dodd // Representing the Nation: A Reader. Histories, heritage and museums ; [ed. by David Boswell and Jessica

Evans]. – N. Y., 1999. – P. 87–103. 8. Goodman D.P. The Modesty Handbook / D.P. Goodman. – Martinsville : Goretti Publications, 2006. – 74 p. 9. Handler R. Jane Austen and the Fiction Culture: An Essay on the Narration of Social Realities / R. Handler, D. Segal. – Tucson : The University of Arisona Press, 1990. – 175 p. 10. Himmelfarb G. The De-moralization of Society: From Victorian Virtues to Modern Values / G. Himmelfarb. – L. : IEA Health and Welfare Unit, 1995. – 314 p. 11. Hobsbaum E. Mass-producing traditions: Europe, 1870 – 1914 / E. Hobsbaum // Representing the Nation: A Reader. Histories, heritage and museums [ed. by D. Boswell, J. Evans]. – N.Y. : Routledge, 1999. – P. 61–69.

ДОВІДНИКИ

12. Этика: Энциклопедический словарь / [под ред. Р.Г. Апресяна и А.А. Гусейнова]. – М. : Гардарики, 2001. – 671 с. 13. The Holy Bible. King James Version [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://kingj bible.com/genesis/1.htm>.

УДК 811.111:81'37:159.955

ОНТОЛОГИЯ ВЕРБАЛИЗОВАННОЙ КАТЕГОРИИ ЭМОЦИИ

Ю.Ю. Шамаева, канд. филол. наук (Харьков)

Статья посвящена осмыслению онтологии категории ЭМОЦИИ как лингвокогнитивного образования в измерениях философии и психологии с целью обоснования её статуса базовой онтологической категории, основой которой является категориальный концепт ЧУВСТВО, для разработки максимально эффективной методологии дальнейшего комплексного исследования данной категории в русле когнитивной лингвистики и лингвокультурологии на материале английского языка. Особое внимание уделяется специфике модусной природы категории ЭМОЦИИ, обусловленной интерпретирующей функцией человеческого сознания.

Ключевые слова: категория, концепт, онтология, чувство, эмоция.

Шамаєва Ю.Ю. Онтологія вербалізованої категорії ЕМОЦІЇ. Стаття присвячена осмисленню онтології категорії ЕМОЦІЇ як лингвокогнитивного утворення у вимірах філософії та психології з метою обґрунтування її статусу як базової онтологічної категорії, основою якої є категоріальний концепт ПОЧУТТЯ, для розробки максимально ефективною методології подальшого комплексного дослідження цієї категорії у речіщі когнітивної лингвистики та лингвокультурології на матеріалі англійської мови. Особливу увагу приділено специфіці модусної природи категорії ЕМОЦІЇ, обумовленій інтерпретуючою функцією людської свідомості.

Ключові слова: емоція, категорія, концепт, онтологія, почуття.

Shamayeva Yu.Yu. Ontology of the verbalized category EMOTIONS. The present article focuses on analyzing the ontology of the category EMOTIONS as a linguocognitive phenomenon in the dimensions of philosophy and psychology in order to substantiate its status of a fundamental ontological category based on the category concept FEELING to develop a maximum efficient methodology of the further holistic research of this verbalized in English category within the framework of cognitive linguistics and linguoculturology. A special emphasis is on the peculiarities of the modus nature of the category EMOTIONS determined by the interpretative function of human cognition.

Key words: category, concept, emotion, feeling, ontology.

Цель данной статьи заключается в функциональном осмыслении междисциплинарной онтологии репрезентированной средствами естественного языка категории ЭМОЦИИ – объекта нашего исследования – как относящейся к «системе витальных ценностных координат цивилизаций» [34, с. 135] лингвоментальной сущности для доказательства её базовости в картине мира интерпретирующего Homo sentiens. Предметом работы является специфика онтологии изучаемой категории в измерениях философии и психологии для разработки максимально эффективной методологии её дальнейшего комплексного исследования в русле когнитивной лингвистики и лингвокультурологии на материале английского языка,

где вербализованная категория EMOTIONS, основой которой по результатам проведенного нами семантического анализа имени категории и языковых репрезентаций эмоциональных концептов оказывается категориальный концепт FEELING, включает как концепты фундаментальных эмоций (JOY, SADNESS, TRUST, DISGUST, FEAR, ANGER, SURPRISE, ANTICIPATION, CONTEMPT, GUILT, INTEREST) и концепты производных от них эмоций (например, ADORATION, CHEERFULNESS, ZEST, PRIDE, RAGE, SYMPATHY и др.), так и концепты EMOTIONAL STATE, AFFECT, MOOD, которые, в свою очередь, являются базой соответствующих субкатегорий категории EMOTIONS.

© Шамаева Ю.Ю., 2014

Современный этап развития лингвистики отмечен неизменным интересом к характеру взаимодействия ментальных и языковых структур и форматам репрезентации знаний в языке, в частности, к категориальному формату как «основному способу организации опыта» [19, с. 10], который отражает основные принципы классифицирующей деятельности человеческого сознания, направленной на интерпретацию смыслов, которые, по словам Е.С. Кубряковой, «только ищут свое наречение в языке и только в нем находят – в будущем акте семиозиса и знакообразования – языковую форму своего представления» [14, с. 45]. Наиболее диффузными, «в большинстве своем мимолетными» [13, с. 77], «наиболее трудными для систематизации» [12, с. 325] и неопределенными в философии и когнитивных науках, «куда входят психология, лингвистика и теория обучения» [10, с. 16], называют эмоциональные смыслы [1; 11; 15; 28; 38]. Их реконструкция, языковая экспликация и категориальная систематизация относятся к основополагающим проблемам целого комплекса наук, потенциально являясь ответом на краеугольный вопрос о природе реальных источников знаний и характеризую человеческий разум [17], что обуславливает актуальность нашего исследования. Такая работа необходима еще и потому, что «изучение феномена «эмоции» в семантико-когнитивном пространстве языка является одним из важнейших направлений современной коммуникативно-ориентированной лингвистики – лингвистики эмоций» [30, с. 363], ключевые задачи которого включают анализ процессов концептуализации и категоризации человеческих эмоций, описание эмоциональной картины мира и концептосферы эмоций, изучение номинаций фрагментов эмоциональной сферы сознания, структуризацию полученного знания и многое другое в рамках изучения смыслового пространства языковой личности [31; 32].

Проблема изучения эмоций имеет богатую историю практически во всех науках. В предлагаемой статье мы сосредоточим свое внимание на онтологии категории ЭМОЦИИ в философии и психологии как ввиду того, что «в XXI веке фило-

софско-психологический, психософский аспект стал доминирующим течением в описании физической и языковой реальности, а ответы на вопросы о структуре оязыковленного стали ответами о структуре мира» [21, с. 154], так и для более глубокого понимания уникальной модусности изучаемой категории в лингвистике, предполагающей «интерпретацию человеком результатов (эмоционального) познания в различных измерениях: в плане их соответствия представлениям человека о порядке вещей, его системе ценностей, мнений и оценок, то есть интерпретацию в рамках его индивидуальной концептуальной системы» [4, с. 45] и непосредственно отражающей антропоцентрический характер языка. Специфика такой онтологии выявляется нами на материале специальной литературы по философии и психологии, поскольку «эмоции в большей степени являются предметом исследования именно этих дисциплин, и уж потом лингвистики» [31, с. 7], что объясняется «физиолого-психологической значимостью этого явления, с одной стороны, а с другой – сложностью его природы» [15, с. 26]. Еще одной причиной нашего обращения к философии и психологии как онтологическим средам категории ЭМОЦИИ служит тот факт, что срединное положение естественного языка между биосемиотиками и искусственными семиотиками проявляется «не только в широчайших возможностях назвать все, но и в некоторой ограниченности этих возможностей, в чем легко убедиться при анализе лексических средств, которых не хватает для передачи эмоционально-чувственных состояний человека» [23, с. 201].

Анализ трудов по философии обнаруживает множество концепций объяснения феномена эмоции и определения его базовой роли в жизнедеятельности человека. Так, философские словари определяют эмоцию (от франц. *emotion* – волнение, от лат. *emoveo* – потрясаю, волнуя) как «реакции человека и животных на воздействие внутренних и внешних раздражителей, проявляющиеся в виде удовольствия или неудовольствия, радости, страха и т.д. и охватывающие практически все виды чувствительности и переживаний; сопровож-

дают любые проявления жизнедеятельности организма, отражая в форме непосредственного переживания значимость и смысл явлений и ситуаций, состояний организма и внешних воздействий; служат одним из базовых механизмов внутренней регуляции психической деятельности и поведения, направленных на удовлетворение актуальных потребностей (мотивации)» [7; 24].

Уже «древние греки обращали внимание на приходящее человеку желание переустроить мир соответственно своим представлениям о нем» [25, с. 18] и своим «эмоциональным ощущениям как сигналам своего эмоционального сознания как сознания мира» [26, с. 187]. Философы древности, особенно натурфилософы (например, Сенека), рассматривали человека и его переживания как образ космоса, как «малый мир», микрокосм. Эта точка зрения на новой интеграционной основе воспроизводится и в наши дни [18; 37]

Начиная с Сократа, философы античности считали человека двойственным существом, состоящим из тела и эмоций (души). Платон соотносил душу с идеей, Аристотель считал её формой.

В средневековой философии, включая патристику II–VII вв (Тит Флавий Климент, Кирилл Александрийский, Августин Блаженный, Иоанн Златоуст и др.), схоластику VIII–XV вв. (Бозэций, Пьер Абеляр, Бонавентура и др.) мистику (Бернар Клервоский, Майстер Экхарт), главное размежевание проходит не столько между телом и душой человека, сколько между «плотским человеком» и «духовным человеком». Природа человека понимается уже как трехчастная: тело – душа – дух. Духовность человека состоит в его совести, со-вести с Богом, реализуется в высоких чувствах Веры, Надежды и Любви.

Развитая в средневековой философии позиция находит свое продолжение в православной, католической и протестантской концепциях человека, т.е. в рамках основных вероисповеданий христианства. Как известно, господствующая христианская церковь раскололась в 1054 г. на Восточную (православную) и Западную (католическую). В XVII веке из Западной церкви выделилась про-

тестантская. Поскольку в нашу задачу не входит описание тех многочисленных отличий, которые характерны для различных парадигм христианской антропологии, отметим лишь самое главное для понимания категории ЭМОЦИИ. Философский стиль православия восходит к Платону и Плотину, в нем много интуитивно-чувственного, подчеркивания единства истины, красоты и добра, без установления в этом триединстве, равно как в триединстве Бога-отца, Бога-сына и Бога-Святого Духа, каких-либо приоритетов [8]. Философский стиль католицизма восходит к Аристотелю, Августину и Фоме Аквинскому. По сравнению с православием здесь больше рационального, человек понимается как субъект воли. Философский стиль протестантизма основывается, по преимуществу, на нововременной философии с ее выделением личностного начала [17]. С позиций православия Бог существует, ибо он существует, позиция протестантизма другая: Бог существует потому, что без него негативные эмоции побеждают, и человеку плохо «Во что веришь, то и имеешь», – говорил основатель протестантизма М. Лютер.

В Новое время уникальность человека усматривается в разуме, в мышлении, рациональности. Ясное содержание души – это сознание. Такова позиция Декарта. Кант привносит в эту концепцию много нового, но и он ставит, в конечном счете, превыше других такие познавательные способности, как рассудок, способность суждения и разум. В Новое же время наряду с концепцией «хомо сапиенс» (человек разумный) особую значимость приобретает концепция «хомо фабер» (человек деятельный), согласно которой главное в человеке – это реализация его способности к действию и «чувствованию» [2, с. 24]. Либо просто утверждается, что суть каждого отдельного человека состоит в его действиях, либо это действие, как у К. Маркса, понимается в общественном смысле. Еще одним изобретением философии Нового времени как измерением онтологии изучаемой нами категории является «сверхчеловек» Ницше. Теперь разум понимается как болезнь, заблуждение, омертвляющее человека. Во главу угла ста-

вится страсть, эмоциональное лидерство [35], буйство фантазии и импровизации, протест против послушания и всякой слабости.

Философия XX века продолжает поиск подлинности человека и того, что он переживает. Феноменология Гуссерля провозглашает подлинной природой человека опыт его сознания – образование эйдосов, понимание в соответствии с ними мира предметов, жизни. Герменевтики считают, что истинность человека реализуется в его существовании в мире, понимании мира, преодолении потаенности вещи, слияния ее границ с границами человека, каковыми выступают его временность, забота, страх и другие базовые эмоции, реализуемая в этой связи активность [1; 21]. В постмодернизме (Ж.-Ф. Лиотар, Р. Барт, А. Тойнби, М. Фуко, Ж. Деррида и др.) человек-экспериментатор эмоции понимается как существо, бунтующее в поисках возвышенного и избавления от однообразного, одномерного, коллективного, которое может понять существующие общественные нормы лишь в том случае, если он постоянно от них отодвигается, иначе говоря, деконструирует их. При этом проводится различие между чувствами и эмоциями на основании рассмотрения возбуждения человека внутренними и внешними раздражителями. Как правило, имеется в виду, что чувства ориентированы на сам раздражитель и не содержат ценностные компоненты, а эмоции, напротив, это те же чувства, но во всем их ценностном богатстве. При этом и те, и другие считаются средством раскрытия и реализации внутренних принципов индивида, способом преодоления социальной и культурной обусловленности, позволяющим, играя, делать из себя некое произведение искусства, бесконечно трансформирующейся аллюзией высокой степени маргинальности [20].

Итак, поскольку «базовость категории для любой картины мира определяется тем, какое место она занимает в мире и миропознании» [5, с. 16], изучение онтологии категории ЭМОЦИИ в философии а) доказывает её базовость в жизни человека, потому что, какие детерминанты не определяли бы его жизнь и деятельность, психологичес-

ки действенными они становятся лишь тогда, когда проникают в сферу его эмоциональных отношений, чтобы преломиться и закрепиться в ней; б) показывает, что, поскольку в человеке все едино, невозможно абсолютно развести чувства и мысли, волю и ценности, основывающиеся на «аксиологической триаде Аристотеля: благо, счастье и удовольствие» [9, с. 17], и, так как человек – это существо целостное, все присущие его эмоционально-духовной жизни компоненты имеют ценностный смысл, и это не противоречит тому, что некоторые ценности могут вытесняться в сферу бессознательного, продолжая существовать в неявном виде.

Говоря об особенностях онтологии категории ЭМОЦИИ в психологии, отметим, что, как всякое многогранное явление, эмоциональная сфера отражения может изучаться в самых различных аспектах и в рамках самых различных теорий, из которых наиболее известными представляются теория дискретных эмоций, теория социального конструктивизма, активационная, физиолого-когнитивная, мотивационная, неврологическая, информационная, биологическая, когнитивная, функциональная, экзистенциальная и многие другие [15; 16; 32; 38]. Ниже проанализируем основные, на наш взгляд, проблемы, рассматриваемые в работах по психологии эмоций и определяющие основные онтологические особенности членов исследуемой категории ЭМОЦИИ.

Прежде всего, проблема критерия эмоциональных явлений ввиду отсутствия признаков, которые позволили бы отличить эмоциональные явления от неэмоциональных. Неопределенность этих критериев отражает повседневный язык [38], позволяющий объединить под общим названием чувства (FEELING) такие разные явления, как боль, ирония, красота, уверенность, прикосновение, вкус, справедливость. Примером различий в обозначении феномена эмоций может служить та изменчивость, с которой к этой категории относят либо не относят боль, огромный и функционально важный класс желаний [27], субъективные корреляты обострения потребностей (например, голод, жажда), иногда отделяемые от эмоций в категорию

ВЛЕЧЕНИЯ (Б.М. Величковский, К.Е. Изард, Г. Орме), и это приводит к значительной терминологической неопределенности, снять которую представляется возможным посредством обращения именно к лингвистическому анализу, результаты которого будут приведены в нашей следующей статье.

Что касается разнообразия эмоциональных явлений, существование кардинально различных классов эмоциональных явлений ясно демонстрируется сопоставлением таких переживаний, как, например, чувство гордости, панический страх, любовь и эстетическое наслаждение. Поэтому обсуждение некоей эмоции вообще (Ж.-П. Сартр, П.К. Анохин, П.В. Симонов и др.) не дает детализированный ответ о четкой классификации разновидностей эмоциональных явлений, а «их систематизация до сих пор остается важнейшей составляющей психологии эмоций» [6; 31; 36]. В отечественной психологии (работы А.Н. Леонтьева, С.Л. Рубинштейна) распространенной оказывается идея, идущая еще от Канта, – классификационная схема, выделяющая аффекты, собственно эмоции, чувства, настроения. Зарубежная психология также придерживается этого мнения. Однако к эмоциям и настроениям некоторые авторы добавляют еще чувства как устойчивые эмоциональные отношения человека (*sentiments*) [33] и его attitudes [36]. На сегодняшний день, принимая во внимание многогранность эмоций, их разнообразные проявления на различных уровнях репрезентации, способность к слиянию, образованию сочетаний, психология располагает целым рядом независимых или частично сходных признаков и оснований для категоризации эмоциональных явлений, а существующие классификационные паттерны либо акцентируют одно или несколько этих делений, либо вводят их шаг за шагом в той или иной последовательности.

Перечень выявленных нами в психологии оснований для классификаций эмоций охватывает их модальность (качество/знак), интенсивность, продолжительность, глубину, осознанность, генетическое происхождение, сложность, условия воз-

никновения, функции, воздействие на организм (стенические – астенические), форму развития, уровень проявления в строении психического (высшие – низшие), психические процессы, с которыми связаны эмоции, потребности, предметное содержание и направленность и др. К сожалению, этот перечень не демонстрирует ни существенности используемых признаков и классификационных оснований, ни «эвристичности проводимой дифференциации как необходимого параметра любой классификации» [3, с. 256] и может служить лишь для общего ознакомления с проблемой классификации эмоций, а стройную систему эмоциональных переживаний, рассматриваемых безотносительно к тому, на что они направлены, и «эмоциональных явлений, которые образуют эмоциональные переживания вместе с окрашиваемым ими предметным содержанием» [29, с. 104] представляется возможным создать лишь с опорой на данные кода языка и обращение к методологии лингвокогнитологии, поскольку каждый член категории ЭМОЦИИ имеет двойную обусловленность: с одной стороны, это – потребности (мотивация), а с другой – особенности ситуации. Из выявленного нами в психологии функционального различения эмоций следует, что такая констатация затрагивает два разных класса эмоций – те, которые непосредственно выражают сами по себе потребность, и те, которые отражают значимость для их удовлетворения событий в определенной ситуации. Недостаточно изученными также остаются вопросы, рассматривающие функциональное назначение эмоциональной сферы и, соответственно, их место в системе психического, взаимосвязь эмоций и процессов познания, функции эмоций, базовой из которых является оценка (М.Б. Арнольд, Р.С. Лазарус, П.К. Анохин, В.В. Бойко, N. Frijda, R.W. Leeper и др.), эффективное решение которых представляется возможным в русле когнитивной лингвистики.

Суммируя изложенное выше, психика – неотъемлемая часть мира языковой личности, резонирующая в ответ на происходящие события и способная, в свою очередь, влиять на них как преобразователь различных видов энергии, что

находится в фокусе исследовательского интереса как философов, так и психологов. Эмоции – уникальное творение живой природы, наиболее универсально реализованное в человеке, что обуславливает необходимость изучения этого явления в совокупности аспектов когниции, языка и культуры.

Обзорное исследование онтологии категории ЭМОЦИИ как лингвокогнитивного образования в измерениях философии и психологии подтверждает статус данной категории как онтологически базовой на слиянии двух миров – материального и идеального, обуславливая интеграцию её интерпретирующих признаков в определенные конфигурации модусного характера, изучение которых для реконструкции структуры и содержания изучаемой категории в рамках когнитивной лингвогносеологии и лингвокультурологии составляет перспективу нашей дальнейшей работы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Александров Ю.И. Дифференциация и развитие / Ю.И. Александров // Теория развития. Дифференциально-интеграционная парадигма. – М. : Языки славянских культур. – С. 17–28. 2. Батори А. Диалогическая самость: исследование и применения / А. Батори // Реконструкция субъективной реальности. Психология и лингвистика. – Х. : Изд-во Гуманитарный Центр, 2010. – С. 11–29. 3. Бирюков Б.В. Кибернетика и методология науки / Б.В. Бирюков. – М. : Наука, 1973. – 414 с. 4. Болдырев Н.Н. Категориальный уровень представления знаний в языке: модусная категория отрицания / Н.Н. Болдырев // Когнитивные исследования языка. Вып. VII. Типы категорий в языке. – М. : Ин-т языкознания РАН; Тамбов : Изд. дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2010. – С. 45–59. 5. Бондаренко Е.В. ВРЕМЯ как лингвокогнитивный феномен в англоязычной картине мира / Е.В. Бондаренко. – Харьков : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2009. – 377 с. 6. Величковский Б.М. Когнитивная наука: Основы психологии познания: в 2 т. – Т. 2 / Б.М. Величковский. – М. : Смысл: Изд. центр «Академия», 2006. – 432 с. 7. Всемирная энциклопедия: Философия / [гл. научн. ред. и сост. А.А. Грицанов]. – М. : АСТ. Мн. : Современный литератор, 2001. – 1312 с. 8. Евин И.А. Искусство и синергетика / И.А. Евин. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 202 с. 9. Карасик В.И. Языковая матрица культуры / В.И. Кара-

сик. – М. : Гнозис, 2013. – 320 с. 10. Касевич В.Б. Когнитивная лингвистика: в поисках идентичности / В.Б. Касевич. – М. : Языки славянской культуры, 2013. – 192 с. 11. Кириленко Т.С. Психология: эмоційна сфера особистості / Т.С. Кириленко. – Київ : Либідь, 2007. – 254. 12. Кобрин О.А. Модусные коммуникативные категории и их реализация в современном английском языке / О.А. Кобрин // Горизонты современной лингвистики : сб. в честь Е.С. Кубряковой. – М. : Языки славянских культур, 2009. – С. 319–333. 13. Колесов В.В. Языковые основы русской ментальности / В.В. Колесов, М.В. Пименова. – СПб. : СПбГУ, 2011. – 136 с. 14. Кубрякова Е.С. В поисках сущности языка. Когнитивные исследования / Е.С. Кубрякова. – М. : Знак, 2012. – 208 с. 15. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Н.А. Красавский. – М. : Гнозис, 2008. – 374 с. 16. Красных В.В. Основы психолингвистики / В.В. Красных. – М. : Гнозис, 2012. – 333 с. 17. Крымский С.Б. Экспликация философских смыслов / С.Б. Крымский. – М. : Идея-Пресс, 2006. – 240 с. 18. Лав Н. Когниция и языковой миф / Н. Лав // *Studia Linguistica Cognitiva*. Вып. 1. Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы. – М. : Гнозис, 2006. – С. 105–134. 19. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении. Книга I: Разум вне машины / Лакофф Дж. ; пер. с англ. И.Б. Шатуновского. – М. : Гнозис, 2011. – 512 с. 20. Маньковская Н.Б. Эстетика и философия постмодернизма / Н.Б. Маньковская. – СПб. : Алетейя, 2000. – 347 с. 21. Марюхин А.П. Отношение «Знак – Слово – Вещь» в научных парадигмах / А.П. Марюхин // Языковые параметры современной цивилизации : Сб. тр. I науч. конф. памяти акад. РАН Ю.С. Степанова. – Москва : Ин-т языкознания РАН; Калуга: ИП Шилин И.В. («Эйдос»), 2013. – С. 154–163. 22. Маслова В.А. Homo lingualis в культуре / В.А. Маслова. – М. : Гнозис, 2007. – 318 с. 23. Мечковская Н.Б. Семиотика: Язык. Природа. Культура / Н.Б. Мечковская. – М. : Академия, 2011. – 432 с. 24. Новейший философский словарь. – 3-е изд., исправл. – Мн. : Книжный Дом, 2003. – 1280 с. 25. Олянич А.В. Презентационная теория дискурса / А.В. Олянич. – М. : Гнозис, 2007. – 407 с. 26. Сартр Ж.-П. Психология, феноменология и феноменологическая психософия / Ж.-П. Сартр // Психология эмоций. – СПб. : Питер, 2004. – С. 176–196. 27. Урнов М.Ю. Эмоции в политическом поведении / М.Ю. Урнов. – М. : Аспект Пресс, 2008. – 240 с. 28. Уфимцева Н.В. Психолингвистика в

- XXI веке / Н.В. Уфимцева // Язык и сознание: психолингвистические аспекты. – М. : Эйдос, 2009. – С. 21–32. 29. Фаликман М.В. Внимание, эмоции и перцептивные единицы / Фаликман М.В., Печенкова Е.В., Степанов В.Ю. // Когнитивные исследования : сб. науч. тр. – Вып. 5. – М. : Изд-во «Ин-т психологии РАН», 2012. – С. 102–116. 30. Фомина З.Е. Эмоциональные концепты в русской, немецкой, австрийской и швейцарской художественных картинах мира / З.Е. Фомина // Лингвоконцептология: перспективные направления. – Луганськ : Изд-во ГУ «ЛНУ им. Тараса Шевченко», 2013. – С. 363–400. 31. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций / В.И. Шаховский. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с. 32. Шаховский В.И. Эмоции: Долингвистика, лингвистика, лингвокультурология / В.И. Шаховский. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 128 с. 33. Ekman P. All emotions are basic / P. Ekman // The nature of emotions Fundamental emotions. – N.Y. : Academics, 2008. – 184 p. 34. Fontanille J. La sémiotique des passions à l'intersection des sciences humaines / J. Fontanille // Современная семиотика и гуманитарные науки. – М. : Языки славянских культур, 2010. – P. 128–145. 35. Goleman D. Primal leadership. Learning to lead with emotional intelligence / Goleman D., Boyatzis R., McKee A. – Boston : Harvard Business School Press, 2008. – 300 p. 36. Jorgensen M. Discourse Analysis as theory and method / M. Jorgensen, L. Phillips. – London : SAGE Publications, 2002. – 350 p. 37. Kryk-Kastovsky B. Surprise, surprise: The iconicity-conventionality scale of emotions / B. Kryk-Kastovsky // The language of emotion: Conceptualization, expression, and theoretical foundation. – 2007. – Amsterdam : John Benjamins Publishing. – P. 155–173. 38. Loritz D. How the emotional brain evolved language / D. Loritz. – London : Oxford University Press, 2010. – 180 p.

**РОЛЬ ЛОГИКО-СМЫСЛОВЫХ СВЯЗЕЙ
СЛОЖНОСОЧИНЕННЫХ СИНТАКСИЧЕСКИХ КОНСТРУКЦИЙ
В ОБЕСПЕЧЕНИИ РЕЧЕВОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ
В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ
(на материале речей Б. Обамы и Д. Кемерона)**

А.Ю. Поникарёва (Харьков)

В статье анализируются логико-смысловые связи между структурными частями сложносочиненных предложений, объединенными на основе цепочного присоединения, и их роль в обеспечении речевого воздействия в речи Б. Обамы и Д. Кемерона. Эти типы связи интерпретируются в терминах когнитивных операций конструирования смысла. Цепочное присоединение, базирующееся на логико-смысловых связях сочинения, трактуется как линейный тип сочинительной связи, обеспечивающий суггестивность политического дискурса. Цепочное присоединение, опирающееся на логико-смысловые связи подчинения, понимается как нелинейный тип сочинительной связи, способствующий реализации аргументации.

Ключевые слова: аргументативность, когнитивные операции конструирования смысла, сочинительная связь, суггестивность, цепочное присоединение.

Поникарёва А.Ю. Роль логіко-змістових зв'язків складносурядних синтаксичних конструкцій в забезпеченні мовного впливу в англomовному політичному дискурсі (на матеріалі промов Б.Обами та Д. Кемерона). У статті аналізуються типи логіко-змістових зв'язків між структурними частинами складносурядних речень, об'єднаних ланцюжковим приєднуванням в промовах Б. Обами та Д. Кемерона, та їх роль в забезпеченні мовленнєвого впливу. Ці типи зв'язку інтерпретуються в термінах когнітивних операцій конструювання змісту. Ланцюжкове приєднування, яке базується на логіко-сміслових зв'язках сурядності, трактується як лінійний тип сурядного зв'язку, який забезпечує сугестивність політичного дискурсу. Ланцюжкове приєднування, яке базується на логіко-сміслових зв'язках підрядності, трактується як нелінійний тип сурядного зв'язку, який сприяє реалізації аргументативності політичного дискурсу.

Ключові слова: аргументативність, ланцюжкове приєднування, когнітивні операції конструювання змісту, сугестивність, сурядний зв'язок.

Ponikaryova A.U. The role of logical-notional links of compound syntactic constructions in providing linguistic manipulation in the English political discourse (based on B. Obama's and D. Cameron's speeches). The article analyses types of logical-notional links of the structural parts of compound syntactic constructions combined on the basis of chain attachment and their persuasive potential in the speech of B. Obama and D. Cameron. These types of links are explained in terms of cognitive construal operations. Chain attachment based on logical-notional co-ordinate links represents a linear type of co-ordinate relations providing the basis for suggestibility of the political discourse. Chain attachment based on logical-notional hypotaxis links represents a nonlinear type of co-ordinate relations providing the basis for argumentation of the political discourse.

Key words: argumentation, chain attachment, co-ordinate relations, cognitive construal operations, suggestibility.

Цель статьи состоит в выявлении когнитивных операций, лежащих в основе базовых логико-смысловых связей сложносочиненных синтаксических конструкций в речи Б. Обамы и Д. Кемерона,

и рассмотрения роли этих связей в обеспечении аргументативно-суггестивного потенциала высказываний.

Актуальность темы обусловливается необ-

ходимостью изучения сложносочиненного синтаксиса англоязычного политического дискурса в когнитивно-дискурсивном ракурсе, открывающем новые возможности для объяснения природы аргументативного и суггестивного речевого воздействия.

Объектом статьи избраны сложносочиненные синтаксические конструкции англоязычного политического дискурса, а предметом – когнитивные операции, лежащие в основе синтаксических связей сочинения.

Материалом исследования служат 590 и 830 предикаций, объединенных в сложносочиненные предложения, выделенные из транскриптов речей, соответственно, Б. Обама и Д. Кемерона.

Сложносочиненное предложение понимаем, как конструкционный ряд равноправных, грамматически независимых предикаций, где первая предикация в синтагматической цепочке рассматривается как инициальная, а остальные – как присоединенные [10, с. 281].

Предикацию в структурном смысле традиционно трактуем как простое двучленное расширенное предложение, а в коммуникативно-функциональном смысле – как воплощение предикативности, т.е. отнесение номинативного содержания предложения к действительности [1, с. 149]. Термин *клауза* (сочинительная / подчиненная / главная) употребляем для обозначения статуса предикации в рамках сложного синтаксического целого.

Когнитивный анализ сложносочиненного синтаксиса Б. Обамы и Д. Кемерона осуществляется в терминах когнитивных операций конструирования смысла высказывания в дискурсе (construal operations) [9, 11–16].

Когнитивные операции конструирования смысла связаны с четырьмя базовыми когнитивными способностями человека: вниманием (attention), суждением / сравнением (judgement / comparison), пространственно-временной ориентацией (perspective / situatedness) и структурированием объектов / событий (constitution / gestalt) [9, с. 46].

Для анализа сложносочиненного синтаксиса наибольший интерес представляют конструкцион-

ные операции распределения внимания, а также и суждения / сравнения.

Основной конструкционной операцией, связанной с распределением внимания, есть операция выбора (selection), отражающая способность человека концентрироваться на определенных аспектах опыта, релевантных для него / нее в настоящий момент, и игнорировать остальные аспекты [там же, с. 47]. В терминах Р. Ленекера фокус внимания (focus of attention) называется профилем, а сфера внимания (scope of attention) – базой; сфера внимания понимается как периферия сознания, дающая доступ к определенной информации [11, с. 29]. В системе понятий Р. Ленекера проблема доступа к пропозициональной информации в дискурсе обсуждается в терминах доминииона (dominion) и точки референции (reference point): точка референции функционирует как инициальный фокус внимания, открывающий доступ к сущностям, находящимся в рамках сферы внимания или доминииона [12, ch. 6].

В рамках операций суждения / сравнения термины «фокус» и «сфера внимания» соотносимы с терминами «фигура» и «фон», позаимствованными из когнитивной психологии и введенными в когнитивную лингвистику Л. Талми. Л. Талми выделяет такие признаки фона, как более известное местоположение, больший размер, большая стационарность, более сложная структурная организация, принадлежность скорее к заднему плану, более раннее появление на месте события / в памяти. Фигура же характеризуется менее известным местоположением, меньшим размером, большей мобильностью, большей структурной простотой, большей «выпуклостью» (принадлежностью переднему плану), более поздним появлением на месте события / в памяти [16, с. 315–16].

Из всех перечисленных характеристик для сложносочиненного синтаксиса наиболее релевантным представляется противопоставление фона и фигуры как фона и объекта, выделяющегося на этом фоне, а также ранее известной информации и новой информации, характеризующейся более поздним появлением в ходе развертывания дискурса. Нали-

чие этих признаков позволяет соотнести фон со сферой внимания, а фигуру – с фокусом внимания.

Л. Талми использует термины «фон» и «фигура» для объяснения асимметрии взаимоотношений между событиями, описываемыми главной и подчиненной предикациями временных предложений типа *I read while she sewed*. Событие, отображаемое пропозициональным содержанием подчиненной предикации, мыслится как база / фон (причина или предусловие) по отношению к событию, отображенному пропозициональным содержанием главного предложения, мыслимому как фигура [13–16].

Полученные результаты позволяют утверждать, что предикации сложносочиненных предложений объединяются в единое синтаксическое целое с помощью различных конфигураций **цепочного присоединения**. Цепочное присоединение структурно опирается на маркеры сочинительной связи – союзной (соединительной: *and, both... and, neither... nor, not only... but also*; противительной: *but*) или бессоюзной (запятая, тире, точка с запятой). В логико-смысловом аспекте цепочное присоединение базируется как на сочинительных, так и подчинительных отношениях между клаузами.

1. Смысловые связи сочинения. Как известно, для сочинения, в отличие от сложных смысловых зависимостей подчинения, характерно простое «нанизывание» информации [3, с. 281].

Сочинительные смысловые связи, задействованные в речи Б. Обамы и Д. Кемерона, подразделяем на *соединительные* (copulative) и *противительные* (adversative). Соединительные связи подлежат дальнейшему делению на: *прибавление информации* (addition) и *комбинирование информации* (combination).

Прибавление информации происходит на основе: **утверждения**: *Our troops come from every corner of this country – they're black, white, Latino, Asian, Native American* (Obama 6); *American combat patrols have ended, violence is down, and a new government has been formed* (Obama 6); **отрицания**: *Barack and I did not come into politics to cut public spending, but neither did we seek office to*

see our great economies decline or to land our children with unsustainable debts (Cameron 2); **отрицания vs утверждения**: *That wasn't a decision taken by BP; it was a decision taken by the Scottish government* (Cameron 4).

При прибавлении информации клаузы, составляющие сложносочиненное предложение, независимы в структурном отношении, т.к. сами представляют собой полноценные предложения. Синтагматическая цепочка имеет такой вид: [[инициальная предикация = сочинительная клауза] and [присоединенная предикация = сочинительная клауза]] или [[инициальная предикация = сочинительная клауза] and [присоединенная предикация = сочинительная клауза]] and [присоединенная предикация = сочинительная клауза]. Квадратные скобки, разделяющие предикации внутри предложения, подчеркивают их структурную самостоятельность. Союз *and* представляет наиболее частотный – прототипический – маркер соединительной связи, основанной на прибавлении информации.

Эту конфигурацию сочинительной связи представляем в виде такой схемной записи [[I] and [A]] или [[I] and [A] and [A]], где **I** (здесь и далее) – инициальная предикация (от initial clause), а **A** – присоединенная предикация (от attached clause). Союз *and* маркирует характер связи – сочинение (соединение: прибавление информации).

С точки зрения когнитивных операций распределения внимания при прибавлении информации во всех сочинительных смысловых связях пропозициональное содержание предыдущей предикации составляет фон для интерпретации пропозиционального содержания последующей предикации, соотносимой с фигурой.

Комбинирование информации: *Not only have we agreed, for the first time, to establish a missile defence system to protect all NATO members from ballistic missile attacks, but we've also taken the unprecedented step of inviting Russia to cooperate with us on that system* (Cameron 3). Синтагматическая цепочка имеет такой вид: [инициальная предикация = сочинительная клауза – присоединенная предикация = сочинительная клауза]. При ком-

бинировании информации последующая предикация зависит от предыдущей предикации, как в смысловом, так и в структурном аспекте. Этому способствует, прежде всего, союз, состоящий из двух компонентов. Эту конфигурацию сочинительной связи представляем в виде такой схемной записи: [I – A].

В когнитивном аспекте при комбинировании информации распределение фона и фигуры осуществляется, как и при прибавлении информации: пропозициональное содержание предыдущей предикации, составляет фон для интерпретации пропозиционального содержания последующей предикации, соотносимой с фигурой. Однако, поскольку структурная взаимозависимость между предикациями здесь более тесная, пропозициональное содержание предыдущей предикации удерживается в непосредственном доступе для интерпретации последующей предикации.

Противительные связи базируются на противопоставлении информации по схеме отрицательная информация vs положительная информация: *We increased spending dramatically for two wars and an expensive prescription drug program – but we didn't pay for any of this new spending* (Obama 5); положительная информация vs отрицательная информация: *Since the financial crash the world economy has grown by 20 per cent, but Europe has hardly grown at all* (Cameron 1).

При противопоставлении информации предикации независимы в структурном отношении и представляют собой полноценные предложения. Синтагматическая цепочка имеет такой вид: [[инициальная предикация = сочинительная клауза] but [присоединенная предикация = сочинительная клауза]]. Союз *but* представляет наиболее частотный – прототипический – маркер соединительной связи, основанной на противопоставлении информации. Эту конфигурацию сочинительной связи представляем в виде такой схемной записи: [[I] but [A]].

При противопоставлении внимание интерпретатора распределяется, как и при комбинировании. Хотя между предикациями не существует струк-

турной взаимозависимости, между ними имеет место смысловая взаимозависимость. Противопоставление предполагает удерживание в непосредственном доступе пропозиционального содержания предыдущей предикации, т.к. для понимания высказывания для интерпретатора важны обе противопоставляемые сущности/ситуации.

2. Смысловые связи подчинения образуют такую синтагматическую цепочку: [инициальная предикация = подчиненная клауза причины / времени / уступки [присоединенная предикация = главная клауза]]. Например: *There will be tough fighting ahead, and the Afghan government will need to deliver better governance* (Obama 6). В данном предложении предикации находятся в причинно-следственных отношениях, где первая формулирует причину [Поскольку предстоит жесткая борьба], а вторая – следствие, вытекающее из этой причины [афганскому правительству нужно продемонстрировать более эффективное руководство]. Эту конфигурацию представляем в виде такой схемной записи: [I/S [A/M]].

В терминах когнитивных операций управления вниманием аудитории при цепочном присоединении, базирующемся на смысловых связях подчинения, фон всегда закреплен за подчиненной клаузой.

3. Конфигурации, базирующиеся на взаимодействии смысловых связей сочинения и подчинения, насчитывают несколько вариантов:

3.1. [[Инициальная предикация = сложносочиненная клауза] and [присоединенная предикация = главная клауза] присоединенная предикация = подчиненная клауза причины]] – [[I] and [[A/M] A/S]]. Например: *NATO remains the bedrock of our collective defense and it is the most successful alliance in history: it has kept Europe secure for 61 years* (Cameron 3).

Две первых предикации объединены на основе сочинительной смысловой связи (соединение: прибавление информации). Они связаны только последовательностью изложения событий. Третья предикация включается в предложение на базе подчинительной связи. Она соотносится с прида-

точным причины, отображающим причину состояния дел, выражаемого второй предикацией, соотносимой с главным предложением. Соответственно, третья предикация служит фоном для интерпретации содержания второй предикации, выполняющей функцию фигуры, т.е. фигура перемещается в обратном направлении.

3.2. [[[Инициальная предикация = главная клауза] присоединенная предикация = подчиненная клауза причины] but [присоединенная предикация = сложносочиненная клауза]] – [[[I/M] A/S] but [A]]. Например: *Fiscal discipline and growth are not alternatives – you need one to get the other – but sound finances alone are not sufficient* (Cameron 1).

Две первых предикации в синтагматической цепочке объединены причинно-следственной подчинительной связью. Предикация, соотносимая с подчиненной клаузой причины, отображает причину состояния дел, выражаемого главной клаузой и служит фоном для интерпретации содержания главной клаузы, соотносимой на этом этапе линейного разворачивания дискурса с фигурой. Третья предикация в синтагматической цепочке присоединяется ко второй на основе сочинительной связи и соотносится с обеими предыдущими предикациями как противопоставление положительной информации – отрицательной. Соответственно, фигура линейно сдвигается вперед на последнюю предикацию в синтагматической цепочке, а две предыдущих предикации обеспечивают фон для ее интерпретации.

3.3. [Инициальная предикация = подчиненная клауза уступки / причины [[присоединенная предикация = главная клауза] and (прибавление информации) [присоединенная предикация = главная клауза]]] – [I/S [[A/M] and [A/M]]]. Например: *This will be a tough job, but members of both parties have expressed an interest in doing this, and I am prepared to join them* (Obama 6).

Первая предикация в синтагматической цепочке включается в предложение на базе подчинительной смысловой связи. Она определяет условия, могущие препятствовать совершению действий, выражаемых двумя последующими предика-

циями, объединенными сочинительной связью соединения (прибавление информации). Соответственно, первая предикация выполняет функцию подчиненной клаузы уступки и соотносится с последующими двумя предикациями как подчиненная клауза с главной.

На когнитивном уровне первая предикация составляет фон для интерпретации второй и третьей предикаций, соотносимых с фигурой. Поскольку вторая и третья предикации связаны отношениями прибавления информации, фигура последовательно передвигается вперед со второй на третью предикацию по мере разворачивания дискурса.

3.4. [[[Инициальная предикация = подчиненная клауза причины] and (прибавление информации) [присоединенная предикация = подчиненная клауза причины]] [присоединенная предикация = главная клауза]] – [I/S] and [A/S] [A/M]]. Например, *We will not relent, we will not waver, and we will defeat you* (Obama 6).

Первые две предикации в синтагматической цепочке соотносятся с придаточными предложениями причины. Они независимы, информация «нанализуется». Каждая из этих предикаций, объясняет причины положения вещей, выражаемых последующей предикацией. Первые две – подчиненных – предикации соотносимы с фоном, а последняя – главная – с фигурой.

Таким образом, сложносочиненные предложения в речи Б. Обамы и Д. Кемерона объединяются в единое целое на основе цепочного присоединения. В логико-смысловом аспекте цепочное присоединение базируется на связях сочинения и подчинения. В когнитивном аспекте при цепочном присоединении, базирующемся на логико-смысловых связях сочинения, наблюдается последовательное прогрессивное передвижение фигуры вперед по мере линейного разворачивания дискурса. При цепочном присоединении, опирающемся на логико-смысловые связи подчинения, движение фигуры зависит от места в синтагматической цепочке предикации, присоединенной на основе подчинительной логико-смысловой связи. С учетом того обстоятельства, что фон всегда закреплен

за подчиненной предикацией, возможно как прогрессивное, так и регрессивное движение фигуры по мере линейного разворачивания дискурса.

Специфика реализации сочинительных и подчинительных логико-смысловых связей в процессе речевого воздействия в политическом дискурсе позволяют утверждать, что связи подчинения обеспечивают аргументативность дискурса, а сочинения – суггестивность.

Рациональная аргументация определяется как процесс речевого воздействия, связанный с представлением рациональных доводов в защиту своей точки зрения [2, с. 8; 3, с. 147]. Языковым средством реализации аргументации являются сложноподчиненные предложения, структурные части которых связаны каузальными отношениями. Каузальные отношения предполагают, что действие / состояние дел / явление / событие, отраженные одной предикацией, мыслятся как мотив возникновения действия / состояния дел / явления / события, отраженных другой предикацией [7].

Цепочное присоединение, базирующееся на смысловых связях подчинения, как раз и отражает каузальные отношения между предикациями. Пропозициональное содержание подчиненной клаузы (фона) задает временные / причинные / условные или эпистемические рамки совершения действия, отраженного пропозициональным содержанием главной клаузы (фигуры). При цепочном присоединении пропозициональное содержание первой в цепочке предикации (фона) описывает действие, а второй (фигуры) – цель совершения этого действия. Цепочное присоединение, базирующееся на смысловых связях подчинения, представляет собой нелинейный тип синтаксической связи, требующий включения внимания и логического мышления интерпретатора.

Суггестия рассматривается как речевое воздействие на психическую сферу подсознания, связанное со снижением критичности, отсутствием логического анализа, целенаправленного активного понимания, оценки в соотношении с прошлым опытом и нынешним состоянием субъекта [5, с. 450; 6; 8]. В толковании лингвальной природы

суггестии разделяем мнение А.П. Мартынюк, согласно которому средством реализации суггестии есть не содержание высказываний, а их оформление: суггестия воплощается не в конкретных языковых выражениях и не в конкретных языковых конструкциях, а в синтаксических паттернах аранжирования речи [4, с. 165].

Цепочное присоединение, базирующееся на смысловых связях сочинения, как раз и создает подобный паттерн с помощью постоянной смены фона и фигуры в синтагматических цепочках и, соответственно, перемещения фокуса внимания на нужную информацию. Цепочное присоединение, базирующееся на смысловых связях сочинения, представляет собой линейный тип подчинительной связи, не требующий логического осмысления и автоматизирующий внимание за счет ритмизации речевого потока.

Перспективы исследования связываем с установлением количественных характеристик выявленных типов связи и их роли в реализации речевого воздействия британским и американским политическими лидерами.

ЛИТЕРАТУРА

1. Блох М.Я. Теоретические основы грамматики : [учеб.] / М.Я. Блох. – [4-е изд., испр.]. – М. : Высшая школа, 2004. – 239 с.
2. Брутян Г.А. Очерк теории аргументации / Г.А. Брутян. – Ереван : АН Армении, 1992. – 303 с.
3. Демьянков В.З. Коммуникативное воздействие на структуру сознания // Роль языка в структурировании сознания / В.З. Демьянков. – М. : Институт философии АН СССР. – 1984. – Ч.1. – С. 138–161.
4. Мартынюк А.П. Дискурсивний інструментарій аналізу англомовної реклами / А.П. Мартынюк // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи. – 2009. – Вип. 3. – С. 159–167.
5. Поршнев Б.Ф. О начале человеческой истории (проблемы палеопсихологии) / Б.Ф. Поршнев. – М. : Мысль, 1974. – 487 с.
6. Психологический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://psychology.net.ru/>.
7. Философия : энциклопедический словарь / [под ред. А.А. Ивина]. – М. : Гардарики, 2004. – 1072 с.
8. Черепанова И.Ю. Дом колдуньи. Суггестивная лингвистика / И.Ю. Черепанова. – СПб. : Лань, 1996. – 236 с.
9. Croft W. Cognitive Linguistics / William Croft, Alan Cruse. – Cambridge :

Cambridge Un-ty Press, 2004. – 56 p. 10. Khaimovich B.S. A Course in English Grammar / B.S. Khaimovich, B.I. Rogovskaya. – M. : Высшая школа, 1967. – 298 с. 11. Langacker R.W. Foundations of cognitive grammar / R.W. Langacker. – Stanford : SUP, 1987. – Vol. 1. Theoretical Prerequisites. – 516 p. 12. Langacker R.W. Grammar and conceptualization. / R.W. Langacker. – Berlin: Mouton de Gruyter, 1999. – 427 p. 13. Talmy L. Semantic structures in English and Atsugewi. Ph. D. dissertation, Department of Linguistics, Un-ty of California, Berkeley, 1972. 14. Talmy L. Rubber sheet cognition in language // Papers from the 13th Regional Meeting, Chicago Linguistic Society / ed. W.A. Beach. – Chicago : Chicago Linguistic Society, 1977. – 612–28 p. 15. Talmy L. The relation of grammar to cognition // Topics in cognitive linguistics / ed. B. Rudzka-Ostyn. – Amsterdam : John Benjamins, 1982. – 165–205. 16. Talmy L. Toward a cognitive semantics / L. Talmy. – Cambridge (Mass.); L. : A Bradford Book, The MIT Press, 2000. – Vol. 1. Concept Structuring Systems. – 565 p.

ИЛЛЮСТРАТИВНАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Cameron 1 = David Cameron's speech at Global Investment Conference [Electronic resource]. – July 26, 2012. – Access : <http://www.number10.gov.uk/news/>. 2. Cameron 2 = President Barack Obama and British Prime Minister David Cameron's joint press availability [Electronic resource]. – May 25, 2011. – Access : <http://transcripts.cnn.com>. 3. Cameron 3 = David Cameron's press conference at the NATO Summit in Lisbon [Electronic resource]. – November 20, 2010. – Access : <http://www.number10.gov.uk/news/>. 4. Cameron 4 = President Barack Obama and British Prime Minister David Cameron's joint press conference [Electronic resource]. – July 20, 2010. – Access : latimesblogs.latimes.com. 5. Obama 5 = President Barack Obama's Speech on the Deficit. The Country We Believe In. The George Washington University [Electronic resource]. – April 13, 2011. – Access : blogs.wsj.com. 6. Obama 6 = President Barack Obama's State of the Union Address [Electronic resource]. – January 27, 2010. – Access : <http://www.npr.org>.

УДК 811.111'42

ОЦІННИЙ КОМПОНЕНТ КОНЦЕПТУ НІЧ В СУЧАСНІЙ ЛІРИЧНІЙ ТА РОК-ПОЕЗІЇ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Попельнух Д.А. (Харків)

Попельнух Д.А. Оцінний компонент концепту НІЧ в сучасній ліричній та рок-поезії Великої Британії. В статті розглядаються словосполучення, що вербалізують оцінний компонент концепту НІЧ у ліричній та сучасній рок-поезії Великої Британії. Доводиться, що означений компонент концепту реалізується у меліоративних оцінках: НІЧ є ДОБРА, ГАРНА, ГАРЯЧА та пейоративних оцінках: НІЧ є ДОЩОВА, ТЕМНА, ОДИНОКА, ПУСТА, ЖОРСТОКА, ГОЛОДНА, ХОЛОДНА, МЛОСНА, БУРЕМНА, БОЖЕВІЛЬНА, ПУЛЬСУЮЧА, НЕСАМОВИТА, НЕСКІНЧЕННА.

Ключові слова: концепт, меліоративна оцінка, оцінність, оцінний компонент концепту, пейоративна оцінка.

Попельнух Д.А. Оценочный компонент концепта НОЧЬ в современной британской лирической и рок-поэзии. В статье рассматривается словосочетания, которые вербализуют оценочный компонент НОЧЬ в британской лирической и современной рок-поэзии. Доказывается, что рассматриваемый компонент концепта реализуется в меліоративной оценке: НОЧЬ есть ДОБРАЯ, КРАСИВАЯ, ГОРЯЧАЯ и пейоративной оценке: НОЧЬ есть ДОЖДЛИВАЯ, ТЕМНАЯ, ОДИНОКАЯ, ПУСТАЯ, ЖЕСТОКАЯ, ГОЛОДНАЯ, ХОЛОДНАЯ, ДУШНАЯ, ШТОРМОВАЯ, СУМАСШЕДШАЯ, ПУЛЬСИРУЮЩАЯ, ДУШЕРАЗДИРАЮЩАЯ, БЕСКОНЕЧНАЯ.

Ключевые слова: концепт, меліоративная оценка, оценка, оценочный компонент концепта, пейоративная оценка.

Popelnukh D.A. Evaluative component of the NIGHT concept in modern British lyric and rock poetry. The article focuses on the word combinations implementing the evaluative component of the NIGHT concept in modern British lyrical poems and rock lyrics. This component is featured in terms of the positive correlates NIGHT is GOOD, BEAUTIFUL, HOT and negative correlates: NIGHT is RAINY, DARK, LONELY, EMPTY, VIOLENT, HUNGRY, COLD, MUGGY, STORMY, CRAZY, PULSING, HEARTBREAKING, ENDLESS.

Key words: concept, evaluation, evaluative component of the concept, negative evaluation, positive evaluation.

В лінгво-когнітивних дослідженнях час і його лінгвокогнітивна реалізація посідає чільне місце у сучасних дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених [4, с. 11–12; 12, с. 4; 20, с. 20; 21, с. 15]. У статті розглядається один з гіпонімів концепту ЧАС, концепт НІЧ, а саме його оцінний компонент, що він об'єктивується в поетичному дискурсі Великої Британії ХХ–ХХІ ст.

Актуальність дослідження визначається вирішальною роллю поняття часу в структурі картини світу носія мови, в тому числі й поетичної, а також зверненням до людини та її когніції, що формує систему цінностей, реалізовану в мові. Об'єктом дослідження є мовні засоби реалізації концепту НІЧ у сучасній ліричній та рок-поезії

Великої Британії. Предметом дослідження є оцінний компонент концепту НІЧ у сучасній ліричній та рок-поезії Великої Британії. Метою дослідження є визначення складу оцінного компоненту концепту НІЧ у поетичному дискурсі Великої Британії ХХ–ХХІ ст. Матеріалом дослідження є тексти сучасних ліричних та рок-творів Великої Британії групи 'The Beatles', 'The Kinks', 'Queen', 'Slash', 'The Yardbirds' та виконавців Дж. Бека, Дж. Бланта, Дж. Кейла, Д. Боуї, Кріса де Бурга, С. Харлі та С. Ребера, Е. Джона, А. Леннокс та Кр. Рі, з яких обрано двадцять чотири номінації *night* у різних сполученнях.

В останнє десятиліття час вивчається як універсальне когнітивне [12, с. 30; 21, с. 21], так і як

національно-культурне явище [15, с. 9; 20, с. 3]. Інструментом цього дослідження є національно-культурний концепт. Концепт – термін, що слугує для роз'яснення ментальних і психічних ресурсів людської свідомості та тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини [11, с. 9].

У дослідженнях кінця ХХ – початку ХХІ ст. простежується тенденція щодо формування структури національно-культурного концепту як складного явища, в якому виділяються окремі взаємозумовлені частини [17, с. 10]. Структурація концепту, його неоднорідність стали очевидні дослідникам від самого початку когнітивних досліджень. Думки про основні компоненти концептів висловлювалися різні.

Виокремлюється повсякденна, загальновідома сутність; сутність, яка відома окремим носіям мови, та історична, етимологічна інформація [16, с. 11–13]. В концепті виділяється також поняттєва складова (ознакова і дефініційна структура), образна складова (когнітивні метафори, що підтримують концепт у свідомості) і значуща складова – етимологічні, асоціативні характеристики концепту, що визначають його місце в лексико-граматичній системі мови [7, с. 6–8].

В структурі концепту вирізняються також образно-перцептивний компонент, поняттєвий компонент та ціннісна складова (оцінка та поведінкові норми) [9, с. 36]. Образну складову розуміють як «слід чуттєвого уявлення в пам'яті у єдності з метафоричними переносами» [10, с. 22]. Поняттєва складова постає як «... сукупність суттєвих ознак об'єкта або ситуації та результат їх пізнання» [9, с. 39]. З лінгвокультурологічної точки зору, ціннісна складова є домінуючою, оскільки вона є найбільш культурно значущою [9, с. 40].

Оцінка є слідством осмислення та відображення дійсності через призму її сприйняття людиною. Але функція оцінки не зводиться тільки до позитивної та негативної реакції суб'єкту на той чи інший фрагмент об'єктивної реальності. Лінгвістичний зміст визначення оцінки ширше цього поняття в логіці та філософії. Воно має знач-

ну змістову місткість та реалізується за допомогою різних мовленнєвих засобів, які визначають кваліфікацію у різних аспектах і на різних підвалинах [13, с. 18–20].

Посилена увага до когнітивних та комунікативно-прагматичних досліджень не могло не захопити категорію оцінки у мові, оскільки сама оцінка не існує поза людською особистістю, її діяльністю, інтересами, потребами, цілями, знаннями про навколишнє середовище [5, с. 12–13]. В процесі пізнання та під час спілкування людина не може не висловлювати свого ставлення. Вона живе в оточенні цінностей та діє у чіткому ціннісному середовищі, яке все більш стає надбанням її творчості [3, с. 4–7]. Пізнаючи об'єкти та явища матеріального та духовного світу, ми усвідомлюємо значущість того чи іншого об'єкту, таким чином оцінюємо його, відносимо його властивості до категорії позитивних та негативних якостей. Цінність як визначення, яке фіксує позитивні та негативні ознаки будь-якого предмету або явища, виявляє себе як складний феномен, який має як суб'єктивні, так і об'єктивні моменти [3, с. 8].

Останнім часом у аксіологічних дослідженнях все більше уваги приділяється структурі оцінки, обов'язковими компонентами якої виступають суб'єкт (з точки зору кого робиться оцінка), об'єкт (референт, що оцінюють), основа оцінки (критерій, що відображає уявлення суб'єкту про об'єкт) [13, с. 32–33]. Першим елементом, що входить в оцінну структуру, є шкала оцінок, яка нерозривно пов'язана з природою об'єкта. Складність оцінної шкали є в тому, що на ній розташовується ціла низка ознак, які можуть рухатися за наростанням чи зменшенням, незалежно одна від одної.

На оцінній шкалі існують різні зони: позитивного (чи меліоративного) та негативного (пейративного), між якими є зона нейтрального [6, с. 11; 13, с. 15].

Аналіз матеріалу сучасної британської ліричної та рок-поезії дозволив виявити, що оцінний компонент концепту НІЧ включає позитивну та негативну оцінку. Позитивна оцінка втілена у таких концептах:

- НІЧ є ДОБРА: *Do not go gentle into that good night, old age should burn and rave at close of day; rage, rage against the dying of the light (John Cale, p. 2); Got no worries Movin' right along and what a great night babe to do what you think is wrong (Slash, p. 5).*

В широкому сенсі слова, добро як благо, означає, по-перше, ціннісне уявлення, що виражає позитивне значення. Добро також усвідомлюється як особливого роду цінність, яка не стосується природних або стихійних подій і явищ. Добро – це одна з категорій етики, якою позитивно оцінюють певну поведінку, явища або події. Добро – благо, моральне, правильне, стверджувальне, позитивний початок, корисне, позитивне. Воно дуже часто протистоїть злу, поганому, руйнівному, негативному початку, темряві [8, с. 3–4; 14, с. 6]. У першому прикладі НІЧ пов'язана із боротьбою за молодість, у другому – вона час для пристрасті та гріха. Для ліричних героїв віршів вона – позитивне явище, хоча у другому прикладі її позитивність не співпадає із загальним уявленням про добро.

- НІЧ є ГАРНА: *Well the night was beautiful and mellow, mellow and the light of the night fell on me, fell on me, you said right / made me a happy fellow, fellow and the light of the night fell on me (Beatles, p. 7); Our night for dancing is nice and slow, because now I've found you, I'm never letting go, no, now I've found you, I'm never letting go (Chris de Burgh, p. 4).*

Краса – поряд з благом (добром) та істиною – найважливіша людська цінність. Критерієм краси є особливе, естетичне почуття, переживання. Це суб'єктивний критерій, але визначають дві його складових: загальнозначущу і індивідуально-особистісну. Загальнозначущість краси не поширюється на все людство. Краса не є загальнолюдською цінністю. Те, що вважають красивим певні покоління, народи чи соціальні групи, інші покоління, народи і групи можуть таким не вважати. В цьому сенсі краса – є відносною, що має емоційне забарвлення. Той факт, що критерієм краси виступає почуття, робить неможливим логічне, раціональне визначення поняття краси. Краса переживається,

але логічно не визначається, не «схоплюється» в абстрактних поняттях [14, с. 7–8]. В цьому випадку НІЧ є ГАРНА, тому що герой поєднає її з щастям, з новим коханням. Така оцінка ночі є індивідуально-особистісною.

- НІЧ є ГАРЯЧА: *Could have been a long hot summer night when all the stars were shining bright against the blue (Chris Rea, p. 3).*

В цьому прикладі оцінка співвідноситься з літом, спекою, в той же час з пристрастю, палкістю, запальністю, нерівноваженістю або нестримністю. Цей компонент може передавати як позитивну, так і негативну оцінку в залежності від контексту [14, с. 6]. В цьому випадку ГАРЯЧА асоціюється з приємними та позитивними емоціями, теплом та красою, радістю та щастям.

Що стосується негативної оцінки, то вона відображена у таких концептах:

- НІЧ є ДОЩОВА: *I had a dream, I had a dream one rainy night. I had a dream, I had a dream one rainy night (The Yardbirds, p. 2).*

Дощ – це дуже суперечливе поняття. Люди споконвіку ставилися до нього небайдуже: дощ пристрастно чекали у посушливі роки, для того, щоб виріс врожай; його ненавидять в моменти розлуки з коханими і дорогими людьми [14, с. 8]. В цьому випадку ДОЩ асоціюється зі смутком, самотністю та печалю. Герой розповідає про сон, що йому наснився, коли йому було сумно й самотньо.

- НІЧ є ТЕМНА: *And even in the dark night I want you to surround me surround me like a satellite (Elton John, p. 7); It's where you are in the darkest night would shine if you would come to me soon (Jeff Beck, p. 1); Why does my light go on shining? How come the darkest nights stay away? (S. Harley and C. Rebel, p. 4).*

Негативність оцінки зумовлена спорідненістю з архетипом тіні (темряви), якоюсь зворотною, темною стороною «Я». Вона найбільш глибоко вкорінена печалю, самотністю, смутком та холодом [19, с. 17]. У тлумачному словнику визначення поняття темрява – це відсутність світла, темний колір, які також асоціюються з чимось неприємним, сумним. Так, у прикладах ніч асоціюється із косміч-

ною пільмою, відсутністю світла, у широкому сенсі (як відсутності радощів).

- НІЧ є ОДИНОКА: *But another lonely night might take forever we've only got each other to blame it's all the same to me love 'Cause I know what I feel to be right' (Beatles, p.6-7); Oh you know you're not so hot, no values And I'll be glad if you went away again no values . . . no values . . . no values at all.. no lonely nights (Beatles, p.2).*

Самотність – соціально-психологічне явище, емоційний стан людини, пов'язаний із сумом за близькими, позитивними емоціями і зв'язками з людьми та / або зі страхом їх втрати в результаті вимушеної психологічної та соціальної ізоляції. У межах цього поняття розрізняють два різні феномени – позитивну (відокремленість) і негативну (ізоляцію) самотність, однак, найчастіше поняття самотності пов'язано з негативом [14, с. 18]. У прикладах самотність розглядається як вимушена відокремленість від коханої людини.

- НІЧ є ПУСТА: *In love we're all the same, we're walking down an empty street. And with nobody coming on the empty streets, empty nights, the downtown lights (Annie Lenox, p.4).*

В цьому випадку цей оцінний компонент має негативне забарвлення, оскільки пустота – це незаповненість, незадоволеність. Пустоту також порівнюють зі смертю, із закінченням якогось етапу, відсутністю сенсу життя [14, с. 16].

- НІЧ є ЖОРСТОКА: *Where's the pain in the violent night? I'm depressed by the grill I stay over many years (David Bowie, p.2).*

Вважається, що жорстокість – морально-психологічна риса особистості, яка проявляється в нечемному, образливому ставленні до інших живих істот, заподіянні їм болю і в посяганні на їх життя. У межах цієї оцінки НІЧ постає як ЩОСЬ, що спричиняє біль та має руйнівну силу [14, с. 10]. Жорстокість дуже тісно поєднана зі злом, зло в людині завжди пов'язане з нерозумінням іншої людини, з болісним почуттям заздрості, з ще більш болісним почуттям недобррозичливості, з невдоволенням, розчаруванням в житті [14, с. 10].

- НІЧ є ГОЛОДНА: *When the hungry days are gone then came the hungry nights (John Cale, p. 5).*

В цьому випадку концепт ГОЛОДНА репрезентує ЕМОЦІЙНИЙ ГОЛОД, тобто необхідність у позитивних емоціях, емоційних переживаннях та враженнях. Також можна додати, що ГОЛОД тут – це своєрідний синонім САМОТНОСТІ [14, с. 7].

- НІЧ є МЛОСНА: *When I think of those East End lights, muggy nights the curtains drawn in the little room downstairs Prima Donna lord you really should have been there sitting like a princess perched in her electric chair (Elton John, p.6).*

Оцінний компонент цього концепту має негативну оцінку та означає спекотне, жарке повітря, яке не дає змоги нормально дихати.

- НІЧ є ХОЛОДНА: *At the school I attended I got into fights I was beaten in an alley on a cold winter night the teachers cared less for the blood in our veins they got most of their thrills out of using a cane (Elton John, p.7); It was a very cold clear fall night I had a terrible dream Billy name and Brigid was playing under my stair case on the second floor about two o'clock in the morning (John Cale, p. 4).*

В оцінці, що наведена вище, можна виділити два основних моменти: НІЧ є ХОЛОДНА виступає у своєму буквальному значенні – ЩОСЬ холодне, північне, те, що не випромінює тепла, не гріє, та переносне значення: байдужість та безпристрасність.

- НІЧ є БУРЕМНА: *Can you feel it? Feels like we're in for a stormy night, but I can't see a cloud in sight (The Kinks, p.5).*

В цьому випадку оцінний компонент БУРЕМНА має емоційне забарвлення. Головний герой порівнює свої почуття з бурею, тобто з дуже сильними емоціями та переживаннями.

- НІЧ є БОЖЕВІЛЬНА: *I get some headaches when I hit the heights like in the morning after crazy nights like some month in law in her nylon tights (Queen, p.1).*

- НІЧ є ПУЛЬСУЮЧА: *Still this pulsing night a plague I call a heartbeat just be still with me I wouldn't believe what I've been thru You've been so long (David Bowie, p.4).*
- НІЧ є НЕСАМОВИТА: *I keep forgetting you don't love me no more I keep forgetting you don't want me no more I keep forgetting but those heartbreaking nights and those heartbreaking things (David Bowie, p.1).*

Оцінки БОЖЕВІЛЬНА, ПУЛЬСУЮЧА, НЕСАМОВИТА – також мають емоційне забарвлення та можуть бути як негативним, так і позитивним, в цьому випадку ця оцінка має суб'єктивний негативний характер. Ці поняття означають нерозумний, безглуздий вчинок, шаленість у вираженні та прояві будь-яких почуттів, властивостей або якостей [14, с. 5].

- НІЧ є НЕСКІНЧЕННА: *Just then the Lord himself appeared in a blinding flash of light, and shouted at the Devil, Get thee hence to endless night! (Chris de Burgh, p.5); Beautiful dawn – I'm just chasing time again. Thought I would die a lonely man, in endless night. But now I'm high; running wild among all the stars above (James Blunt, p.4).*

НІЧ тут безмежна, незмірна, вічна за часом або простором. В оцінному компоненті концепту НЕСКІНЧЕННА можна виділити позитивну та негативну оцінку залежно від суб'єктивного ставлення людини [14, с. 14]. В цьому випадку оцінка символізує самотність, холод та печаль, але в той же час існує певна надія на краще, на здійснення мрій.

Таким чином, НІЧ у розглянутому поетичному дискурсі має значно більше негативних оцінок: ТЕМНА, ОДИНОКА, ПУСТА, ЖОРСТОКА, ГОЛОДНА, МЛОСНА, ХОЛОДНА, БУРЕМНА, БОЖЕВІЛЬНА, ПУЛЬСУЮЧА НЕСАМОВИТА та НЕСКІНЧЕННА. Що стосується позитивної оцінки концепту НІЧ, то вона не є численною: ДОБРА, ДОЦОВА, ГАРНА, ГАРЯЧА.

Перспективою подальшого дослідження є вивчення оцінного компоненту концепту НІЧ в поетичному дискурсі Великої Британії у діакронії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Сравнительная оценка ситуации / Н.Д. Арутюнова // Изв. АН СССР. Сер. лит-ры и яз. – 1983. – Т. 42, № 4. – С. 330–341.
2. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: оценка. Событие. Факт / Н.Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
3. Белова А.Д. Вербальне відображення концептосфери етносу: сучасний стан вивчення проблеми / А.Д. Белова // Мовні і концептуальні картини світу. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка. – 2001. – № 5. – С. 15–22.
4. Бондаренко Е.В. ВРЕМЯ как лингвокогнитивный феномен в англоязычной картине мира: монография / Е.В. Бондаренко. – Харьков: Харьков. нац. ун-т имени В.Н. Каразина, 2009. – 377 с.
5. Василенко В.А. Ценность и ценностные отношения / В.А. Василенко // Проблема ценности в философии. – М. – Л.: Наука, 1966. – С. 41–49.
6. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф. – М.: Наука, 1985. – 228 с.
7. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С.Г. Воркачев. – М.: Гнозис, 2004. – 236 с.
8. Змиева И.В. Добро как концепт и категория в английской языковой картине мира / И.В. Змиева // Культура народов Причерноморья. – 2007. – № 110, Т. 1. – С. 206–208. – Библиогр.: 7 назв. – рос.
9. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 300 с.
10. Карасик В.И. Иная ментальность / [Карасик В.И., Прохвачева О.Г., Зубкова Я.В. и др.]. – М.: Гнозис, 2005. – 352 с.
11. Кубрякова Е.С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика, психология, когнитивная наука / Е.С. Кубрякова // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4.
12. Логический анализ языка. Язык и время / Н.Д. Арутюнова, Т.Е. Янко // Российская Академия наук Институт языкознания. – 1997. – М.: Индрик, 1997. – 352 с.
13. Приходько Г.А. Способы выражения оцінки в сучасній англійській мові: монографія / Г.А. Приходько. – Запоріжжя: ЗДУ, 2011. – 362 с.
14. Словарь по этике; под ред. И. Кона. – 1981 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.term.ru/dictionary/522/symbol/206>
15. Рябцева Н.К. Металингвистика: Новое направление в языкознании / Н.К. Рябцева // Актуальные задачи лингвистики, лингводидактики и межкультурной коммуникации. – Ульяновск. – 2006. – С. 60–65.
16. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания / Ю.С. Степанов – М.: Просвещение, 1975. – 271 с.
17. Стернин И.А. Методика исследования структуры концепта / И.А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: научное издание; под ред. И.А. Стернина. – Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 2001. – С. 58–

65. 18. Шаховский В.И. Некоторые способы выражения эмотивно-субъективной оценки в сфере имен существительных современного английского языка : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / В.И. Шаховский. – М. : МГПИИЯ им. М. Тореца, 1969. – 25. 19. Юнг К.Г. Очерки по психологии бессознательного / К.Г. Юнг. – М. : Когито-Центр, 2010. – 352 с. 20. Яковлева Е.С. Фрагменты русской языковой картины мира (модели пространства, времени, восприятия) / Е.С. Яковлева. – М. : Гнозис, 1994. – 344 с. 21. Evans V. The Structure of Time: Language, Meaning and Temporal Cognition / V. Evans ; ed. John Benjamins, 2004. – 286 p.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Beatles. List of songs. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.native-english.ru/lyrics/the_beatles/ 2. Beck J. List of songs [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lyricshare.net/ru/jeff-beck/> 3. Blunt J. List of songs. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://goodsongs.com.ua/artist1518_james-blunt.html 4. Cale J. List of songs

[Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lyricshare.net/ru/john-cale/> 5. Bowie D. List of songs [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lyrics-keeper.com/ru/david-bowie/> 6. De Burgh C. List of songs [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.native-english.ru/lyrics/chris_de_burgh 7. Harley S., C. Reber. All of lyrics [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://goodsongs.com.ua/artist1211_steve-harley.html 8. John E. List of songs [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.native-english.ru/lyrics/elton_john 9. The Kinks. List of songs [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lyrics-keeper.com/ru/the-kinks/> 10. Lenox A. List of songs [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.megalyrics.ru/songs/annie-lennox.htm> 11. Queen. List of songs [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.muqueen.ru/lyrics/> 12. Rea C. List of songs [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://teksty-pesenok.ru/chris-rea/> 13. Slash. List of songs [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://teksty-pesenok.ru/Slash/> 14. The Yardbirds. List of songs [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lyricshare.net/ru/yardbirds/>

УДК 811.111:81'342.9

ОЦЕНКА ЭМОЦИОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕЧЕВОЙ ПАУЗЫ

А.А. Калита, докт. филол. наук (Киев)

В статье путем обоснования концептуально-гипотетических основ и методологических условий исследования психо-энергетических характеристик речи автором выведена формула для определения удельного паузального перепада эмоционально-прагматического потенциала смежных речевых сегментов. Использование предложенного подхода и обоснованного в его рамках метода количественной оценки уровня паузального перепада эмоционально-прагматического потенциала в высказывании позволит углубить научные представления об энергетической природе процессов порождения речи и ее суггестивного воздействия на реципиента.

Ключевые слова: параметры интонации, паузальный перепад, речевой сегмент, формула, эмоционально-прагматический потенциал, энергетика речи.

Калита А.А. Оцінка емоційно-прагматичного потенціалу мовленнєвої паузи. У статті шляхом обґрунтування концептуально-гіпотетичних основ і методологічних умов дослідження психо-енергетичних характеристик мовлення автором виведено формулу для визначення питомого паузального перепаду емоційно-прагматичного потенціалу суміжних мовленнєвих сегментів. Використання запропонованого підходу й обґрунтованого в його межах методу кількісної оцінки рівня паузального перепаду емоційно-прагматичного потенціалу у висловленні дозволить поглибити наукові уявлення про енергетичну природу процесів породження мовлення і його суггестивного впливу на реципієнта.

Ключові слова: емоційно-прагматичний потенціал, енергетика мовлення, мовленнєвий сегмент, параметри інтонації, паузальний перепад, формула.

Kalyta A.A. Evaluation of the Emotional-and-Pragmatic Potential of a Speech Pause. In the article the author deduces the formula defining a specific pausal jump of emotional-and-pragmatic potential of the adjacent speech segments by means of justifying hypothetical conceptual foundations and methodological conditions of studying speech psycho-energetic characteristics. The practical application of the suggested approach and the substantiated within its framework method of a quantitative assessment of the pausal jump level of the utterance emotional-and-pragmatic potential will deepen a scientific understanding of the energetic nature of speech generation processes and its subliminal influence on the recipient.

Keywords: emotional-and-pragmatic potential, intonation parameters, pausal jump, speech energetics, speech segment, formula.

В системе проблем разрабатываемой нами энергетической теории речи [7; 18] отдельный интерес представляет психо-энергетическая сущность функционирования в ней пауз, концептуально-гипотетическое понимание природы и механизмов порождения которых адресантом и декодирования адресатом рассмотрено в работе [9].

В основу энергетической теории речи [3, с. 9–10] положен принцип сохранения эмоционально-прагматического потенциала (далее ЭПП) высказывания. Использование указанного принципа позволило обосновать соответствующий количественный безразмерный критерий актуализации уровня ЭПП высказывания [5], речь о котором пойдет ниже.

Появившаяся благодаря этому возможность количественной оценки особенностей протекания психо-энергетических процессов речемышления и мышледействия человека, сопровождающих, в частности, актуализацию высказывания, поставила нас перед необходимостью последующей классификации всех существующих видов высказываний по трем уровням актуализации их ЭПП (низкий, средний, высокий) [3, с. 57].

Поскольку разрабатываемая и экспериментально апробируемая в рамках энергетической теории методология описания сложных процессов порождения и декодирования речи подтвердила неоднократно высказываемое предположение о ведущей роли эмоций в коммуникации, то перед нами естественным образом возникла проблема углубления концептуальных научных представлений о психофизиологических механизмах реализации этих процессов. В ходе ее решения была обоснована [4, с. 214–215] рациональность использования известной идеи [10, с. 206] о том, что импульсы, активизирующие энергию и мотивацию речемышлительных, а также физических действий любого индивида, зарождаются в сфере бессознательного, психофизиологическая энергия которого и обеспечивает осуществление всех без исключения тесно между собой связанных мыслительных процессов эмоционального и когнитивного характера.

На основе теоретического синтеза исходных идей о сохранении ЭПП высказывания [7, с. 35–36] и многоуровневой структуре человеческой психики была интерпретирована обобщенная многоуровневая модель функционирования психофизиологической энергии в сфере духовного бытия коммуниканта.

Сущностная основа идеи была также использована нами [4, с. 213–219] при разработке универсальной синергетической модели саморазвития процессов порождения речемышления и мышледействия в духовной сфере индивида, а также в частных синергетических моделях порождения фоновых концептов конкретных высказываний, центральным моментом которых явилась дифференциация четырех основных подсистем, или сфер психики

индивида на экзистенциальную, трансцендентную, рациональную и сознание.

Объективная невозможность игнорирования широко известных мнений лингвистов, психологов и философов об исключительной важности эмоций, 90% энергии которых реализуется в коммуникации на неречевом уровне, и уникальной роли используемых в ней пауз [15, с. 19], поставила нас перед необходимостью концептуального рассмотрения энергетической сущности речевых пауз, определения их ЭПП, а также механизмов диалектически противоречивого взаимодействия ЭПП пауз с ЭПП высказывания в процессах порождения и декодирования речи.

Не вдаваясь в детали решения указанных проблем, остановимся подробнее на ключевом с точки зрения энергетической теории вопросе – вопросе поиска безразмерного критерия для количественной оценки перепадов ЭПП определенных речевых отрезков на паузе, теоретико-концептуальное решение которого и является целью настоящей работы.

В качестве первого шага, направленного на решение поставленной цели, была осуществлена классификация психо-энергетических признаков пауз звучащей речи [9, с. 24–34], в объеме которой паузы стратифицировались по: уровням их порождения психикой говорящего (сознание, бессознательное, подсознательное), характеру порождения (логические, трансцендентные, ментальные, экзистенциальные), структуре (незаполненные, заполненные), локализации в тексте (межфразовые, внутрифразовые, спонтанно варьирующие) и психофизиологической природе их порождения (дыхательные, вербального поиска, невербального колебания, психологические, самопрерывания, усилительные и т.п.).

При этом была показана практическая невозможность четкого разделения аудиторами пауз на два основных класса: логические и эмоциональные, а также нецелесообразность использования понятия «психологическая пауза», имеющего столь высокий уровень абстракции, что его применение в качестве признака конкретного класса, вида, типа,

группы или отдельно взятой речевой паузы является логически некорректным, поскольку любая пауза, как известно, продуцируется психической сферой говорящего на основе взаимодействия эмоций и логики. Поэтому наиболее общим признаком классификации трех укрупненных классов пауз нами и был принят критерий уровня (сознание, подсознательное, бессознательное) их порождения психикой говорящего, вполне согласующийся с замечанием К.С. Станиславского о том, что в паузе нередко передают ту часть подтекста, которая идет не только от сознания, но и от самого подсознания, которая не поддается конкретному словесному выражению [16, с. 87]. Учитывались также предостережения А.И. Багмут [1, с. 57] о нецелесообразности поиска прямой зависимости между длительностью пауз и их значением, между их положением во фразе и функцией или взаимосвязи между паузой и другими просодическими средствами в процессе передачи смысла высказывания.

Таким образом, стало вполне очевидным, что природу функционирования пауз в коммуникации логичнее связывать с динамическим феноменом энергетического взаимодействия ее ЭПП с ЭПП высказывания, в котором она актуализуется. Перед разработкой методологического инструментария, призванного обеспечить теоретическое обоснование данного подхода, мы вынуждены акцентировать внимание на следующем.

Прежде всего, необходимо убедиться в возможности практического инструментального определения динамических и энергетических характеристик речевой паузы. В связи с этим, напомним высказывание Л.К. Цеplitиса [17, с. 70] о том, что длительность является единственным доступным параметром паузы, поддающимся аппаратурной фиксации. Далее он показывает целесообразность определения относительной, зависящей от темпа паузы, определяемой количеством сегментных единиц (звуков, слогов, слов и т.п.), которые при данном темпе могли бы заполнить паузу [там же, с. 71].

Иными словами, речь идет о возможности нор-

мирования, или обезразмеривания, а, следовательно, и сравнения пауз в высказываниях, реализованных с различным темпом. При этом в зависимости от поставленной исследователем задачи указанное обезразмеривание может быть отнесено к любому виду речевых сегментов. Фиксация вычисленных таким образом безразмерных характеристик пауз открывает перед нами возможность перехода с помощью подобных безразмерных показателей иных элементов интонации к исследованию динамики взаимодействия и корреляционных связей между любыми факторами, оказывающими влияние на актуализацию конкретных видов, групп или классов эмоциональных высказываний.

Что же касается методологии нормирования, или обезразмеривания энергетических характеристик озвученного высказывания, то в работе [5] нами на основании теории подобия методом анализа размерностей был обоснован следующий безразмерный количественный критерий уровня актуализации ЭПП высказывания:

$$K = \frac{F_0 \times t \times I_0}{1000 \times I_3}, \quad (1)$$

где: K – критерий уровня актуализации ЭПП высказывания; F_0 – частота основного тона в герцах (1/с.); t – длительность звучания слога (мс.); I_0 – интенсивность F_0 (дБ); I_3 – интенсивность F_3 (дБ); 1000 – коэффициент перевода миллисекунд в секунды.

Физический смысл полученного безразмерного критерия состоит в том, что он характеризует количественную меру уровня актуализации ЭПП высказывания, выраженного через размерные просодические параметры. Его практическое использование в обработке результатов экспериментально-фонетических исследований различных видов высказываний [5, с. 480–482; 6] позволило нам систематизировать их безразмерные энергетические показатели по трем соответствующим уровням (низкий, средний и высокий). Таким образом, нами был получен новый теоретико-методологический инструмент, позволяющий сравнивать не только

ЭПП высказываний, а и таких речевых сегментов, как слог, слово, ритмогруппа, интоногруппа-синтагма, текстовый фрагмент, текст.

Это открыло потенциальную возможность перехода к теоретическому обоснованию безразмерного критерия для количественной оценки уровня актуализации ЭПП паузы. Остановимся подробнее на логике и основных моментах указанного обоснования.

Отметим, прежде всего, что, на наш взгляд, для определения искомого критерия целесообразно воспользоваться общей для обоснования относительной паузы и безразмерного критерия уровня ЭПП высказывания методологической логикой, сущность которой заключается в обезразмеривании соотношения абсолютных значений аппаратурно измеряемых количественных показателей просодических параметров, характеризующих динамику изменения ЭПП высказывания во времени его актуализации.

Такой подход позволяет исключить упомянутую выше неэффективность путей поиска прямой зависимости между длительностью пауз и значением, или между их позицией в высказывании и функцией, поскольку именно он позволит исследователю подняться на более высокий уровень абстракции научных представлений о стохастической природе порождения речи [8], удовлетворительно описываемых путем выявления определенных форм корреляции ЭПП различных высказываний с их семантическими структурами. В пользу реализации такого подхода свидетельствуют известные попытки исследователей искать связь между паузой и смыслом высказывания [2, с. 72, 77; 14, с. 43–45; 11], аналитико-синтетическими способностями мозга человека, его естественными дыхательными циклами [17, с. 72], синтагматическим членением предложения [14, с. 43], его перлокутивной функцией [13, с. 304–305], стратегией текстопорождения [12, с. 9] и т.п.

Не менее важно в реализуемом нами подходе помнить и то, что пауза, не обладающая по определению непосредственным эмоционально-прагматическим потенциалом, является, как известно,

одним из эффективнейших средств суггестивного воздействия на слушающего. Поэтому в данном случае мы будем опираться на идею о том, что паузу следует рассматривать как специфический энергетический феномен коммуникации, сигнализирующий, с одной стороны, об уровне актуализации говорящим эмоционально-прагматической энергии высказывания, с другой, – дающий толчок к возбуждению соответствующих когнитивно-декодирующих процессов в психической сфере реципиента [9, с. 25–26]. В силу дихотомии данного явления мы получаем возможность оценивать уровень суггестивно-коммуникативного воздействия паузы по величине критерия паузального перепада ЭПП между предшествующими паузе и последующими за ней речевыми сегментами (ритмогруппа, интоногруппа-синтагма, высказывание, текстовый фрагмент, текст).

Обобщая изложенные методологические предпосылки, сформулируем условия, в соответствие с которыми искомым критерий паузального перепада ЭПП должен: 1) быть безразмерным и рассчитываться на основе аппаратурно измеряемых размерных просодических параметров; 2) включать в себя психо-энергетический и темпоральный компоненты, поскольку их выполнение позволит объективно описывать динамику взаимодействия паузального перепада ЭПП в ее соотношении с уровнями актуализации ЭПП любых, смежных с паузой, видов речевых сегментов.

Отсюда очевидно, что в качестве психо-энергетического компонента реализации высказывания мы можем принять разность значений рассмотренного выше безразмерного критерия уровня актуализации ЭПП любых речевых сегментов, предшествующих и последующих по отношению к паузе. В качестве темпоральной характеристики целесообразно также принять разность значений темпа предшествующих и следующих за паузой речевых сегментов.

Тогда частное от деления разности критериев уровней актуализации ЭПП смежных с паузой интоногрупп на разность соответствующих значений темпа этих интоногрупп и даст нам значение

паузального перепада ЭПП исследуемого сегмента. Последующим делением этой величины на измеренную в миллисекундах длительность паузы мы получим безразмерную величину удельного паузального перепада ЭПП, отнесенную к единице времени и непосредственно связанную с динамикой организации речевого потока говорящим.

Выведенная на основе изложенных выше концептуальных положений и методологических условий формула для определения удельного паузального перепада ЭПП принимает следующий вид:

$$\Delta P_y = \left[\frac{(K_1 - K_2)}{\begin{pmatrix} L_1 & L_2 \\ t_1 & t_2 \end{pmatrix}} \right] : t_p, \quad (2)$$

где: ΔP_y – удельный паузальный перепад ЭПП;
 K_1 – критерий уровня актуализации ЭПП речевого сегмента, предшествующего паузе;

K_2 – критерий уровня актуализации ЭПП речевого сегмента, следующего за паузой;

t_1 – длительность звучания речевого сегмента,

предшествующего паузе (мс.);

t_2 – длительность звучания речевого сегмента, следующего за паузой (мс.);

L_1 – количество звуков в речевом сегменте, предшествующем паузе;

L_2 – количество звуков в речевом сегменте, следующем за паузой;

t_p – длительность паузы (мс.).

Проверка эффективности практического использования обоснованной нами формулы проводилась путем обсчета результатов инструментальных измерений, реализованных с помощью компьютерных программ для обработки звука (*Praat, Cool Edit Pro, SpectraLab*) в процессе экспериментально-фонетического исследования психо-энергетических особенностей взаимодействия параметров интонации в трех классах высказываний, характеризующихся различными (высокий, средний, низкий) уровнями актуализации их ЭПП.

Фрагмент матрицы, использованной нами для фиксации результатов измерений и удельного паузального перепада ЭПП, полученного в соответствии с формулой (2), представлены в таблице 1.

Таблица 1

Фрагмент матрицы расчета удельного паузального перепада эмоционально-прагматического потенциала высказывания по результатам

№	Высказывание	Параметры											Удельный паузальный перепад ЭПП		
		t ₁	t ₂	t ₃	tp ₁	tp ₂	K ₁	K ₂	K ₃	L ₁	L ₂	L ₃	ΔPy ₁	ΔPy ₂	
Высказывания с высоким уровнем актуализации ЭПП															
1	But Russell, I don't understand.	135	673	1310	300	216	20,6	63,57	38,45	3	5	14	-9,74	-36,57	
2	Honey, why are you so sad?	528	1421	-	401	-	39,29	67,5	-	4	10	-	-130,27	-	
3	Oh, no! What happened?	1035	919	-	198	-	119,9	49,5	-	3	9	-	-51,53	-	
4	Don't shop till you drop!	702	953	-	124	-	87,01	85,07	-	7	9	-	29,52	-	
Высказывания со средним уровнем актуализации ЭПП															
5	Oh, and a jar of peanut butter and a container of vanilla yogurt.	265	1578	1776	273	166	54,85	22,83	24,29	1	17	25	-16,75	2,72	
6	You don't love me, Jasmine.	969	575	-	047	-	32,09	34,65	-	11	6	-	59,20	-	
7	Listen, William, if you are sick, I don't think...	950	967	826	350	103	18,4	33,15	28,11	9	8	9	-35,12	-19,57	
8	No, I made steak.	538	874	-	279	-	53,8	34,1	-	2	8	-	2,52	-	
9	It's this holiday shopping – I'm ready to drop!	1692	1129	-	485	-	34,11	28,28	-	17	12	-	20,68	-	
10	But honey, I like your company much better than Hunter's.	781	2714	-	379	-	36,27	31,37	-	7	29	-	-7,52	-	
Высказывания с низким уровнем актуализации ЭПП															
11	You are listening to the BBC world service; I'm Julian Marshal with news hour.	3285	750	-	260	-	17,24	18,65	-	39	9	-	41,71	-	
12	I have to say there are a lot of unanswered questions.	1890	1278	-	154	-	19,6	19,94	-	18	15	-	0,99	-	
13	English intonation. An introduction. By John Wells.	1075	771	891	522	976	10,25	10,58	16,65	15	13	9	0,22	-0,92	

Отдельно обратим внимание на то, что в реальной коммуникации числовые значения интонационных параметров в речевых сегментах, предшествующих паузе, могут оказаться как большими, так и меньшими по отношению к одноименным параметрам, измеренным в следующих за нею сегментах. Физическая сущность указанного факта интерпретируется в формуле (2) изменением знака, получаемого с ее помощью показателя ΔP_y . Так, если рассчитанное по данной формуле значение удельного паузального перепада ЭПП имеет знак «минус» (например, -9,74), то это свидетельствует о том, что он (перепад) направлен на ослабление влияния ЭПП речевого сегмента, предшествующего паузе на следующий за ней сегмент. Знак «плюс» перед расчетным показателем ΔP_y (например, 29,52), напротив, показывает, что паузальный перепад энергии направлен на усиление влияния ЭПП предыдущего паузе речевого сегмента на ЭПП последующего.

Фрагмент матрицы свидетельствует, что полученный таким образом знак выступает в роли объективного, зарегистрированного приборами показателя функциональной направленности паузального перепада ЭПП актуализуемых говорящим речевых сегментов. Числовое же значение самого удельного паузального перепада ЭПП зависит, как это видно из таблицы 1, от разности ЭПП смежных с паузой речевых сегментов и длительности паузы. Наблюдаемая при этом корреляция абсолютных значений удельных паузальных перепадов ЭПП с уровнями актуализации ЭПП смежных сегментов не является, по видимому, жесткой, поскольку зависит еще и от ряда других значимых факторов, сопровождающих коммуникацию, к которым, в первую очередь, следует отнести ее прагматическую направленность, а также ситуацию общения, социокультурный уровень и психотипы говорящих, традиционно определяемых исследователем из контекста коммуникации.

Это позволяет предполагать в ближайшем будущем выход лингвистики на более высокий уровень научного познания за счет исследования психо-энергетических особенностей актуализации

говорящим эмоциональных высказываний.

Обоснованный нами концептуально-гипотетический подход дает основания прогнозировать возможность получения нового фонетического знания путем системного исследования взаимосвязей паузального перепада эмоционально-прагматического потенциала с устойчивыми комплексами интонационных средств актуализации эмоциональных высказываний, обеспечивающих суггестивное воздействие паузы на запуск когнитивных механизмов мышления реципиента.

Перспективность дальнейшего теоретического углубления и последовательного внедрения в практику такого подхода к экспериментально-фонетическим исследованиям проблемы достижения суггестивного эффекта в коммуникации усматривается нами в расширении научных представлений о самоорганизации и саморазвитии синергетических процессов порождения и декодирования речи в психических сферах коммуникантов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Багмут А.Й. Інтонаційна виразність звукового мовлення засобів масової інформації / [Багмут А.Й., Бровченко Т.О., Борисюк І.В., Олійник Г.П.]. – К. : Наукова думка, 1994. – 192 с.
2. Дубовский Ю.А. Анализ интонации устного текста и его составляющих / Ю.А. Дубовский. – Минск : Вышэйша школа, 1978. – 137 с.
3. Калита А.А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення : монографія / Алла Андріївна Калита. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
4. Калита А.А. Синергетизм порождения и актуализации фоноконцепта / А.А. Калита, Л.І. Тараненко // Наукові записки. – Вип. 96 (2). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2011. – С. 213–219.
5. Калита А.А. Критерий уровня актуализации эмоционально-прагматического потенциала высказывания / А.А. Калита, Л.І. Тараненко // Наукові записки. – Вип. 105 (1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2012. – С. 476–484.
6. Калита А.А. Перцептивна й інструментальна оцінки емоційно-прагматичного потенціалу висловлень / А.А. Калита, Л.І. Тараненко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки: Мовознавство. – №24 (249). –

2012. – С. 186–191. 7. Калита А.А. Энергетическая теория речи: ее сущность, современное состояние и перспективы исследования // Международный электронный сборник научных трудов. – Харьков : ХНУ имени В.Н. Каразина. – 2013, Вып. 7. – С. 33–53.
8. Калита А.А. Оптимизация коммуникативного воздействия / А.А. Калита, А.В. Клименюк // Наукові записки. – Вип. 118. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2013. – С. 16–25. 9. Калита А.А. Психоэнергетика пауз звучащей речи / А.А. Калита // Наукові записки. – Вип. 127. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2014. – С. 24–34. 10. Клименюк А.В. Знание, познание, когниция : монография / Александр Валерианович Клименюк. – Тернополь : Підручники і посібники, 2010. – 304 с. 11. Кривнова О.Ф. Паузирование в естественной и синтезированной речи [Электронный ресурс] / О.Ф. Кривнова, И.С. Чардин // Материалы конференции «Теория и практика речевых исследований» (АРСО-99). – М. : МГУ им. М.В. Ломоносова; Институт языкознания РАН. – 1999. – С. 104–129. – Источник ресурса : <http://www.masters.donntu.edu.ua/2002/fvti/nikolaenko/dis/lib/article7.htm>. 12. Кривнова О.Ф. Ритмизация и интонационное членение текста в “процессе речи-мысли” (опыт теоретико-экспериментального исследования) : автореф. дис. на соискание учен. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.19 / Кривнова Ольга Фёдоровна. – М. : МГУ имени М.В. Ломоносова, 2007. – 53 с. 13. Надеина Т.М. Просодическая организация речи как фактор речевого воздействия : дис. ... докт. филол. наук : 10.02.19 / Татьяна Михайловна Надеина. – М. : Рос. академия наук, институт языкознания, 2003. – 428 с. 14. Светозарова Н.Д. Интонационная система русского языка / Наталия Дмитриевна Светозарова. – Л. : Изд-во Лен. ун-та, 1982. – 176 с. 15. Симонов П.В. Лекции о работе головного мозга. Потребностно-информационная теория высшей нервной деятельности / Павел Васильевич Симонов. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 1998. – 98 с. 16. Станиславский К.С. Собрание сочинений: в 8-ми т. [Электронный ресурс] / Константин Сергеевич Станиславский – Т. 3: Работа актера над собой. Часть II. – М. : Искусство, 1954. – Режим доступа : <http://mirknig.com/2010/10/21/konstantin-sergeevich-stanislavskiy-sobranie-sochineniy-v-vosmitomah.html>. 17. Цеплитис Л.К. Анализ речевой интонации / Лаймдот Кришьянович Цеплитис. – Рига : Зинатне, 1974. – 272с. 18. Kalyta A. Energetic approach to phonetic studies / A. Kalyta // Linguistics Beyond And Within: International Linguistics Conference in Lublin (14-15 November 2013; John Paul II Catholic University of Lublin, Poland). – 2013. – P. 54–56.

УДК 81-11:159.942

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ЛІНГВІСТИКИ ЕМОЦІЙ

Т.А. Крисанова, канд. філол. наук (Луцьк)

У статті виділяються основні сучасні напрямки дослідження лінгвістики емоцій, проводиться аналіз наукових робіт вітчизняних та зарубіжних дослідників емоцій. Зазначається, що наукові розвідки в галузі емотіології характеризуються вивченням емоцій на рівні слова, висловлення, тексту і дискурсу. Міждисциплінарний підхід та інтеграція наук у вивченні емоційності та емотивності сприяють всебічному висвітленню особливостей репрезентації емоцій в мові.

Ключові слова: емотивність, емоція, лінгвістика емоцій, лінгвістична теорія, підхід.

Крысанова Т.А. Современное состояние развития лингвистики эмоций. В статье выделяются основные современные направления исследований лингвистики эмоций, проводится анализ научных работ отечественных и зарубежных исследователей эмоций. Отмечается, что научные поиски характеризуются изучением эмоций на уровне слова, высказывания, текста и дискурса. Междисциплинарный подход и интеграция наук в изучении эмоциональности и эмотивности способствуют всестороннему освещению особенностей репрезентации эмоций в языке.

Ключевые слова: лингвистика эмоций, лингвистическая теория, подход, эмотивность, эмоция.

Krysanova T.A. The modern state of the emotive linguistics. The article highlights the main modern research trends of emotive linguistics, the analysis of scientific works of domestic and foreign researchers of emotions is made. Modern linguistic investigations are characterized by the study of emotions at the level of words, utterances, texts and discourse. The interdisciplinary approach in the study of emotions and emotivity contributes to the comprehensive coverage of linguistic representation of emotions.

Key words: approach, emotion, emotive linguistics, emotivity, linguistic theory.

Останнім часом в сучасних лінгвістичних дослідженнях намітилась чітка тенденція до вивчення репрезентації емоцій на різних рівнях: на рівні слова, висловлення, тексту і дискурсу. Відображення емоційного світу людини мовними і мовленнєвими засобами свідчить про багатоаспектність репрезентації емоцій, адже ця сфера пронизує всі сторони нашого буття. Неоднорідність феномена емоційності зумовлює існування різноманітних підходів до його вивчення. Про надзвичайну складність зазначеного феномену свідчить той факт, що в лінгвістиці до цього часу немає цілісної лінгвістичної теорії емоцій, а існуючі теорії характеризують емоції з позиції різних галузей науки, що і обумов-

лює актуальність роботи. Метою статті є виділити і проаналізувати сучасні підходи до вивчення феномену емоційності в мові, зазначити основні тенденції розвитку лінгвістики емоцій за останні десятиріччя. Об'єктом дослідження є лінгвістична теорія емоцій, предметом виступають сучасні лінгвістичні підходи до вивчення феномену емоційності в мові. Матеріалом критичного розгляду й узагальнення слугують наукові роботи вітчизняних і зарубіжних дослідників, які пропонують теоретичні підходи до вивчення емоційності в мові.

Семантичні проблеми лінгвістики емоцій є досить актуальними в дослідженнях протягом знач-

ного періоду часу. Значна кількість наукових робіт присвячена семантичним аспектам вербалізації емоцій, що демонструє нерозривний зв'язок емоцій з мовою. В. Шаховський запропонував лінгвістичну теорію емоцій, загальна сутність якої полягає в ідеї, що емоції регулюють процес відображення світу людиною, виступаючи в ролі посередника між світом і мовою людини. Це відображення локалізується в смисловій структурі відповідних слів і кодується в слові специфічними компонентами його семантики, які формують емотивність слова [19, с. 6]. Семантизація емоцій, на думку В. Шаховського, це проблема відносин об'єкту світу і суб'єкту, де емоція є реакцією суб'єкту на стимул, який змушує людину по-іншому сприймати об'єкти світу і їх властивості. Запропонована ним лексико-семантична категоризація емоцій дозволяє охопити семантичні типи лексичних одиниць, які передають емоцію і описати семантичні особливості реалізації будь-якої емоції. Лексика, яка передає емоції представлена трьома групами: лексика, яка називає емоції; лексика, яка описує емоції; лексика, яка виражає емоції. Автор обґрунтовує три семантичних статуси емотивності: 1) статус об'єктов'язкової (денотативної) емотивності, що складає власне емотивне значення слова; 2) статус факультативної по відношенню до логіко-предметного компоненту значення слова емотивності, що складає конотацію слова; 3) статус потенційної емотивності, що складає емотивний потенціал слова [19, с. 74].

О. Мягкова заявляє про наявність емоційно-чуттєвого компоненту в семантичній структурі всіх слів мови. Він являє собою складне комплексне утворення, в якому задіяні процеси різних рівнів складності і усвідомлення, включає як соціально опосередковані, так і специфічні особистісні переживання індивіда [12, с. 5–7]. Однак лінгвістичний опис емотивної лексики охоплює лише один з аспектів взаємодії мови і емоційної сфери людини, тому що на рівні лінгвістичного опису мови фіксуються лише сталі нормативні емоції. Тому, на думку О. Мягкової, саме в межах психолінгвістичного підходу є можливість виділити емоційний компонент в семантичній структурі слова, функціонування яко-

го є сукупністю процесів, які відображають об'єктні і суб'єктні відносини і тісно пов'язані з потребами, цінностями і оцінками. До основних характеристик емоцій вона відносить: 1) емоції є «станом тіла» або «станом душі»; 2) основою емоцій є потреби, мотиви, пізнавальні процеси; 3) емоції пов'язані з переробкою інформації; 4) емоційні процеси можуть відбуватись на свідомому і несвідомому рівнях; 5) емоції неоднакові; 6) якісний і кількісний склад емоцій викликає суперечності [12, с. 10].

Розглядаючи розкриття мовних механізмів створення емотивності фразеологічних одиниць німецької мови шляхом їх синхронічного та діахронічного аналізу, М. Гамзюк зазначає, що емотивність, яка являє собою мовне відображення емоцій, властива всім рівням мови і має дискретний характер. Її складниками є емотивний тон, емотивна оцінність, інтенсивність та тривалість. Мовою відображаються як кількісні, так і якісні компоненти емоцій. Емотивність може самостійно створювати значення мовних одиниць, виділяючи внаслідок логічних операцій аналізу, синтезу, абстрагування, індукції, дедукції, узагальнення з-поміж ознак об'єкта емотивне ставлення до нього [3, с. 29–30].

Когнітивна функція емоцій виділяється багатьма психологами і лінгвістами, що спрямовує сучасні лінгвістичні дослідження на вивчення концептуальної структури емоцій. Емоційні відчуття пов'язані з ментальними процесами і залежать від того, як людина сприймає і інтерпретує події. У полі зору лінгвістів знаходяться питання концептів емоцій, зв'язку семантики емотивів з когнітивними процесами, лінгвокультурні аспекти концептуалізації емоцій, а також можливість побудови прототипічних когнітивних сценаріїв емоцій. Мова емоцій розуміється як інтегративний формат репрезентації знань. Репрезентація знань і досвіду переживання емоцій людиною в мові емоцій є результатом двох головних когнітивних процесів, які здійснюються за допомогою мови – концептуалізації і категоризації [18, с. 27].

Текстолінгвістика емоцій, яка виникла для пошуку відповідей на запитання чи існує емотивний текст, яка структура емотивного тексту, яким чи-

ном реалізується емотивний план тексту, як співвідноситься емотивність тексту з категорією адресата тощо, останнім часом набуває нових обрисів, пов'язаних саме з когнітивно-дискурсивним напрямком досліджень. Одним з напрямків є емоціологія тексту, базовою категорією якої вважається емотивність, яка розглядається як полістатусна когнітивна категорія і відображає емоційний стан людини та представлена на різних рівнях системи мови і мовлення [15, с. 61]. О. Філімонова пропонує досліджувати когнітивну структуру категорії емотивності в текстах різних жанрів за допомогою семи етапів методу проникаючого вивчення категорії емотивності, які включають: 1) сканування тексту, тобто виявлення потенційно емоційно заряджених одиниць тексту; 2) тестування – реконструювання емотивної ситуації тексту; 3) специфікація – виявлення домінантної і супутньої емотивних тем; 4) стратифікація – виявлення емотивних одиниць різних типів; 5) дескрипція – лексико-граматичний опис емотивних одиниць, пов'язаних з виявленням прагматичних установок суб'єктів емоційного стану; 6) анімація – стилістична інтерпретація функціонування емотивних одиниць; 7) інтеграція – оцінка ролі емотивних одиниць в загальній структурі тексту [15, с. 83–85]. Зазначена теорія дозволяє поєднати семантичні, прагматичні, стилістичні аспекти категорії емотивності з когнітивним моделюванням, що сприяє виділенню когнітивно-дискурсивних моделей репрезентації категоріальної емоційної ситуації.

Саме в межах лінгвокогнітивної парадигми, точніше когнітивної поетики, з погляду представлених у тексті знань стає можливим поглиблене вивчення всіх категорій художнього тексту, і зокрема його емотивності. У цьому розумінні специфіка даної категорії полягає в тому, що вона пов'язує знання, опредметнені в тексті, та емоції, що викликаються або можуть викликатися в результаті обробки цих знань при сприйнятті та інтерпретації тексту. Однією з особливостей категорії емотивності в тексті, на думку О. Воробійової, є її орієнтованість на емотивний ракурс вписаної в художній текст програми його інтерпретації. Реконструкція адресатом даної

програми в її емотивному ракурсі стає можливою завдяки ідентифікації, осмисленню й інтерпретації читачем емотивно навантажених текстових компонентів, що виступають показниками емотивності [2]. Погоджуючись з цим, С. Гладько вважає, що емотивність актуалізується в художньому тексті за допомогою сукупності текстових компонентів – показників емотивності, тобто вплетених у текстову тканину емотивно навантажених слів, фраз, речень тощо, які прямо або опосередковано вказують на характер авторських емоційних інтенцій, експліцитно виражених або імпліцитно окреслених у тексті, які моделюють імовірне емоційне реагування читача на текстову дійсність та/або опредметнюють фрагменти знань про світ, що є чи стають емоціогенними. Під емотивністю в проведеному дослідженні розуміється одна з базових властивостей художнього тексту, яка співвідноситься з опредметненими в ньому емоціогенними знаннями та актуалізується через емотивно навантажені текстові компоненти, що втілюють авторські емоційні інтенції й моделюють імовірні емоції адресата, пов'язані зі сприйняттям та інтерпретацією текстової дійсності [4].

Когнітологи все частіше звертаються до вивчення способів репрезентації емоцій у поетичних текстах, адже «поетична мова не просто репрезентує емоції і відчуття, а пробуджує їх» [21, с. 93]. Розуміння того, як це відбувається допомагає розкрити когнітивні аспекти роботи мислення, і – ширше – психіки. М. Фрімен пропонує теоретичну модель, котра пояснює, як взаємодія концептуальних й емоційних структур у поезії одночасно й мотивує, і передає почуття, викликані сенсорними відчуттями й емоціями [21, с. 92–106].

Лінгвокультурологічний напрямок дозволяє продемонструвати емотивну національну специфічність кожної мови і виділити емоційні складові як універсальних, так і етнічних концептів. Розглядаючи емоційний концепт як трикомпонентну структуру, яка складається з поняття, образу і культурної цінності, М. Красавський трактує емоційний концепт як складне структурно-смісловне утворення багатовимірних вербалізованих мислен-

невих конструктів людської свідомості на матеріалі російської і німецької лінгвокультур [8, с. 14]. Є. Стефанський пропонує модель міфологічних ментальних структур, які існують в свідомості представників російської, польської і німецької культур у вигляді «соціальної матриці» і актуалізуються в певні моменти історичного розвитку [14, с. 9]. З. Фоміна виділяє універсальні і культурно-специфічні ознаки категоризації емоційних концептів літературної мови, які дозволяють робити висновки про специфіку когнітивних механізмів експлікації емоційних конструктів в російській, німецькій, австрійській і швейцарській концептуальній картині світу, їх когнітивних структурах, особливостях метафоризації і пріоритетності їх класификаторів в художніх просторах різних культур [16, с. 398]. Б. Крик-Кастовські виділяє шкалу іконічності – конвенційності, за допомогою якої вона досліджує засоби концептуалізації емоції подиву в англійській, польській і німецькій мовах з урахуванням прагматичних чинників передачі подиву в зазначених мовах [23, с. 155]. Цікавим є запропонований І. Чесноковим підхід до розгляду емоційного поведінкового концепту, під яким він розуміє ментальне утворення, яке складається з емоційного фону і скриптів, які активізуються на цьому фоні. Науковець відмічає біологічну детермінованість, соціальну спрямованість і лінгвістичну оформленість зазначеного концепту. Мовна семантика розглядається як арена діалектичної взаємодії безсвідомого і ціннісно-нормативних установок культури [17, с. 6].

Питання концептуалізації емоцій включає вивчення ролі концептуальної метафори у передачі емоції, адже метафора є когнітивний процес, який виражає і формує нові поняття і без якого неможливо отримати нові знання [9]. Тому метафора може трактуватись як один з основних способів сприйняття емоцій. Аналогії, побудовані на когнітивній метафорі, дають нам можливість по-іншому побачити предмет або ідею, що дозволяє використати знання і досвід, набуті в одній галузі, для вирішення проблеми в іншій галузі [11].

Зазначаючи нерозривний зв'язок метафори і емоцій, Дж. Лакофф і М. Джонсон вважають,

що використовувати слова метафорично означає використовувати їх не у власному значенні, а стимувувати уяву і, відповідно, емоції [10, с. 214]. Вони відзначають, що мовні засоби передачі емоцій у більшості випадків метафоричні. Однак концепти емоцій не визначені безпосереднім досвідом прямої взаємодії з об'єктами, а тому повинні розумітися непрямо, через метафору. Дж. Лакофф і М. Джонсон називають їх метафорично структурованими концептами [10, с. 119].

З. Кевечеш спробував поєднати метафоричний і прототипічний підходи до розуміння емоційних концептів. Базовий сценарій на його думку містить дві фази: причина змушує людину продукувати емоцію і емоція змушує людину до певної відповіді. Відповідно до цього прототипічний сценарій реалізації емоції можна представити у вигляді: стан емоційного спокою – причина виникнення емоції – дія емоції – спроба контролю над емоцією – втрата контролю – реакція – стан емоційного спокою. Всі сценарії містять онтологічний, причинний і експресивний аспекти. Онтологічна частина дає нам уяву про онтологічний статус і природу емоції та включає певні фізіологічні процеси, пов'язані з типом емоції. Причинний аспект презентує емоцію і її складові, викликані певною ситуацією. Експресивний аспект демонструє спосіб, яким емоція реалізується в різних культурах. Він містить елемент контролю і виявляється в двох окремих етапах моделі: спробі контролювати вираження емоції і втратою контролю над вираженням емоції. Роль метафори у реалізації такого сценарію полягає у її здатності до мапування, що забезпечує когерентну структуру концепту емоцій [22]. З. Кевечеш підкреслює необхідність концептуальної метафори у побудові прототипічних культурних моделей, де саме метафора слугує виразником культурологічних особливостей передачі емоцій. Використання концептуальної метафори при вивченні концептів емоцій дає можливість не тільки описати образний компонент концепту, але й пояснити складні абстрактні моделі, якими є емоції і тому виступає як засіб пізнання, а не номінації.

Важливість врахування культурних, соціальних етнопсихологічних аспектів у дослідженні емоцій

зазначає А. Вежбицька, яка обґрунтовує необхідність опису емоційних концептів через виділення універсальних концептуальних примітивів. Вона пропонує пояснювати емоційні концепти за допомогою слів – «емоційних універсаліїв», які не є іменами емоцій, але зрозумілі представникам всіх культур, що дасть можливість створити універсальну мову емоцій. Існування «емоційних універсаліїв», підтверджується такими фактами: 1) всі мови мають слово FEEL; 2) у всіх мовах почуття можуть бути описані як «хороші» або «погані»; 3) всі мови мають «емотивні» вигукі; 4) всі мови мають «терміни емоцій»; 5) всі мови мають слова, які частково збігаються в значенні з англійськими словами *angry, ashamed, afraid*; 6) всі мови мають слова, значення яких подібні до англійських слів *cry, smile*; 7) у всіх мовах люди можуть описати почуття через тілесні симптоми; 8) у всіх мовах люди можуть описати почуття через тілесні образи; 9) у всіх мовах є граматичні конструкції для опису почуттів [25]. Саме конструювання певних прототипічних сценаріїв допомагає інтерпретувати почуття і емоції мовця і є важливим для розуміння людської культури і свідомості.

У результаті проведеного дослідження особливостей взаємодії фонетичних засобів актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання, А. Калита запропонувала принцип збереження емоційно-прагматичного потенціалу висловлення. У відповідності з цим принципом емоційно-прагматичний потенціал будь-якого висловлення залишається незмінним і характеризується стохастичним перерозподілом його енергії між засобами різних рівнів мови та іншими екстралінгвістичними засобами, які беруть участь в реалізації цього висловлення. Накопичення, зміна і перерозподіл емоційно-прагматичного потенціалу являє собою специфічну форму функціонування психофізіологічної енергії в сфері духовного буття індивіду, приroda якого відображає складну взаємодію когнітивних процесів, які відбуваються в його психіці. Синтез ідей про емоційно-прагматичний потенціал висловлювання і багаторівневу структуру людської психіки дозволяє інтерпретувати енергетич-

ну картину процесів мовленнєвого мислення і дій за допомогою багаторівневої моделі функціонування психофізіологічної енергії в сфері духовного буття комуніканта [6].

Останнім часом увага науковців спрямована на вивчення репрезентацій емоцій в дискурсі. Я. Гнездлова виділяє емоційний та емотивний типи дискурсу і розмежовує їх за лексичними, стилістичними, структурними і прагматичними ознаками. Вона зазначає, що емоційний дискурс формується шляхом асоціативного нанизування окремих висловлень в одне ціле, що зумовлює розмитість і фрагментарність подачі інформації з нечітко вираженою когезією, в той час як емотивний дискурс є ретельно спланованим монологічним мовленням, у якому думка розвивається послідовно-ступенево. Його зв'язність забезпечується за допомогою набору метакомунікативних одиниць, завдяки яким мовець говорить про сам акт мовлення як предмет обговорення, передає послідовність думок/подій [5]. Т. Биценко розглядає дискурс негативної емоційності як вид мовленнєвої діяльності в емоційно-генних ситуаціях, спрямований на передачу емоційного стану як способу психологічної реалізації негативних емоцій адресанта й виклику відповідного емоційного переживання адресата. Вербалізуючи негативні емоції, дискурс негативної емоційності має властивості системи, найважливіші з яких – наявність системотворчого протиріччя, доцільності, системотворчих відносин між підсистемами у складі системи, зв'язком з іншими діяльними системами. Такий підхід дозволяє визначити систему дискурсу негативної емоційності як компонент макросистеми емоційного дискурсу, що поєднує усю систему емоцій і є складовим елементом мегасистеми мовленнєвої діяльності [1]. Досліджуючи емпатійні висловлення, Л. Козяревич стверджує, що їх використання у процесі комунікативної взаємодії реалізує дискурсивну стратегію гармонізації міжособистісних стосунків мовців [7]. М. Дрешер вивчає роль вигуків в емоційному дискурсі на матеріалі французької мови, вживання яких спрямоване на досягнення успішності і гармонійності процесу комунікації [20]. С. Німейєр розгля-

дає особливості вживання невербальних засобів для передачі емоцій в діловому дискурсі [24].

Розвиток антропоцентричного підходу до розуміння мовних явищ дозволив розширити межі лінгвістичних досліджень і побачити взаємозв'язок мови з усіма аспектами людського буття. Це сприяло появі напрямку емотивної лінгвоєкології, яка поєднала лінгвістику, екологію та валеологію в науку, що займається вивченням впливу вербалізованих емоцій на самопочуття людини, його позитивне світобачення. Емоції, як позитивні так і негативні, керують відбором стилістичних засобів в різних комунікативних ситуаціях і створюють певну тональність або екологію спілкування і тому безпосередньо впливають на якість мови / мовлення і на якість життя людини. Залежність екології мови / мовлення від емоцій яскраво демонструють засоби масової інформації, де надмірне використання негативно забарвлених лексичних одиниць порушує мас-медійну екологію [13, с. 61–64].

Таким чином сучасна лінгвістика емоцій характеризується різними напрямками теоретичних підходів, що свідчить про актуальність і своєчасність досліджень. Не дивлячись на те, що наукою накопичено значний масив знань про природу емоційних явищ і засоби їх вербальної репрезентації на усіх рівнях мови, вони набувають пересмислення у світлі останніх теоретичних підходів. Ключовими векторами лінгвістичного аналізу емоцій стають опис емоційної картини світу представників різних культур, визначення сутності емоційних концептів і побудова когнітивного сценарію емоцій, вивчення концептосфери емоцій, виділення ролі концептуальної метафори у мовній об'єктивності емоційного концепту, вивчення особливостей репрезентації емоцій в дискурсі. Однак об'єктивна картина можлива лише при залученні наукових підходів різних наук до вивчення категорії емотивності, що дозволить створити повне уявлення про досліджуване явище. Когнітивно-дискурсивний підхід передбачає інтеграцію різних галузей знань – когнітології, психології, культурології, дискурсології, соціолінгвістики для вивчення емоційного явища, що дає можливість виявити весь комплекс

особливостей його побудови і інтерпретації на поверхневому і глибинному рівнях з урахуванням етнокультурної специфіки. Унікальність емоцій зумовлена не тільки різноманіттям мовних засобів, залучених для їх реалізації, але й їх соціальною, культурною і етнічною детермінованістю. Перспективним є подальші наукові пошуки антропоцентрично-орієнтованого теоретичного підходу, який би уможлилював поєднання різних напрямків у вивченні емоцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биценко Т. Дискурс негативної емоційності в англійській мові XVI–XX ст. / Т. Биценко, І. Шевченко // *Іноземна філологія*. – 2012. – Вип. 124. – С. 82–89.
2. Воробьева О.П. Эмотивность художественного текста / О.П. Воробьева // *Язык и эмоции*. – Волгоград : Перемена, 1995. – С. 240–246.
3. Гамзюк М.В. Эмотивність фразеологічної системи німецької мови (досвід дослідження в синхронії та діахронії) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / М.В. Гамзюк. – Київ, 2001. – 38 с.
4. Гладь С.В. Эмотивність художнього тексту : семантико-когнітивний аспект: (на матеріалі сучасної англійської прози) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / С.В. Гладь. – Київ, 2000. – 26 с.
5. Гнезділова Я.В. Эмоційність та емотивність сучасного англійського дискурсу: структурний, семантичний і прагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Я.В. Гнезділова. – К. : КНЛУ, 2007. – 269 с.
6. Калинта А.А. Энергетическая теория речи: ее сущность, современное состояние и перспективы исследования / А.А. Калинта // *Когниция, коммуникация, дискурс : международный электронный сборник научных статей*. – 2013. – № 7. – С. 33–53.
7. Козяревич Л.В. Вербальні й невербальні засоби емпатизації діалогічного дискурсу (на матеріалі англійської прози XX століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л.В. Козяревич. – К., 2006. – 19 с.
8. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Н.А. Красавский. – Волгоград : Перемена, 2001. – 495 с.
9. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина]. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 248 с.
10. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф,

- М. Джонсон. – М. : УРСС Эдиториал, 2004. – 256 с.
11. Минский М. Остроумие и логика когнитивного и бессознательного / М. Минский // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XXIII – С. 291–292.
12. Мягкова О.Ю. Эмоционально-чувственный компонент значения слова : автореф. дис. на соискание учен. степ. доктора филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е.Ю. Мягкова. – М., 2000. – 43 с.
13. Россия лингвистическая : научные направления и школы Волгограда: [кол. монография]. – Волгоград : Волгоград. науч. изд-во, 2012. – 389 с.
14. Стефанский Е.Е. Концептуализация негативных эмоций в мифологическом и современном языковом сознании (на материале русского, польского и чешского языков) : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е.Е. Стефанский. – Волгоград, 2009. – 44 с.
15. Филимонова О.Е. Эмоциология текста. Анализ репрезентации эмоций в английском тексте: [учеб. пособие] / О.Е. Филимонова. – СПб. : ООО «Книжный Дом», 2007. – 448 с.
16. Фомина З.Е. Эмоциональные концепты в русской, немецкой, австрийской и швейцарской художественных картинах мира / [А.Э. Левицкий, С.И. Потапенко, О.П. Воробьева и др.] // Лингвоконцептология: перспективные направления / З.Е. Фомина. – Луганск : Изд-во ГУ «ЛНУ имени Тараса Шевченко», 2013. – С. 363–401.
17. Чесноков И.И. Месть как эмоциональный поведенческий концепт (опыт когнитивно-коммуникативного описания в контексте русской лингвокультуры) : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / И.И. Чесноков. – Волгоград, 2009. – 44 с.
18. Шамаева Ю.Ю. Язык эмоций как интегративный формат репрезентации знаний // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов». – Вип. 78, № 1103. – Харків, 2014. – С. 25–30.
19. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций / В.И. Шаховский. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с.
20. Dresher M. French interjections and their use in discourse / M. Dresher // The Language of Emotions. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1997. – P. 233–246.
21. Freeman M.H. The influence of anxiety / Freeman M.H. // Когниция, коммуникация, дискурс : Международный электронный сборник научных статей. – 2013. – № 6. – С. 92–106.
22. Kovecses Z. Metaphor and Emotion / Z. Kovecses. – New York, Cambridge : Cambridge University Press, 2000. – 45 p.
23. Kryk-Kastovsky B. Surprise, surprise: The iconicity-conventionality scale of emotions / B. Kryk-Kastovsky // The Language of Emotions. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1997. – P. 155–172.
24. Niemeier S. Nonverbal expressions of emotions in a business negotiation / S. Niemeier // The Language of Emotions. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1997. – P. 277–306.
25. Wierzbicka A. Emotional Universals / A. Wierzbicka // Language Design. – № 2. – 1999. – P. 23–69.

УДК 811.111'42

МЕНА КОММУНИКАТИВНЫХ РОЛЕЙ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ КИНОДИСКУРСЕ: ЭТНОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ

И.Н. Лавриненко, канд. филол. наук (Харьков)

В статье рассматривается мена коммуникативных ролей как операциональная метадискурсивная категория на материале англоязычного кинодискурса в этнокультурном аспекте. Рассмотрены стратегии и тактики мены коммуникативных ролей в англоязычном кинодискурсе.

Ключевые слова: мена коммуникативных ролей, стратегии мены ролей, тактики мены ролей, кинодискурс, метадискурсивная категория, обмен.

Лавриненко І.М. Дослідження зміни комунікативних ролей в англomовному та російськомовному кінодискурсах. У статті розглянуто зміну комунікативних ролей як операціональну метадискурсивну категорію на матеріалі англomовного кіно дискурсу у етнокультурному аспекти. Розглянуто стратегії і тактики зміни комунікативних ролей у англomовному кінодискурсі.

Ключові слова: зміна комунікативних ролей, стратегії зміни комунікативних ролей, тактики зміни комунікативних ролей, кінодискурс, метадискурсивна категорія, обмін.

Lavrinenko I.M. Studies of turn taking in the English and Russian movie discourse. The article deals with turn-taking as an operational metadiscursive category in the English movie discourse in the ethnocultural aspect. Turn-taking strategies and tactics have been considered on the material of English movie discourse.

Key words: turn-taking, turn-taking strategies, turn-taking tactics, movie discourse, metadiscursive category, turn.

Объектом нашего исследования является мена коммуникативных ролей в современном англоязычном кинодискурсе в этнокультурном аспекте. Цель настоящего исследования – вычленение и описание основных тактик МКР, используемых в англоязычном дискурсе. Этнокультурные закономерности построения диалога вызывают особый интерес в последнее время, что определяет актуальность данного исследования. В качестве материала анализа МКР выбрано диалогическое взаимодействие англоязычных коммуникантов, представленное в англоязычных художественных фильмах по сравнению с общением представителей русскоязычной этнокультурной языковой общности.

Кинодискурс мы понимаем как поликодовое когнитивно-коммуникативное образование, сочетание различных семиотических единиц в их неразрыв-

ном единстве, которое характеризуется связностью, цельностью, завершенностью, адресатностью. Кинодискурс реализуется при помощи вербальных, невербальных (в том числе кинематографических) знаков в соответствии с замыслом коллективного автора и структурируется средствами МКР; он зафиксирован на материальном носителе и предназначен для воспроизведения на экране и аудиовизуального восприятия зрителями [8].

Отбор игровых фильмов для анализа МКР обусловлен тем, что потенциал этой категории наиболее полно раскрывается в устной разговорной речи, которая имитируется в кинодиалоге на фонетическом, лексическом и синтаксическом уровне, преобразуя ее в соответствии с замыслом создателей фильма [7, с. 70–74]. Выбор сценариев как материала анализа МКР объясняется тем, что к ним предъявляются требования предельной

ясности, доступности, простоты звучащего слова. Сценаристам рекомендуют избегать усложненных конструкций, ибо они трудно воспринимаются на слух. Отягощают текст и труднопроизносимые слова, длинные вводные предложения, повторение одних и тех же предлогов, скопление шипящих и вообще родственных звуков [3]. При отборе материала учитывались требования «максимально широкого охвата коммуникативного поведения в скрипте» [19, с. 284], с указанием как особенностей речи, так и кинесики и просодики.

Алгоритм анализа МКР в кинодискурсе включает сбор материала и его запись на основе литературных сценариев фильмов (извлеченных из сети Интернет) и записанных при помощи нотационной системы ТРУД (разработка М.Л. Макарова [10, с. 116–117] с дополнениями в виде ремарок о невербальной и кинокодовой составляющей МКР, которые выполняются в ходе просмотра аудиовизуального материала); определение характера ситуации по глобальной интенции (кооперативная, конфликтная); учет соотношения коммуникативных ролей участников; локальные интенции коммуникантов. Исходя из последних, проводится анализ стратегий, тактик и приемов МКР в рамках коммуникативного хода, при сопоставлении и проверке данных на материале коммуникативного обмена. При анализе диалогического взаимодействия англоязычных коммуникантов, представленного в англоязычных художественных фильмах, мы принимаем во внимание характер ситуации на основе глобальной интенции (см.: [17]) (кооперативная, конфликтная), локальных интенций коммуникантов, соотношения их коммуникативных ролей. Исходя из локальных интенций коммуникантов, мы анализируем стратегии, тактики и приемы МКР в рамках коммуникативного хода, сопоставляя и проверяя данные на материале дискурсивного обмена.

Рассматривая этнокультурный аспект, опираемся на классификацию Леонтьева, согласно которой национально-культурная языковая специфика определяется факторами, связанными с культурной традицией (разрешения и запрещения, стереотипные, воспроизводимые акты общения; этикетные харак-

теристики универсальных актов общения, ролевые и социально-символические особенности общения, связанные с системой специфичных для данного общества ролевых и статусных отношений, номенклатура и функция языковых и текстовых стереотипов, организация текстов), связанными с социальной ситуацией и социальными функциями общения (функциональные подязыки и этикетные формы), связанными с социальной ситуацией в узком смысле, т. е. с особенностями протекания и опосредования психических процессов и различных видов деятельности (психолингвистическая организация речевой деятельности, проксемические, паралингвистические, кинесические явления), и факторами, определяемыми спецификой языка данной общности [9].

Мену коммуникативных ролей (МКР) мы понимаем как операциональную метадискурсивную категорию, обеспечивающую структурирование и регуляцию диалогического дискурса в режиме реального времени путем перехода роли говорящего от одного участника общения другому, добровольного / принудительного завершения коммуникативного вклада одного коммуниканта и присвоения права на вклад другим [8]. Мена ролей осуществляется в результате межличностного двустороннего процесса координации речевых вкладов и является интерактивным конструктом говорящего и слушающего, которые совместно определяют точку перехода и стратегию присвоения очередного коммуникативного хода сообразно с контекстом и ситуацией общения [8]. Наши данные о том, что этноспецифика американского диалога заключается в частой мене ролей, подтверждается в работах И. А. Стернина [15, с. 67].

Стратегию МКР мы трактуем как ментально-вербальный конструкт, с помощью которого организуется деятельность субъектов в социальной интеракции соответственно с определенными коммуникативными намерениями, он направлен на процессуальную сторону дискурса, его динамическое развертывание [8]. Исходя из основных коммуникативных целей – участия в роли говорящего или в роли слушающего – выделяем три страте-

гии МКР: взятия, сохранения и передачи коммуникативного хода. По признаку интеракционной самостоятельности стратегии МКР подразделяются на иницирующие и реагирующие. *Тактика МКР* – это реализация соответствующей стратегии, совокупность действий по смене ролей, выполняемых в той или иной последовательности и подчиняющихся тем или иным правилам [8]. Стратегии МКР реализуются тактиками с помощью определенных приемов. К числу приемов МКР относят перебив, повтор, подхват, наложение, смену темы, комментарий, и др. [18, с. 274]. В распоряжении коммуникантов находятся как речевые, так и неречевые средства взятия на себя роли говорящего [1, с. 116], к последним относят направление взгляда, жесты, паузы и т.п., как и сопутствующие действия участников коммуникации [5; 20, 21]. Говоря о приеме перебива, следует отметить, что американцы не считают возможным перебивать говорящего собеседника, слово «interrupt» в английском языке имеет негативное значение, однако считается нормальным прерывать говорящего, чтобы уверить его, что слушающий все понял [15].

Исходя из того, что «сигналы сохранения коммуникативного хода в общем и целом идентичны сигналам взятия роли говорящего» [1, с. 120–121], стратегия сохранения и стратегия взятия хода реализуются сходным набором тактик, в частности, стратегия взятия хода реализуется *тактикой согласия / несогласия* с пропозициональным содержанием речевого вклада партнёра, *тактикой корректировки / согласования* пропозиционального содержания или иллокутивной направленности речевого вклада партнёра, *тактикой констатации / уточнения* факта или положения дел в мире, *тактикой сомнения / предположения* о наличии положения дел в мире [ibid].

Изложенное позволяет выделить тактики и приемы МКР: (1) такие, где мена ролей *доминирует*, а реализация других категорий выступает как сопутствующая; (2) тактики и приемы, где категория МКР *сопутствует* иным дискурсивным категориям и не является ведущей и единственной для достижения стратегической цели. Наши данные представлены в табл. 1.1.

Таблица 1.1

Средства реализации стратегий МКР в англоязычном кинодискурсе

Стратегии Доминирующая цель	Взятия хода	Сохранения хода	Передачи хода
МКР – ведущая	просьбы о передаче хода	наложение	побуждение к пролонгированию хода
	перебив		назначение говорящего
	подхват		эксплицитное завершение речевого вклада
МКР – сопутствующая	констатация / уточнение	констатация / уточнение	спрашивание
	сомнение / предположение	(не)согласие	комментарий
	(не)согласие		молчание
	смена темы	смена темы	

Как видно из табл. 1.1, собственно смене ролей служат, в основном, тактика побуждения к пролонгированию хода, приемы перебива, подхвата, просьбы о передаче хода, наложения, назначения говорящего, эксплицитное завершение речевого вклада. Тактики и приемы, где интенция МКР является сопутствующей, включают констатацию, уточнение, спрашивание, сомнение, предположение, (не)согласие, молчание, комментарий, прием смены темы [7]. Средства и способы смены ролей зависят от следующих критериев: места в дискурсе; адресантности; адресатности; типа соотносительности соседних ходов; коммуникативных средств реализации МКР.

Для бесперебойного течения разговора говорящий и слушающий используют сигналы (неязыковые или языковые) передачи очередного речевого вклада [17]. В зависимости от коммуникативного намерения выделяют три типа *сигналов регуляции коммуникативного обмена*: сигналы передачи коммуникативного хода; сигналы сохранения коммуникативного хода; сигналы взятия коммуникативного хода [1, с. 104].

Сигналы передачи коммуникативного хода понимаются как сигналы индикации (указания) и идентификации (узнавания) точки потенциального перехода [1, с. 104]. Они охватывают просодическую, синтаксическую и интенционально-пропозициональную оформленность речевого вклада, а также характерные для кинодискурса паузу, темпорально-динамические акценты, кинесические и проксемические элементы. Различные комбинации этих сигналов могут предвосхищать смену ролями [1, с. 133].

К сигналам взятия коммуникативного хода принадлежат темпорально-динамические акценты, жестикуляция, вокализованные паузы, средства привлечения внимания [там же]. Одновременно сигналы взятия коммуникативного хода (обращение, приветствие) выполняют функцию установления контакта и употребляются для привлечения внимания собеседника, смены темы разговора [6]. В целом, сигналы взятия коммуникативного хода служат различными коммуникативными тактика-

ми, которые образуют единую стратегическую линию участия в речевом взаимодействии (см. [13, с. 71–113]).

Сигналы сохранения хода разделяют на превентивные (интонация, вокализованная пауза) и компетитивные (темпорально-динамические акценты) [1, с. 133]. Если говорящий хочет сохранить право речи на многие высказывания, сделать длительный речевой вклад, он должен вначале сигнализировать об этом [4, с. 52–63; 18, с. 207]. Так, метакоммуникативные элементы, полифункциональные по своей природе (*You know / you see, don't you? You understand? и др.*), не только осуществляют смену коммуникативных ролей, но и поддерживают реноме собеседника, контролируют канал, по которому передается информация [2].

Исходя из *коммуникативных средств* среди *сигналов* смены коммуникативных ролей выделяют вербальные (лексические, синтаксические), паравербальные (темпоральные, мелодические и динамические акценты, силенциальные акты) и невербальные действия (средства кинесики, проксемики и просодики) [2], а также кинокодовые (смена кадра, крупный план, музыкальное сопровождение). При этом сигналы МКР являются потенциальными, они могут маркировать точку потенциального перехода, но не всегда эта точка совпадает с дискурсивной точкой реализации МКР [1]. Следует отметить, что американцы предпочитают вербально реагировать на то, что они слышат, что менее частотно в русскоязычном дискурсе.

По нашим данным, прагматическими маркерами, интенсифицирующими намерения смены ролей, служат апеллятивные маркеры поддержания речевого контакта: *look; listen; I say; you know*; интродуктивные маркеры введения новой темы в беседе: *look; listen; I mean; so; now*; маркеры – модификаторы, которые обеспечивают речевой контакт путем объяснения или расширения информации, самокоррекции: *I mean, you see, you know*; hesitantные маркеры и средства заполнения пауз: *well, you see, you know, hm, mm*, а также “конативные маркеры” – сигналы обратной связи: *yes, well, I see, true* (в терминологии Ю.В. Матюхиной [12]).

Например, МКР маркируют (А) контактоустанавливающее клише (865-867), (В) сегментированный вопрос (75), (С) маркер поддержания речевого контакта *hey* и хезитативный маркер *Uh* (267-269):

- (A) JOANNA 865: *Hello, Ted.*
 866: *You look well.*
 TED 867: *So do you.*
 [Kramer vs Kramer]
- (B) PARRISH 75: *You like him, do ^{not} you?*
 SUSAN 76: *Yeah.*
 77: *I guess so.*
 [Meet Joe Black]
- (C) O'CONNOR 267: *Hey..*
 268: *Look who was out celebrating last night.*
 TED 269: *Uh, Jim...*
 270: *Can I talk to you?*
 [Kramer vs Kramer]

К невербальным сигналам мены коммуникативных ролей принадлежат кинесические, просодические, проксемические, а также кинематографические сигналы. Использование невербальных сигналов позволяет коммуникантам контролировать ход интеракции. Так, прикосновения, жесты, покачивание головой способны направить собеседника, не прерывая вербального общения, привлечь внимание, означают приветствие (в начале разговора) или прощание (при его завершении) [11]. В приведенном ниже примере Билли невербально реализует тактику согласия (после реплики Теда 215), поддерживая интеракцию:

- TED 214: *Oh, Christ...*
 215: *Ah, yeah... you want to know why mom ^{is} not here, right?*

Билли кивает

- TED 216: *Okay, I ^{am} going to tell you...*
 [Kramer vs Kramer]

При помощи взглядов может осуществляться своеобразная разведка намерений коммуникативных партнеров, соревнование за владение ситуацией, за коммуникативное доминирование, передаются реальные интенции коммуникантов [14, с. 151]. Во время вербального общения поддержание коммуникативного контакта, как правило,

осуществляется визуально (собеседнику принято «смотреть в лицо», но не прямо в глаза, а, скорее, в верхнюю часть лица) [15]. Говорящий может отказать от коммуникации с партнером, продемонстрировав полное отсутствие мимического выражения на лице [14, с. 163]. Например, Пэрриш отказывается брать ход в ТРП, отмеченной интонацией и интенциональной завершенностью хода Дженнифер (320):

- JENNIFER 320: *Nothing?*
Пэрриш погружен в свои мысли и не отвечает
 321: *Why do ^{not} I think of something?* [Meet Joe Black]

Кинематографические коды, по нашим данным, также способны маркировать ТПП. Так, маркером МКР может выступить смена кадра, крупный план, музыкальное сопровождение. Например, следующий обмен сопровождается сменой крупных планов Пэрриша и Сюзан, появление которых на экране соответствует очередности произносимых реплик, кроме того дается крупным планом Дрю, которого они обсуждают:

- крупный план Пэрриш
 PARRISH 144: *Listen, I ^{am} crazy about the guy –*
- крупный план Дрю
 145: *He's smart, he ^{is} aggressive, he could carry Parrish*
Communications into the 21st century and me along with it.
- крупный план Сюзан
 SUSAN 146: *So what's wrong with that?*
 [Meet Joe Black]

В этих примерах вербальные и невербальные средства мены ролей сочетаются с кинематографическими, что является характерной особенностью МКР в кинодискурсе.

Подытоживая: основные стратегии и тактики МКР, используемые в англоязычном дискурсе, имеют ряд этнокультурных особенностей, наиболее заметных по сравнению с русскоязычным кинодискурсом в частности хезитативных тактик, что связано с доминированием принципа сближения (*Positive Politeness*) среди принципов вежли-

ности современного американского дискурса. Поднятые вопросы перспективны для дальнейших исследований и нуждаются в уточнении.

ЛИТЕРАТУРА

- Аристов С.А. Прагмалингвистическое моделирование мены коммуникативных ролей : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / С.А. Аристов. – Тверь, 2001. – 19 с. 2. Аристов С.А. Коммуникативно-когнитивная лингвистика и разговорный дискурс / С.А. Аристов, И.П. Сусов // Лингвистический вестник : сб. науч. трудов. – Вып. 1. – Ижевск, 1999. – С. 5–10. 3. Бровченко Г.Н. Телевизионный сценарий / Телевизионная журналистика : учебник под ред. Г.В. Кузнецова, В.Л. Цвик, А.Я. Юровского / Г.Н. Бровченко. – М. : Изд-во Москов. ун-та «Высшая школа», 2002. – 304 с. 4. Григорьева В.С. Речевое взаимодействие в прагмалингвистическом аспекте на материале немецкого и русского языков : учеб. пособие / В.С. Григорьева. – Тамбов : Изд-во Тамбов. гос. техн. ун-та, 2006. – 80 с. 5. Дейк Т.А. ван. Стратегии понимания связного текста / Т.А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 23. Когнитивные аспекты языка. – М. : Прогресс, 1988. – С. 153–212. 6. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / [Під заг. ред. Шевченко І.С.] : монографія. – Харків : Константа, 2005. – 356 с. 7. Зарецкая А.Н. Особенности реализации подтекста в кинодискурсе / А.Н. Зарецкая // Вестник Челябинск. гос. ун-та. – 2008. – № 16 (117) – С. 70–74. 8. Лавриненко И.Н. Стратегии и тактики мены коммуникативных ролей в современном англоязычном кинодискурсе : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / И.Н. Лавриненко. – Харьков, 2011. – 20 с. 9. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. – М. : Смысл, 1997. – 287 с. 10. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.М. Макаров. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 280 с. 11. Малышева Е.В. Опыт исследования кинестетических действий в диалоговой интеракции [Электронный ресурс] / Е.В. Малышева // Электронный научный журнал «Мир лингвистики и коммуникации». – 2009. – №3 (16). – Режим доступа : <http://www.tverlingua.by.ru/> 12. Матюхина Ю.В. Развитие системы фатической метакоммуникации в английском дискурсе XVI – XX вв. : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Ю.В. Матюхина. – Харьков, 2004. – 226 с. 13. Недобух А.С. Вербальные сигналы мены коммуникативных ролей : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / А.С. Недобух. – Калинин, 1990. – С. 71–113. 14. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі : монографія / Л.В. Солощук. – Харків : Константа, 2006. – 300 с. 15. Стернин И.А., Стернина М.А. Американское коммуникативное поведение: Научное издание ; под ред. И.А. Стернина и М.А. Стерниной. – Воронеж : ВГУ-МИОН, 2001. – 224 с. 16. Сусов И.П. История языкознания : учебное пособие для студентов старших курсов и аспирантов / И.П. Сусов. – Тверь : Твер. гос. ун-т, 1999. – 130 с. 17. Фролова И.Е. Система основных понятий прагматического анализа / И.Е. Фролова. – Вестник ХНУ имени В.Н. Каразина. – 2006. – № 726. – С. 83–87. 18. Фролова И.Е. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі : монографія / І.Є. Фролова. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с. 19. Duncan S. Some signals and rules for taking speaking turns in conversation / S. Duncan // Journal of Personality and Social Psychology. – 1972. – Vol. 23. – P. 283–292. 20. Franck D. Grammatik und Konverstion / D. Franck. – Königstein Sc. : Scriptor, 1980. – 281 S. 21. Sacks H. Et al. A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation / H. Sacks, E.A. Schegloff, G. Jefferson // Language. – Vol. 50(4). – Part I. – 1974. – P. 696–735.

УДК 811.11'42

ДИСКУРСИВНІ ПРАКТИКИ БРИТАНСЬКОЇ ЖІНКИ XIX СТ. У КОМУНІКАТИВНІЙ СИТУАЦІЇ «СПІЛКУВАННЯ З ПРИСЛУГОЮ»

І.І. Морозова, канд. філол. наук (Харків)

У статті розглядаються дискурсивні практики представниці британської лінгвокультурної спільноти XIX ст. як складова її соціальних практик. Аналіз сконцентровано на комунікативній ситуації «Спілкування з прислугою», в якій у вікторіанську епоху відбувається перехід від виключно побутових форм британського жіночого дискурсу до перших форм інституційного, що отримує назву псевдоінституційного; одиницями останнього виступає низка стратегії увічливості.

Ключові слова: британський жіночий дискурс, дискурсивні практики, інституційний дискурс, побутовий дискурс, соціальні практики, стратегії увічливості.

Морозова И.И. Дискурсивные практики британской женщины XIX в. в коммуникативной ситуации «Общение с прислугой». В статье рассмотрены дискурсивные практики представительницы британской лингвокультурной общности XIX в. как составляющая ее социальных практик. Анализ концентрируется вокруг коммуникативной ситуации «Общение с прислугой», в которой в течение викторианской эпохи происходит переход от исключительно бытовых форм британского женского дискурса к первым формам институционального, получающего название псевдоинституционального; единицами последнего выступают стратегии вежливости.

Ключевые слова: британский женский дискурс, бытовой дискурс, дискурсивные практики, институциональный дискурс, социальные практики, стратегии вежливости.

Morozova I.I. Discourse Practices of the Nineteenth Century British Woman in the Communicative Situation “Interaction with Servants”. The article focuses on discourse practices of a female representative of the 19th century British linguistic and cultural community as a constituent part of her social practices. The analysis concentrates on the communicative situation “Interaction with Servants” within which the Victorian Era sees a transition from purely domestic forms of the British female discourse to the first forms of the institutional type of discourse; the latter are named semi-institutional their units being politeness strategies.

Key words: British female discourse, discourse practices, domestic discourse, institutional discourse, politeness strategies, social practices.

Сучасні дослідження дискурсивних практик особистості, що проводяться вітчизняними та зарубіжними лінгвістами, висвітлюють специфічні властивості їхніх інституційних та неінституційних форм (див., зокрема, [3; 6; 8; 9]). Цікавим, і, головне, таким, що потребує подальшого поглибленого вивчення, на нашу думку, є питання переходу від неінституційних/ побутових до інституційних форм дискурсу, реалізованих британською жінкою. Цій проблемі присвячується пропонована стаття.

Об'єктом цієї роботи є дискурсивні практики британської жінки XIX ст. у комунікативній ситу-

ації «Спілкування з прислугою», а предметом – псевдоінституційний дискурс та його специфічні властивості у згаданій комунікативній ситуації. Мета дослідження – визначення перехідного типу британського жіночого дискурсу та засобів його вербалізації. Матеріалом дослідження є фрагменти англійського жіночого дискурсу, які знаходимо у п'єсах вікторіанської доби, оскільки драма як жанр є надійним джерелом спостереження, що адекватно відбиває дискурсивні практики представниці британського соціуму XIX ст. Дискурсивні практики особистості як особливий тип соціальних прак-

тик, як сукупність найрізноманітніших типів і видів дискурсів, що функціонують одночасно у певному соціальному просторі, конструюючи ситуації та особистості в цих ситуаціях, з одного боку, та є сформованим цими ситуаціями та особистостями, з іншого, активно й плідно досліджуються лінгвістами (детальніше див. [10]). Таким чином, виявлення специфіки мовленнєвої діяльності британської жінки XIX ст., реалізованої нею у відповідності до вимог вікторіанських соціальних практик, є актуальним.

Узагальнено термін «дискурсивні практики» визначають як категорію, яка позначає мовленнєву діяльність, здійснювану відповідно до вимог певного типу дискурсу в процесі його породження та відтворення [2, с. 288]. Ця категорія передбачає наявність в нашій повсякденній реальності не одного, але безлічі самих різних типів і видів дискурсів, що функціонують одночасно і пронизують соціальний простір у вигляді автономних, гетерогенних і безперервних інформаційних потоків. Відповідно, в суспільному житті немає і не може бути одного дискурсу як такого, подібно до того, як немає і бути не може однієї мови (яка є теоретично оформленою ідеалізованою абстракцією), але є й реально діють самі різні дискурсивні практики, тобто здійснюється мовленнєва діяльність.

Дискурсивні практики є притаманними й мовній особистості британської (вікторіанської) жінки XIX ст. У попередніх роботах нами встановлено, що вікторіанська жінка як мовна особистість є типізованим представником середніх/вищих шарів лінгвокультурної спільноти Великої Британії, виразником ментальності, що відбиває соціальні й культурні норми епохи, носієм англійської мови XIX ст. [7, с. 6]. Вікторіанська доба в історії британської лінгвокультурної спільноти посідає визначне місце, у т.ч. завдяки створенню та відтворенню в своїх соціальних практиках специфічного набору цінностей та норм поведінки, які й досі впливають на британське суспільство [15, с. 4]. До т. зв. вікторіанських цінностей П. Бранка і ін. відносять: прихильність до сім'ї, гідну поведінку, високу мораль, законслухняність, релігійність, благодійність, рев-

ну працю, уміння правильно розпорядитися своїм часом, індивідуальне підприємництво. Типові цінності і норми, які вікторіанське суспільство накладає на жінок і які закріплюються в ментальності вікторіанської жінки, включають: ошадливе ведення домашнього господарства відповідно доходам сім'ї, а також відповідність еталону «Справжньої Леді», який передбачав «трохи французької, музики, танців, рукоділля і, звичайно, всіх належних правил етикету» [11, с. 6–7]. Соціально-психологічний стереотип зображував жінку «ангелом в домі» (“the Angel in the House”), її головним обов'язком вважалося виховання дітей, але вона залишалася в дитячій не більш ніж на одну-дві години на добу, оскільки до вступу до школи діти знаходилися під опікою няньок і гувернанток. Більшу частину дня вона проводила серед представниць одного з нею соціального класу і статусу, чим пояснюється дуже розвинена система «візитів» і «приймних днів» [14]. Таким чином, дискурсивні практики вікторіанських жінок були обмежені в основному побутової сферою.

Дискурс британської жінки XIX ст. повністю знаходиться під впливом цінностей вікторіанського суспільства. Базуючись на сучасних визначеннях дискурсу [1; 10 та ін.] як особливого використання мови для відображення особливої ментальності, у нашому дослідженні жіночої, як соціальної діяльності у межах певного соціуму, або мовлення, зануреного в життя, цілеспрямованої соціальної дії, компоненту, що бере участь у взаємодії людей і механізмах їхньої свідомості, вважаємо, що британський жіночий дискурс – це мисленнєво-комунікативний феномен, процес та результат мовленнєвої діяльності британської жінки, який відбиває її соціальний стан і ментальність певного історичного періоду. Дискурсивною практикою британської жінки XIX ст., за загальним визначенням Н. Феркло [13], вважаємо один з моментів її соціальних практик, який знаходиться у діалектичному зв'язку з іншими соціальними моментами вікторіанської доби, у т.ч. вікторіанськими цінностями.

Лінгвістичні та соціологічні дослідження виявляють, що для представниці британської лінгвокуль-

турної спільноти XIX ст. доступним є лише побутовий тип дискурсу ([7; 14; 15 та ін.]). Побутовий дискурс являє собою діалогічне спілкування людей, які добре знають один одного, і зводиться до підтримання контакту та рішенням утилітарних проблем. Цей тип дискурсу характеризується «спонтанністю, залежністю від ситуації, високим ступенем суб'єктивності, порушенням логіки і структурного оформлення репліки» [2, с. 369]. За нашими даними, наступні настанови впливають на розбудову жіночого дискурсу: на чемно-дистанційовану поведінку (негативна ввічливість) і емоційність у спілкуванні та на переважно імпліцитну передачу інформації на рівні контексту. Оскільки британська жінка не мала виходів у професійну сферу та, відповідно, не мала доступів до соціальних інститутів Великої Британії XIX ст. [14], інституційний дискурс не входить в її соціальні практики. З іншого боку, її включено в «мовленнєву взаємодію представників соціальних груп . . . , з людьми, які реалізують свої статусно-рольові можливості в рамках сформованих суспільних інститутів, число яких визначається потребами суспільства на конкретному етапі його розвитку» [5, с. 193], оскільки і в межах сімейного кола її співбесідниками були представники нижчого за її власний соціального прошарку населення, і які одночасно становили «родину» в її родині – прислуга. Спілкування з цією групою людей являє собою псевдоінституційний тип жіночого дискурсу, який виникає саме у вікторіанську добу. У цей період на зміну аристократії домінуючим соціальним класом, зі своїми настановами, цінностями та принципами, стає середній клас [15], згідно поглядам якого жінка є не тільки «прикрасою вітальні», а «менеджером» домашнього господарства. Отже, такі характеристики інституційного дискурсу, як мета спілкування, представницька комунікативна функція його учасників і фіксовані типові обставини спілкування, можуть бути виділені й у запропонованому у цій роботі псевдоінституційному британському жіночому дискурсі XIX ст.

Псевдоінституційний жіночий дискурс вікторіанської доби реалізується у виділеній нами кому-

нікативній ситуації «Спілкування з прислугою» [7]. Метою спілкування цієї ситуації є надання розпоряджень прислузі. Обставини спілкування, або місце спілкування, – це власний будинок, що належить родині вікторіанської жінки, будь то лондонський особняк або замський маєток; якщо вікторіанська жінка відіграє ситуативну роль гості, вона віддає розпорядження в будинку своїх світських знайомих; якщо вікторіанська жінка зупиняється в готелі, вона розпоряджається готельною прислугою. Відповідно, її адресатами є також чоловіча та жіноча прислуга: лакеї, дворецькі, офіціанти, покоївки. У даному випадку вікторіанська жінка діє в первинній соціальній групі, її ситуативні ролі варіюються: господиня дому або гостя господарів. У відносинах з прислугою багато господинь були впевнені, що їх єдиний обов'язок – це виплачувати гроші. Вікторіанська жінка повинна була бути справедливою і чекати від слуг слухняності, а будь-які поступки з її боку, вважалося, вели до послаблення авторитету і скороченню соціальної дистанції між нею і її прислугою [14, с. 33]. В аналізованій комунікативній ситуації можна спостерігати лише асиметрію у спілкуванні: вона виникає як по осі «влада мовця над слухачем» – у розпорядженнях влада завжди належить вікторіанській жінці; так і по осі «соціальна дистанція», подолати яку не намагалися ні господині, ні їхні підлегли.

Аналізованими у цій роботі одиницями псевдоінституційного жіночого дискурсу є стратегії увічливості (за П. Браун та С. Левінсоном [12]). Зміст даної комунікативної ситуації впливає на вибір вікторіанською жінкою стратегій при спілкуванні з підлеглими. Систематичне варіювання залежно від взаємин комунікантів в даній ситуації проявляють стратегії P2, P12 і N2 (13,7%, 4,3% та 27,1% вибірки, відповідно). Нижче наведемо приклади й прокоментуємо зміст спілкування британської жінки XIX ст. з прислугою.

Стратегія P2 – «Перебільшуй інтерес, схвалення, симпатію до слухача» – у мовленні британської жінки XIX ст. реалізується, за нашими даними, за допомогою прикметників найвищого ступе-

ня порівняння та прислівників *very* й *just* для посилення схвалення дій прислуги (найчастіше зовнішнього, нещирого). Наприклад, герцогиня дякує покоївці:

Duchess. (...) *It is very good of you, Sophy, to attend upon me.*

Sophy (...). *Not at all, your Grace* (Pintero, 526).

Стратегія P12 – «Залучай слухача до спільної діяльності» – реалізується за допомогою інклюзивного займенника *we*, що пом'якшує акт ушкодження соціального обличчя співбесідників-слуг, який виникає через надання розпоряджень. Створюється враження, що прислуга братиме участь у світських заходах своїх хазяїв, які насправді дозволяли лише обслуговувати їх. Так, місіс Клендон наказує офіціантові поставити ще два прибори на стіл:

Mrs. Clandon. *We shall have two more gentlemen at lunch, William.*

William. *Right, maam. Thank you maam*

(Shaw, 289).

Стратегія негативної увічливості N2 «Став питання, ухилийся від відповіді» реалізується в мовленні вікторіанської жінки за допомогою питальних речень і т.зв. модераторів якості. Загалом, мовленню вікторіанської жінки властива невпевненість, що головним чином проявляється у комунікації з представниками одного з нею соціального класу [7]. Проте, звичку говорити невпевнено британська жінка XIX ст. переносить і у спілкування з прислугою, яка знаходилась на значно нижчому щаблі соціальних сходів:

- Вікторіанська жінка вживає питання для того, щоб її думка (яку вона насправді вважає єдиною вірною) звучала менш категорично, і створювала бачимість, що співрозмовник бере участь у вирішенні питання. Наприклад, Мейбл Вейн звертається до дворецького:

Mabel. *Oh! it will be so delightful to pop out upon him [the husband] unawares – will it not, James?*

Burdock. *Yes, Miss Mabel, – that is, madam; but hadn't I better prepare him like?*

(Taylor, Reade, 137).

- Модератор якості, або епістемічне вставне речення, *I think* та *I suppose* пом'якшує акт

ушкодження соціального обличчя співрозмовника, який міститься в наказах. Жінка створює враження, що остаточне рішення ніби залишається за слугою. Наприклад, молода господиня віддає розпорядження дворецькому:

Cecily: *Ask Mr. Ernest Worthing to come here.*

I suppose you had better talk to the housekeeper about a room for him.

Merriman: *Yes, Miss* (Wilde, 45).

Таким чином, представниця британської лінгвокультурної спільноти XIX ст. у комунікативній ситуації «Спілкування з прислугою» уживає стратегії увічливості, хоча і не з такою частотністю, як в інших комунікативних ситуаціях (перелік ситуацій та вживані комунікативні стратегії увічливості див. [7]). Спостережуване явище є цілком природним з огляду на мету спілкування, комунікативну функцію його учасників і фіксовані типові обставини спілкування при наданні розпоряджень, про що заздалегідь відомо і мовцеві (вікторіанській жінці), і слухачеві (прислузі).

В проаналізованій ситуації спілкування реалізується саме пресевдоінституційний тип британського жіночого дискурсу, нова форма, яка постає саме у вікторіанську добу як перехідний варіант від суто побутового спілкування, доступного жінці у попередні епохи, та інституційно-орієнтованого спілкування сучасності. Перехідний статус проявляється у тому, що за критерієм «ситуація протікання» жіночий дискурс має ознаки інституційності, а за критерієм «спосіб вираження» – ознаки, притаманні побутовому дискурсу: уживання стратегій увічливості для мінімізації ступеню втручання або ушкодження соціального обличчя адресата-слуги. З одного боку, жіночий дискурс у ситуації «Спілкування з прислугою» являє собою мовленнєву взаємодію представниць вищого соціального класу з представниками підлеглого, які реалізують свої статусні та рольові (хазяйка, господиня, гостя господарів) можливості в рамках сформованих вікторіанською громадою суспільних інститутів; а з іншого, у своєму мовленні жінка удається до непрямих наказів, а також підвищеного інтересу до співбесідників-слуг, представляючи їхню

роботу немов би спільною діяльністю, що є виконанням за інерцією стереотипної вимоги суспільства (і у першу чергу його чоловічої частини) до жінки говорити невпевнено саме у сімейному колі, у побуті.

Перспективою розпочатої у цій роботі дослідження є аналіз розмежування й розвитку інституційних та побутових форм британського жіночого дискурсу в ХХ–ХХІ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 136–137. 2. Дискурсивные практики // Социология: Энциклопедия / Сост. А.А. Грицанов, В.Л. Абушенко, Г.М. Евелькин, Г.Н. Соколова, О.В. Терещенко. – Минск : Книжный Дом, 2003. – С.288. 3. Донец П.Н. О «пограничном» дискурсе / П.Н. Донец // Когниция. Коммуникация. Дискурс. – 2011. – № 3. – С. 16–25. 4. Ермакова Ю.В. К вопросу о понятии «дискурс» / Ю.В. Ермакова, С.Е. Тупикова // Личность ? Язык ? Культура : материалы III Всерос. науч.-практ. конф. (25–26 ноября 2009 г.). – Саратов : ООО Издат. центр «Наука», 2010. – С. 365–373. 5. Карасик В.И. Языковой круг: Личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 476 с. 6. Матюхіна Ю.В. Small Talk як різновид англійської фактичної мета комунікації: аспект діахронії / Ю.В. Матюхіна // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2014. – № 1102. – С. 65–70. 7. Морозова І.І. Комунікативні стратегії ввічливості у стереотипній мовленнєвій поведінці вікторіанської жінки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І.І. Морозова. – Харків, 2004. – 20 с. 8.

Солошук Л.В. Вербальне та невербальне у полікодному дискурсивному просторі / Л.В. Солошук // Дискурсивні стратегії лінгвістики ХХІ століття : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конференції (24–25 листопада 2011 р.). – Львів : Вид-во ЛНУ, 2011. – С. 8–9. 9. Чесноков И.И. Тактика изгнания как структурная составляющая виндиктивного дискурса / И.И. Чесноков // Когниция. Коммуникация. Дискурс : международный электронный сборник научных статей. – 2010. – № 2. – С. 62–72. 10. Шевченко И.С. Дискурс и его категории / И.С. Шевченко // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2011. – № 973. – С. 6–12. 11. Branca P. Silent Sisterhood. Middle Class Women in the Victorian Home / P. Branca. – L. : Croom Helm, 1975. – 170 p. 12. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Use / P. Brown, S. Levinson. – L., NY, etc. : CUP, 1987. – 345 p. 13. Fairclough N. Critical Discourse Analysis / N. Fairclough. – L. : Longman, 1995. – 368 p. 14. Summers A. Ministering angels: Victorian Women and Nursery Reform // V. Values. – NY : Longman. – 1992. – P. 121–135. 15. Sherrard O.A. Two Victorian Girls / O.A. Sherrard – L. : Frederick Muller Ltd., 1966. – 309 p.

ДЖЕРЕЛА

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Pinero A.W. The Gay Lord Quex / A.W. Pinero // Representative British Dramas. Victorian and Modern. – Boston : Little, Brown, and Company, 1924. – P. 499–548. 2. Shaw G.B. Mrs. Warren's Profession / G.B. Shaw // Six Great Modern Plays. – NY : Dell Publishing, 1967. – P. 179–258. 3. Taylor T. Masks and Faces, or Before and Behind the Curtain / T. Taylor, C. Reade // Nineteenth Century Plays. – L. : CUP, 1968. – P. 122–171. 4. Wilde O. The Importance of Being Earnest / O. Wilde // Selections. – M. : Progress Publishers, 1979. – Vol. 2. – P. 11–94.

СПЕЦИФІКА РЕАЛІЗАЦІЇ КЛАСОВОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ

О.М. Мосейчук, канд. філол. наук (Житомир)

У статті розглянуто механізми породження та реалізації класової дискримінації на матеріалі англomовного кінодискурсу. Класова дискримінація постає у вигляді покарання за претензію представника нижчого класу на вищу соціальну роль і спрямована на утримання традиційного порядку речей з визначеною класовою стратифікацією. Сучасна комунікація має тенденцію до реалізації непрямих форм дискримінативного впливу. Дискримінативна стратегія реалізується переважно тактиками демонстрації статусу, негативної оцінки можливостей адресата, демонстрацією його неплатоспроможності та тактикою знищення його статусу.

Ключові слова: дискримінативна стратегія, класова дискримінація, соціальна роль, стереотип, упереджене ставлення.

Мосейчук А.М. Специфика реализации классовой дискриминации в англоязычном кинодискурсе.

В статье рассмотрены механизмы порождения и реализации классовой дискриминации на материале англоязычного кинодискурса. Классовая дискриминация предстает в виде наказания за претензию представителя низшего класса на более высокую социальную роль и направлена на сохранение традиционного порядка вещей с определенной стратификацией. Современная коммуникация имеет тенденцию к реализации косвенных форм дискриминативного воздействия. Дискриминативная стратегия реализуется преимущественно тактиками демонстрации статуса, негативной оценки способностей адресата, демонстрацией его неплатежеспособности и тактикой уничтожения его статуса.

Ключевые слова: дискриминативная стратегия, классовая дискриминация, предвзятое отношение, социальная роль, стереотип.

Moseychuk O.M. Functional Peculiarities of Class Discrimination within English Cinema Discourse.

The article focuses upon the generating mechanisms of class discrimination actualized within the framework of English cinema discourse. Class discrimination is considered to be the punishment of a lower class representative claiming for a higher social role with the aim to keep the current status quo and the existing social stratification. Discrimination tends to be indirect in modern communication. The discrimination strategy is mainly actualized through the tactics of status demonstration, negative assessment of abilities, demonstration of financial unreliability, and status destruction.

Keywords: class discrimination, discrimination strategy, prejudice, social role, stereotype.

Останнім часом велика увага дослідників приділяється вивченню засобів формування політкоректності у мові, тоді як поза колом наукового спостереження залишається джерело вищевказаного процесу – механізм явища дискримінації та засоби реалізації дискримінативного впливу. Поняття дискримінації залишається сьогодні у багатьох аспектах відкритим питанням. Зокрема, нечітко визначено об'єктивно існуючі зв'язки між дискримінацією, пейоративністю, інвективністю, агресивністю, експресивністю, нормативністю з одного боку

та механізмами взаємодії соціальної ролі, стереотипу, упередженості, соціального контролю – з іншого. Відсутні роботи, в яких надається характеристика дискримінативів як мовних знаків. Недостатньо розробленим є інструментарій аналізу дискримінативного впливу у вербальній та невербальній площинах. Усе вищезазначене вказує на своєчасність та актуальність дослідження. Об'єктом вивчення є комунікативні прояви та параметри дискримінації, а предмет формують вербальні та паравербальні засоби реалізації дискри-

мінативної стратегії у кінодискурсі. Матеріалом дослідження слугує англомовний кінодискурс, що дозволяє у повному обсязі залучити вербальні та невербальні складові дискримінативного впливу.

Сучасні підходи до вивчення дискримінації визначають це явище у вузькому (як расизм, антисемітизм та етноцентризм (див. роботи [1; 9]) та широкому сенсі (реалізація упередженого ставлення за будь-якою соціальною ознакою [6–8])

Досліджуючи дискримінацію, в рамках сьогодення варто зазначити, що це поняття є досить абстрактним – ні в Загальній декларації прав людини, ні в інших міжнародних угодах немає єдиного визначення. Однак, найбільш загальною є правова дефініція даного терміну, що включає будь-яку відмінність, виключення, обмеження або перевагу за ознакою раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних або інших поглядів, національного або соціального походження, майнового положення, народження тощо, спрямована на знищення або применшення прав і свобод.

Таким чином, у межах широкого підходу, термін “дискримінація” можна визначити як реалізацію упередженого ставлення до певної соціальної групи або індивіда, що є її представником. Відповідно, види дискримінації варіюються залежно від соціальної групи, на яку вона спрямована: релігійна, політична, гендерна, расова, національна, вікова, класова тощо. Класова дискримінація є актуалізацією упередженого ставлення до представників певного соціального класу збоку інших (як правило, вищих соціальних класів) з метою утримання існуючого стану речей у суспільстві та збереження власного домінуючого статусу.

Обов'язковою та необхідною підставою для дискримінації є упередженість, що формується завдяки соціальним стереотипам, які, у свою чергу, є результатом процесу категоризації. Когнітивна лінгвістика тлумачить стереотип як стандартну думку, судження про соціальні групи [2, с. 177], тоді як лінгвокультурологія визначає цей термін як певний образ, певне мінімізоване, інваріантне, культурно зумовлене уявлення про предмет або ситуацію [3, с. 178]. Отже, стереотип позначає ког-

нітивну структуру, що складається з певної категорії, або ярлика та відповідних характеристик. Сукупність цих характеристик формує когерентну структуру, що утримується у довготривалій пам'яті та актуалізується у вигляді конкретних суджень.

За точністю, відповідністю уявлень про певну групу стереотипи можна умовно розподілити на точні (такі, що відповідають реальним ознакам) та хибні/неточні (такі, що суперечать об'єктивним характеристикам). Але навіть якщо певний стереотип можна визначити як здебільшого точний, йому усе ж таки притаманна надмірна узагальненість, що, у свою чергу, не виключає помилкового застосування стереотипу.

Гордон Олпорт першим спробував визначити упередженість через кореляцію цих понять. Він писав: “Стереотип діє у якості механізму, що виправдовує категоріальне прийняття або неприйняття певної групи, та як вибіркового механізму, що спрощує процеси сприйняття та мислення” [5, с. 192]. Слід зазначити, що упередженість породжується за умови реалізації опозиції свої : чужі, що локалізується у відповідному протиставленні ін-групи (in-group) та аут-групи (out-group). Розподіл на “своїх” та “чужих” неминуче відбувається внаслідок соціальної категоризації суспільства, яке характеризується соціальною, етнічною, мовною тощо неоднорідністю, і, відповідно, надає усі підстави для упередженого ставлення до членів інших груп.

Г. Олпорт також підкреслював функціональну природу упередженості і визначив матеріальну вигоду (material gain) та самопіднесення (self-enhancement) як основні мотиваційні механізми упередженого ставлення. Самопіднесення (або самоствердження) може бути вже самою метою: більшість людей прагнуть бути вищими за статусом, ніж вони є. Прагнення до вищого соціального статусу супроводжується страхом, що цей статус буде важко утримати. Тому спроби зберегти статус, владу та контроль можуть спричинити майже рефлекторну зневагу до інших, які потенційно на нього претендують [5, с. 371].

Хоча визначення упередженого ставлення Г. Олпортом є вкрай обмеженим і зводиться до глибокої неприязні, не виключається можливість тлумачення упередженості як “обґрунтованої експлуатації” [5, с. 234], що, у свою чергу, узгоджується з сучасним усвідомленням того, що упередженість як експлуатація еволюціонувала внаслідок зміни суспільних звичаїв та традицій. Так, упереджене ставлення може актуалізуватися у якості нібито доброзичливої опіки (*ostensibly benevolent paternalism*), що сприяє зростанню нерівності та експлуатації [7] та є відображенням негативної реакції на відхилення індивіда від традиційних стереотипних ролей та характеристик, що функціонують задля збереження існуючого стану речей у суспільстві [6; 7].

Неважко помітити, що у вищенаведених тезах опосередковано ототожнюються поняття “упередженість” та “дискримінація”. Слід наголосити на суміжності, а не тотожності цих понять, оскільки упередженість являє собою ставлення, певне оцінювання, тоді як дискримінація є конкретною реалізацією упередженості, комунікативним актом. Відповідно, слід розмежовувати упереджене ставлення та дискримінаційний акт (або ж акт дискримінації). Упередженість функціонує як підстава для кваліфікації певного комунікативного дії як дискримінаційної.

На думку Г. Олпорта, упередженість виникає внаслідок негативного ставлення до групи, тобто її негативного оцінювання. Але, якщо у структурі дискримінаційного впливу може бути присутнім як позитивне так і негативне ставлення, то оцінний компонент стереотипного уявлення, взятий окремо, не може функціонувати у якості механізму дискримінації. Саме тому визначення упередженості через призму антипатії вимагає негайного перегляду.

Суспільство, як правило, позитивно сприймає представників нижчого класу у контексті традиційних для них соціальних ролей (наприклад, служника, водія, садівника, прибиральника тощо). Таким чином, відповідність базових характеристик стереотипу до певної соціальної ролі оцінюється

позитивно, як норма, а невідповідність традиційного уявлення до соціальної реалізації викликає дисонанс та сприймається як порушення норми. Покарання порушень такого роду, відповідно, може актуалізуватися у вигляді дискримінаційної діяльності.

Отже, видається доцільним розглядати класову дискримінацію крізь призму структури соціального середовища з урахуванням психологічних особливостей індивідів. Відповідно до такого підходу природу дискримінації слід шукати у взаємодії стереотипів та соціальних ролей. За таких обставин слід зазначити, що упередженість як основна ознака дискримінаційної діяльності породжується неузгодженістю між комплексом якостей, що приписуються групі (тобто стереотипом), та функціональними характеристиками соціальних ролей (які визначаються суспільством як істотні та необхідні).

Незалежно від ступеня відповідності стереотипу реальним ознакам, механізм упередженості полягає у зниженні оцінки членів певної групи внаслідок можливості їх сприйняття у якості агресора, або потенційного агресора, що претендує на невідповідну для нього/неї соціальну роль, у порівнянні з оцінкою членів інших груп, які, на думку суспільства, підходять для виконання цієї ролі. А оскільки за кожною соціальною роллю закріплено певні вимоги до претендентів, що складають стереотипне уявлення соціальної ролі, можна говорити про конфлікт стереотипу групи, до якої належить претендент, зі стереотипними уявленнями, що вимагаються для виконання цієї ролі. Ця невідповідність породжує упередженість до претендентів через загрозу руйнації традицій розподілу соціальних ролей, оскільки соціальні зміни асоціюються з певною дестабілізацією суспільства, порушенням соціокультурної рівноваги. Г. Олпорт не заперечував контекстуальної природи дискримінації, ілюструючи її прикладами “парадоксальних моделей” (*curious patterns*): “a Negro to work in my kitchen but not a Jew” (на кухні має працювати негр, а не єврей), але “a Jew but not a Negro may sit in my parlor” (єврей, а не негр, може сидіти у моїй вітальні) [5, с. 55].

Оскільки дискримінативний вплив завжди реалізується у конкретному контексті відповідності стереотипу до соціальної ролі, негативно марковані стереотипи не мають обов'язкового безпосереднього зв'язку з механізмом дискримінації. Це означає, що для кожної соціальної ролі у конкретній ситуації висуваються вимоги, що можуть співвідноситися як з позитивними, так і з негативними атрибутами стереотипу. Тобто, якщо конкретна соціальна роль вимагає, скажімо, риси характеру, що загалом (у абстрактному розгляді) вважаються негативними, то стереотипи з домінуючими позитивними ознаками, особливо такими, що вступають в опозицію до зазначених позитивних атрибутів, будуть підставою для негативної оцінки цієї позитивної ознаки у даному контексті. Таким чином, дисонанс ознаки стереотипу з ознакою соціальної ролі у конкретному контексті здатний формувати підґрунтя для упередженості та проявлятися у вигляді дискримінативного акту.

Жодна з наявних у сучасному мовознавстві окремих методик не дозволяє максимально повно визначити елементи дискримінативного дискурсу у їх тонкій взаємодії. У нашому дослідженні ми взяли на себе відповідальність застосувати комплексний метод до аналізу дискурсу класової дискримінації. Дослідницькі методики, залучені до комплексного прагматичного аналізу, не є кардинально новими. Традиційні методики у системній взаємодії з новітніми підходами дозволяють максимально уникнути суб'єктивної інтерпретації шляхом формалізації та використання методологічного алгоритму аргументації висновків.

Аналіз фрагменту дискурсу, що містить реалізацію дискримінативного впливу включає також вивчення невербальної складової поведінки суб'єктів дискурсу. Інтерпретація вербальних та невербальних елементів проводиться суміжно з реконструкцією та моделюванням концептуальної площини конкретного комунікативного фрагменту.

Задля демонстрації інтерпретації фрагментів реалізації класової дискримінації обрано фрагмент кінофільму "Красуня". Базу для аналізу забезпечує відеоматеріал та скрипт кінострічки:

Vivian tiptoes through the shop as if it was filled with delicate glass objects. She cautiously examines a dress. The Saleswoman quickly comes around the counter and approaches her.

SALESWOMAN₁: May I help you?

VIVIAN: I'm just checkin' things out.

S₁: Are you looking for something in particular?

V: Yes. Something... conservative.

S₁: Yes...

Vivian eyes the Saleswoman, puzzled at her tone. She examines a dress.

V: You got nice stuff.

S₁: Thank you.

V: How much is this?

S₁: I don't think this would fit you.

V: (beginning to get the drift) Well, I didn't ask if it would fit. I asked how much it was.

S₁: How much is this, Marie?

S₂: It's very expensive.

S₁: It's very expensive.

V: Look, I got money to spend in here.

S₁: I don't think we have anything for you here. You're obviously in the wrong place. Please leave.

Міліонер Едвард наймає проститутку Вів'єн для супроводу протягом декількох днів і дає їй гроші на купівлю пристойного одягу у престижних магазинах міста. Вів'єн одягнена досить відверто і тому її зовнішній вигляд неминуче асоціюється зі стереотипом представника найдавнішої професії з вулиці. Зі скутої та обережної поведінки Вів'єн помітно, що вона ніколи не відвідувала подібні фешенебельні магазини (*Vivian tiptoes through the shop as if it was filled with delicate glass objects. She cautiously examines a dress*). Відповідне упереджене ставлення відображається у зверхній поведінці жінок-продавців.

Перший дискримінативний маркер реалізується на фонетичному рівні у висловлюванні *Yes...*, що характеризується рівним тоном і є реакцією на попередню репліку Вів'єн *Yes. Something... conservative*. За подібних дискурсивних умов загальноприйнятним для продавця є висхідний малюнок, спрямований на встановлення контакту, заохочення, зацікавлення тощо. Фінальний рівний

тон, що вживається замість інтонаційного центру наприкінці речення, є головним показником сарказму. Вираз обличчя на момент саркастичного висловлення має бути також цілком нейтральним. На позначення такого виразу обличчя існують зображувальні англомовні одиниці *deadpan expression* та *poker-face*. Обличчя мовця не повинно відображати жодних емоцій, воно має виражати цілковиту незворушність та безсторонність, лише тоді досягається необхідний ефект. “Чим більш нейтральною є інтонація, тим більш успішно досягається мета саркастично вколоти співрозмовника” [4, с. 122–123]. Формально проста репліка продавця *Yes...* з саркастичною інтонацією викликає необхідний ефект і провокує відповідну поведінкову реакцію Вів'єн. Це підтверджує скрипт кінострічки, у якому вербально описана невербальна реакція Вів'єн на репліку продавця (*Vivian eyes the Saleswoman, puzzled at her tone*).

Отже, є усі вербальні та невербальні підстави (незворушно-зверхній огляд Вів'єн з голови до п'ят) для кваліфікації висловлення *Yes...* як прояв упередженого ставлення, актуалізований у мовленнєвому акті глузування у формі сарказму, що, у свою чергу, є маркером дискримінативного дискурсу. Загалом імплікатуру *Yes...* можна визначити як ПРОСТИТУТКА І КЛАСИЧНИЙ КОНСЕРВАТИВНИЙ ОДЯГ – РЕЧІ НЕСУМІСНІ.

Оскільки продавці фешенебельного магазину обслуговують та спілкуються з представниками вищого класу, вони асоціюють себе з елітарним колом, переймаючи відповідні поведінкові зразки та погляди. Внаслідок цього вони схильні помічати та оцінювати поведінку собі подібних з позицій представників високого статусу. Саме тому прагматично значущою для продавців є запитання Вів'єн *How much is this?* Справа у тому, що, запитуючи ціну товару *ще до того* як добре розглянути, спробувати, приміряти тощо товар, покупець демонструє обмежену платоспроможність. Упевнений, платоспроможний покупець спочатку вивчає та цікавиться характеристиками товару, *а вже потім*, якщо його задовольняє якість, запитує про ціну (або навіть не цікавиться ціною) та вирішує

купувати чи ні. Тому, як правило, формула послідовності дій неплатоспроможного покупця складає (1) *запитання ціни* (2) *ознайомлення з товаром* (3) *рішення*, тоді як відповідна формула для платоспроможного споживача становить (1) *ознайомлення з товаром* (2) *запитання ціни* (3) *рішення*. Другий крок може опускатися у крайніх випадках (максимальної неплатоспроможності та максимальної платоспроможності). І, хоча Вів'єн отримала від Едварда достатньо грошей на купівлю вечірньої сукні, її поведінкою керують умовні рефлексії бідної, неплатоспроможної дівчини. Отже, вищенаведені аргументи дозволяють визначити імплікатуру *How much is this?* у вищенаведеному фрагменті як НЕ ВПЕВНЕНА, ЧИ Я МОЖУ ЦЕ СОБІ ДОЗВОЛИТИ.

Зваживши вербальну та невербальну інформацію і остерігаючись засудження збоку клієнтів, продавець вдається до конфронтативної стратегії, що реалізується у *тактиці негативної оцінки можливостей* у вигляді репліки-вердикту *I don't think this would fit you* з імплікатурою У ВАС НА ЦЕ ГРОШЕЙ НЕ ВИСТАЧИТЬ.

Вів'єн вірно інтерпретує іллокуцію висловлення (beginning to get the drift) і вдається до агресивної *тактики демонстрації статусу* у вигляді мовленнєвого акту самоствердження *Well, I didn't ask if it would fit. I asked how much it was* з імплікатурою Я КЛІЄНТ І МІЙ СТАТУС ВИЩИЙ ЗА ВАШ. ВИ МЕНЕ ОБСЛУГОВУЄТЕ.

Продавець S_1 використовує *тактику звернення до третьої особи* (подавця S_2) з метою підтвердження власної думки у вигляді запитання *How much is this, Marie?*, хоча сама може дати відповідь на це запитання. Незворушно-холодний тон та невербальні маркери (дещо прижмурені очі, легке закочування очей з поворотом голови, високо підняте підборіддя, підібрані губи) свідчать про зверхність та збереження домінуючого статусу та дозволяють ідентифікувати цей мовленнєвий акт як нещирий. Нещирість свідчить про актуалізацію непрямого мовленнєвого акту з поверхневою прагматичною структурою звичайного запиту про інформацію та глибинною прагматичною структурою,

що інтерпретується через імплікатуру ПІДТВЕРДЬ, ЩО ЦЕ НЕ ДЛЯ ПЛЕБСУ: ВКАЖИ ЙЇ НА ЇЇ МІСЦЕ.

Продавець S_2 підтримує гру та підхоплює тактику звернення до третьої особи, підкреслено звертаючись з відповіддю *It's very expensive* до продавця S_1 , яка інтонаційно і змістовно дублює висловлення для Вів'єн. Вів'єн опиняється у ролі дитини підчас розмови двох дорослих. Водночас, у відповіді продавця S_2 *It's very expensive* з логічним наголосом на інтенсифікаторі ступеня *very* реалізується *тактика розмови дорослого з дитиною*. Неточна, досить розмита відповідь на конкретне запитання є також *демонстрацією неплатоспроможності* Вів'єн, яка постає у ролі нерозумної дитини, що не здатна навіть зрозуміти, наскільки це дорого. Єдине, що вона здатна зрозуміти – дуже дорого, а питання обговорення ціни у цифрах навіть не піднімається. Тому висловлення *It's very expensive* характеризується категоричною модальністю, яка інтерпретується як повна відмова від подальших перемовин з імплікатурою **ТИ НАМ НЕ РІВНЯ ЩОБ ОБГОВОРЮВАТИ ЦІНУ. ЦІНУ НЕ НАЗИВАТИМУ, ОСКІЛЬКИ ТАКИЙ ПЛЕБС ЯК ТИ НЕСПРОМОЖНИЙ ЦЕ КУПИТИ. РОЗМОВУ ЗАКІНЧЕНО.**

Вів'єн вдається до пошуку компромісу, розуміючи, що нездатна протистояти і втримати статус платоспроможного клієнта. Вона намагається довести платоспроможність відчайдушним мовленнєвим актом капітуляції *Look, I got money to spend in here.*

Відчувши комунікативну поступку та слабкість Вів'єн, продавець вдається до *тактики зниження статусу*, що реалізується у дискримінативному мовленнєвому акті категоричної відмови обслуговувати клієнта: *I don't think we have anything for you here. You're obviously in the wrong place. Please leave* з імплікатурою **ТВОЯ КЛАСОВА ПРИНАЛЕЖНІСТЬ НЕ ВІДПОВІДАЄ НАШОМУ ЗАКЛАДУ. ГЕТЬ ЗВІДСИ.**

Комунікативна взаємодія у другій половині фрагменту характеризується високою емоційною напруженістю, відходом від логіки, раціональної аргумен-

тації. Початок конфронтації визначається реплікою Вів'єн *Well, I didn't ask if it would fit. I asked how much it was*, ступінь якої зростає протягом усього уривку. Саме тому, капітуляційне висловлення Вів'єн *Look, I got money to spend in here* не досягає позитивного ефекту апеляції до здорового глузду. Емоційно заражені продавці, які обрали дискримінативну стратегію, прагнуть за будь-яку покарати Вів'єн за зазіхання на високий статус (*I didn't ask if it would fit. I asked how much it was*), незважаючи на її капітуляційну аргументацію (*Look, I got money to spend in here*).

Загалом структуру даного фрагменту можна зобразити за допомогою концептуальної метафори **ДИСКРИМІНАЦІЯ – ЦЕ БОРОТЬБА**. Суб'єктами боротьби є *дискримінатор* (представник вищого класу, що намагається утримати існуючий статус) та *дискримінат* (представник нижчого класу, який претендує на отримання вищого соціального статусу). Етапи даного дискримінативного дискурсу можна позначити метафоричними номінаціями (1) розвідка (2) конфронтація (3) двобій (4) капітуляція (5) знищення.

Отже, класова дискримінація постає у вигляді покарання за претензію представника нижчого класу на вищу соціальну роль. Класова дискримінація спрямована на утримання традиційного порядку речей з визначеною класовою стратифікацією.

Ступінь упередженості та, відповідно, сила зворотної реакції на дискримінацію визначається ступенем (не)відповідності стереотипу соціальної ролі. Внаслідок цього можна диференціювати відсутність упередження, його слабку, помірну та сильну ступені. Тобто, якщо атрибути стереотипу повністю відповідають вимогам соціальної ролі, можна прогнозувати потенційну відсутність упередження та будь-якої дискримінативної діяльності. У випадку часткової та значної невідповідності атрибутів стереотипу вимогам соціальної ролі виникає можливість слабого та помірною ступеня упередження відповідно. Сильний ступінь упередження та дискримінативного впливу спостерігається за умов максимально повної невідповідності ознак стереотипу до вимог соціальної ролі.

Загалом, класова дискримінація може актуалізуватися у дискурсі двома шляхами: прямим і непрямим. Прямий спосіб реалізації дискримінативного впливу характеризується відповідністю експлікатури та імплікатури висловлення та/або наявністю дискримінативних маркерів. Набагато складнішими для інтерпретації є випадки непрямой дискримінації. Підчас непрямой дискримінативного впливу дискримінативні ознаки чи маркерів не виражені експліцитно. Ілюкутивна сила такого висловлення генерується за рахунок взаємодії мікроактів у межах макромовленнєвого дискримінативного акту, внаслідок інтеракції певних концептуальних зон, що, власне, провокує появу дискримінативних мотивів повідомлення. Непряма дискримінація є результатом дії механізмів толерантності та політкоректності у порівнянні з активним функціонуванням відкритих форм дискримінації з експліцитними дискримінативними маркерами до середини ХХ століття.

Класова дискримінація реалізується у вербальній площині за допомогою різноманітних мовних та мовленнєвих засобів (лексичних, граматичних, стилістичних тощо). До невербальних засобів актуалізації дискримінативного впливу належать елементи просодики, міміки, пантоміміки та жестикуляції. У прагматичній площині дискримінативна стратегія представлена переважно тактиками демонстрації статусу, негативної оцінки можливостей, демонстрацією неплатоспроможності та тактикою знищення статусу.

Перспектива подальшого дослідження полягає у типології класової дискримінації, вивченні мов-

них знаків, що містять у своєму значенні сему упередженого ставлення за класовою ознакою, та у здійсненні концептуального аналізу явища дискримінації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безугла Л.Р. Лінгвопрагматика дискримінації у публіцистичному дискурсі : [монографія] / Л.Р. Безугла, І.О. Романченко. – Харків : ФОРМ Лисенко І.Б., 2013. – 182 с.
2. Демьянков В.З. Стереотип : Краткий словарь когнитивных терминов / [Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина : под общ. ред. Е.С. Кубряковой]. – М. : Филол. фак-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1996. – С. 177–179.
3. Красных В.В. Этнопсихология и лингвокультурология : курс лекций / В.В. Красных. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2002. – 284 с.
4. Филиппова М.М. Когнитивные аспекты иронии и сарказма в преподавании английского языка / М.М. Филиппова // Язык, сознание, коммуникация : сб. ст. ; [ред. В.В. Красных, А.И. Изотов]. – М. : Диалог-МГУ, 2000. – Вып. 11. – С. 107–128.
5. Allport G.W. The nature of prejudice / G.W. Allport. – Cambridge, MA : Perseus Books, 1979. – 537 p.
6. Eagly A. What is the Problem? Prejudice as an Attitude-in-Context / A. Eagly, A. Diekmann // On the nature of prejudice : fifty years after Allport. – Oxford : Blackwell Publishing Ltd, 2005. – P. 19–35.
7. Jackman M. Rejection or Inclusion of Outgroups? / M. Jackman // On the nature of prejudice : fifty years after Allport. – Oxford : Blackwell Publishing Ltd, 2005. – P. 89–105.
8. Rudman L. Rejection of Women? Beyond Prejudice as Antipathy / L. Rudman // On the nature of prejudice : fifty years after Allport. – Oxford : Blackwell Publishing Ltd, 2005. – P. 106–120.
9. Wodak R. Discourse and discrimination: Rhetorics of racism and antisemitism / M. Reisigl, R. Wodak. – New York : Routledge, 2005. – 298 p.

УДК 811.133.1:81'336.56

**СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ТЕМПОРАЛЬНОЇ РЕФЕРЕНЦІЇ
(на матеріалі французької мови)**

Л.М. Шкурашівська, канд. філол. наук (Івано-Франківськ)

У статті розглядаються загальні характеристики семантики і прагматики темпоральної референції презенса індикатива, що являється центральним структурним компонентом в організації мовної системи, яка визначає потенційні функції цієї форми в мовленні. Темпоральна референція аналізується в плані семантико-прагматичної взаємодії з урахуванням опозиції *дейксис/анафора*, а також розмежовуються автономні та неавтономні темпоральні конструкції.

Ключові слова: анафора, актуальна референція, віртуальна референція, дейксис.

Шкурашівская Л.М. Семантико-прагматические особенности темпоральной референции (на материале французского языка). В статье рассматриваются общие характеристики семантики и прагматики темпоральной референции презенса индикатива, что является центральным структурным компонентом в организации языковой системы, которая определяет потенциальные функции этой формы в речи. Темпоральная референция анализируется в плане семантико-прагматической взаимодействия с учетом оппозиции дейксис / анафора, а также разграничиваются автономные и неавтономные темпоральные конструкции.

Ключевые слова: анафора, актуальна референция, виртуальная референция, дейксис.

Shkurashivska L.M. Semantic-pragmatic peculiarities of temporal reference (on the French language). The article deals with the general characteristics of semantic and pragmatic of temporal reference of the Present Indicative, the central structural component in the language system organization, which determines its potential functions in speech. Temporal reference is analysed as semantic-pragmatic interaction taking into consideration the opposition deixis/anaphora, autonomons and non-autonomons temporal expressions are distinguished.

Key words: actual reference, anaphora, deixis, virtual reference.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної теорії взаємодія семантики і прагматики є одним із центральних питань. Семантичний підхід є недостатнім для встановлення тих значень темпоральних форм, які використовуються в мовленні. Загальний перелік значень теперішнього часу дійсного способу, що вживаються в мовленні, не вичерпує всіх його експліцитних та імпліцитних значень. Йдеться про виникнення нових значень знака при його контекстуалізації, яка бере свій початок від загальної проблеми взаємодії семантики і прагматики. Це зумовлює актуальність статті. Об'єктом дослідження обрано категорію теперішнього часу дійсного способу французької мови. Предметом

наукової роботи виступає форма теперішнього часу дійсного способу в семантико-прагматичній інтерпретації. Мета полягає в тому, щоб розглянути загальні характеристики референції темпоральних форм в аспекті взаємодії їх семантики і прагматики з урахуванням дихотомії *мова/мовлення*. Джерельною базою є художній твір Е. Тріоле «Душа», з якого було дібрано дієслівні форми теперішнього часу, що становлять матеріал дослідження.

Семантика теперішнього часу індикатива не отримала однозначного витлумачення в традиційних французьких граматиках. Це зумовлено тим, що форма теперішнього індикатива позбавлена значення, яке передавало б синхронність дії з мо-

ментом мовлення (тоді як *Present Continuous* англійської мови таке значення має). Поняття «теперішній час» дуже широке і охоплює теперішній час продукування висловлення, сприйняття, дії тощо. Це так звана референтна прагматична сторона. Крім того, існує ще конвенціональне значення в мовній системі, що означає тільки дію. Структуротвірна експансія теперішнього часу в мовній системі зумовлена тим, що власне значення теперішнього часу являє собою синтез минулого й майбутнього, які відповідають моменту реалізації дії в теперішньому часі. Однак у реальності саме значення теперішнього відсутнє, воно може бути виражене тільки перифразою типу *être en train de* або певним колом дейктиків.

Особливості теперішнього часу визначаються тим, що він перебуває на умовній межі між минулим і майбутнім. При цьому деякі лінгвісти не враховують динаміку системи мови, а свої висновки будують на інтуїції. Іншими словами, презенс індикатив не розглядається в плані дихотомії *мови/мовлення*, що ускладнює вирішення питання про його віртуальне та актуальне значення. Значення презенса індикатива мотивоване його позицією в мовній системі, яка визначає потенційні функції цієї форми в мовленні. Структуротвірна роль презенса індикатива в системі мови дозволяє його вживання в минулому чи майбутньому часових планах:

1. *En 1455, le 5 juin, Villon se prend de querelle avec un prêtre, Philippe Sermoise, et le tue.*
2. *Je prends rendez-vous demain et explique par téléphone au médecin la raison de ma visite.*

У першому прикладі презенс вживається для позначення минулих дій, в другому – майбутніх. Без урахування співвідношення мови і мовлення, без дослідження системи мови не може бути розв'язаною проблема визначення теперішнього часу.

Загальний перелік тих значень презенса, що вживаються в мовленні, не вичерпує всіх значень (експліцитних та імпліцитних), які набуває ця форма в мовленні. Це являється відображенням їхніх референтних властивостей.

Визначення темпоральної референції – одна з основних проблем прагматики, що пов'язана

з мовою і мовленням, а також із співвідношенням значень часових форм. У мовленні інтерпретація темпоральної референції висловлення пов'язана, насамперед, з визначенням її інтервалу. Іншими словами, зрозуміти висловлення означає зрозуміти його темпоральну референцію, тобто визначити темпоральний інтервал, на який вказує висловлення [3, с. 43].

Мається на увазі, що такий інтервал встановлюється відносно моменту висловлення або через посередництво іншого темпорального маркера (темпорального прислівника, обставини часу, підрядним темпоральним реченням та ін.). В наведених нижче прикладах дієслівний час не містить суттєвої інформації для темпоральної референції [3, с. 50]: *Hier, je rencontre Marie. En 1982 Paris était encore habitable. Lorsque j'étais à Paris, l'inflation était de 13%*. Дієслівні часи відіграють не визначальну, а тільки інформативну роль для встановлення темпоральної референції.

Важливо відзначити, що висловлення з точки зору дихотомії *мова/мовлення* характеризується віртуальною і актуальною темпоральною референцією. *Актуальна референція* – це сегмент реальної дійсності (часового простору), що позначається реалізованою в мовленні моделлю речення і мовними маркерами зі значенням часу. *Віртуальна референція* визначається як узагальнене системно-мовне значення моделі речення, яке здатне реалізуватись в мовленні при певних умовах [2, с. 64]. Актуальна темпоральна референція означає ту частину змісту висловлення, яка доповнює системне значення моделі речення і залежить від контексту ситуації мовлення та від інтенції мовця. Актуальна референція відповідає тому, що традиційно називають референцією, тоді як віртуальна референція відповідає значенню (*sens*).

Відповідно до такого тлумачення референції дослідники розрізняють автономні і неавтономні темпоральні конструкції. Автономні конструкції, в основі яких міститься віртуальна референція, можуть використовуватися, щоб реферувати актуально. Прикладом автономності можуть бути календарні вирази такі як *en 1963, le 22 novembre*

1963, що визначають темпоральну референцію висловлення автономним способом: вони не мають потреби в іншій інформації для визначення темпоральної референції: *Nous sommes mercredi le 10 mars, demain il n'y a pas de classe* [6, с. 64]. У першій предикативній частині наведеного прикладу календарний вираз *le 10 mars* встановлює автономну актуальну референцію, де фіксується точка референції, в другій предикативній частині визначається неавтономна актуальна дейктична референція.

Неавтономні конструкції не мають віртуальної референції або віртуальна референція включає умови їхньої актуалізації [3, с. 90]. Оскільки темпоральні вирази такі як *maintenant, à huit heures, demain, dans huit jours, il y a une semaine* несамотійно фіксують темпоральну референцію, вона залежить від моменту висловлювання. Отже, темпоральні дейктичні вирази неавтономні [4, с. 156].

До неавтономних відносяться також анафоричні сполучення такі як *ce jour-la, le lendemain*: віднесення темпоральної референції до фрази, яку вони визначають, залежить від іншого автономного чи неавтономного виразу [там же]: *Le lendemain j'embarque Sophie dans son avion* [6, с. 82].

Таким чином, можна виділити два типи темпоральних неавтономних конструкцій: дейктичні темпоральні сполучення, які отримують темпоральну референцію відносно моменту мовлення, і анафоричні, які потребують допомоги іншого темпорального виразу для встановлення своєї референції.

Поряд з цим існують автономні сполучення: часові прислівники, темпоральні вирази чи речення (*il était une fois, un jour, lorsque Jean arriva, en 1997, le 5 avril, au coucher du soleil, la nuit*), що дозволяють неіндексальним способом визначити темпоральну точку відліку (точку референції), відносно якої інші темпоральні маркери (дієслівні часи) встановлять свою темпоральну референцію: *Et puis, un jour, William Bagot ouvre ses ailes et vole vers Londres où l'attend la gloire. Justin Merlin imagine les adieux, les chevaux qui attendent devant le perron* [6, с. 27]. У наведеному прикладі підкреслене слово фіксує автономну

актуальну референцію.

Аналізуючи наведені нижче приклади Ж. Мешлер робить припущення, що дієслівні часи мають тільки віртуальну референцію [4, с. 160]:

1. *Jean a mangé de la choucroute.*
2. *Jean mangeait de la choucroute.*

Поза контекстом цим двом висловленням з точки зору віртуальної референції властива темпоральна інформація: подія (*Jean mange de la choucroute*), що описується, відбувається до моменту мовлення. Потрібно звернути увагу, що в цих двох прикладах є відмінності між *passé composé* і *imparfait*. Перша різниця стосується виду: висловлення в *passé composé* передбачає перфективність, висловлення в *imparfait* поза контекстом не виражає перфективний чи імперфективний характер дії. Саме контекст дає відповідь на аспект референції. Крім того, висловлення в *passé composé* є автономним: для встановлення актуальної референції воно не має потреби в іншому автономному вираженні. Висловлення в *imparfait* неавтономне, оскільки з точки зору його інтерпретації, воно не являється повним, не здатне самотійно встановити актуальну референцію. Між *passé composé* і *imparfait* існує функціональна і референтна відмінність.

Таким чином, зона актуальної референції – це результат вживання темпоральної форми. Цей результат виникає при реалізації висловленням своїх номінативних функцій в мовленні. Поза цими функціями часові форми мають тільки віртуальну референцію. Значить, граматичне вираження (дієслівний час) має тільки віртуальну референцію. При відсутності у висловленні індекса саме контекст дозволяє встановити темпоральну референцію висловлення.

Дослідники відмічають, що анафоричні темпоральні вирази поєднані кореференцією з темпоральним референційно автономним виразом, для того, щоб визначити актуальну референцію [3, с. 91]. Порівняймо два приклади:

1. *Jean mangeait de la choucroute.*
2. *Avant son ulcère à l'estomac, Jean mangeait de la choucroute.*

Можна відзначити, що в першому прикладі відсутня темпоральна точка відліку (*point de repère*), яка дозволяє інтерпретувати темпоральну референцію. В другому прикладі *avant son ulcère à l'estomac* визначає темпоральну актуальну референцію. Очевидно, описати процес темпоральної референції другого прикладу можна наступним чином:

- *son ulcère à l'estomac* – подія, що містить темпоральний орієнтир (*repère temporel*);
- *avant son ulcère à l'estomac* – період, що містить актуальну референцію;
- *Jean mangeait de la choucroute* – минула подія одночасна періоду, що містить актуальну референцію;
- лексичний корелят: *x mange* у імплікує лімітовану тривалість події, що описується;
- граматичний корелят: – *ait* відмічає, що описувана подія повторювалася кілька разів в періоді, що містить актуальну референцію.

Іншими словами, *актуальну референцію* темпорального виразу визначають як період (момент чи інтервал), що призначається висловленню, в якому вона проявляється. *Віртуальна референція* вираження представляє сукупність умов, що дозволяють визначити актуальну референцію.

Відповідно до такого визначення, темпоральна референція номінує певний момент часу, який може бути вказаним (процес актуальної референції) або згадуватися, не будучи визначеним (віртуальна референція). Визначення темпоральної референції пов'язане із основними функціями прагматики, яка визначає загальну направленість висловлення, що зумовлює дейктичне чи анафоричне вживання дієслівних часів.

Темпоральна референція може набувати дві різні форми – дейктичну чи анафоричну. В сучасній лінгвістиці виділяють пряму, непряму, вказівну, дейктичну і анафоричну референцію [5, с. 349]. Власні назви служать для здійснення прямої референції: *Marco Polo est aussi un personnage des Villes invisibles d'Italo Calvino*. В наступному прикладі підкреслене слово, яке вживається в переносному значенні, визначає непряму референцію:

L'omlette au jambon est parti sans payé. Особові займенники першої особи служать для здійснення дейктичної референції: *J'ai mal aux dents*. Вказівну референцію розглядають як форму дейктичної референції: *A montrant de la main C: «Cet enfant a de la fièvre»*. На відміну від займенників першої особи, особовий займенник третьої особи вказує на анафоричну референцію: *Pierre a perdu son chapeau. Il est distrait*.

Аналіз прикладів показує, що темпоральна і особова референція становлять паралелізм, аргументами якого стають особова і темпоральна анафора. Для пояснення такого паралелізму в граматичній літературі використовуються наступні терміни: нелінгвістичний антецедент, визначений антецедент, невизначений антецедент [3, с. 83].

Нелінгвістичний антецедент тлумачать наступним чином: паралельно до займенника третьої особи, який може вживатися без лінгвістичного антецедента, минулі часи можуть реферувати до періоду, що не згадується в мовленні: *Elle m'a quitté. Je n'ai pas éteint le four* [6, с. 39]. При цьому минулі часи функціонують як займенники третьої особи, теперішній час як займенники першої особи: вони є індексальними та аутореферентними.

Відношення між анафоричним елементом і його визначеним антецедентом зумовлює анафору. Так, відношення між займенником третьої особи *il* і власною назвою *Sam* паралельне до того, що існує між темпоральною морфемою *passé* та іншою темпоральною референцією, що функціонує як антецедент:

1. *Sam est marié. Il a trois enfants.*
2. *Sheila a donné une réception vendredi soir et Sam s'est saoulé.*
3. *Lorsque Jean vit Marie, elle traversait la rue.*
4. *Le 21 juin 1960 à 3 heures de l'après midi, Marie eut une idée brillante.*

Коли *антецедент невизначений*, анафоричне *il* отримує свою референцію від неререференційного антецедента, коли маються на увазі декілька референтів для позначення достовірності висловлення: *Pedro possède un âne. Il le bat*. У цьому випадку фраза достовірна, якщо Педро має більш ніж

одного осла. Існуюча інтерпретація паралельна для темпоральної анафори.

Механізм темпоральної анафори пояснюється через специфічні властивості семантики і прагматики часу. Присутність нелінгвістичного антецедента для темпоральної анафори можлива тому, що в кожній фразі минулого часу визначається темпоральна референція, яка забезпечується контекстом. У випадку відношення між анафорою і визначеним антецедентом, антецедент встановлює час референції фрази.

Через відношення темпоральних морфем (*morphème temporel*) ілюструється проблема темпорального порядку: час прогресує і точка референції змінюється при кожному висловленні в минулому: *Il se déshabilla, entra dans la salle de bain, prit une douche et se mit au lit* [6, с. 52].

При аналізі відношення *conjonction temporelle – morphème temporel* вчений звертає увагу на те, що час першої фрази фіксує точку референції і передбачає не відношення темпорального порядку, а покриття (*recouvrement*): *Lorsque les hommes partent au travail, les femmes restent chez elles*. В свою чергу при порівнянні відношень між *morphème temporel – conjonction temporelle* і *morphème temporel – adverbe temporel* процес встановлення темпоральної референції не є однаковим:

1. *Lorsque Suzanne entra, Pierre partait.*
2. *Sheila a donné une reception vendredi dernier et Sam s' est saoulé.*

У першому випадку можна виявити проблему темпорального порядку: саме з прагматичної точки зору інтерпретується темпоральне відношення між двома висловленнями. В другому випадку, навпаки, це справжнє анафоричне відношення, коли темпоральний прислівник не тільки фіксує точку референції, але й дозволяє визначити референцію темпоральної морфемі.

Відзначимо, що саме дієслівні часи і темпоральні прислівники можуть вступати у відношення темпоральної анафори. Це зумовлює необхідність класифікувати дієслівні часи і темпоральні прислівники в аспекті опозиції анафора/дейксис.

Як було відзначено, при класифікації темпоральних прислівників розрізняють дійктичні прислівники (*semaine passé, il y a une semaine, hier, maintenant, en ce moment, dans trois jours, demain*), що фіксують точку референції відносно моменту мовлення, та анафоричні (*la semaine précédente, la veille, au même moment, plus tard*), постійно залежні від контексту. Таку класифікацію доповнюють календарні вирази (*au 19 siècle, en 1977, en janvier 1965, le 2 mars 1980*), будучи контекстуально незалежними, ці сполучення самостійно визначають дійктичну або анафоричну референцію і відіграють роль антецедента в темпоральній анафорі [3, с. 87].

Основною в теорії темпоральної анафори виділяють проблему класифікації дійктичних чи анафоричних дієслівних часів. Так, ряд лінгвістів вказують на анафоричний характер *imparfait* (для встановлення темпоральної референції використовує точку референції попереднього висловлення) і дійктичний *passé simple* (незалежно фіксує референцію) [там само]. Проте, аналізуючи наступні приклади, можна побачити протиріччя в такому тлумаченні:

1. *Lorsque Marie entra, Jean téléphonait.*
2. *Alors que les joueurs discutaient avec l'arbitre, une bagarre éclata entre spectateurs.*

Очевидно, йдеться про дійктичний характер *Passé simple* і анафоричний *Imparfait* в (1), і навпаки, дійктичний характер *Imparfait* і анафоричний *Passé simple* в (2). Розглядаючи наступні приклади, можна вести мову про дійктичний і анафоричний характер теперішнього часу в мовленні:

1. *En une seconde je vois les enfants sur l'échelle d'incendie. Dorothee est encore dans la cuisine* [6, с. 126]. У наведеному прикладі співпадає час дії і час мовлення, встановлюється дійктична референція.

2. *Elle arrive au milieu de la nuit, très tard, c'est presque l'aube. Elle dit qu'elle est en retard à cause de l'aurage. Elle se met dans les draps, elle se retourne contre le mur. D'un seul coup elle sombre, elle dort* [6, с. 62]. У цьому висловленні на фоні першої предикативної частини, де фіксується точ-

ка референції, розвиваються анафоричні дії наступних фраз.

Підсумовуючи, відзначимо дейктичний характер презенса в системі мови і анафоричний/дейктичний характер вживання цієї дієслівної форми в мовленні. Це означає, що не сам по собі дейктичний чи анафоричний клас дієслів являється визначальним, а фактично прагматична властивість його вживання. Умови анафоричного відношення не є чіткими і саме прагматична інтерпретація визначає відношення темпоральної референції і кореференції. Інтерпретація висловлення залежить від контексту. Висловлення й контекст у сукупності створюють передумови для прагматичної інтерпретації. Тезис про взаємозалежність контексту та інтерпретації Ж. Мешлер сформулював так: «ви змінюєте контекст, ви змінюєте інтерпретацію» [4, с. 26]. Важливо підкреслити, що, незважаючи на особливу структуротворчу роль презенса в мовній системі, в мовленні він «розділяє» загальні закономірності інтерпретації темпоральних форм, зокрема їх дейктичні чи анафоричні референтні

вживання. Перспективи дослідження полягають в подальшому аналізі референційних особливостей темпоральних форм в семантико-прагматичному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Минкин Л.М. Когнитивно-прагматическая интерпретация общевпросительного высказывания в современном французском языке / Л.М. Минкин, Е.Л. Резниченко // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – Харків : Константа, 2008. – № 805. – С. 15–21.
2. Milner J. Réflexions sur la référence / J. Milner // Langue française. – 1976. – № 30. – P. 63–73.
3. Moeschler J. Langage et pertinence. Référence temporelle, anaphore, connecteurs et métaphore / [J. Moeschler, A. Reboul, J. Luscher, J. Jayez]. – Nancy : Presses Universitaires de Nancy, 1994. – 301 p.
4. Moeschler J. Théorie pragmatique et la pragmatique conversationnelle / J. Moeschler. – P. : A. Colin Masson, 1996. – 255 p.
5. Moeschler J. Dictionnaire encyclopédique de pragmatique / J. Moeschler, A. Reboul. – P. : Seuil, 1994. – 579 p.
6. Triolet E. L'âme / E. Triolet. – P. : Gallimard, 1963. – 385 p.

УДК 811.112:801.631.5:81'38

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ «НОВОЇ ДІЛОВИТОСТІ»

З.В. Бандурко (Херсон)

У статті розглянуто мову поетичного дискурсу напрямку «Нова діловитість» на прикладі поезії Маші Калеко. Наголошується, що мова дискурсу «Нової діловитості» відображає провідні риси його естетики (чітка констатація фактів, лаконічність, стриманість, актуальний життєвий матеріал, об'єктивність, буденність і реалістичність) та характеризується переважанням мовних засобів, які наближують його до розмовного мовлення, тож дискурс «Нової діловитості» становить прийнятний матеріал для досліджень у руслі прагмапоетики.

Ключові слова: Маша Калеко, «Нова діловитість», поетичний дискурс, прагмапоетика.

Бандурко З.В. Языковые особенности поэтического дискурса «Новой деловитости». Стаття посвящена дослідженню поетичного дискурсу напрямку «Новая деловитость» на прикладі поезії Маші Калеко. Обращається увага на те, що мовний дискурс «Новой деловитости» відображає провідні риси його естетики (чітка констатація фактів, лаконічність, сдержанність, актуальний життєвий матеріал, об'єктивність, буденність і реалістичність) і характеризується переважанням мовних засобів, які наближують його до розмовної мови, тому дискурс «Новой деловитости» представляє собою прийнятний матеріал для дослідження в руслі прагмапоетики.

Ключевые слова: Маша Калеко, «Новая деловитость», поэтический дискурс, прагмапоэтика.

Bandurko Z.V. The language features of the poetical discourse of the “New objectivity”. This article is dedicated to the investigation of the poetic discourse of the literal movement “New objectivity” on the basis of the poetry of Mascha Kaleko. The attention is paid to the language of the literal movement “New objectivity”, which represents the leading features of its aesthetics (clear statements of facts, laconicism, restraint, actual life material, objectivity, ordinary and realness) and is characterised by the leading role of the linguistic means, which are near to the conversation. That means, that the poetic discourse of the literal movement “New objectivity” makes a comprehensible material to the investigation from the standpoint of pragmapoetics.

Key words: Mascha Kaleko, “New objectivity”, poetic discourse, pragmapoetics.

Лінгвістичне дослідження поезії сьогодні стає неможливим без урахування лінгвопрагматичних властивостей поетичного тексту. Зростає кількість лінгвістичних розвідок, які включають до розгляду прагматичний аспект поетичного дискурсу [1; 5 та ін.]. У процесі становлення знаходиться нова інтегративна лінгвістична дисципліна, яка поєднує методологічні здобутки лінгвопоетики й лінгвопрагматики – прагмапоетика [3; 12]. Поезія визнається прийнятною для лінгвопрагматичного аналізу з огляду на свою комунікативність: поезія «створюється в суспільстві – людиною і для людей. Мова виникла з потреб комунікації. Тому будь-яка його

проява, в тому числі й поезія, комунікативно зумовлена. Автор у момент створення віршів відображає в них особливості своєї свідомості», отже, у якості інтеграційної ланки поетики й прагматики визнається авторська інтенція поетичного тексту [3, с. 20]. Проте, не кожний поетичний текст може стовідсотково відповідати методологічним потребам прагмапоетики. Перед лінгвістами постає завдання встановлення поетичних жанрів і літературних напрямків, які можуть слугувати матеріалом для прагматичного дослідження поетичного дискурсу. Серед таких літературних напрямків німецькомовної поезії – напрямок «Нова діловитість».

Мета цієї статті – встановити мовні властивості поетичного дискурсу напрямку «Нова діловитість» на прикладі поетичних текстів Маші Калеко з огляду на можливість застосування лінгвопрагматичного підходу до аналізу цього жанру поетичного дискурсу.

Дискурс розглядається сучасною гуманітарною наукою як комунікативна взаємодія між адресантом і адресатом у різноманітних контекстах та як спосіб реалізації певного типу світобачення, картини світу [2; 4, с. 19]. Дискурс має декілька підтипів, кожен з яких постає як особливий тип комунікативної діяльності та її продукт, сформований у ході освоєння та інтерпретації дійсності передтеоретичною (позанауковою) чи науковою свідомістю [4, с. 19]. Зокрема, складовою художнього дискурсу визначають поетичний дискурс як тип ситуативного спілкування особливого роду, насичений глибинними емоційними переживаннями й такий, що виражається в естетично маркованих мовних знаках за допомогою фасцинативного (привабливого для читача) тексту [4, с. 23].

Згідно із зауваженням В. А. Маслової, поетичний текст репрезентує мовленнєво-мисленнєву діяльність автора, розраховану на зворотню діяльність читача; «це унікальний і досконалий спосіб пізнання світу, що часто не піддається верифікації науковим шляхом» [7, с. 31]. Ця властивість є однією із специфічних для поетичного дискурсу напрямку «Нова діловитість», який з'явився на початку ХХ століття у літературі Німеччини в якості заміни експресіонізму і пізніше став його повною протилежністю, перш за все у мові, мотивах, намірах та задумах [13]. До найбільш відомих авторів цього напрямку належать Е. Кестнер, Х. Кестен, К. Цукмайер, А. Деблін, К. Тухольський, Й. Рінгельнац, М. Калеко, Б. Брехт [8].

«Нова діловитість» виникла як реалістичний стильовий напрямок поруч, наприклад, з пізнім експресіонізмом, дадаїзмом, магічним реалізмом за часів Веймарської Республіки (1918–1933) та розповсюдився на всю культурну сферу. Про точне часове визначення напрямку «Нова діловитість» існують різні точки зору, найбільш поширеною

є думка, що цей напрямок передбачає часовий відрізок з 1924 по 1933 рр. [11, с. 2] або між 1924 та 1932 роками [13].

«Нова діловитість» стала одним із проявів культурної і політичної кризи в Німеччині, в першу чергу кризи лібералізму Веймарської республіки [8]. Часи Веймарської Республіки становили, особливо для літератури, надзвичайно суперечливий час. Внаслідок класової боротьби, кризи устрою, прогресуючої технізації сучасного індустріального суспільства письменники цього часу переживали руйнування традиційних літературних технік та тем. Це спричиняло стрімке поєднання різноманітних тенденцій, напрямків, які могли виникнути як вираження відсутності орієнтації з огляду на нове становище епохи після першої світової війни.

Однак не лише політичне підґрунтя часів Веймарської Республіки стало вирішальним у виникненні цього напрямку, але й зміни літературного ринку. Література розглядалася як товар та мусила відповідати вимогам ринку збиту. Вона мала завдання бути ефективною інформаційно та масово. «Нова діловитість» поширюється на всі без винятку сфери літератури: історичні романи, радіоп'єси, репортажі, дорожні записки, документацію або корисну лірику [11, с. 3], репортажний роман, репортажну драму, злободенну п'єсу, корисну, прийнятну для застосування читачем лірику, радіоповідомлення, – нові літературні жанри, які виникають через поєднання функціонального та документального написання [14].

Характерними рисами напрямку «Нова діловитість» є чітка констатація фактів, лаконічне, стримане висловлювання, опис в якості ділового повідомлення, яке позбавлене оцінок, емоцій [9]. Бентежних героїв замінюють звичайні люди, що шукають своє місце у повсякденному житті, не вдаються до нездійснених надій і утопічних мрій, удари долі лише загартовують їх, вчать розуміти реальність і протистояти їй, мова лаконічна і неприкрашена. У всіх сферах мистецтва починає переважати зображення актуального життєвого матеріалу, зокрема автор зображує людину серед ото-

чуючих її речей, у зіткненнях із середовищем, у зовнішніх, соціальних виявах [8; 10].

Провідними темами та проблемами літератури «Нової діловитості» є війна і техніка (засоби масової інформації, транспорт, промисловість), повсякденність та життєві стосунки громадян (велике місто, праця, вільний час), спрямовані на підпорядкування повсякденному та перевіреному погляду з перспективи протокольного спостерігача [11, с. 4; 13].

Автори «Нової діловитості» робили спроби зобразити реальність Веймарської Республіки, повсякденний світ та повсякденні турботи звичайних людей по можливості діловито, об'єктивно, актуально, буденно та реалістично. Літературні твори «Нової діловитості» намагаються сприяти глибокому впливу на широкі маси, зокрема запропонувати людям ідеали або зразки для життя у сучасному масовому та інформаційному світі. У своїх творах вони використовують звичайну, повсякденну мову, їм притаманний документалізм, стиль репортажу, техніка монтажу, журналістське повідомлення, які легко зрозумілі всім читачам. Стиль «Нової діловитості» літературознавці описують за допомогою таких ключових слів: тверезість, об'єктивність, простота, ясність, справжність, відсутність прикрас, чуттєвості, пафосу, точність, твердість, небагатослівність, стриманість та холодність [11, с. 4].

Загалом, естетика Нової діловитості характеризується такими рисами [13]:

- розвиток у традиціях просвітництва (критична раціональність, орієнтація на діловитість, прагматичність, простота, світськість);
- критичний опис, який дозволяє читачу самостійно оцінювати описувані факти;
- звернення не до серця, а до розуму;
- керування суб'єктивним методом подання змісту та принципами об'єктивності матеріалу та емпіричного сприйняття дійсності;
- біхевіористична установка – зовнішня перспектива, відсутність інтроспекції;
- провідна позиція інформації – об'єктивне встановлення факту та точне, естетичне, непідроб-

не його відтворення, що зумовлює нехтування зовнішньою формою;

- далекоглядна відмова від метафор та символів – зміст є важливішим за форму;
- докладний стиль як поєднання функціональних (розповідь) і нефункціональних (документальний спосіб написання, репортажний стиль) елементів;
- розмовне використання риторичних фігур;
- відсутність розповідача, який суб'єктивно коментує та все знає;
- спрямованість творів на масову дійсність, намагання по можливості звертатися до людей із різноманітних соціальних верств;
- зображення економічних та соціальних проблем, стану всього покоління, звернення до актуальних історичних тем;
- концентрація на ділових характерах протагоністів, відмова від психологічного розвитку, особливих індивідуальностей, героїв, що висловлюють свої почуття.

Отже, на відміну від дадаїзму, де граматики не мала жодного значення, використовувалися мовні елементи та риторичні фігури, парадокси та неологізми, які відігравали визначальну роль, та від експресіонізму, для якого характерними були значна емоційна забарвленість, стислий перехід слів, неологізми, порушення синтаксису, занадто багата метафоричність, захопливий початок, скорочений стиль мовлення, зображення перш за все почуттів та сприйняття, проявів внутрішнього світу замість впливів зовнішнього світу, для текстів «Нової діловитості» характерні звичайна, зрозуміла кожному повсякденна мова, розмовне використання риторичних фігур, техніка монтажу, об'єктивне, буденне, ділове, журналістське написання, ділові характери героїв, відмова від психологізму.

Лірика «Нової діловитості» особливо відома за терміном «звична лірика», «вживана лірика». Як і в мистецтві, відображення реальності, зорієнтоване на почуття, більше не створює основу для літературної творчості. Лірика має розглядатися за її цінністю, корисністю у використанні та функціонуванні, має бути прийнятною для застосування читачем (*Gebrauchsliryk*) [13].

Мова віршів є повсякденною та зрозумілою для читача. Як і в інших літературних жанрах цього напрямку, у віршах піднімаються та опрацьовуються актуальні теми. Лірика «Нової діловитості» розглядає велике місто (В. Мерінг), займається політикою (Е. Вайнерт, К. Тухольський, Е. Кестнер), містом та природою (О. Лерке) [11, с. 4–5].

Для цього поетичного дискурсу типовою є не абстрактна умовність і насиченість метафоричністю, а раціоналістична ясність, співвіднесена з конкретним життям, традиційність метрики і строфіки [8]. Зображення реальності Веймарської Республіки, повсякденного світу та повсякденних турбот звичайних людей досягається завдяки звичайній, діловитій, об'єктивній, повсякденній та реалістичній мові, які легко зрозумілі всім читачам. Тож характерними рисами поезії «Нової діловитості» є тверезість, об'єктивність, простота, ясність, справжність, відсутність прикрас, чуттєвості, пафосу, небагатослівності, точність, твердість, стриманість та холодність.

Яскравим представником дискурсу «Нової діловитості» є лірика Маші Калеко (1907–1975), мові якій притаманні такі характерні риси, як діловитість, об'єктивність, повсякденність та зрозумілість для читача, чітка констатація фактів, лаконічне, стримане висловлювання, відсутність оцінок, емоцій, прикрас, чуттєвості, зображення актуального життєвого матеріалу, ясність, точність, стриманість висловлювання.

Ліричним героєм віршів виступає сама авторка, яка є звичайним громадянином, вже сформованою особистістю, переймається темами та проблемами сучасного їй оточуючого світу, такими, як життя та смерть, благополуччя та безпека рідних, настанови та попередження синові, любов та розлука, самотність та відчай, радість, щастя та розгубленість, еміграція, взаєморозуміння, швидкоплинність часу та життя.

Основним способом зображення зазначених тем є використання певних стилістичних засобів, серед яких виокремлюються такі:

- розгорнуті метафори (*Und meine Saat mit Bangen ausgesät; Ich bin ein Blatt, zu früh vom*

Baum gerissen; Du bist, vergiß es nicht, von jenem Baume / Der ewig zweigte und nie Wurzeln schlug; Die Zeit steht still; Du bist, vergiß es nicht, von jenem Baume / Der ewig zweigte und nie Wurzeln schlug; So weht wohl auch die Landschaft unsres Lebens);

- повтори, порівняння, протиставлення (*scheint Haus und Feld und Herden, die da grasen, / wie ein Phantom an uns vorbeizurasen. / Da winkt uns wer und schwindet wie im Traum, / mit Haus und Feld, Laternenpfahl und Baum; Du aber bist der Hafen; All meinen Schmerz ertränke ich in Küssen. / All mein Geheimnis trag ich wie ein Kind; Lass mich das Pochen deines Herzens spüren, / dass ich nicht höre, wie das meine schlägt; Das einstmals, als ich kleiner war und reiner; Lass mich das Pochen deines Herzens spüren, / dass ich nicht höre, wie das meine schlägt*);

- риторичні запитання (*Ob alle Liebenden so einsam sind?*);

- алюзія (*Wirst ausziehen, das gelobte Glück zu schmieden. – алюзія на нпуслів'я «Jeder ist seines Glückes Schmied»*);

- внутрішня рифма (*So altvertraut wie Bett und Brot*);

- анафора (*All meinen Schmerz ertränke ich in Küssen. / All mein Geheimnis trag ich wie ein Kind*);

- кільцева композиція (*Die Zeit steht still. / Wir sind es, die vergehen. / <...> Die Zeit steht still. / Wir sind es, die enteilen*).

Серед лексики виділяються дати та географічні назви як один із засобів точної передачі фактів (*Das war zu Hamburg, im April, / Und ich war achtzehn Jahr*), що слугує точності відображення подій, запозичення (*Es sprach zum Mister Goodwill / ein deutscher Emigrant: / sag ich für Heimat homeland / und poem für Gedicht. / Gewiss, ich bin sehr happy*).

Для синтаксису поетичних текстів Маші Калеко характерними є засоби, які наближають поетичне мовлення до розмовного, а саме:

- інверсії (*Ein Träumer wirst du sein und dennoch kühn / Verschloßne Türen aus den Angeln heben*);

- синтаксичний паралелізм (*Als ich zum ersten Male starb <...>/ Und als ich starb zum zweiten Mal <...>/ Doch als ich starb zum dritten Mal <...>*);
- імперативні конструкції (*Sei um ihn tags, behüte seinen Schlaf. / Und füg es, daß mein liebes schwarzes Schaf / Sich dann und wann ein wenig weiß gebärdet. / Gib du dem kleinen Träumer das Geleit./ Hilf ihm vor Gott und vor der Welt bestehen; Wer du auch seist, nur eines – sei es ganz!*);
- поетичні звороти (*Der Freiheit Fackel leuchtet uns im Traume; Dein Weg sei frei. Denn aller Weisheit Schluß*);
- еліпсис (*Und dennoch: Würd ich noch einmal geboren <...>*);
- парцеляція (*Ich steure immer wieder her. / Du bist der Leuchtturm. Letztes Ziel*);
- пряма мова (*Du riefst: „Auf Wiedersehn“.* *Ich nickte stumm*);
- звертання (*Kannst, Liebster, ruhig schlafen; Ich kann es, Liebster, nicht im Wort bekennen / und meine Tränen bleiben ungeweint*).

Наближеність мовлення поетичних текстів М. Калеко до розмовного уможливило прагматичний аналіз її дискурсу, оскільки акцентація дії, що є характерною для естетики «Нової діловитості», відповідає лінгвопрагматичному куту зору на мову.

Більшість віршів авторки реалізують мовленнєві акти асертивного іллокутивного типу, але значну частку демонструють і директиви. Приміром, вірш «An mein Kind» є закликом сину зберегти доброту з віком, вірш «Letztes Lied» є проханням сину жити та бути сильним, бути доброю людиною. Наближеність мовлення М. Калеко до розмовного засвідчує і вживання в цьому вірші перформативних зворотів: *Verzeih mir noch die eine – letzte – Bitte / Erstrecke deine himmlische Geduld*.

Для відображення інтенційних станів мовця широко використовуються модальні слова, модальні частки, модальні дієслова: *Dir will ich meines Liebsten Augen geben / Und seiner Seele flammenreiches Glühn; Bleibt doch zuletzt, dass man hienieden; Bleibt doch zuletzt, dass man hienieden / All seine Fehler selbst begehen muss; Ich kann vor keinem Abgrund dich bewahren, / Hoch in die*

Wolken hängt Gott den Kranz; Lass mich das Pochen deines Herzens spüren, / dass ich nicht höre, wie das meine schlägt; Ich kann es, Liebster, nicht im Wort bekennen / und meine Tränen bleiben ungeweint; So weht wohl auch die Landschaft unsres Lebens / und wissen wohl, dies alles ist nur Trug; Gewiß, es bleibt dasselbe, / sag ich nun land statt Land.

Частотними є також метакомунікативні звороти у ролі перлокутивних інтенсифікаторів – таких висловлень, які інтенсифікують або мітують перлокутивний ефект мовленнєвого акту [6]: *Er ist mein Sohn. Das heißt: Er ist gefährdet; Nur eines nimm' von dem, was ich erfahren: / Wer du auch seist, nur eines – sei es ganz!; So glaube mir: kannst ruhig schlafen, / Du bist, vergiß es nicht, von jenem Baume / Der ewig zweigte und nie Wurzeln schlug.*

Лірична героїня М. Калеко зазвичай висловлюється у прямий спосіб. Але спостерігаємо й імпліцитне подання смислів у вигляді дискурсивних імплікатур. Наприклад, у вірші „Der kleine Unterschied“ авторка вкладає в імплікатуру позначення причини нещастя протагоніста-емігранта, використовуючи у протиставленні англійське слово *happy* і його німецький еквівалент *glücklich*: *Gewiss, ich bin sehr happy: / Doch glücklich bin ich nicht +> Я нещасливий, тому що перебуваю не на батьківщині.*

Частотними є і метафоричні імплікатури: *Als ich zum ersten Male starb <...> / Und als ich starb zum zweiten Mal <...> / Doch als ich starb zum dritten Mal <...> +> Розлука з коханим дорівнює смерті; Bewahr' den Tropfen Öl im alten Krug! +> Збережи доброту з віком!*

Таким чином, мова поетичного дискурсу «Нової діловитості», зокрема мова поетичного дискурсу М. Калеко, відображає провідні риси його естетики (чітка констатація фактів, лаконічність, стриманість, актуальний життєвий матеріал, об'єктивність, буденність і реалістичність) та характеризується переважанням мовних засобів, які наближують його до розмовного мовлення, тож цей дискурс становить плідний матеріал для прагмапоетики.

Перспективним вважаємо подальше дослідження поетичного дискурсу напрямку «Нова діловитість» з метою встановлення його лінгвопрагматичних ознак з позицій прагмапоетики.

ЛІТЕРАТУРА

- Акішина М.О. Образність англомовного поетичного дискурсу ХХІ століття: лінгвокогнітивний та комунікативно-прагматичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / М.О. Акішина. – Херсон : Херсон. держ. ун-т, 2014. – 20 с.
- Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь ; под ред. В.Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 672 с.
- Безуглая Л.Р. Прагмапоэтика в когнитивном измерении / Л.Р. Безуглая // Вісник Київ. нац. лінгв. ун-ту. Серія «Філологія». – 2013. – Т. 16, № 2. – С. 20–27.
- Бондаренко Є.В. Еволюція поняття часу в англійській мові та у дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Є.В. Бондаренко. – Харків : Харків нац. ун-т імені В.Н. Каразіна, 2012. – 35 с.
- Заболотська О.В. Імперативні синтаксичні конструкції в англомовному поетичному дискурсі: когнітивно-прагматичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.В. Заболотська. – Херсон : Херсон. держ. ун-т, 2012. – 20 с.
- Криворучко С.И. Функционирование перлокутивных оптимизаторов в немецкоязычном диалогическом дискурсе / С.И. Криворучко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2005. – № 667. – С. 63–66.
- Маслова В.А. Поэт и культура: концептосфера Марины Цветаевой : [учебное пособие] / В.А. Маслова. – М. : Флинта: Наука, 2004. – 256 с.
- Млечина И. Энциклопедический словарь экспрессионизма ; [гл. ред. П.М. Топер] / И. Млечина. – М. : ИМЛИ РАН, 2008. – 736 с.
- Нечепорук Е.М. История зарубежной литературы XX века: 1917–1945 / [Е.М. Нечепорук, А.А. Федоров, О.И. Боярский, М.М. Кораллов]. – М. : Просвещение, 1984. – 304 с.
- Помазан І.О. Історія зарубіжної літератури ХХ століття / І.О. Помазан. – Х. : Вид-во НУА, 2010. – 256 с.
- Hillebrand R. Liebeslyrik der Neuen Sachlichkeit / R. Hillebrand. – München : GRIN Verlag, 2011. – 80 S.
- Merilai A. Pragmatics as literary philosophy / A. Merilai // Interlitteraria. – 2007. – No. 12. – P. 379–392.
- Piehler N. Neue Sachlichkeit – Antwort auf den Expressionismus / N. Piehler. – 2001. – 9 S. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hausarbeiten.de/faecher/vorschau/100656.html>
- Wendland H.-G. Die Literatur der Neuen Sachlichkeit und ihre Bedeutung im Kulturleben der Weimarer Republik (Teil I) / Hans-Georg Wendland // Wissenschaftliche Studie. – München : GRIN Verlag GmbH, 2013. – 21 S.

УДК 811.111'42

БРИТАНСКИЙ ПЕСЕННО-ДРАМАТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС КАК МУЗЫКАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНОЕ СОБЫТИЕ

О.Ю. Беляева (Харьков)

Статья посвящена изучению современного песенно-драматического дискурса Великобритании. Предлагается определение песенно-драматического дискурса как самостоятельного креолизованного типа дискурса, описываются его основные жанры. Прослеживается связь между понятиями *песенно-драматический дискурс*, *песенно-драматическая информема*, *драматическая песня*. Песенно-драматический дискурс как социокультурное явление рассматривается в рамках теории функционально-коммуникативной стилистики текста.

Ключевые слова: драматическая песня, информативно-смысловый уровень, песенно-драматическая информема, песенно-драматический дискурс, функционально-коммуникативная стилистика текста.

Беляева О.Ю. Британський пісенно-драматичний дискурс як музично-комунікативна подія. Стаття присвячена вивченню сучасного пісенно-драматичного дискурсу у Великій Британії. Пропонується визначення пісенно-драматичного дискурсу як самостійного креолізованого типу дискурсу, описуються його основні жанри. Відстежується зв'язок між поняттями *пісенно-драматичний дискурс*, *пісенно-драматична інформема*, *драматична пісня*. Пісенно-драматичний дискурс як соціокультурне явище розглядається у рамках теорії функціонально-комунікативної стилістики тексту.

Ключові слова: драматична пісня, інформативно-смысловий рівень, пісенно-драматична інформема, пісенно-драматичний дискурс, функціонально-комунікативна стилістика тексту.

Bieliayeva O.Yu. British Song and Dramatic Discourse as a Musical and Communicative Event. The paper deals with the study of modern song and dramatic discourse of Great Britain. Song and dramatic discourse is defined as an independent creolized type of discourse, its main genres are described. The connection between the concepts *song and dramatic discourse*, *song and dramatic informeme*, *dramatic song* is traced. Song and dramatic discourse as a social and cultural phenomenon is considered within the theory of functional and communicative stylistics of the text.

Key words: dramatic song, informative and notional level, song and dramatic informeme, song and dramatic discourse, functional and communicative stylistics of the text.

Объектом данного исследования является песенно-драматический дискурс (далее – ПДД) как самостоятельный тип дискурса, изучаемый в рамках функционально-коммуникативной стилистики текста, а предметом – составляющие ПДД (песня как тип поэтического текста, информема, жанр).

В современной лингвистической науке, дискурс понимается как речь в контексте социальной и мыслительной деятельности человека, которая протекает в широком социокультурном контексте, является совокупностью процесса и результата, характеризуется континуальностью и диалогично-

стью [20, с. 25, 28] (см. также 10; 14; 15). Как разновидность дискурса выделяется песенный дискурс [6; 9; 19; 21; 22], что говорит о повышенном интересе к его изучению.

Актуальность работы обусловливается значимостью песенно-драматического дискурса как социального явления с точки зрения информативности языковых средств и текстовых элементов посредством выделения информемы как основной единицы песенно-драматического текста. Материал данного исследования составляют 23 песенно-драматических текста из двух альбомов группы «Hurts» (Великобритания), включая

пять клипов и три концерта. Цель статьи – анализ песенно-драматического дискурса как музыкально-коммуникативного события в рамках функционально-коммуникативной стилистики текста [12, с. 23].

По мнению ряда исследователей, песенный дискурс является креолизованным, поскольку объединяет в себе невербальный и вербальный компоненты [9, с. 6]. О.В. Шевченко считает песенный дискурс комбинацией вербального текста, оформленного в письменной или устной форме, и музыкального компонента, являющегося продуктом социально и ситуативно обусловленной коммуникации, с учетом влияния экстралингвальных параметров ситуации общения [21, с. 5]. Как комбинированный, данный тип дискурса может содержать текст песни без музыкального сопровождения (напр., акапеллу); а также может быть инструментально-вербальным, сочетающим в себе текст и музыку, (напр., оперу/оперетту, арию/арияетту, романс).

Текстовая деятельность адресанта и адресата исследуется в песенном дискурсе с учетом специфики языковой личности, сферы общения [2, с. 159]. Для анализа этой сферы Н.С. Болотнова вводит понятие информемы как единицы информативно-смыслового уровня текста, включающего фонетический, морфологический, лексический, синтаксический подуровни. В лингвистическом аспекте информема является носителем интеллектуально-информативной функции. С экстралингвистической точки зрения, информативно-смысловой уровень состоит из денотативного (предметно-логического), тематического и сюжетно-композиционного подуровней. Единицами данных подуровней, соответственно, считаются: денотаты, понятия; тема, дискурс; событие, эпизод [3, с. 74, 75].

В работе предпринята попытка рассмотреть информему как базовую единицу песенно-драматического дискурса, которая несет в себе конкретную информацию драматического содержания, передаваемую адресантом и подлежащую интерпретации адресатом в зависимости от фоновых знаний, общечеловеческих ценностей, мировоззре-

ния. Помимо языкового уровня, выделяем информему в рамках интертекстуальности и интердискурсивности [см. также 8; 13]. Под интертекстуальностью мы понимаем взаимодействие текста с текстом, а под интердискурсивностью – взаимодействие текста с ситуацией. Такой подход расширяет наши знания об информеме как информативно-смысловой единице текста и позволяет более глубоко и всесторонне изучить ПДД, в основе которого находится текст драматической песни.

Песня является основной единицей инструментально-вербального ПДД и определяется как стихотворное и музыкальное произведение для исполнения голосом, голосами [7, с. 505], а также как стихотворное произведение, предназначенное для исполнения под музыку; как музыку для вокала и сам процесс исполнения [18, с. 624]. Одной из отличительных черт песни является ее драматичность как основа драматургии. Г. Лессинг считает драматургией не только теорию драмы и искусство постановки ее на сцене, но и вообще все сценическое искусство [5, с. 278]. Поскольку песня является неотъемлемой частью сценического искусства, она имеет непосредственное отношение к драматургии. Некоторые словари дают определение драматургии, для которой релевантными являются понятия *музыкально-сценический жанр*, *музыкальное произведение*, которым является и песня [11, с. 103]. Драматургия – система выразительных средств и приемов воплощения драматургического действия в произведениях музыкально-сценического жанра [там же], сюжетно-композиционная основа спектакля, фильма, музыкального произведения и т.п. [4, с. 303]. Поэтому песню можно определить как драматическое произведение, поскольку она является жанром, в котором текст, музыка и манера исполнения направлены на то, чтобы раскрыть определенный сценический образ, где драматургия и, в частности, драматичность, достигается не только актерской игрой, но и выразительностью музыки, текста и пения.

Драматическая песня является особым жанром песенно-драматического дискурса, который

обладает такими же свойствами, как и дискурс в целом, т. е. является ситуативно-обусловленным феноменом. Основными признаками ПДД являются функциональность, коммуникативная направленность, а основной чертой – взаимодействие и взаимодополнение словесных и несловесных средств общения, к которым относится внешний вид исполнителей и слушателей, место проведения концертов, название концертных залов и площадок, оформление сцены. Это создает условия для полного осознанного понимания фрагмента общения в определенном месте с учетом социальной позиции всех его участников: автора, исполнителя и слушателя или автора/исполнителя и слушателя. Таким образом, ПДД – это музыкально-драматическое представление, в котором актерами являются исполнители музыкального произведения – драматической песни – в музыкальном сопровождении. Песенно-драматический дискурс состоит из текстов, которые обращены либо к одному, либо к нескольким адресатам. Текст песенно-драматического дискурса становится актуальным во время исполнения определенного произведения. Текст песни актуализируется в диалогической речи адресанта и адресата, поэтому основным критерием ПДД является диалогичность (в рамках концепции М.М. Бахтина, диалог – это не просто обмен высказываниями, это – обмен позициями, где слушающий, воспринимая и понимая смысловое значение речи, одновременно занимает по отношению к ней активную ответную позицию: слушающий становится говорящим, что обеспечивает целостное активное понимание, которое выражается в ответе [1, с. 259–260]).

Диалог между адресантом и адресатом в ПДД пронизан информемами различных уровней. Песенно-драматическая информема, являющаяся единицей текста и дискурса, представляет собой эмоционально-экспрессивную информацию, передаваемую автором, исполнителем или автором/исполнителем и интерпретируемую слушателем на основе его представлений и знаний о мире. Смысл, который вербализуется в песне, всегда подлежит интерпретации. Он выводится адресатом исходя

из ситуации, имеющихся у него общекультурных знаний и разделяемых им коммуникативных конвенций. Каждый песенный жанр задает определенные установки и правила коммуникации, поскольку в процессе взаимодействия актуализируются определенные представления о мире, мнения, суждения, интенции [17, с. 61].

В ПДД можно выделить жанры с учетом высокого уровня индивидуальности и субъективности процессов его порождения и восприятия. Всякое высказывание индивидуально и потому может отражать индивидуальность говорящего, т. е. обладать индивидуальным стилем. В жанрах раскрываются разные слои и стороны индивидуальной личности автора. Тематическое своеобразие песенных произведений выступает способом актуализации функций песенного дискурса и служит одним из критериев выделения его жанров. Специфика жанров ПДД проявляется не только на лингвальном, но и на экстралингвальном уровне, к которому относятся различия поведенческих моделей и социолингвистических параметров их участников, различия в мелодической форме произведения, реализация специфических функций [22, с. 244, 245]. Классифицируя основные жанры современного *англоязычного* песенного дискурса, О.В. Шевченко выделяет в нем рок-, рэп- и поп-направления, каждому из которых свойственны определенные специфические функции. По мнению автора, песенный рок-жанр выполняет аппелятивную функцию; рэп-жанр – нарративную и конвинсивную функции; современному песенному поп-жанру присуща эмотивная функции [там же, с. 245]. Последний – достаточно популярен в британской лингвокультуре, в нем преобладают, как правило, эмоциональные концепты, основным из которых является *любовь* [16, с. 81].

Британский ПДД в поп-жанре рассматривается на материале творчества группы «Hurts» как одной из наиболее популярных в Великобритании и нацелен на то, чтобы вызвать определенные эмоции у адресата, такие как жалость, сострадание, веру, доверие. Название группы обозначает единицу измерения частоты звука и эмоцию – стра-

дание, душевную боль. Первые два альбома, *Happiness* и *Exile*, попали в десятку лучших альбомов в Великобритании, Германии, Австрии, Швейцарии, Польши и Финляндии. Впервые о дуэте активно заговорили в 2010 г. после публикации в британской газете *The Guardian*. В лонг-листе самых перспективных молодых музыкантов *BBC Sound of 2010* этот дуэт – на четвертом месте. Аудитория группы, в основном, – люди в возрасте от 20-ти до 30-ти лет. Музыканты группы Тео Хатчкрафт (*Theo Hutchcraft*) и Адам Андерсон (*Adam Anderson*) напоминают героев вестернов и боевиков 80-х годов. Особенность их творчества – строгие и выдержанные в стиле композиции. Музыканты ставят себе целью написание идеальной драматической поп-песни. Используя интертексты в своем творчестве, «Hurts» не занимают простым имитированием, все их усилия направлены к одной цели – сказать новое слово в поп-музыке. Они неэмоциональны, но экспрессивны. Участники талантливо объединяют такие специфические вербальные и невербальные средства коммуникации, которые создают строгий образ исполнителя, сочетающий выдержанный стиль 80-х годов прошлого века и непринужденную манеру исполнения, присущую современному поп-течению. Во время выступлений у исполнителей почти отсутствует мимика и пантомимика, что является решающим фактором в интерпретации исполняемых ими музыкальных драматических композиций. При рассмотрении проксемики обращает на себя внимание тот факт, что музыкант и исполнитель всегда находятся очень близко друг к другу на сцене. Особенностью просодики является то, что во время выступления почти никогда не меняется интонация и громкость голоса исполнителя. Все это вместе создает мощный и цельный имидж группы.

Песенно-драматический дискурс британской группы «Hurts» представляет собой социокультурно детерминированный процесс воспроизведения и интерпретации речи, имеющий определенную коммуникативную цель с учетом экстралингвистических факторов, обуславливающих его фор-

мирование и функционирование. Перспективой данного исследования является комплексное изучение информативно-интерпретативного потенциала песенно-драматического дискурса в поп-жанре группы «Hurts», анализ песенно-драматических информем не только на уровне языковых средств, но и средств интертекстуальности и интердискурсивности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Автор и герой: К философским основам гуманитарных наук / М.М. Бахтин. – СПб : Азбука, 2000. – 336 с.
2. Болотнова Н.С. Коммуникативная стилистика художественного текста / Н.С. Болотнова // Стилистический энциклопедический словарь русского языка ; под ред. М.Н. Кожинной. – М. : Флинта : Наука, 2003. – С. 157–161.
3. Болотнова Н.С. Коммуникативная стилистика текста : словарь-тезаурус / Н.С. Болотнова. – М. : Флинта, 2009. – 381 с.
4. Ефремова Т.Ф. Новый толково-словообразовательный словарь русского языка. Текст. / Т.Ф. Ефремова. – М. : Дрофа, 2000. – 1235 с.
5. Лессинг Г. Гамбургская драматургия / Г. Лессинг. – М.; Л. : Academia, 1936. – 519 с.
6. Мурашев Т.И. Языковая игра в текстах песенного жанра (на материале английского языка): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Т.И. Мурашев. – Уфа, 2007. – 161 с.
7. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – [3-е изд., стереотип., испр. и доп.]. – М. : АЗЪ, 1995. – 928 с.
8. Пасько Ю.В. Языковая репрезентация интертекстуальности в художественном тексте : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Юлия Валерьевна Пасько. – М., 2011. – 163 с.
9. Плотницкий Ю.Е. Лингвостилистические и лингвокультурные характеристики англоязычного песенного дискурса : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Юрий Евгеньевич Плотницкий. – Самара, 2005. – 183 с.
10. Полежаева А.Н. Проблемы современного песенного текста: лингвоэкологический аспект : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Анастасия Николаевна Полежаева – Иваново, 2011. – 213 с.
11. Рагс Ю.Н. Строй / Ю.Н. Рагс // Музыкальный энциклопедический словарь ; ред. Г.В. Келдыш. – М. : Советская энциклопедия, 1991. – 525 с.
12. Самохіна В.О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США: текстуальний і дискурсивний аспекти : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04 / Вікторія Опанасівна Самохіна. – К., 2010. –

- 518 с. 13. Сачава О.С. Текстоброзрауючий потенціал інсценіруемой інтердискурсивності : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Ольга Сергеевна Сачава. – СПб., 2008. – 201 с. 14. Седов К.Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции / К.Ф. Седов. – М. : Лабиринт, 2004. – 320 с. 15. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А. Селиванова. – Киев : Брама ; Изд-во Вовчок О.Ю., 2004. – 336 с. 16. Смоленцева М.В. Эмоциональный концепт “любовь” в песенном дискурсе : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.20 / Мария Владимировна Смоленцева. – Чебоксары, 2009. – 217 с. 17. Хализев В.Е. Теория литературы / В.Е. Хализев. – [4-е изд., испр. и доп.]. – М. : Высш. шк., 2005. – 436 с. 18. Хорнби А.С. Учебный словарь современного английского языка / А.С. Хорнби при участии Кристины Руз. – М. : Просвещение, 1983. – 769 с. 19. Черемисин А.М. Музыкально-коммуникативное событие: факторы формирования музыкального дискурса : дис. ... канд. філол. наук : 24.00.01 / Александр Михайлович Черемисин. – Тамбов, 2004. – 162 с. 20. Шевченко І.С. Дискурс як мисленнево-комунікативна діяльність / І.С. Шевченко, О.І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен ; під заг. ред. І.С. Шевченко : монографія. – Харків : Константа, 2005. – С. 123–173. 21. Шевченко О.В. Лингвосомиотика молодежного песенного дискурса : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / О.В. Шевченко. – Волгоград, 2009. – 21 с. 22. Шевченко О.В. Тематическое своеобразие песенных текстов как способ реализации функций жанров песенного дискурса / О.В. Шевченко // Известия Рос. гос. пед. ун-та им. А.И. Герцена. – Вып. № 115, 2009. – С. 242–249.

УДК 811.111: 81'42

**РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ПОЗИТИВНОГО ОЦІНЮВАННЯ
В МОВЛЕННЄВОМУ ЖАНРІ «ЗНАЙОМСТВО»
ДІАЛОГІЧНОГО ЛЮБОВНОГО ДИСКУРСУ:
ТАКТИКА КОМПЛІМЕНТУ
(на матеріалі творчості Томаса Гарді)**

А.В. Булкіна (Київ)

Статтю присвячено розгляду особливостей реалізації стратегії позитивного оцінювання в межах мовленнєвого жанру «знайомство» діалогічного любовного дискурсу. Виділено базову тактику компліменту, що сприяє її реалізації та здійснено аналіз її гендерного аспекту на матеріалі романів Томаса Гарді. Запропоновано виділення декількох типів компліментів з урахуванням семантичних та структурних критеріїв та охарактеризовано кожний із них.

Ключові слова: діалогічний дискурс, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, мовленнєвий жанр «знайомство», тактика компліменту, тактика похвали.

Булкіна А.В. Реализация стратегии позитивного оценивания в рамках речевого жанра «знакомство» диалогического любовного дискурса: тактика комплимента (на материале творчества Томаса Гарди). Статья посвящена рассмотрению особенностей реализации стратегии позитивного оценивания в пределах речевого жанра «знакомство» диалогического любовного дискурса. Выделена базовая тактика комплимента, способствующая ее реализации, и осуществлен анализ ее гендерного аспекта на материале романов Томаса Гарди. Выделяется несколько типов комплиментов с учетом семантических и структурных критериев и предлагается характеристика каждого из них.

Ключевые слова: диалогический дискурс, коммуникативная стратегия, коммуникативная тактика, речевой жанр «знакомство», тактика комплимента, тактика похвалы.

Bulkina A.V. The Implementation of the Strategy of Positive Evaluation in the Speech Genre “Acquaintance” of Dialogic Love Discourse (in Novels of Thomas Hardy). This article deals with the peculiarities of the strategy of positive evaluation within the speech genre “acquaintance” in the fictional love discourse. It presents the basic tactic of compliment and a detailed analysis of its gender aspect in novels of Thomas Hardy. The article highlights several types of compliments considering semantic and structural criteria and describes each of them.

Keywords: communicative strategy, communicative tactic, compliment, dialogic discourse, love discourse, speech genre “acquaintance”, tactics of compliment, tactics of approval.

Комунікативна взаємодія індивідів є пріоритетною сферою зацікавлення сучасної лінгвістики.

Особливості міжособистісної мовленнєвої взаємодії індивідів яскраво проявляються у сфері любовного спілкування. Формування та функціонування діалогічного любовного дискурсу як в цілому, так і окремих його жанрів становить значний інтерес для лінгвістичного дослідження. Під любовним дискурсом розуміємо «особистісно орієнтований

дискурс, що обслуговує сферу романтичних відносин та спрямований на реалізацію потреби кохати і бути коханою(им)» [4, с. 140–141].

Об'єктом дослідження є діалогічний любовний дискурс в романах Томаса Гарді, а предметом – реалізація стратегії позитивного оцінювання в мовленнєвому жанрі «знайомство» в межах любовного дискурсу романів Томаса Гарді. Метою дослідження є виокремлення та аналіз про-

відних комунікативних тактик, що сприяють реалізації стратегії позитивного оцінювання в діалогічному любовному дискурсі. Матеріалом дослідження є чотирнадцять романів Томаса Гарді загальним обсягом 5297 сторінок.

Актуальність статті визначається загальною комунікативно-функціональною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення мовних явищ у комунікативно-функціональному аспекті.

Знайомство та перша комунікативна взаємодія майбутніх закоханих має винятково важливе значення для подальшого розвитку їх стосунків. Мовленнєвий жанр «знайомство» реалізується в соціальних ситуаціях, що включають двох чи більше людей, які входять в безпосередню близькість один до одного та створюють спільний комунікативний простір для того, щоб мати можливість спостерігати один за одним [5, с. 18].

Знайомство майбутніх закоханих закладає основи двосторонньої атракції між індивідами у випадку виникнення взаємних романтичних почуттів, та односторонньої у випадку негативної поляризації любовних стосунків.

В процесі першої мовленнєвої взаємодії, що реалізується в мовленнєвому жанрі «знайомство», однією з провідних стратегій співрозмовників є позитивне оцінювання співрозмовника, оскільки завоювання симпатії співрозмовника сприяє скороченню соціальної дистанції та ініціації любовних почуттів у романтичній діаді.

Провідними комунікативними тактиками, що сприяють реалізації комунікативної стратегії позитивного оцінювання в межах різних типів дискурсів є тактика компліменту та тактика похвали.

На думку О.С. Ісерс, комплімент – це мовленнєва тактика, визначальною інтенцією якої є бажання сказати дещо приємне співрозмовнику, з метою встановлення контакту та підтримання добрих стосунків [1, с. 178].

Незважаючи на свою подібність, комплімент та похвала є різними комунікативними тактиками. Головна відмінність полягає в тому, що для похвали позитивна оцінка є основною метою, а для ком-

пліменту – засобом повідомити про добрі почуття та прихильність. Окрім того, в галузь диктума похвали включаються вчинок, дії, якості особистості, що проявляються за певних обставин, у той час як комплімент може не стосуватися досягнень чи вчинених дій [1, с. 178–179].

Проведений аналіз діалогічних інтеракцій з романів Томаса Гарді продемонстрував, що комуніканти не використовують мовленнєву тактику похвали під час знайомства. Такі результати аналізу можна пояснити тим, що переважаючою комунікативною метою співрозмовників у межах аналізованого жанру є не стільки позитивна оцінка опонента, скільки завоювання його симпатії та прихильності.

Таким чином, єдиною комунікативною тактикою, що використовується комунікантами в межах стратегії позитивного оцінювання під час знайомства, є **тактика компліменту**.

М.Л. Ковшова відмічає, що комплімент спрямований на емоційне зближення, тобто встановлення добрих стосунків, привернення до себе, встановлення міжособистісних стосунків. Вона поділяє компліменти на прямі компліменти, компліменти «через річ», комплімент-порівняння, комплімент-метафору, комплімент «через відчуття», комплімент «чужими вустами», комплімент дедуктивний, комплімент «не зважаючи на», гіперкомплімент та сумнівний комплімент [2, с. 108–111].

Аналіз гендерного аспекту мовленнєвої тактики компліменту довів, що саме чоловіки найчастіше роблять компліменти жінкам: у 91,7% випадків адресатом компліменту виступала жінка, і лише у 8,3% – чоловік. Такі результати аналізу суголосять висновкам І.С. Морозової, яка на основі свого дослідження компліментів в англійській мові дійшла висновку про те, що в англійській лінгвокультурі чоловіки роблять жінкам компліменти частіше, ніж жінки чоловікам [3]. Це можна пояснити великою роллю вікторіанської моралі та норм етикету, що впливали на комунікативну поведінку людей. Згідно з переважаючими нормами того часу, активною стороною будь-якої комунікативної інтеракції мав виступати чоловік, а жінка мала обме-

жений набір мовленнєвих тактик, а їх вибір суворо регламентувався. Варто відзначити, що випадки, коли адресантом компліменту виступала жінка, характеризуються наявністю «помилки ідентичності» адресата: дівчина вважала, що звертається до набагато вищого за статусом старшого чоловіка-наставника. При цьому за своєю семантикою компліменти в означених випадках близькі до похвали, оскільки базуються на певному вчинку чи висловлюванні адресата.

Проведений аналіз реалізацій комунікативної тактики компліменту в мовленнєвому жанрі «знайомство» дозволяє виділити такі типи компліментів:

1) прямий комплімент, коли адресант констатує наявність у адресата позитивної риси чи особливості, використовуючи форму прямих оцінних номінацій.

- *“What a nice-looking girl you are!” he murmured, though the words had not been necessary to express his sense of her magnetism.* [8]

Джуд прямо повідомляє дівчині про високу оцінку її зовнішності, використовуючи типову для експресиву форму та якісний прикметник для висловлення компліменту.

2) дедуктивний комплімент, коли адресант робить непрямую оцінку якостей чи рис адресата, використовуючи при цьому мовленнєві акти іншої спрямованості. Такий тип діалогу допомагає зберегти як «обличчя адресата», так і «обличчя адресанта» та дотриматися норм етикету, оскільки адресант сам має зробити висновок про те, чи зробили йому комплімент. З іншого боку, скорочення комунікативної дистанції між співрозмовниками у цьому випадку відбувається не настільки швидко, як у випадку із прямими компліментами.

- *“It is a strange way of meeting, and I will not ask why I find a cultivated woman playing such a part as this.”* [10]

Клим ще не знає імені Юстасії, оскільки вона перевдягнена хлопцем та не хоче підтримувати комунікативну взаємодію із ним. Саме тому чоловік обирає дедуктивний комплімент, щоб висловити їй своє захоплення, але не нав'язувати подаль-

ше спілкування. Він дає їй зрозуміти, що її перевдягання не ввело його в оману і він розгледів у ній освічену жінку високого соціального стану.

3) комплімент-звертання, в структуру якого входить вокатив, що одночасно містить позитивну оцінку якостей адресата. Компліменти цього типу значно скорочують соціальну та комунікативну дистанцію між співрозмовниками та реалізуються здебільшого у випадках інтеракції дівчини та чоловіка вищого за неї за соціальним статусом. Звертання подібного типу є неприпустимими на етапі знайомства між людьми високого соціального статусу, оскільки певною мірою принижують гідність реципієнта-жінки.

- *“And so, my pretty girl, you've come on a friendly visit to us, as relations?”* [9]

Алекс д'Ербервіль звертається до дівчини, як до особи значно нижчої за нього за соціальним статусом, що допомагає підкреслити комплімент-звертання із присвійним займенником *my*. Комплімент цього типу виступає також прийомом імпліцитного зниження статусу адресата та був би неприйнятний у ситуації комунікативної взаємодії Алекса із особою, рівною йому за соціальним положенням.

4) комплімент-метонімія базується на використанні тропа перенесення на основі *beautiful woman – beauty*. За своєю суттю метонімічний комплімент є імпліцитним порівнянням, яке дає позитивну оцінку характеристикам адресата.

- *“Ah, Beauty: good-bye!”* he said. [7]
- *“Well, my Beauty, what can I do for you?”* said he, coming forward. [9]

В обох зазначених прикладах чоловіки неприпустимо відповідно до існуючих норм мовленнєвого етикету скорочують комунікативну дистанцію зі співрозмовницею, використовуючи тактику компліменту. Жінки-реципієнти компліментів, відповідно, відчують себе некомфортно, оскільки такі дії адресанта призводять до «втрати обличчя» адресата та свідчать про відсутність необхідної поваги до нього. Заміна персонального ідентифікуючого вокативу компліментом-метонімією припустима лише у випадках комунікативної взаємодії чоловіків із жінками нижчого соціального статусу.

Семантичним центром компліменту є позитивна оцінка певних якостей адресата. Проведений аналіз продемонстрував, що можна виділити такі семантичні групи оцінювань у компліментах:

Тематична група	Гендер адресата	Співвідношення
Манера поведінки	Жінка	25%
Інтелектуальні здібності	Чоловік	8,3%
Зовнішність	Жінка	66,7%

А. Комплімент зовнішності адресата. Цей тип компліментів є найбільш частотним у мовленнєвому жанрі «знайомство» (66,7%) та адресується дівчині. При цьому адресант оцінює зовнішність адресата загалом, вживаючи загальноописові прикметники та прямі оцінювальні номінації. Характерною рисою вживання компліментів цього семантичного типу є їх близькість та комбінування з мовленнєвими тактиками залищань та флірту.

- *“What a nice-looking girl you are!” he murmured, though the words had not been necessary to express his sense of her magnetism. “Ah, you should see me Sundays!” she said piquantly.* [8]

Джуд зачарований Ізабеллою, тому повідомляє їй про це, даючи загальну оцінку її зовнішності (*“What a nice-looking girl you are!”*). Адресат приймає комплімент, хоча прямо й не говорить про це, проте імпліцитно погоджується і натякає на можливу зустріч у неділю, щоб Джуд міг оцінити її красу ще більше.

- *“Thank you for the sight of such a beautiful face!” said the young sergeant, without ceremony. She coloured with embarrassment. “’Twas unwillingly shown”.* [7]

Сержант Трой висловлює позитивну оцінку зовнішності Версавії у формі дедуктивного компліменту: мовленнєвий акт подяки насправді є імпліцитним компліментом. Реакція адресата є стримано-позитивною, оскільки вона не заперечує оцінку адресанта, проте зазначає, що не хотіла привертати увагу Троя до себе. Відвертий комплімент адре-

санта змушує адресата ніяковіти, а можливість для подальшого флірту, яку він їй надає, залишається нереалізованою.

Б. Комплімент манері поведінки адресата. Цей тип компліментів є другим за частотністю семантичним типом компліментів (25%), а його адресатом зазвичай виступає жінка. Адресант дає загальну оцінку манері поведінки та приємності адресата. Цей тип компліментів характеризується більшою стриманістю та етикетністю, порівняно із попереднім, проте комунікативна дистанція між співрозмовниками залишається більшою.

- *“It is done in order that I may have the pleasure of apologizing to so charming a woman, which I straightway do most humbly, madam”, he said, bowing low.*

Bathsheeba really knew not what to say”. [7]

Сержант Трой фліртує з Версавією, вживаючи дедуктивний комплімент-оцінку її манер та поведінки (*so charming a woman*) та підкріплюючи свою вербальну поведінку невербальною (*bowing low*). Проте Версавія не приймає «правил комунікативної гри», оскільки флірт з незнайомим чоловіком є неприйнятним в її когнітивній картині світу.

В. Комплімент інтелектуальним здібностям адресата. Цей семантичний тип компліменту є найменш уживаним у мовленнєвому жанрі «знайомство» (8,3%) та адресується чоловікові. Така особливість може пояснюватися гендерними стереотипами, пануючими у вікторіанському суспільстві, згідно з якими позитивними рисами жінки були насамперед зовнішність та манери, а у чоловіках насамперед цінувалися розум та освіченість.

- *“Although you are personally unknown to me, I cannot leave you without expressing my deep sense of your profound scholarship, and my admiration for the thoroughness of your studies in divinity.”* [6]

Міс Пауер обирає комплімент для ініціації знайомства із тим, кого вона вважала особою церковного сану для того, щоб висловити йому своє захоплення його освіченістю. Оцінка, яку вона висловлює, за своїм диктумом близька до похвали,

оскільки базується на реальному вчинку адресанта. Проте головною комунікативною метою адресанта є не лише висловлення свого захоплення, скільки встановлення контакту з Крістофером та скорочення соціальної та комунікативної дистанції між ними. Саме різницею між соціальними статусами комунікантів і пояснюється піднесений стиль, який використовує адресант для висловлення своєї позитивної оцінки якостей адресата.

Отже, можемо зробити висновок, що комплімент є дієвою тактикою, яка використовується з метою встановлення свого комунікативного домінування в діалозі. Як показав проведений аналіз, використання компліменту створює інтерактивне домінування в діалозі, оскільки допомагає здійснювати керівництво подальшими комунікативними ходами та діями співрозмовника (отримання компліменту передбачає відповідну позитивну/негативну реакцію на нього). Окрім того, тактика компліменту відповідного типу може використовуватися в якості інструмента для розстановки соціальних ролей у спілкуванні, скороченню комунікативної дистанції завдяки позитивній оцінці співрозмовника та завоюванню його симпатії.

Перспективи подальшого аналізу вбачаємо в дослідженні реалізації стратегії позитивного оцінювання в інших жанрах любовного дискурсу, а також у вивченні інших стратегій, що використовуються в межах діалогічного мовленнєвого жанру «знайомство» в любовному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 284 с.
2. Ковшова М.Л. Compliment and insult: общее и различное (на материале современной русской речи) / М.Л. Ковшова // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей ; под ред. Н.В. Уфимцевой, В.В. Красных, А.И. Изотова. – М. : МАКС Пресс, 2010. – Вып. 40. – С. 103–112.
3. Морозова И.С. Некоторые особенности речевого акта “комплимент” в англоязычной (британской) лингвокультуре (на материале текстов художественных произведений XX века) [Электронный ресурс] // Международная научная конференция “Изменяющийся языковой мир”. – Пермь, 2001. – Режим доступа : <http://language.psu.ru/bin/> 4. Ренц Т.Г. Романтический дискурс в коммуникативно-семиотической парадигме / Т.Г. Ренц // Вестник Челябинск. гос. ун-та. – 2011. – Вып. 58, № 25 (240) – С. 138–142.
5. Goffman I. Behavior in Public Places: Notes on the Social Organization of Gatherings / I. Goffman. – New York : The Free Press, 1963. – 248 p.
6. Hardy T. A Laodicean [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gutenberg.org/files/3258/3258-h/3258-h.htm>
7. Hardy T. Far from the Madding Crowd [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gutenberg.org/cache/epub/27/pg27.html>
8. Hardy T. Jude the Obscure [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gutenberg.org/files/153/153-h/153-h.htm>
9. Hardy T. Tess of the d'Urbervilles [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gutenberg.org/files/110/110-h/110-h.htm>
10. Hardy T. The Return of the Native [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gutenberg.org/files/17500/17500-h/17500-h.htm>

УДК 811.111'42

ОЦІНКА У ФОКУСІ ФУНКЦІОНАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ПАРАДИГМИ

М.З. Конєва (Харків)

Конєва М.З. У статті окреслено функціонування оцінних лексико-стилістичних та синтаксичних одиниць у художньому та публіцистичному дискурсах на матеріалі повісті С. Моема «Тісний куток» (The Narrow Corner) та англomовних журнальних періодичних видань. Функціональний зміст комунікативної оцінки пропонується розглядати як сукупність складових його функціональних компонентів. Стаття обґрунтовує функціональний зміст оцінки (етична/прагматична/естетична, з одного боку, та експліцитна/імпліцитна, з іншого), який актуалізується в комунікативній ситуації та націлений на отримувача оцінного повідомлення.

Ключові слова: дискурс, естетична функція, етична функція, експліцитне вираження оцінки, імпліцитне вираження оцінки, оцінне значення, позитивна/негативна оцінка.

Конєва М.З. Оценка в фокусе функционально-коммуникативной парадигмы. В статье описано функционирование оценочных лексико-стилистических и синтаксических единиц в художественном и публицистическом дискурсах на материале повести С. Моэма «Тесный угол» (The Narrow Corner) и англоязычных журнальных изданий. Функциональное содержание коммуникативной оценки предлагается рассматривать как совокупность составляющих его функциональных компонентов. Статья обосновывает функциональное содержание оценки (этическая / прагматическая / эстетическая, с одной стороны, и эксплицитная / имплицитная, с другой), которое актуализируется в коммуникативной ситуации и нацелено на получателя оценочного сообщения.

Ключевые слова: дискурс, имплицитное выражение оценки, оценочное значение, положительная / отрицательная оценка, эстетическая функция, этическая функция, эксплицитное выражение оценки.

Koniewa M.Z. Evaluation in the focus of functional-communicative paradigm. This article describes the operation of evaluation of lexical-stylistic and syntactic units in the belletristic and publicistic discourses on the material of the story by Maugham "The Narrow Corner" and English-speaking magazines. Functional content of communicative evaluation is proposed as a set of components of its functional elements. The article proves the functional content of evaluation (ethical / pragmatic / aesthetic, on the one hand, and explicit / implicit, on the other), which is updated in a communicative situation and aimed at the recipient of the message.

Key words: aesthetic function, discourse, estimated value, ethical function, explicit expression evaluation, implicit expression evaluation, positive / negative evaluation.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики в аспекті комунікативно-прагматичних досліджень особливий інтерес мовознавців викликає категорія оцінки. При цьому увагу сфокусовано на вивченні особливостей ціннісної картини світу носіїв мови та вербалізації оцінки з огляду на оцінний потенціал мовних одиниць [17, с. 82].

Оцінка дійсності за ознаками „добре” / „погано” є іманентною властивістю психіки людини. Таку оцінку людина переважно здійснює несвідомо, не відокремлюючи її від тих предметів, осіб, фактів,

явищ і станів, які становлять собою об’єкти оцінки. У людській свідомості закладено уявлення про добро і зло. Формуючись у соціумі, особистість засвоює суспільні уявлення про норму, якій у структурі оцінки відповідає поняття стереотипу. Оцінні стереотипи виконують функцію орієнтира для оцінки і переважно є імпліцитними елементами оцінної структури [7, с. 138].

Вивченню особливостей оцінки та засобів її реалізації в сучасній лінгвістиці присвячено чимало праць (Н. Арутюнова, О. Бессонова, Н. Вишива-

на, О. Вольф, Н. Кислицина, Т. Маркелова, І. Онищенко та ін.). Цікаво, що більш запитувана в мовознавчих розвідках негативна оцінка, про що свідчать роботи Л. Гуслистої, О. Кашкіної, Г. Кузенко, Н. Пазич, М. Петрушиної, Г. Скляніченко, Д. Шмельова та ін. Дослідження особливостей реалізації оцінних значень в аспекті співвідношення ознак „добре” / „погано” стає однією з актуальних проблем лінгвістики. Привабливим, на нашу думку, є аналіз функціональних виявів оцінки в художньому і публіцистичному текстах, що дозволить установити співвідношення реалізації позитивної та негативної оцінок, а також класифікувати їх за іншими параметрами.

Дослідженням оцінки як текстової (дискурсивної) категорії займалися такі вчені, як О. Вольф, Т. Космеда, М. Кайки, М. Михальченко, у дискурсах різного функційного призначення, напр., художньому – У. Соловій, епістолярному – Н. Павлик, публіцистичному – Л. Гуслиста, Н. Кочукова, С. Равлюк, І. Онищенко, науковому – Ж. Краснобаєва-Чорна, політичному – К. Серажим, рекламному – В. Зірка, Ю. Булик, розмовному мовленні – В. Труб [17, с. 83].

Актуальність статті обумовлена загальною орієнтацією сучасного мовознавства на функціональність та комунікативність. У зв'язку з цим актуальним є вивчення оцінки в аспекті комунікативно-прагматичних досліджень на матеріалі художнього та публіцистичного дискурсів.

Об'єктом дослідження є художній та публіцистичний дискурси як діалогічна взаємодія дискурсивних особистостей.

Предметом аналізу є диференціація понять “оцінка”, “оцінність”, “оцінне значення” у фокусі функціонально-комунікативної парадигми.

Метою дослідження є виявлення особливостей функціонування оцінних висловлювань у художньому та публіцистичному дискурсах у залежності від прагматичних намірів комунікантів.

Матеріалом цієї статті слугують повість С. Моєма «Тісний куток» (The Narrow Corner) та англомовні періодичні видання.

Оцінка є невід'ємною частиною комунікації,

це «розумовий акт, здійснюваний суб'єктом оцінки в процесі його діяльності» [18, с. 75–76]. Виражене мовними засобами, екстралінгвістичне явище «оцінка» переходить в мовну категорію, виступаючи в семантичній структурі слова як оцінність [12, с. 292].

Оцінка – це універсальна категорія, яка знаходить своє експліцитне або імпліцитне втілення в мовних засобах різних рівнів – словотвірному, лексичному, синтаксичному, а також у дискурсі, реалізується за допомогою мовних одиниць в єдності форми, змісту та функції в процесі комунікації, що дозволяє вважати її мовною категорією з чітко окресленим когнітивно-дискурсивним потенціалом [5, с. 24].

Оскільки предметом нашого дослідження є оцінні висловлення, а основним засобом їх актуалізації – оцінний дискурс, розглянемо детальніше поняття дискурсу. Дискурс (франц. *discourse* – мовлення) – елементарна невербалізована одиниця тексту, що становить складне ціле або виділену змістову єдність, яка на рівні мови реалізується в послідовності речень, зв'язаних між собою за змістом [15, с. 126].

Оцінка виражає особисті думки і смаки мовця, а вони різні у різних людей. У внутрішньому світі людини оцінка відповідає поглядам і відчуттям, бажанням і потребам, обов'язку і цілеспрямованій волі [14, с. 25]. Оцінне значення, таким чином, орієнтоване перш за все на суб'єкта, що говорить, воно є функцією ролі мовця в мовленнєвому акті [6, с. 44–45].

М.М. Михальченко поділяє оцінку за семантикою на позитивну та негативну. Позитивна оцінка становить мовну реалізацію позитивного ставлення (схвалення) до певних ситуацій, явищ, подій, вчинків, осіб, предметів тощо. Під негативною оцінкою ми, слідом за науковцем, розуміємо вираження негативного ставлення (несхвалення) до об'єктів дійсності [7, с. 132]. Оскільки добро і зло взаємопов'язані, а дійсність не ідеальна, то добре та погане можуть мати відносний характер, а „загальна оцінка становить свого роду баланс позитивних і негативних чинників” [2, с. 9].

Певний об'єкт може мати позитивну оцінку за одними аспектами й негативну за іншими. Тому під час визначення характеру оцінки в текстових фрагментах варто не зосереджуватися на окремих засобах реалізації оцінки, а виділяти саме таку загальну оцінку. Проілюструємо це твердження на таких прикладах:

(1) *He felt the doctor's cool stare and looking at him forced his lips to a smile, but it was a painful little smile, oddly appealing and pathetic*

(1, с. 118).

(2) *As we all know here, as does probably most of Europe that our singer Ruslana from Ukraine won the Eurovision song contest last year in Istanbul. As per the 'rules of the game' this meant that Ukraine should host the next event, its 50th Anniversary. Hurrah. But since the initial joy the practicalities of hosting the event in Kyiv have caused a few headaches, even panics. Nearly all the media here have found 'a few flies in the Eurovision ointment'* (2, с. 8).

У наведених вище фрагментах загальна оцінка негативна.

Як бачимо, позитивна оцінка включає норму й переважно не потребує уточнень, способи її реалізації в тексті більш багатозначні та функціональні. Значення негативної оцінки, на думку М.М. Михальченко, характеризують відхилення від норми [7, с. 140], а тому більш диференційовані. До того ж, для структури негативної оцінки характерна наявність інтенсифікаторів.

Об'єктами оцінних мовленнєвих актів можуть бути як живі, так і неживі предмети, а також абстрактні поняття. Якщо оцінюється людина, то об'єктами оцінки, наприклад, позитивної, можуть виступати її зовнішність, одяг, манери, смак, моральні та інтелектуальні якості, поведінка, вчинки, результати діяльності. Якщо оцінюються інші живі істоти (тварини, комахи та ін.), коло оцінюваних ознак звужується до зовнішнього вигляду і поведінки. Неживими об'єктами оцінки можуть служити предмети, природні, погодні та інші явища, абстрактні поняття (ідеї, пропозиції, новини, традиції, ін.), їжа [3, с. 23].

Якщо об'єктами позитивної оцінки виступають неживі предмети або абстрактні поняття, то такі висловлення трактуються як схвалення [3, с. 24]. У мовленнєвому акті схвалення об'єкт оцінки не збігається з адресатом, оскільки неможливо вести бесіду з неживими предметами і явищами природи: мовець може лише поділитися своїм позитивним емоційним зарядом зі співрозмовником. Проілюструємо схвалювані ознаки:

(3) *... those merry, laughing eyes were watching, weighing, judging, and forming an opinion*

(1, с. 15).

Можна помітити, що автор, як справжній психолог, особливу увагу приділяє опису очей, посмішки, оскільки, спілкуючись, люди завжди звертають увагу саме на такі речі. Зовнішність часто відбиває внутрішній стан людини, її переживання, думки та почуття, і неабияку роль у цьому відіграють прикметники з оцінювальним значенням:

(4) *He had great natural kindness* ... (1, с. 24).

Однак, не будь-яка позитивна оцінка інтер'єру, пейзажу, предметів мистецтва, їжі трактується нами як схвалення:

(5) *He was able to amuse himself with little things, and the mangy dog, the chin chickens, the potbellied child all diverted him* (1, с. 12).

Функція впливу – найважливіша функція публіцистичного тексту, тому оцінно забарвлені засоби є важливим чинником його створення. Такі мовні одиниці не тільки дають людині нове пізнання світу, але й інформують про авторське ставлення до зображуваного [1, с. 100]. Категорія оцінних суджень є ефективним засобом впливу на адресата.

Оцінка як лінгвістична категорія є одним з основних компонентів процесу комунікації. У «Термінологічній енциклопедії сучасної лінгвістики» оцінка визначається як: 1) складник конотативного компонента семантичної структури мовної одиниці; 2) текстова категорія, підпорядкована інформативності; 3) різновид модальності висловлення, який відображає аксіологічний план ситуації, позначеної повідомленням, тобто ціннісну орієнтацію мовця щодо інтеріоризованої події [15, с. 438–439].

Оцінка може виражатися лексичними засобами, лексико-стилістичними (розмовні слова, просторіччя, лайливі слова, жаргонізми, неологізми, сленгізми, термінологізми, фразеологізми) та зображальними (епітет, метафора, порівняння, іронія, оксиморон, перифраз) [1, с. 104]. Науковці по-різному розглядають проблему класифікації оцінок. Для дослідження оцінки в художніх та публіцистичних текстах ми, слідом за О.Ю. Арешенковою, будемо спиратися на класифікацію В. Федосєєва, який виділяє такі функціональні типи оцінок: морально-етичні, прагматичні та естетичні [16, с. 96]:

(6) *What's the matter with old Kim Ching? Fine old sport* (1, с. 15) (морально-етична оцінка)

(7) *The frail craft could never withstand that monstrous mountain of water* (1, с. 83) (прагматична оцінка)

(8) *Now and then a heavy sea struck them and a cloud of spoon-drift swept along the deck* (1, с. 82) (естетична оцінка).

У першому випадку автор наділяє персонажа Кім Чінга певними негативними якостями, називаючи його «старим пройдисвітом», в чому й полягає морально-етична функція, у другому – вживання прикметників *heavy*, *monstrous*, *frail* створює гнітючу атмосферу катастрофи, що наближається, до того ж співвідношення *monstrous* → *frail* є своєрідною антитезою, відображенням крихкої ненадійності життя у вирі людських пристрастей, – все це має, на думку автора, справити значне враження на адресанта (читача). І, нарешті, опис шаленого приголомшливого моря з силою-силеною морської піни, що заливала палубу, змітаючи все на своєму шляху, створює естетичне враження жаху від розбурханої стихії.

Таким чином, суб'єктивна модальність властива опису в цілому і є характерною для цієї композиційно-мовленнєвої форми. Обов'язкова наявність в описі емоційно-оцінних слів „задає“ образ особисто оцінювача – самого автора або персонажа, що спостерігає, точку зору якого автор у такий спосіб уводить [21, с. 213]. Оцінка невіддільна від оцінюючого суб'єкта і характеризує не тільки те, що оцінюється, але й оцінювача.

Найчастіше оцінка досягається через мовні засоби її вираження або через сам зміст повідомлення. Ми вважаємо, що прагматична оцінка в художніх та публіцистичних текстах значно переважає над іншими типами, а точніше об'єднує їх, тому арсенал мовних засобів ясно окреслюється: переважно це епітети, виражені прикметниками й прислівниками, що підкреслюють якості предметів і явищ, збагачуючи новими емоціями, смисловими нюансами; антитези та оксюмори, які дають змогу стисло і влучно схарактеризувати якусь важливу рису предмета, явища, події, точно виявити до них своє ставлення [8, с. 67], наприклад:

(9) *Perhaps he was not very clever, but he was immensely reliable, and the charm of his simple, honest nature pleasantly complemented the charm of his ungainly person* (1, с. 161).

В останньому випадку за допомогою слів-інтенсифікаторів *very*, *immensely* досягається значна психологізація образу, сприяючи підсилению портретних ознак героя.

Із симпатією автор зображує героя повісті, доктора Сандерса, наділяючи його позитивними епітетами, наприклад:

(10) *He seemed to them a sensible man* (1, с. 8).

Різні типи оцінки виражаються здебільшого лексичними засобами – якісними прикметниками та прислівниками [10, с. 115]; найуживаніші зображальні засоби – епітет, метафора, порівняння, що забезпечують образність та виразність.

Розглядаючи категорію оцінки у функціонально-прагматичному аспекті, С. Проскуркіна, Н. Василькова репрезентують оцінні судження в двох різновидах [13, с. 56]:

- судження, у яких об'єкт оцінки експліцитно виражений, наприклад:

(11) *He looked so young that you could hardly believe he was a grown man, and his deep, ringing voice sounded almost comic* (1, с. 125).

- судження, у яких об'єкт оцінки прямо не називається, тобто імплікується:

(12) *I do not know even what to do. What a mess!* (3, с. 12).

За нашими даними, експліцитне вираження оцінки є найбільш поширеним порівняно з імпліцитним.

Оцінка в художньому творі є одним із головних компонентів семантичного складника мовних одиниць. Категорія оцінки корелює з іншими категоріями художнього тексту, служить засобом мовного втілення його прагматичної орієнтації морально-етичного та дидактичного змісту [9, с. 6].

Категорію оцінки в художньому творі, на думку О.М. Островської, доцільно розглядати в плані змісту та в плані вираження, тобто шляхом дискурсного аналізу функціонування мовних структур. У плані змісту вона може бути меліоративною (позитивною) або пейоративною (негативною). Нейтральної оцінки не існує [9, с. 7]. У плані вираження оцінка реалізується експліцитно або імпліцитно, наприклад:

(13) *It was pitiful to think that Ah Kay, with his slender ivory beauty, must become nothing but a little shriveled, wizened Chinaman...* (1, с. 203) (негативна оцінка)

(14) *He was always very mild and amiable and polite* (1, с. 225) (позитивна оцінка)

В.І. Шаховський вважає, що наявність у семантичній структурі слова емотивного та оцінного компонента дозволяє ідентифікувати такі лексеми як “прагматичні слова”, які окрім денотативних характеристик, включають ще й компоненти “логіко-емоційного чи оцінного ставлення до денотативної частини лексичного значення слова” [19, с. 32].

За твердженням О.М. Вольф та В.І. Шаховського, в основі емоції лежить оцінка [4, с. 40–42], а кожна емоція людини є результатом певного виду оцінки [8; 18]. У цьому плані можна говорити про оцінні підстави емоцій. З іншого боку, емоція може й сама служити підставою для оцінки. У будь-якому разі емоції та оцінки пов’язані між собою причинно-наслідковими відношеннями. Отже, оцінка та емоції взаємодіють таким чином: оцінка – це думка суб’єкта про цінність об’єкта для нього, а емоція – це переживання суб’єктом цієї думки.

В англійській мові чимало й таких слів, що мають стале додаткове забарвлення. Їх називають

стилістично забарвленими. Саме така лексика переважно й використовується для передачі оцінки, оскільки вона містить компонент стилістичного значення, здатного виражати позитивне або негативне ставлення мовця до позначуваного словом предмета чи явища [11, с. 13]. У цьому зв’язку підкреслимо, що оцінка, яка міститься в значенні стилістично забарвлених слів, настільки явно виражена, що не дозволяє вживати їх в інших значеннях, наприклад:

(15) *Fred looked up quickly and a smile was wrung from his tortured lips* (1, с. 200).

Як бачимо, душевний стан Фреда безпосередньо відбивається на його обличчі.

Публіцистичний текст теж відрізняється значною кількістю маркованих лексичних одиниць, що несуть у собі оцінне значення. Наступний фрагмент з діалогічного дискурсу (інтерв’ю) ілюструє вживання в мовленні комунікантів сталих стилістично забарвлених мовних одиниць з оцінними позитивними конотаціями:

(16) *Also, these athletes behave in a more relaxed manner; they answer journalists’ questions mid show and comment on their own performances. Sometimes they can pull off a funny stunt just to amuse the crowd* (3, с. 10).

У цьому фрагменті фразеологічний вираз *to pull off a funny stunt* означає «витнути щось смішне» і стосується спортсменів, які поведуться розкуто, а, буває, й утнуть щось незвичне, розраховуючи на реакцію глядачів.

Таким чином, оцінні засоби виявляються на всіх рівнях мови. Оцінний компонент значення мовної одиниці може бути зумовлений її лексико-семантичними властивостями, приналежністю до певного дискурсу – в нашому випадку художнього й публіцистичного – і вживанням у певному контексті. Найпоширенішими є лексичні оцінні засоби, що виконують конотативну, прагматичну та естетично-етичну функції.

Перспективи дослідження вбачаємо у подальшому вивченні параметрів оцінки та визначенні її комунікативно-прагматичних функцій в інших видах дискурсу, зокрема, науковому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арешенкова О.Ю. Типи оцінок та мовні засоби їх вираження в рекламних текстах / О.Ю. Арешенкова // Філологічні студії. – 2012. – № 7. – С. 100–109.
2. Арутюнова Н.Д. Аксиология в механизмах жизни и языка / Н.Д. Арутюнова // Проблемы структурной лингвистики. – М. : Наука, 1984. – С. 5–23.
3. Бігунова Н.О. Об'єкт оцінки в позитивно-оцінних мовленнєвих актах (на матеріалі сучасної англійської мови) / Н.О. Бігунова // Лінгвістика ХХІ ст.: нові дослідження і перспективи. – 2012. – № 5. – С. 23–27.
4. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф. – М. : Наука, 1985. – 228 с.
5. Доля І.В. Когнітивно-прагматична спрямованість оцінних висловлень в англійському дискурсі / І.В. Доля // Записки з романо-германської філології. – 2009. – № 23. – С. 23–25.
6. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту / В.А. Кухаренко. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 272 с.
7. Михальченко М.М. Способи реалізації позитивної та негативної оцінки в тексті: кількісне та функціональне співвідношення / М.М. Михальченко // Лінгвістика. – 2009. – № 1 (16). – С. 132–141.
8. Новиков В.П. Компоненты функционального содержания коммуникативной оценки / В.П. Новиков // Держава та регіони. – 2009. – № 1 – 2. – С. 66–70.
9. Островська О.М. Лінгвостилістичні засоби реалізації категорії оцінки (на матеріалі американської художньої прози) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.М. Островська. – Львів, 2001. – 20 с.
10. Почепинская С.М. Коммуникативные нарушения в оценочном дискурсе / С.М. Почепинская // Актуальные проблемы филологии та перекладознавства. – Х. : ХНУ, 2005. – С. 115–117.
11. Приходько Г.І. Оцінний компонент у семантичній структурі слова / Г.І. Приходько // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2009. – № 45. – С. 12–18.
12. Прищепчук С.А. Роль оценочной лексики в формировании коммуникативного эффекта при переводе политического дискурса / С.А. Прищепчук // Мова і культура. – 2009. – № 11. – С. 292–96.
13. Проскуркіна С. Репрезентация оцінки в мікро-тексті / С. Проскуркіна, Н. Василькова // Південний архів. Філологічні науки : зб. наук. пр. – Вип.10. – Херсон : Айлант, 2001. – С. 55–58.
14. Романовская А.А. Оценочная семантика античного символа как вербальной единицы / А.А. Романовская // Мова і культура. – 2009. – № 11. – С. 25–32.
15. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія [авт.-уклад. Селіванова О.О.]. – Полтава : Довкілля – К, 2006. – 716 с.
16. Федосеев В.А. Предложения с предикатами оценки / В.А. Федосеев // Русский язык в школе. – 1998. – № 2. – С. 95–103.
17. Халіман О.В. Граматичне значення минулого часу як засіб вираження оцінки в художньому стилі / О.В. Халіман // Лінгвістичні дослідження. – 2012. – № 34. – С. 80–86.
18. Чернявская Е.А. Оценочность в семантике лексических единиц / Е.А. Чернявская // Лексическая и грамматическая семантика : материалы Республиканской научной конференции. – Белгород, 1998. – С. 75–77.
19. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В.И. Шаховский. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1987. – 192 с.
20. Concise Oxford English Dictionary / ed. by C. Soanes and A. Stevenson. – Oxford : Oxford University Press, 2004 // Babylon 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.babylon.com.
21. Fairclough N. Language and Power / Fairclough N. – L. : Longman, 1989. – 259 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Моэм У. Сомерсет. Тесный угол: [Книга для чтения на английском языке] / У. Моэм. – СПб. : Антология, КАРО, 2006. – 256 с.
2. The Ukrainian. – 2005. – № 2. – P. 8–10.
3. The Ukrainian. – 2007. – № 1. – P. 12–14.

УДК: 811.111'42

ИСТОРИЧЕСКАЯ ДИНАМИКА РЕЧЕВЫХ АКТОВ БЛАГОДАРНОСТИ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ДИАЛОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Е.В. Лященко (Харьков)

В статье рассматривается историческая динамика речевых актов благодарности в англоязычном диалогическом дискурсе, которая основывается на его гибридном характере – совмещении экспрессивной и контактивной иллокуции. Наблюдается тенденция к увеличению частотности речевого акта благодарности с экспрессивной иллокуцией, а также существенное увеличение количества клишированных формул для его выражения.

Ключевые слова: диалогический дискурс, иллокуция, историческая динамика, клише, речевой акт благодарности.

Лященко О.В. Історична динаміка мовленнєвих актів подяки в англomовному діалогічному дискурсі. У статті розглядається історична динаміка мовленнєвих актів подяки в англomовному діалогічному дискурсі, яка ґрунтується на його гібридному характері – поєднанні експресивної та контактивної іллокуції. Спостерігається тенденція до збільшення частотності мовленнєвого акту подяки з експресивною іллокуцією, а також істотно збільшення кількості клішованих формул для його вираження.

Ключові слова: діалогічний дискурс, іллокуція, історична динаміка, кліше, мовленнєвий акт подяки.

Liashchenko O.V. Historical dynamics of the speech acts of thanking in English dialogical discourse. In article historical dynamics of speech acts of thanking in English dialogical discourse which is based on its hybrid character – combination of expressional and contactive illocution is considered. The tendency to increase in rate of the speech act of thanking with expressional illocution, and also essential increase in quantity of clichéd formulas for its expression is observed.

Key words: dialogical discourse, illocution, historical dynamics, cliché, speech act of thanking.

В современной лингвистике не теряют актуальность исследования языковых способов выражения различных иллокутивных типов речевых актов (далее РА). В частности, ведутся исследования выражения благодарности средствами современного немецкого [5; 8; 14], английского [3; 6; 7] и русского [4; 9] языков. Назрела необходимость диахронического изучения РА благодарности в рамках исторической прагмалингвистики, которая ставит проблему исторической динамики реализации РА различных иллокутивных типов в диалогическом дискурсе различных эпох [12].

Цель данной статьи – установить особенности диахронического развития средств выражения РА благодарности в англоязычном диалогическом дискурсе.

Объект исследования – высказывания англоязычного диалогического дискурса, выражающие РА благодарности, которые исследуются на предмет их исторической динамики. В качестве материала исследования использованы драматические произведения У. Шекспира (XVI век) и современных авторов Великобритании (конец XIX – XX век).

Иллокутивный статус РА благодарности может быть определен путем экспликации его условий успешности, разработанных Дж. Р. Сёрлем [17, с. 51] в качестве теста на определение специфики РА, реализующихся в конкретном диалогическом дискурсе. Первое условие – условие входа – выхода – является одинаковым для всех иллоку-

тивных типов, в том числе для РА благодарности: Говорящий, выражая благодарность, должен быть в здравом уме и светлой памяти, трезвым, говорить осознанно, серьезно, не шутя, не играя роль, не паясничая, не зачитывая написанное, не говоря во сне и т. п.

Второе условие – условие пропозиционального содержания – в случае РА благодарности ограничивает выражаемую пропозицию предикацией Говорящим чувства благодарности Адресату за определенные действия, поступки, чувства, отношения, которые имеют место в настоящем или имели место в прошлом, с выгодой для Говорящего, Говорящего и Адресата или Говорящего, Адресата и третьих лиц. В пропозиции наличествует два актанта – Говорящий и Адресат, Говорящий предикацирует Адресату признак благодарности. Высказывания, употребляемые Говорящим для выражения благодарности и отражающие это условие, всегда имеют перформативную форму. Под перформативом понимается такой способ выражения иллокутивного акта, который состоит в его названии при помощи перформативной формулы наряду с его выражением. Перформативная формула предполагает употребление глагола в 1-м лице единственного числа, настоящего времени, действительного залога, изъявительного наклонения [5], например:

(1) MARCIUS. *I thank you, General,
But cannot make my heart consent to take
A bribe to pay my sword. (Shakespeare, The
Tragedy of Coriolanus, Act I. Scene IX)*

Данная формула считается эксплицитной, помимо нее выделяется и скрытая перформативная формула, в которой глагол может стоять во множественном числе, пассивном залоге, в форме инфинитива с модальным глаголом или вместо глагола может употребляться соответствующее отглагольное существительное, прилагательное или причастие [13], например:

(2) Enter PISANIO and IACHIMO
PISANIO. *Madam, a noble gentleman of Rome
Comes from my lord with letters.*
IACHIMO. *Change you, madam?*

*The worthy Leonatus is in safety,
And greets your Highness dearly. [Presents a
letter]*

IMOGEN. *Thanks, good sir.
You're kindly welcome. (Shakespeare,
Cymbeline, Act I. Scene VI)*

Перформативное выражение благодарности является клишированной формой. Под разговорным клише понимаются языковые единицы неоднородного компонентного состава, структурной организации и степени устойчивости, специфика которой обусловлена их специализацией на выражение коммуникативного намерения Говорящего [14].

Подготовительные условия описывают ситуацию, которая характеризует совершение РА благодарности:

1) Адресат в настоящем или в прошлом совершает действие / выражает чувство / мнение, имеющее прямое или косвенное отношение к Говорящему, затрагивающее его интересы и оборачивающееся в его пользу;

2) Говорящий знает об этом;

3) Говорящий и Адресат находятся в этикетной ситуации, предусматривающей социальные нормы поведения, в т.ч. выражение благодарности;

4) Говорящий предполагает, что Адресат в состоянии воспринять благодарность за свои чувства, действия и т.п.;

5) Говорящий предполагает, что Адресату будет приятно получить благодарность;

6) Для Говорящего не является очевидным, что Адресат узнает о его благодарности иным способом.

Как правило, Говорящий эксплицирует первое условие этой группы, имеющие непосредственное отношение к Адресату. Эта экспликация проявляется в добавлении к перформативной формуле элементов пропозиции, которые указывают на то действие, поступок, чувство или мнение, за которое Говорящий испытывает к Адресату чувство благодарности. В английском языке для этого используется предлог *for* (пример 3) либо отдельное высказывание в постпозиции к перформативу (пример 4):

(3) Enter ORLANDO and JAQUES

ROSALIND. *'Tis he; slink by, and note him.*

JAQUES. *I thank you for your company; but, good faith, I had as lief have been myself alone.*

ORLANDO. *And so had I; but yet, for fashion sake, I thank you too for your society.*

JAQUES. *God buy you; let's meet as little as we can. (Shakespeare, As You Like It, Act III. Scene II.)*

(4) KING HENRY. *They please us well. Lord Marquess, kneel down.*

We here create thee the first Duke of Suffolk, And girt thee with the sword. Cousin of York, We here discharge your Grace from being Regent I' th' parts of France, till term of eighteen months Be full expir'd. Thanks, uncle Winchester, Gloucester, York, Buckingham, Somerset, Salisbury, and Warwick;

We thank you all for this great favour done In entertainment to my princely queen.

Come, let us in, and with all speed provide To see her coronation beperform'd.

Exeunt KING, QUEEN, and SUFFOLK.

(Shakespeare, The Second Part of King Henry The Sixth, Act III. Scene II)

Условие искренности при реализации РА благодарности касается соответствия интенционального состояния Говорящего действительности: Говорящий в действительности испытывает чувство благодарности к Адресату за его чувства, действия и т.п. Языковое выражение данного условия состоит в добавлении в перформативную формулу наречий, указывающих на искренность Говорящего: *kindly, awfully* и т.п., например:

(5) THE SERGEANT (instinctively respectful, half to

the black coat, half to Richard's good breeding).

Well, no sir. At least, only an army chaplain.

(Showing the handcuffs.) I'm sorry, air; but duty –

RICHARD. *Just so, Sergeant. Well, I'm not ashamed of them: thank you kindly for the apology. (He holds out his hands.) (Shaw, The Devil's Disciple, Act II)*

Т.В. Ларина [6] относит такие наречия к интенсификаторам, к которым также принадлежат кли-

ше с глаголом *appreciate* или прилагательными *appreciative, grateful*, причастием *obliged* и т.п. Степень искренности Говорящего в современном англоязычном дискурсе выражают также фразы типа *from the bottom of my heart*, например:

(6) DORAN [energetically]. *Three cheers for Tom Broadbent, the future member for Rosscullen!*

AUNT JUDY [waving a half knitted sock]. *Hip hip hurray!*

The cheers are given with great heartiness, as it is by this time, for the more humorous spirits present, a question of vociferation or internal rupture.

BROADBENT. *Thank you from the bottom of my heart, friends.*

NORA [whispering to Doran]. *Take them away, Mr Doran [Doran nods]. (Shaw, John Bull's Other Island, Act IV.)*

Если Говорящий на самом деле не испытывает чувства благодарности, он фальсифицирует свою интенцию, и его РА благодарности является неискренним, лицемерным [1, с. 11]:

(7) BLANCHE: *Why, that you had to live in these conditions!*

STELLA: *Aren't you being a little intense about it? It's not that bad at all! New Orleans isn't like other cities.*

BLANCHE: *This has got nothing to do with New Orleans. You might as well say – forgive me, blessed baby! [She suddenly stops short] The subject is closed!*

STELLA [a little drily]: *Thanks.*

[During the pause, Blanche stares at her. She smiles at Blanche] *(Tennessee Williams, A Streetcar Named Desire)*

Существенное условие РА благодарности состоит в намерении Говорящего выразить чувство благодарности к Адресату и выражается во всех высказываниях, поскольку они содержат перформативную лексему, содержащую сему благодарности.

Выделяют также перлокутивное условие успешности, поскольку каждый иллокутивный акт предполагает перлокутивную цель Говорящего, ассо-

цирующую с соответствующей иллокуцией [2, с. 104]. Перлокутивное условие РА благодарности предполагает намерение Говорящего повлиять на эмоциональную сферу Адресата таким образом, чтобы тот ощутил позитивные эмоции и межличностные отношения между Говорящим и Адресатом укрепились. Данное условие, как правило, не эксплицируется.

Выполнение условий успешности влечет за собой отнесение определенного РА к экспрессивному типу, в частности, такому его подтипу, как бехабитив, который выделяется наряду с эмотивом и эвалуативом как подтип экспрессива, характеризующийся наличием этикетной ситуации [2, с. 227].

Если нарушается существенное условие, то благодарность носит формальный характер и РА квалифицируется как контактив – направленный на поддержание речевого контакта с Адресатом. В этом случае существенное условие звучит так: «Говорящий намеревается поддержать речевой контакт с Адресатом». Условие искренности для контактивов нерелевантно: для того, чтобы фатическая благодарность считалась таковой, не важно, искренне ли ее выразил Адресат. Перлокутивное условие модифицируется: «Говорящий намеревается повлиять на Адресата таким образом, чтобы тот поддержал с ним речевой контакт». В этом случае происходит «десемантизация формулы благодарности, которая превращается в формальный маркер вежливости, прагматическая функция которой – не благодарность, а оказание внимания адресату, демонстрация расположенности к нему. *Thank you* в подобных ситуациях выступает как своеобразный коммуникативный подачок» [6], например:

(8) DOLLY (*pointing to the operating chair*). *That is the most comfortable chair, Mr. Ch—crampton.*

CRAMPTON. *Thank you; but won't this young lady—(indicating Gloria, who is close to the chair)?*

GLORIA. *Thank you, Mr. Crampton: we are just going. (Shaw, You Never Can Tell, Act I.)*

(9) LADY CHILTERN. *Good afternoon, Lord Goring!*

LORD GORING. *Good afternoon, Lady Chiltern!*

Have you been in the Park?

LADY CHILTERN. *No; I have just come from the Woman's Liberal Association, where, by the way, Robert, your name was received with loud applause, and now I have come in to have my tea. [To LORD GORING.] You will wait and have some tea, won't you?*

LORD GORING. *I'll wait for a short time, thanks. (Wilde, An Ideal Husband, Act II.)*

LADY CHILTERN. *I will be back in a moment. I am only going to take my hat off.*

Исследователи неоднократно подчеркивают утрату формулами благодарности своей семантики [11; 16; 18], а Т. В. Ларина [6] объясняет этим обстоятельством употребление интенсификаторов для экспликации условия искренности: «Создается впечатление, что англичане, сами осознавая семантическую опустошенность формулы *thank you* и желая, чтобы их благодарность звучала более искренне (*heart felt and not routine*)» [15, с. 119], различными способами усиливают ее. Экспрессивность и преувеличение, помимо частотности, является еще одной особенностью, характерной для английской благодарности [6]. Такие РА благодарности называют также этикетными контактивами [10, с. 113] и фатическими эмотивами [7].

Наличие этикетной ситуации и клишированная форма выражения исключают возможность косвенной реализации РА благодарности, однако, перформативная лексема благодарности может использоваться для выражения иронических РА, упрека, обвинения, критики, которые Т.В. Ларина характеризует как «вежливый упрек» [6].

Таким образом, РА благодарности имеют гибридный иллокутивный статус: в зависимости от варьирования условий успешности, конкретный РА может быть отнесен либо к экспрессивному, либо к контактивному иллокутивному типу.

Показателем реализации РА благодарности как фатического РА прерывания контакта, является отсутствие повода или причины для благодарности, т.е. соответствующего подготовительного условия.

Основной характеристикой исторической динамики РА благодарности в англоязычном диалогическом дискурсе является преобладание в XVI веке его контактивной функции, а в современный период – экспрессивной функции. Соответственно, на протяжении пяти веков увеличивается разнообразие клишированных форм для его выражения, а также частотность добавления различных интенсификаторов. Данная тенденция объясняется особенностью социального устройства английского общества в XVI веке и дальнейшим его развитием в сторону демократизации, социального выравнивания и ослабления принципа вежливости.

Суммируя вышеизложенное, можно констатировать, что историческая динамика РА благодарности в англоязычном диалогическом дискурсе основывается на его гибридном характере, который предполагает совмещение экспрессивной и контактивной иллокуции. Наблюдается тенденция к увеличению частотности РА благодарности с экспрессивной иллокуцией, а также существенное увеличение количества клишированных формул для его выражения.

Перспективы исследования состоят в привлечении материала промежуточного временного среза (XVIII век) для углубления анализа исторической динамики способов выражения РА благодарности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабич Е.Н. Речевые акты с нарушением условия искренности в современном немецкоязычном дискурсе : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е.Н. Бабич. – Харьков, 2010. – 20 с. 2. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі / Л.Р. Безугла. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с. 3. Белодед О.Р. Структурно-семантические и коммуникативно-прагматические особенности высказываний благодарности: (на примере современного английского языка) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.04 “Германские языки” / О.Р. Белодед. – К., 1990. – 25 с. 4. Бердникова А.Г. Речевой жанр благодарности: когнитивный и семантико-прагматический аспекты: автореф. дис. на соис-

кание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / А.Г. Бердникова. – Новосибирск : Новосибирск. гос. пед. ун-т, 2005. – 20 с. 5. Козловський В.В. Формальна структура та інтерпретація деяких перформативних висловлювань (на матеріалі сучасної німецької мови) / В.В. Козловський // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 22. – Ч. 2. – Київ : ВПЦ „Київський університет”, 2007. – С. 178–182. 6. Ларина Т.В. Категория вежливости и стиль коммуникации (2009) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.k2x2.info/jazykoznanie/kategoriya_vezhливости_i_stil_kommunikacii/index.php 7. Ларина Т.В. Фатические эмотивы и их роль в коммуникации / Т.В. Ларина // Эмоции в языке и речи. – М. : Изд-во РГГУ, 2005. – С. 150–160. 8. Ліпська Є.Л. Перформативний акт подяки в сучасній німецькій мові / Є.Л. Ліпська // Наукові записки. Серія : Філологічні науки. – [Редкол. : В. Ожоган (відп. ред.) та ін.]. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – Вип. 75 (3). – С. 368–372. 9. Тарасенко Т.В. Этикетные жанры русской речи: благодарность, извинение, поздравление, соболезнование : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Т.В. Тарасенко. – Красноярск, 1999. – 20 с. 10. Формановская Н.И. Эмоции, чувства, интенции, экспрессия в языковом и речевом выражении / Н.И. Формановская // Эмоции в языке и речи. – М. : Изд-во РГГУ, 2005. – С. 106–116. 11. Aston G. Say ‘Thank you’: Some pragmatic constraints in conversational closings / G. Aston // Applied Linguistics. – 16, 1. – 1995. – P. 57–86. 12. Culperer J. Historical Sociopragmatics / J. Culperer // Jucker A., Taavitsainen I. Historical Pragmatics. – B., N.Y. : de Gruyter, 2010. – P. 69–96. 13. Fraser B. Hedged Performatives / B. Fraser // Cole P., Morgan J.L. (eds.) Speech Acts (Syntax and Semantics. Vol. 3 : Speech acts). – N.Y., San Francisco, L. : Academic Press, 1975. – P. 187–210. 14. König P.-P. Loben, danken und gedenken / P.-P. König // Beckmann S. et al. (Hg.) Sprachspiel und Bedeutung. – Tübingen : Niemeyer, 2000. – S. 343–352. 15. Owen M. Apologies and Remedial Interchanges: A study of Language Use in Social Interaction / M. Owen. – Berlin; N. Y.; Amsterdam : Mouton Publishers, 1983. – 192 p. 16. Rubin J. How to tell when someone is saying «No» Revisted / J. Rubin // W. Nessa, J. Elliot (eds.) Sociolinguistics and Language Acquisition. – Rowley; L.; Tokio : News-bury House, 1983. – P. 10–17. 17. Searle J.R. Speech Acts / J.R. Searle. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1969. – 206 p. 18. Tsui A. English Conversation / A. Tsui. – Oxford : Oxford University Press, 1994. – 298 p.

ДИСКУРСИВНІ ВЛАСТИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ «ДРУЖНЯ БЕСІДА»

Р.Ш. Мусаєва (Харків)

У статті дружню бесіду схарактеризовано як комунікативну ситуацію, що володіє усіма дискурсивними властивостями й репрезентує дружній дискурс або дискурс друзів. Узагальнення даних щодо дружби як соціально-психологічного феномену, концептуальних основ дружби та поняття комунікативної ситуації дозволило довести, що комунікативна ситуація «Дружня бесіда» являє собою вербалізовану діяльність суб'єктів, котрі концептуалізують свої інтерперсональні взаємини як дружні.

Ключові слова: дружба, дружня бесіда, дискурсивні властивості, інтерперсональні взаємини, комунікативна ситуація.

Мусаєва Р.Ш. Дискурсивные свойства коммуникативной ситуации «Дружеская беседа». В статье дружескую беседу охарактеризовано как коммуникативную ситуацию, которая владеет всеми дискурсивными свойствами и репрезентирует дружеский дискурс или дискурс друзей. Обобщение данных о дружбе как социально-психологическом феномене, о концептуальных основах дружбы и о понятии коммуникативной ситуации позволило доказать, что коммуникативная ситуация «Дружеская беседа» представляет собой вербализованную деятельность субъектов, концептуализирующих свои интерперсональные отношения как дружеские.

Ключевые слова: дружба, дружеская беседа, дискурсивные свойства, интерперсональные отношения, коммуникативная ситуация.

Musaeva R. Communicative Situation “Friendly Talk” Discursive Properties. The article aims at characterizing friendly talk as communicative situation possessing all discursive properties. Systemizing the experience of studying friendship as social-psychological phenomenon, conceptual base of friendship and the notion of communicative situation allows to argue that communicative situation “Friendly Talk” is the verbalized activity of the individuals who conceptualize their interpersonal relations as friendly ones.

Key words: communicative situation, discursive properties, friendship, friendly talk, interpersonal relations.

До актуальних проблем сучасної лінгвістики належить вивчення усіх типів та різновидів вербалізованої діяльності індивідів.

Ця діяльність охоплює як інстаційну, так і особистісну сфери, до останньої, зокрема, належить і взаємодія друзів, яка, наскільки нам відомо, ще не потрапляла у фокус мовознавчих розвідок.

Метою цієї статті є з'ясування суті дружньої бесіди, її визначення як комунікативної ситуації та виявлення її дискурсивних властивостей.

Кожній пересічній людині відомо, що таке дружба, цей феномен особистого життя людини здавна відображувався у художніх творах і ще з прадавніх часів ставав предметом наукового осмислення.

Відомо, що ще дві тисячі років тому Аристотель намагався збагнути, що таке дружба, які різновиди вона має та що слід уважати справжньою дружбою. При цьому дослідник уважав за доцільне розрізнати дружбу, засновану на інтересі, і дружбу благородну, яка заслуговує на право уважатися справжньою дружбою [17].

«Наївне» поняття *дружба* зазнає змін і в свідомості носіїв англomовного лінгвокультурного менталітету, що засвідчує аналіз лінгвокультурного концепта ДРУЖБА/FRIENDSHIP.

По-перше, відбуваються зсуви у вмісті концепту: якщо раніше англomовні комуніканти «любили» своїх друзів; відчували, що вони для них «дорогі»

(“dear”) і найдорожчі (“dearest”), то в сучасну добу найбільшої питомої ваги набувають «приємність» (“enjoyment”), «задоволення» (“pleasure”), «забава» (“fun”). У словнику Webster 1828 р., як стверджує автор, зафіксовані такі компоненти концепта ДРУЖБА/FRIENDSHIP як щирість, благородство, взаємодопомога і постійність, у той час як у сучасних словниках на перший план виходитьприємність сумісного проведення часу, а до того виникають нові компоненти (благодійна підтримка тощо). Одним з важливих аспектів дружби, що раніше містився серед провідних концептуальних ознак, а сьогодні відійшов на задній план і майже зник, є особлива довіра й бажання довіряти іншому свої переживання [8].

По-друге, змінюються й уявлення про кількість людей, з якими індивіда можуть поєднувати дружні взаємини, причому збільшуються суттєво: якщо раніше це, як правило, була одна людина, то сьогодні – можливо дюжини більш-менш випадкових приятелів.

Усе це дає підстави стверджувати, що із часом концепт ДРУЖБА/FRIENDSHIP «слабшає», межа між друзями й недругами поступово зникає, а психологічний стан духовної близькості, безкорисливої допомоги в складній ситуації переміщується у пасивний шар [8].

Такі зміни виглядають як цілком зрозумілі в сучасному англomовному суспільстві, що втрачає прив'язку до коренів, стабільність і постійність: індивід стає все більш мобільним, коло осіб, з якими він перебуває у взаємодії, постійно змінюється, тим більше, що сьогодні взаємодія відбувається не лише в реальному, але й віртуальному просторі.

Проте, дружба як фрагмент внутрішнього світу людини, його особистого життя та історії розвитку культури й соціуму сприймалась і сприймається як один з основоположних аспектів життя та визнається одним з первинних факторів у людських взаєминах, що відображено й у мовній (зокрема, англomовній) концептуалізації дружби. Аналіз мовних одиниць, що об'єктивують концепт ДРУЖБА/FRIENDSHIP засвідчив, що в найбільш загальних рисах англomовні комуніканти розуміють дружбу

як позитивні відносини між індивідами, засновані на взаємній прив'язаності, повазі та довірі, а ціннісними домінантами, пов'язаними з інтерпретаціями цього «наївного» поняття в англomовній лінгвокультурі є стійкі взаємини між людьми, взаємна приязнь, повага, довіра, взаєморозуміння, відвертість, взаємодопомога, співчуття, відвертість, безкорисливість, любов і знання [8].

Слід звернути увагу на ту обставину, що уявлення про дружбу пересічної людини та науковця, що вивчає цей феномен, значною мірою збіжні.

Зокрема, за результатами тезауруса Роже, інтерпретація концепта ДРУЖБА/FRIENDSHIP, здійснена шляхом виокремлення елементів, співвіднесених з найбільш активно використовуваними лексемами, постає як сукупність таких ознак: Amity (приязні відносини), Sociality (спілкування), Brotherhood (братерство), Likeness (схожість), Knowledge (знання), Love (любов), Intimacy (близкість), Support (підтримка), Introduction (знайомство), Reconciliation (поновлення дружніх взаємин), not Enmity (не ворожнеча) [8].

Подібні характеристики дружби перелічені й у психологічних дослідженнях, де, приміром, виокремлюють такі чотири основні ознаки: знайомство, комунікативна солідарність; особистісні інтерперсональні зв'язки, застосовані на соціальній функції; симпатія і дружелюбність [17].

Наукове осмислення дружби здійснюється з позицій філософії, етики, лінгвокультурології, але переважно психології та соціології, оскільки учені одностайні в оцінці дружби як соціально-психологічного феномену. Дружбу трактують як позитивні сталі індивідуально-вибіркові міжособистісні відносини [14, с. 512], у той час як міжособистісні відносини розуміють як суб'єктивні зв'язки і ставлення, які існують між людьми в соціальних групах; як систему міжособистісних настанов, ціннісних орієнтацій, очікувань, які визначаються змістом спільної діяльності людей [18].

Найважливішою рисою міжособистісних взаємин вважається їхня емоційна основа. Вони виникають і складаються на основі певних почуттів, що з'являються у людей по відношенню один

до одного. Це (у випадку дружби) можуть бути позитивні, зближуючі почуття, коли інша сторона виступає як бажаний об'єкт, стосовно якого демонструється готовність до співдружності [10]. Проте, хоча емоційні переживання грають велику роль у дружби, її формування та розвиток залежить від частоти контактів, належності до однієї групи, спільної діяльності [16]. Заглиблення у природу міжособистісних взаємин, дає підстави твердити про наявність особистісної, зокрема інтимно-особистісної сфери, де відбувається співучасть партнерів у проблемах один одного, можливість розділити з іншим своє духовне і практичне буття. Інтимно-особистісна взаємодія виникає за умов спільності інтересів партнерів, а співучасть забезпечується розумінням думок, почуттів і намірів іншого, емпатією. Завдяки співучасті в інтимно-особистісних відносинах відбувається самоактуалізація індивіда, чому найбільшою мірою сприяють вищі форми інтимно-особистісної взаємодії – дружба та кохання [17].

На важливість міжособистісних відносин для розвитку людини в соціумі та для її самоактуалізації указують і інші дослідники. Зазначають, що процес формування людської особистості невіддільний від соціального середовища, в якому вона живе і діє; з першого дня життя дитини тісно зв'язане з іншими людьми і вона не може розвиватися як особистість без спілкування та взаємин з ними [5]. Г. Салліван стверджує, що наш особистісний розвиток відбувається лише в соціумі, а без інших людей ми були б позбавлені особистості [13]. За А. Маслоу шлях до самоактуалізації (якої, на думку автора, досягають не усі люди, а лише ті, що є особистостями) лежить через плекання гуманістичних цінностей, переживання дружніх взаємин та єдності з іншими людьми. Самоактуалізація стає можливою лише за умов, якщо в людині є вищі потреби до розвитку, життєві цілі, істина, краса, чуйність, вірність, справедливність. Однією з рис, притаманних самоактуалізованій особистості, є дружба, яка передбачає здатність до розуміння інших людей, увагу, доброзичливість [7].

Ф. Теніс, якого називають «першим соціологом дружби», розрізняє два типи соціальних структур: дружбу засновану на безпосередній емоційній близькості та на раціональному розрахунку та поділі праці в суспільстві. Автор розглядає дружбу як втілення общинності, характерної для малих груп з неуніверсальними соціальними зв'язками в патріархальних умовах [4]. Соціальні структури, що їх розрізняє автор, певною мірою співвіднесені з давньогрецькими уявленнями про «справжню» дружбу та дружбу-співробітництво, спосіб оптимізації суспільної діяльності. У той самий час слушно стверджують про те, що в житті сучасної людини можуть співіснувати обидві соціальні структури дружби: з кимось може пов'язувати симпатія, з кимось – інтелектуальні інтереси, релігійні почуття, чи загальний життєвий досвід [4].

Учені погоджуються із думкою, що на відміну від кровноспоріднених відносин групової солідарності дружнє міжособистісне ставлення є індивідуально-вибірковим, таким, що характеризується взаємною прихильністю учасників.

Загалом позиції дослідників дружби розподіляються на дві великі групи: у межах першої дружба трактується вузько (подібно до поглядів Аристотеля на «справжню дружбу»), у межах другої групи панує широке розуміння. Ураховуючи складність, багатоаспектність дружби як соціально-психологічного феномену, у цьому дослідженні приймаємо широке розуміння, згідно якого **дружба** – це «особисті стосунки між людьми, що обумовлені духовною близькістю, спільними інтересами. В силу того, що в дружбі велику роль грають емоційні переживання, її формування та розвиток залежить від частоти контактів, належності до однієї групи, спільної діяльності» [16].

Це визначення, на наш погляд, дозволяє урахувати як соціальні (спільно групову приналежність, спільну діяльність, часті контакти), так і психологічні (духовна близькість, спільні інтереси, емоційне ставлення) аспекти та не накладає інших обмежень, окрім характеру взаємин, на коло осіб, що можуть перебувати в цих взаєминах.

Дослідники дружби звертають увагу на ту обставину, що «дружнім відносинам притаманне глибоке взаєморозуміння між людьми. Друзі можуть спілкуватися майже без слів, сприймати і точно розуміти один одного на основі ледь вловимих рухів і модуляцій голосу, незрозумілих оточуючим» [17]. Проте, з іншого боку, наголошують на тому, що міжособистісні взаємини, у числі яких і дружні, виникають і формуються в процесі спілкування [10], тобто вербальної комунікації. Дійсно, дружба, як про те свідчать наявні розвідки, формується у внутрішньому світі людини та експонується в зовнішніх проявах, основним з яких є дружня бесіда.

В основі дружньої бесіди лежить *знання* людини про соціально-психологічний феномен дружби, яке знаходить своє відображення у визначеннях дружби, а також у неписаному «*кодексі дружби*» [8].

Ці результати отримані в процесі аналізу концепта ДРУЖБА/FRIENDSHIP, котрий складає ментальну основу комунікативної ситуації «Дружньої бесіди» та визначає дискурсну природу останньої, адже на сьогодні в дискурсологічних розвідках аксіоматичним є постулат про те, що в основі дискурсу лежать ментальні моделі – структури фіксованого колективного досвіду, що розгортаються у процесі діяльності та організують дискурсивний простір у всіх його вимірах [23, с. 96].

При цьому, доведено, що концепти можуть бути актуалізовані в дискурсі за допомогою мовних засобів, які власне забезпечують доступ до концептуалізованого знання, але в цьому випадку концепт може й не мати відношення до організації дискурсу. Концепт набуває статусу такого, що творить дискурс, лише тоді, коли ми маємо справу з базовим концептом [6]. Базовий концепт визначає тип чи різновид дискурсивної діяльності, оскільки параметром цього визначення виступають сфера комунікації, характер комунікації, адресантно-адресантні конфігурації [1].

Викладене свідчить, що концепт ДРУЖБА/FRIENDSHIP слід розглядати як базовий для відповідного дискурсу. Специфіку цього дискурсу –

дискурсу дружби – вбачаємо в тому, що він структурований лише однією комунікативною ситуацією, у той час як інші дискурси охоплюють цілу низку таких ситуацій: «саме в останній період став очевидним факт існування типових комунікативних ситуацій, що дозволяє представляти різновиди дискурсу та набори комунікативних ситуацій, які з ними співвіднесені, як комунікативний континіум» [2, с. 27].

Для того, щоб з'ясувати усі суттєві дискурсивні властивості цієї комунікативної ситуації, слід перш за все уточнити зміст поняття комунікативна ситуація, яке, за усієї його важливості для комунікативної лінгвістики, теорії комунікації та дискурсології, не має на сьогодні однозначного тлумачення.

Етимологічно слово «ситуація» сягає корінням латини, де воно має форму *situs* та значення «сукупність, поєднання умов та обставин, що створюють певну обстановку та стан» [19, с. 85–86]. Комунікативна ситуація, на думку О.І. Морозової, визначається тим, «що мовець (Я) та слухач (ТИ) перебувають у певному місці (ТУТ) та часі (ЗАРАЗ) і пов'язані комунікативними відносинами, тобто обмінюються повідомленнями» [12, с. 103]; її також тлумачать як «складний комплекс зовнішніх умов спілкування та внутрішніх настроїв співрозмовників, відображених у продукті мовлення – висловленні, дискурсі» [22, с. 42].

Слід звернути увагу на ту обставину, що в сучасних лінгвістичних студіях поняття *комунікативної ситуації* проходить певну еволюцію, пов'язану зі зміною наукових парадигм, зумовлених відмінністю методологічних настанов.

Наявні на сьогодні наукові тлумачення *ситуації* можна об'єднати в дві великі групи залежно від того, як трактується її природа. Зокрема, ситуацію можна розуміти як сукупність об'єктивних обставин, котрі визначають характер соціальної діяльності та існують незалежно від їх сприйняття індивідом, або ж як відображення цих обставин у свідомості людини [12, с. 100].

Перше розуміння певною мірою характерне для комунікативної лінгвістики, де існує спрощений, об'єктивістський підхід, згідно якого ситуація

постає як реальна ситуація в її зовнішніх, об'єктивних проявах, як вона може бути описана безпристрасним, універсальним суб'єктом [12, с. 103].

Проте й у середовищі функціоналістів висловлюються інші думки, зокрема наголошують на тому, що більш значущими є *знання* про релевантні чинники світу і спів-текст, ніж світ і спів-текст як такі (виділено мною – Р.М.) [26, с. 24], а намагання описати всі ситуаційні чинники виглядає як спроба описати безкінечність [25, с. 1]. Підкреслюють також, що ситуація являє собою особливу ментальну модель, тобто суб'єктивне сприйняття комунікативної ситуації її учасниками [27, с. 22]. Отже, все більше уваги приділяється не реальним умовам спілкування, а їх відображенню в свідомості суб'єкта.

Але перелам у розумінні комунікативної ситуації відбувається у дискурсологічних студіях, через зміну філософсько-методологічного підґрунтя аналізу та появу нових синергетичних теоретичних постулатів.

У *першому* аспекті йдеться про заміну репрезентаційного стиля мислення діяльносним (див. детальніше [11; 9, с. 115–116]).

Другий аспект видозмін поглядів на суть і природу комунікативної ситуації пов'язаний із базовим дискурсологічним постулатом про нерозривну єдність когнітивних і комунікативних чинників: антропофактор, як об'єднувальне начало, забезпечує когерентне використання двох головуючих принципів лінгвістики, унаслідок чого формуються фундаментальні уявлення про нерозривні зв'язки когнітивного і соціального, когнітивного і комунікативного, колективного й індивідуального [15, с. 85], у той час як комунікативно зорієнтований дискурсологічний підхід стає новим комунікативним підходом, котрий зберігає провідні ознаки функціонального мовознавства та відрізняється принципово новою рисою – когнітивною складовою [24, с. 14–15].

Як результат формування нових філософсько-методологічних основ і теоретичних дискурсологічних постулатів виникає дещо інше уявлення про комунікативну ситуацію, яке не відкидає

повністю попередньо висловлених думок, проте суттєво їх трансформує. Зокрема, чинники, що об'єктивно існують, не ігноруються, але враховуються лише у випадку їхньої релевантності [3, с. 20], яка визначається у результаті «віддзеркалення» дійсності, що тепер описується через метафору кривого дзеркала: «мова віддзеркалює дійсність не прямо, а через два зигзаги: від реального світу до мислення та від мислення до мови. Метафора із дзеркалом вже не така точна, як здавалося спочатку, тому що дзеркало виявляється кривим: його викривлення зумовлене культурою мовного колективу» [21, с. 10].

Отже, *комунікативна ситуація* постає як ментальний конструкт, результат обробки певного перцептивного досвіду свідомістю суб'єкта [28].

Усе це має безпосереднє відношення до визначення комунікативної ситуації «Дружня бесіда»: концептуалізації суб'єктом свого попереднього досвіду взаємодії з іншим індивідом, категоризація наявних між ними відносин як дружніх та віднесення того зразка спілкування, що має місце тут і зараз, до бесіди друзів. Саме це, у першу чергу, характеризує комунікативну ситуацію «Дружня бесіда» як дискурсний феномен, адже визначення конкретного типу чи різновиду дискурсу кореспондує з специфікою соціальної дії, що дає можливість схарактеризувати цей дискурс як чий або який (наприклад, Барака Обами, батьківський, спортивний, патріотичний, політичний, терапевтичний, релігійний, юридичний і т.д.) [12, с. 102]. Очевидно, що цей перелік можна продовжити *дискурсом друзів* (чий?) або *дружнім дискурсом* (який?).

Слід зауважити, що згадані критерії виокремлення дискурсів О. І. Морозова співвідносить із міжситуаційними статичними моделями, яким відповідає розуміння дискурсу як «сукупності текстів» [там само]. Але, якщо можна вести мову про політичні, юридичні тексти, тексти продукovanі Бараком Обамою чи будь-якого іншою відомою особистістю, то важно уявити «сукупність текстів» як мовленнєвої продукції осіб різного віку, статі, соціального стану, інтересів тощо, котрі перебувають у дружніх взаєминах, Тим більше, що дослід-

ники дружби як соціально-психологічного феномену відмічають той факт, що тематика дружнього спілкування вирізняється значною різноманітністю: «У змісті спілкування друзів переважають новини особистого характеру або власні думки з приводу того, що відбувається у навколишньому світі. Для розмов вибираються такі теми, які є цікавими і значимими для кожного з друзів» [4]. Зрозуміло, що коло подій навколишнього світу та інтересів друзів може бути настільки широким, що важко навіть співвіднести ситуацію «Дружня бесіда» з якоюсь комунікативною сферою: особистісна сфера, без сумніву, має найбільшу питому вагу, проте не є єдиною, а перелік інших навряд чи можливо встановити».

Це означає, що комунікативну ситуацію «Дружня бесіда» слід трактувати в динамічному ключі, що кореспондує з розумінням дискурсу як комплексної комунікативної події, котра відбувається між мовцем, слухачем у певному просторово-часовому та ін. контексті, де акцентується інтерактивний, процесуальний, динамічний характер використання мови, котрий, образно кажучи, передбачає створення «об'єктиву», крізь який комуніканти разом дивляться на світ [12, с. 103] (з посиланням на Р. Ленекера). Із цих позицій на перший план виходить не текст бесіди, не навіть суворе дотримання «кодексу дружби», який швидше виступає як загальний орієнтир діяльності, а спільне бачення суб'єктами взаємодії своїх відносин як дружніх та втілення цих спільних уявлень у вербальну форму в процесі спілкування.

Викладене дає підстави дійти висновку, що «Дружня бесіда» – це типова комунікативна ситуація, яка визначається не суто вербальними, а дискурсивними властивостями, а саме: наявністю у суб'єктів взаємодії знання про дружбу як різновид інтерперсональних взаємин та сприйняттям конкретної ситуації взаємодії як такої, що відповідає цьому різновиду.

Перспективою роботи є визначення ролі учасника комунікативної ситуації «Дружньої бесіди» як її смислотворчого чинника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова А.Д. Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці / А.Д. Белова // Іноземна філологія. – К. : КНУ імені Т. Шевченка, 2002. – Вип. 32. – С. 11–14.
2. Белова А.Д. Лінгвістичні перспективи і прогнози у XXI столітті / А.Д. Белова // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи / НАН України Центр наук. дослідж. і викладання інозем. мов ; [ред. кол.: В.В. Акуленко (голов. ред.) та ін.]. – К. : Логос, 2006. – № 1. – С. 22–31.
3. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Дейк ван Т. А. ; [пер. с англ. ; сост. Петров В. В. ; под ред. Гарасимова]. – М. : Прогресс, 1989. – 310 с.
4. Дружба [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/>
5. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2002. – 345 с.
6. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
7. Кон И.С. Психология ранней юности / И.С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 254 с.
8. Концепт Дружба [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://images.km.ru/education/referats/46380.htm>.
9. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А.П. Мартинюк. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 196 с.
10. Міжособистісні взаємини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lb.ucoz.com/publ/33-1-0-148>.
11. Морозова О.І. Діяльнісний стиль мислення у лінгвістичних дослідженнях / О.І. Морозова // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2008. – № 811. – С. 41–45.
12. Морозова Е.И. Мировоззренческие параллели в трактовке терминов «дискурс», «контекст», «ситуация» / Е.И. Морозова // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2010. – № 897. – С. 99–105.
13. Напрямки дослідження проблеми дружби в психології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/28_OINXXI_2010/Psihologia/72653.doc.htm.
14. Петровский В.А. Личность в психологии: парадигма субъективности : [учеб. пособ.] / В.А. Петровский. – Ростов-н/Д : Феникс, 1996. – 512 с.
15. Приходько А.Н. Синтаксис естественного языка в фокусе когнитивно-дискурсивной парадигмы / А.Н. Приходько // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2003. – № 609. – С. 84–88.
16. Психологический словарь / [под ред. В.П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова]. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Педагогика – Пресс, 2001. – 440 с.
17. Психология дружбы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.troek.net/>.

18. Скрипченко О.В. Загальна психологія / О.В. Скрипченко. – К. : А.П.Н., 1999. – 461 с. 19. Солодухо Н.М. Методологія ситуативного підходу в научному пізнанні / Н.М. Солодухо // *Фундаментальні дослідження*. – 2005. – № 8. – С. 85–87. 20. Справжня дружба [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrlit.vn.ua/making1/6pv1f.html>. 21. Тер-Минасова С.Г. К вопросу о норме в языке и культуре / С.Г. Тер-Минасова // *Тверской лингвистический меридиан* : сб. науч. ст. ; [под ред. Л.П. Рыжовой]. – Тверь : Твер. гос. ун-т, 2007. – Вып. 7. В мире языка. – С. 8–16. 22. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н.И. Формановская. – М. : Русский язык, 2002. – 216 с. 23. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования / М.А. Холодная. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с. 24. Шевченко І.С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу / І.С. Шевченко // *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* : [кол. монографія] / [під заг. ред. І.С. Шевченко]. – Харків : Константа, 2005. – С. 9–20. 25. Cook G. Transcribing infinity: Problems of context presentation / G. Cook // *Journal of Pragmatics*. – 1990. – Vol. 14, № 1. – P. 1–24. 26. Cook G. The Discourse of Advertising / G. Cook. – London and New York : Routledge, 1992. – 250 p. 27. Dijk T. A., van. *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach* / T. A. van Dijk. – N.Y. : CUP, 2008. – 267 p. 28. Firth J. P. Ethnographic analysis and language in reference to Malinovsky's view / J. P. Firth // *Man and culture: An evaluation of the work of Bronislaw Malinowsky* / Ed. by J. R. Firth. – L. : Routledge and Kegan Paul, 1957. – P. 93–118.

УДК: 811.112.2'42

ІМПЛІЦИТНА АДРЕСАТНА РЕФЕРЕНЦІЯ В МОВЛЕННЄВИХ АКТАХ ДИРЕКТИВАХ

І.М. Панченко (Харків)

Статтю присвячено директивним мовленнєвим актам (прямим та непрямим), що містять імпліцитно виражену референцію до адресата. Імпліцитна адресатна референція може мати місце в будь-якому іллокутивному підтипі директиву та за умов будь-якого способу його реалізації (прямого чи непрямого). Директиви з імпліцитною адресатною референцією можуть виступати як у ролі консеквенту, так і в ролі антецеденту імпліцитного мовленнєвого акту будь-якого іллокутивного типу. Найчастішою комбінацією антецеденту й консеквенту для імпліцитних директивів є комбінація «асертив – директив», найменш частотною – «комісив – директив».

Ключові слова: адресатна референція, директив, експліцитний, іллокуція, імпліцитний, індиректний, мовленнєвий акт.

Панченко І.М. Имплицинтная адресатная референция в директивных речевых актах. Стаття посвящена директивним речевим актам (прямым и непрямым), содержащим имплицитно выраженную референцию к адресату. Имплицинтная адресатная референция может иметь место в любом иллокутивном подтипе директива и при условии любого способа ее реализации (прямого или непрямого). Директивы с имплицитной адресатной референцией могут выступать как в роли консеквента, так и в роли антецедента имплицитного речевого акта какого-либо иллокутивного типа. Наиболее частотной комбинацией антецедента и консеквента для имплицитных директивов является комбинация «асертив – директив», наименее частотной – «комиссив – директив».

Ключевые слова: адресатная референция, директив, иллокуция, имплицитный, индиректный, речевой акт, эксплицитный.

Panchenko I.M. Implicit addressee reference in directive speech acts. The article focuses on directive speech acts (direct and indirect), which contain implicit addressee reference. Implicit addressee reference can be present in any illocutionary subtype of directive no matter which way it is realized (directly or indirectly). Directives with implicit addressee reference can act both as consequent and as antecedent in implicit speech act of any illocutionary type. The most frequent combination of antecedent and consequent for implicit directives is combination “assertive – directive”, the least frequent is “commissive – directive”.

Keywords: addressee reference, directive, explicit, illocution, implicit, indirect, speech act.

Феномен непрямого мовлення вже декілька десятиліть займає провідне місце серед наукових досліджень в руслі лінгвопрагматики. Проблема імпліцитності та індиректності висловлення присвячені фундаментальні роботи провідних зарубіжних та вітчизняних лінгвістів [1; 3; 10; 13; 15]. Досліджуються непрямі мовні засоби вираження мовленнєвих інтенцій у дискурсах різних типів, індиректні мовленнєві акти різних іллокутивних типів, мовна специфіка дискурсивних імплікатур. Проте, поза увагою дослідників залишаються проблеми

імпліцитної референції, зокрема адресатної. У такому випадку референція реалізується в ситуації звернення для передачі соціально-рольового аспекту відносин «автор висловлення – адресат» [8, с. 190]. Адресатна референція виникає для обслуговування інтраперсональних відносин і є однією з найважливіших аспектів мовленнєвого акту (далі – МА), насамперед, у світлі дискурсивно орієнтованої лінгвопрагматики сьогодення.

Актуальність теми зумовлена недостатньою вивченістю феномену адресатної референції

і, зокрема, особливостей її вираження в МА різних іллокутивних типів німецькомовного діалогічного дискурсу.

Метою статті є встановлення мовних засобів (перш за все, імпліцитних), за допомогою яких вербалізується адресатна референція в директивних МА німецькомовного діалогічного дискурсу.

Об'єктом дослідження є директивні МА сучасного німецькомовного діалогічного дискурсу, які вивчаються на предмет особливостей імпліцитної адресатної референції на матеріалі персонажного мовлення сучасних літературних творів німецькомовних авторів.

Директивний іллокутивний тип мовленнєвого акту характеризується іллокутивною силою спонування адресата виконати певну дію, його пропозиція передбачає майбутню дію адресата. Як і інші іллокутивні акти, директиви мають прямий та непрямий спосіб вираження іллокутивної сили. Серед непрямих директив ми виділяємо індириктні та імпліцитні МА слідом за Веронікою Еріх, Гюнтером Зайле та Вернером Зекеландом [10; 15]. Під індириктним ми розуміємо МА, що містять конвенціоналізовані іллокутивні смисли. В таких актах має місце тільки іллокутивна імплікація – конструювання комунікантами імпліцитного іллокутивного смислу в дискурсі [1, с. 41]. Для імпліцитного МА характерним є інтендування мовцем імпліцитної пропозиції – імплікатури.

Як свідчить проаналізований масив даних, адресатна референція в німецькомовному дискурсі може виражатися прямо (експліцитно) або непрямом (імпліцитно). При цьому імпліцитність / експліцитність адресатної референції висловлення не залежить від способу реалізації МА, в якому вона представлена. Таким чином, звернення до адресата може бути оформленим експліцитно в непрямому МА та імпліцитно в прямому МА.

В німецькомовному дискурсі **експліцитні МА директиви** реалізуються за допомогою спонукальних речень та перформативних структур, тобто таких мовних засобів, які передбачають легке розпізнавання іллокутивної сили адресатом. Такі засоби вираження директивів здебільшого демон-

струють наявність прямого звернення: прономінального (за допомогою адресатних чи відповідних присвійних займенників), іменного (за допомогою іменних структур) або дієслівного (за допомогою флексії дієслова).

Маргінальною формою щодо експліцитності адресатної референції є імператив першої особи множини (*wir*), адже займенник *wir* не є адресатним займенником, а лише реалізує комбінацію *ich + du / Sie / ihr*. В певних комунікативних ситуаціях *wir* може позначати лише адресата, заміщаючи відповідний адресатний займенник, наприклад: (1) „<...> *Nennen Sie das ehrlich?*“

„*Lassen wir das*“, *bestimmte Steinbeck*. +> *Lassen Sie das!* +> *Reden Sie nicht darüber!* (*H. Steinfest: Die feine Nase der Lilli Steinbeck, S. 60*)

Імпліцитна пропозиція, яка містить референцію до адресата, експлікується нами після відповідного висловлення за допомогою логічного знаку +> – «впливає дискурсивно».

Натомість в еліптичних варіантах спонукальних речень та перформативних структур, виражених інфінітивом, іменником, дієприкметником чи дієприслівником, адресатна референція завжди реалізується імпліцитно:

(2) *Der Regisseur auf einer Probe zu den Schauspielern:*

„*Maul halten hab isch gesagt! Zum letzten Mal! So und jetzt Ausgangsposition und los. Isch hab nisch viel Zeit.*“ +> *Haltet Maul! Nehmt die Ausgangsposition ein und fangt an!*

(*M. Sachau: Kalt Duscher, S. 236*)

Непрямо адресатна референція може реалізуватися також в деяких модифікаціях експліцитних перформативних конструкцій, а саме:

- в перформативних конструкціях з інфінітивом пасиву:

(3) *Hauptmann preußisch: Halten Sie die Fresse, Lausejunge! Kummeltürke!*

Schminke: Ich fordere füsiliert zu werden! +> *Füsilieren Sie mich!*

Hauptman preußisch: Fresse, Fresse! Hier wird nicht jefordert, hier wird gehorcht! Disziplin!

Kümmeltürke! (Ö. von Horváth: *Rund um den Kongress*, S. 105)

- в так званих «прихованих перформативах» – висловленнях з перформативним дієсловом у будь якій формі, крім першої особи однини теперішнього часу дійсного способу активного стану [11]:

(4) „*Betreten verboten*“, *lies sie laut*. „*Lebensgefahr!*“ +> *Kommen Sie nicht herein!* (C. Wortberg: *Die Farbe der Angst*, S. 40)

Директивний МА може бути виражений інди- ректно за допомогою мовних засобів, що не ма- ють первинної директивної іллокутивної сили. Вжи- вання індириктних МА пояснюється їх виключною емністю та економічністю, а також тим, що вони сприяють створенню приємної, ввічливої атмосфе- ри [6, с. 80]. Як зазначає Дж. Ліч, в непрямих МА іллокутивна сила висловлення знижується, а ступінь «опціональності» зростає (цит. за: [4, с. 99]). Нека- тегоричні індириктні директиви відбивають такти- ки збереження обличчя адресата, а категоричні – тактики наполягання, інтенсифікації, ввічливості в ситуації зниження обличчя адресата [1, с. 220].

В німецькій мові існує дуже велика кількість конвенціоналізованих структур для вираження директивного МА, що пояснюється тим фактом, що історично директивний іллокутивний тип є од- ним з найбільш ранніх, як показало дослідження он- тогенезу мовленнєвих актів на матеріалі німецької мови К. Вагнера [16, с. 217]. Непряме позначення адресата в індириктних МА зазвичай є неінтендо- ваним, оскільки міститься у застиглій конвенціо- нальній формі.

Імпліцитно адресатна референція виражена в конвенціоналізованих розповідних та питальних структурах із займенниками першої особи однини та множини (*ich* та *wir* відповідно), еліптичних та безособових конструкціях.

Суб'єктно-орієнтовані висловлювання є більш ввічливими в порівнянні з об'єктно-орієнтованими, адже вони реалізують стратегію виводу адресату з дискурсу, тобто роблять можливим його дистан- ціювання від дії. Питальна конструкція із займен- ником першої особи однини (*ich*) та модальними дієсловами *dürfen* (рідше *können*) традиційно вжи-

вається для вербалізації ввічливого прохання до адресата дати дозвіл на виконання дії. Питальні спонукальні речення (*whimperative questions*) [15] надають адресату так звану «прагматичну опцію». У такий спосіб мовець демонструє свою невпев- неність в тому, що адресат може й бажає викону- вати певну дію.

(5) „*Darf ich auch mal einen Blick darauf werfen, wenn Jette damit fertig ist?*“ <...> +> *Erlauben Sie mir Ihr neues Buch zu lesen!*

Meine Mutter nickte. <...>

„*Aber nur, wenn du mir deine Meinung dazu sagst*“. (M. Feth: *Der Erdbeerpflücker*, S. 80)

Суб'єктно-орієнтовані твердження в комбінації з дієслівними формами *wollen* / *möchte* / *gern haben* / *wünschen* / *brauchen* виражають бажання або потребу адресата та реалізують індириктне про- хання. Умовний спосіб дієслова в цьому випадку виконує роль мітигатора, мінімізуючи тиск на ад- ресата. Така конструкція є типовою, в першу чер- гу, для асиметричних соціальних відносин, де ад- ресант висловлювання виконує домінуючу роль клієнта, замовника, керівника:

(6) *Angenehm leer der Laden um diese Zeit. Der Verkäufer tut trotzdem so, als hätte er alle Hände voll zu tun.*

„*Äh, hallo, äh, ich bräuchte eine Hose.*“ +> *Zeigen Sie mir Hosen!*

„*Hier bitte. Die ganze Wand ist für Herren. Und die beiden Ständer hier auch noch.*“

(M. Sachau: *Kalt Duscher*, S. 223)

За умов рівних соціальних статусів мовців та враховуючи контекст, ця конструкція слугує для вираження імпліцитного МА натякання:

(7) „*Und ich will Johannisbeermarmelade machen, Benedikts Lieblingsmarmelade, aber mein Rücken tut so wahnsinnig weh.*“ +> *Pflücke die Beeren!*

Ich kapierte sofort: „*Ich pflücke die Beeren für dich*“. (E. Heller: *Der Mann, der's wert ist*, S. 89)

Вживання модального дієслова *müssen* вербали- зує необхідність, а отже зазвичай індикує вимогу:

(8) *An der Absperrung hielt sie ein Polizist auf.*

„Ich muss hier durch“, *keuchte sie.* +> *Lassen Sie mich durch!*

„*Sind Sie verwandt?*“

„*Nein. Doch. Ich bin die Freundin* <...>“.

(*M. Suter: Small World, S. 159*)

Проте, суб'єктно-орієнтовані висловлення не є повністю конвенціональними для директивів, в залежності від контексту та емоційного забарвлення вони можуть мати іллокуцію іншого типу МА, наприклад, асертивів.

Займенник першої особи множини (*wir*) імпліцитно позначає адресата, в першу чергу, в індириктних директивах пропонування спільної дії або запрошення:

(9) „Sollten wir jetzt nicht doch die Weihnachtsplatte hören?“ *fragte meine Mutter.* +> *Hören wir (ich + ihr) die Weihnachtsplatte!* „*Hilft ja alles nichts*“, *sagte Papa, als er die bereits von Mama herausgesuchte Schalplatte auf den Plattenteller legte.* (*I. Grube: Männer sind wie Schokolade, S. 19*)

Займенник *wir* та дія в майбутньому, виражена такими темпоральними формами, як *Futur I* чи *Präsens*, реалізують індириктний наказ або інструкцію:

(10) „*Wir müssen etwas übersehen haben. So weit unten kann die Dronte nicht sein*“.

„*Hören Sie, mein Freund, wir suchen jetzt mal einen Ausgang. Danach reden wir über Ihren Vogel*“. +> *Sie sollen jetzt mit mir einen Ausgang suchen!* (*H. Steinfest: Die feine Nase der Lilli Steinbeck, S. 206*)

Разом з модальним дієсловом *müssen* займенник першої особи множини може вживатися у вимогах:

(11) „*Warum rennst du denn vor mir weg?*“, *fragt sie.*

„*Ich renne nicht*“, *sagt er.* „*Und weg schon gar nicht*“.

„Wir müssen reden“, *sagt sie.* „*Die Dinge haben sich verändert*“. +> *Rede mit mir!*

(*C. Wortberg: Die Farbe der Angst, S. 31*)

Серед конвенціоналізованих форм для каузації дії адресата представлена ціла низка еліптичних конструкцій, що не передбачають прямого звернен-

ня до адресата та індириктно реалізують такі підтипи директивів:

1) пропонування послуги, що передбачає майбутню дію адресата:

(12) „Lust auf einen Apfel?“, *fragt sie und öffnet die Tupperbox. Sie schiebt ihm einen geschälten Apfelschnitz in den Mund, reicht die Dose nach hinten.* +> *Hast du Lust auf einen Apfel?*

„Auch ein Stück?“ +> *Möchtest du auch ein Stück?*

Marc schüttelt den Kopf. (*C. Wortberg: Die Farbe der Angst, S. 32-33*)

Конвенціоналізовані субстантивні структури, типові для вираження пропонування послуги, відносять до еліптичних фразеологізмів, а отже вони представляють непрягий директив з конвенціоналізованою директивною пропозицією [1, с. 238]:

(13) *Grötzinger: Danke. Ja. (Zu Pfanzelt) Kognak?* +> *Möchtest du Kognak?*

Pfanzelt: Ja. <...> *Sie trinken und setzen sich.* (*M. Sperr: Landshuter Erzählungen, S. 303*)

2) прохання про дозвіл:

(14) „Was dagegen, wenn ich schnell ein paar Erdbeeren hole?“, *fragte ich.* <...> +> *Habt ich was dagegen, wenn ich schnell ein paar Erdbeeren hole.*

Die beiden schüttelten den Kopf. (*M. Feth: Der Erdbeerpfücker, S. 66*)

3) індириктну відповідь на пропонування послуги комісивного типу (еліптичне риторичне запитання):

(15) *Die Frau: Willst du, dass ich das Geschriebene lese?*

Der Mann: Wozu? (Zerreißt den Bogen) Ich werde diese wohlausgewogenen Dummheiten nicht öffentlich zur Kenntnis geben. +> *Lies nicht, was ich geschrieben habe!* (*A. Stolper: Konferenz mit Knarrpanti, S. 51*)

Імпліцитною адресатна референція є також у безособових конструкціях, а саме:

- у конструкції *Wie wäre es mit...?* для пропонування спільної дії:

(16) *Maja: Eiskalt! Brr! Wie wär's mit Kaffee?* +> *Trinken wir Kaffee!*

Mattias: Gute Idee. Wollt ihr auch?

Die anderen nicken. Mattias und Viola gehen ab. (H. Schertenleib: Radio Kaschmir, S. 348)

- у безособових пасивних конструкціях для вираження наказу чи вимоги:

(17) „Und überhaupt, ab morgen wird Wohnung gesucht. Das gilt für alle. Ich will raus hier. Ist mir inzwischen egal, wo es uns hinverschlägt!“
+> *Wir (ich + ihr) sollen ab morgen eine Wohnung suchen!*

(M. Sachau: *Kalt Duscher*, S. 171)

- у безособових питальних конструкціях для вираження прохання (приклад 18) чи пропонування послуги (приклад 19):

(18) „Kann ich Ihnen helfen?“
„Gibt es zufällig ein Buch, das Da kommt was! heißt?“ +> *Haben Sie ein Buch, das Da kommt was! heißt?*

„Nicht dass ich wüsste, aber ich schau mal im Computer... Ah ja, hier: Da kommt was! von Susanna Brinkelbaum, *Liebesroman, Rosa Rose Verlag, 2004. Könnte ich bis morgen bestellen.“*

„Hm, was anderes mit dem Titel gibt es nicht?“
+> *Haben Sie was anderes mit diesem Titel?*

(M. Sachau: *Kalt Duscher*, S. 27)

(19) „Darfes noch etwas sein?“ fragt plötzlich eine Stimme. +> *Möchten Sie noch etwas bestellen? Hugo sieht auf. Der Kellner steht am Tisch.*

„Oh ja, bitte“, *antwortet Hugo*, „Einen Kaffee“. *Der Kellner sieht die beiden Gläser.*

„Einen oder zwei?“, *fragt er.*

„Einer ist genug, glaube ich“.

„Wie Sie wünschen“.

(L. Thoma: *Eine Serviette, zwei Gläser*, S. 14)

- у інфінітивних зворотах для вираження поради:

(20) „Nun haben wir eine frische Blutung. <...> Es wäre einfacher gewesen, mit einem Mullappen und einer wässrigen Lösung mit H2O2 den Verband aufzuweichen und dann abzulösen“.

„Was man nicht alles verlernt hat“, *sagte Dr. Urban spöttisch.* „Wirklich... jetzt erinnere ich mich daran. Steht das nicht auch sogar im

Handbuch für Erste Hilfe...?“

(H.G. Kosalik: *Das geschenkte Gesicht*, S. 22)

Слід наголосити, що наведені вище конвенціоналізовані директивні структури в рамках імпліцитних МА можуть реалізувати інший тип МА, що ще раз підтверджує невідривність контексту від розуміння імпліцитних смислів.

Імпліцитні директиви є також доволі частотними, адже директивні МА традиційно відносять до небезпечних комунікативних дій, що загрожують негативному обличчю адресата – його потреби у недоторканості внутрішньої сфери (*face-threatening acts*) [9, с. 61]: мовець, що спонукає, приречений на вторгнення в особисту сферу адресата [4, с. 74; 7, с. 10; 12, с. 115; 14, с. 15]. Отже, уникання прямого спонукування до дії в директивах реалізує стратегію негативної ввічливості як засіб компенсації. З іншого боку, занадто категоричне висловлення не відповідає вимогам етичної та ввічливої поведінки, а отже наносить шкоду позитивному лицю самого адресанта. За таких умов ступінь вірогідності досягнення адресантом перлокутивної мети є досить високим, особливо в разі вертикального (статусного) чи горизонтального (соціального) домінування адресата. Таким чином, адресант має обирати більш доречну форму звернення до адресата, яка б не порушувала принцип ввічливості та сприяла позитивній реакції адресата на спонукування до дії.

Типові індикатори адресатної референції в імпліцитних директивах можна класифікувати у такий спосіб:

1) прономінальні (займенник першої особи однини та множини, невизначено-особові займенники, займенники третьої особи однини у випадку непрямого адресата);

2) граматичні (пасивний стан дієслова, еліпсис, безособові конструкції); еліпсис в імпліцитних МА є найчастіше ситуативним, тобто таким, що базується на спільних знаннях комунікантів щодо ситуації [1, с. 145]:

(21) „<...> Du, ich bin unglaublich hungrig.“

„Chinesisch?“ +> *Essen wir (du + ich) Chinesisch!*

„Soll mir recht sein, wenn Sie, also du, einen

finden. Mir ist es völlig egal“, sagt Ortrud.

(S. Mulansky: Tod der Unschuld, S. 40)

3) лексичні (вживання іменника замість експліцитної форми звернення);

4) фразеологічні (фразеологізми, сентенції, тавтологічні висловлення).

Проте, в МА натякання індикатори імпліцитної референції не завжди наявні, інколи непряме звернення виводиться адресатом шляхом переосмислення всього висловлення. Слідом за О.М. Белозоровою [2, с. 7] використовуємо терміни «антецедент» (для експліцитного смислу МА) та «консеквент» (для імпліцитного смислу), запозичені з логіки, де під антецедентом розуміється судження, якому в логічному зв'язку імплікації передуює слово «якщо», а під консеквентом – судження, яке слідує в імплікативному зв'язку за словом «то» [5, с. 88]. У наступному дискурсивному фрагменті і антецедентом, і консеквентом є директив:

(22) „<...> Und bitte, nicht schon wieder vor dem Jungen“, flehte sie. „Es war doch in letzter Zeit alles so schön“. +> Prügeln mich nicht vor dem Sohn!

„Nicht schon wieder vor dem Jungen, nicht schon wieder vor dem Jungen“, äffte er sie nach, ohne auf ihren letzten Satz einzugehen.

(A. Franz: Das Verlies, S. 17)

Наведений приклад ілюструє апосіопезний МА, в якому адресантом умовчується предикат, який, власне, і є індикатором адресатної референції.

Імпліцитна пропозиція директиву може сполучуватись із іллокуцією, яка не відповідає експліцитно вираженій пропозиції. Приміром, експліцитно оформлені асертиви є носіями імпліцитної пропозиції з референцією до адресата та директивною іллокуцією. Описуючи факти об'єктивної дійсності, мовець у непрямий спосіб інформує адресата про необхідність змінити існуючий стан речей:

(23) „Jakob muss morgen zum Zahnarzt“, sagte sie plötzlich. +> Bring Jakob zum Zahnarzt.

„Aha“, nickte ich.

„Um ein Uhr, gleich nach der Schule“.

„Gut“, hörte ich mich murmeln.

(L. Thoma: Das Wunschhaus, S. 32)

Досить поширеною асертивною формою імпліцитного директиву є твердження або констатація, представлена як загальноприйнята норма чи прописна істина. Така форма є характерною для інструкцій, ввічливих зауважень, порад, настанов, категоричних заборон. Дуже часто такі асертиви виражені фразеологізмами, наприклад:

(24) „Man soll nicht Gleiches mit Gleichem vergelten. Ich werde noch mit ihm reden, aber zu dem Zeitpunkt, den ich für richtig halte.“

„Wenn ein kranker Zahn heraus muß“, hielt mir Dieter entgegen, „dann hat es wenig Sinn, den Zeitpunkt zu verschieben.“ +> Du sollst kein Mitgefühl mit Levin haben.

„Doch“, sagte ich entschieden. „Wenn der Patient einen fiebrigen Infekt hat, muß man warten.“ *(I. Noll: Die Apothekerin, S. 159)*

Досить поширеною є також комбінація «експліцитний квеситив – імпліцитний директив». Формулюючи директив як інформативне чи уточнююче питання, мовець насправді має інтенцію спонукування не до відповіді на запитання, а до конкретної дії:

(25) „Was ist mit Essen?“ +> Gib mir was zum Essen!

„Ist gleich fertig“, entgegnete sie <...>.

(A. Franz: Das Verlies, S. 16)

Зустрічаються також випадки, коли МА з імпліцитною адресатною референцією та імпліцитною директивною пропозицією має експліцитну іллокуцію експресиву:

(26) „Ich sollte jemand anders schicken“, sagte Esha nachdenklich, mehr zu Floyd als zu Desprez sprechend.

„Ich bin der Beste“, sagte der Franzose. Franzosen sagen das so.

„Meine Güte, ich dachte immer, man wird härter als Mutter“, äußerte Esha Ness. „Es scheint aber das Gegenteil der Fall zu sein. Mein Herz erweicht“. <...> +> Du darfst fahren!

„Willst du damit sagen, ich kann fahren?“ fragte Desprez.

„Hau schon ab“, antwortete die Frau, die Königin war. *(H. Steinfest: Die feine Nase der Lilli Steinbeck, S. 125)*

Комбінація «експліцитний комісив – імпліцитний директив» не є поширеною. В наступному дискурсивному фрагменті настоятель релігійного угруповання, що проповідує ідеї радикального фундаменталізму в християнстві, закликає своїх братів зруйнувати старі цінності й побудувати нову, сильну церкву. Цей заклик – спонукання до дії – є імпліцитним іллокутивним смислом, експліцитно виражено комісив – обіцянку:

(27) „*Wir werden unsere Kirche wieder stark machen*“, *versprach er. „Wir werden sie von jeglichem Firlefanz befreien und zu ihrem eigentlichen Kern vordringen. Dem Glauben. Wir brauchen diesen aufgeblähten Apparat nicht, die Machtspiele der Kardinäle, die Eitelkeit der Erzbischöfe“.*

Die Brüder nickten. <...>

„*Alles, was sich ins schlechte verkehrt hat, werden wir wieder ins Gute rücken. Wir werden das Vermächtnis unseres Herrn erfüllen. Sein Reich komme!*“

„*Sein Reich komme!*“ *antworteten die Brüder wie aus einem Mund.*

(*M. Feth: Der Teufelsengel, S. 67-68*)

Проте, можливий і зворотний випадок – коли директив є носієм імпліцитної недирективної іллокуції. Наступний дискурсивний фрагмент демонструє імпліцитний експресив – докір у відсутності начитаності, виражений на ґрунті директиву – поради більше читати. Індикатором референції до адресата виступає займенник *man*:

(28) „*Man hätte sich die Zeit nehmen müssen, ab und zu ein gutes Buch zu lesen. Schade.*

Sie? Sie fliegen nach Hamburg“. +> *Sie sind nicht ausgebildet genug*

Ben dachte darüber nach, was Korbers vorletzter Satz bedeuten sollte. (P. Zeindler: Salon mit Seerosen, S.109)

Таким чином, імпліцитно адресатна референція може бути виражена в будь-якому іллокутивному підтипі МА директиву та за умов будь-якого способу його реалізації (прямого чи непрямого). Директивні МА з імпліцитною адресатною референцією можуть виступати як у ролі консеквенту,

так і в ролі антецеденту імпліцитного МА будь-якого іллокутивного типу. Найчастішою комбінацією антецеденту й консеквенту для імпліцитних директивів є комбінація «асертив – директив», найменш частотною виявилась комбінація «комісив – директив».

Перспективи дослідження стосуються розгляду засобів адресатної референції в МА інших іллокутивних типів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів в німецькомовному дискурсі / Л.Р. Безугла. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
2. Белозорова О.М. Дискурсивні властивості мовленнєвого акту натякання (на матеріалі сучасної німецької мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.М. Белозорова. – Харків, 2007. – 20 с.
3. Дементьев В.В. Непрямая коммуникация / В.В. Дементьев. – М. : Гнозис, 2006. – 376 с.
4. Ларина Т.В. Категория вежливости в английской и русской коммуникативных культурах / Т.В. Ларина. – Москва : РУЛН, 2003. – 315 с.
5. Кириллов В.И. Логика / В.И. Кириллов, А.А. Старченко. – М. : Юристъ, 1995. – 256 с.
6. Любавина А.Ю. Функционально-прагматический анализ директивных речевых актов в агитационных текстах / А.Ю. Любавина // Вестник Челябинск. гос. ун-та. Филология. Искусствоведение. – 2009. – Вып. 34. – С. 78–81.
7. Михайлова Л.В. Эволюция директивных мовленнєвих актів в англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. “Германські мови” / Л.В. Михайлова. – Харків, 2002. – 20 с.
8. Яковлева Е.В. Специфика референции личных местоимений испанского языка / Е.В. Яковлева // Ярославский педагогический вестник. – 2011. – № 4. – Том I (Гуманитарные науки). – С. 190–195.
9. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Usage / P. Brown, S. Levinson. – L., N.Y. et al. : Cambridge University Press, 1987. – XIV, 345 p.
10. Ehrlich V. Über nichtdirekte Sprechakte / V. Ehrlich, G. Saile // Linguistische Pragmatik. – Fr./M. : Athenäum, 1972. – S. 255–287.
11. Fraser B. Hedged Performatives // Syntax and Semantics. Vol. 3: Speech acts. – N.Y., San Francisco, L. : Academic Press, 1975. – P. 187–210.
12. House J. Sprechaktperforanz im Deutschen: zur Realisierung der Sprechhandlungen BITTEN/AUFFORDERN und SICH ENTSCULDIGEN / J. House // Linguistische Berichte. – 1988. – Heft 114. –

S. 114–133. 13. Sadock J.M. Speech Act Idioms / J.M. Sadock // Papers from the eighth regional meeting of the Chicago Linguistic Society. – Chicago : Chicago Linguistic Society, 1972. – P. 329–339. 14. Schmelz M.P. Psychologie der Höflichkeit. – Analyse des höflichen Aufforderns im betrieblichen Kontext am Beispiel von Arbeitsanweisungen / M.P. Schmelz. – Fr./M. et al. : Lang, 1994. – 226 S. 15. Sökeland W. Indirektheit von Sprechhandlungen / W. Sökeland. – Tübingen : Niemeyer, 1980. – VII, 168 S. 16. Wagner K.R. Pragmatik der deutschen Sprache / K.R. Wagner. – Fr./M : Lang, 2001. – 495 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Feth M. Der Erdbeerenpflücker / Monika Feth. – München : cbt, 2003. – 351 S. 2. Feth M. Der Teufelsengel / Monika Feth. – München : cbt, 2009. – 410 S. 3. Franz A. Das Verlies / Andreas Franz. – München : Knaur, 2004. – 460 S. 4. Grube I. Männer sind wie Schokolade / Irina Grube // Die Frau in der Gesellschaft. – Frankfurt am Main : Fischer, 1998. – 141 S. 5. Heller E. Der Mann, der's wert ist / Eva Heller. – München : Knaur, 1999. – 580 S. 6. Horváth, Ödon von. Rund um den Kongress / Ödon von Horváth // ders. Gesammelte Werke. Bd. 3: Komödien. – Fr./M. : Suhrkamp, 1978. – S. 75-138. 7. Kosalik H. G. Das geschenkte Gesicht / Heinz Günther Kosalik. –

Köln : H+L, 1999. – 516 S. 8. Mulansky S. Tod der Unschuld / Sandra Mulansky. – Reinbeck bei Hamburg : Rowohlt, 2000. – 256 S. 9. Noll I. Die Apothekerin / Ingrid Noll. – Zürich : Diogenes, 1996. – 207 S. 10. Sachau M. Kalt Duscher / Matthias Sachau. – Berlin : Ullstein, 2009. – 400 S. 11. Schertenleib H. Radio Kaschmir / Hansjörg Schertenleib. // Theater, Theater: Aktuelle Stücke 12 – Fr./M. : Fischer, 2002. – S. 311–364. 12. Sperr M. Landshuter Erzählungen / Martin Sperr. // Wunschkonzert. – M. : Raduga, 1983. – S. 265–330. 13. Steinfest H. Die feine Nase der Lilli Steinbeck / Heinrich Steinfest. – München : Piper, 2007. – 346 S. 14. Stolper A. Konferenz mit Knarrpanti / Armin Stolper // ders. Die Karriere des Seiltänzers. Neun Erzählungen und ein Stück. – Rostock : Hinstorff, 1981. – S. 49–93. 15. Suter M. Small World / Martin Suter. – Zürich : Diogenes, 1997. – 323 S. 16. Thoma L. Das Wunschhaus / Leonhard Thoma // Das Wunschhaus und andere Geschichten. – Ismaning : Hueber, 2006. – S. 20-33. 17. Thoma L. Eine Serviette, zwei Gläser / Leonhard Thoma // Die Blaumacherin. – Madrid : Editorial Idiomias, S.L. Unipersonal, 2010. – S. 12-17. 18. Wortberg C. Die Farbe der Angst / Christoph Wortberg. – Stuttgart / Wien : Thienemann, 2006. – 141 S. 19. Zeindler P. Salon mit Seerosen / Peter Zeindler. – Zürich-Hamburg : Arche, 1996. – 293 S.

**ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ
ВІСНИКА ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ імені В.Н. КАРАЗИНА
Серія “Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов”**

Матеріали для опублікування приймаються від спеціалістів у галузі романо-германської філології та методики викладання іноземних мов. Зміст статей повинен відповідати вимогам ВАК України (див. Бюлетені ВАК, 2003, № 1; 2008, № 2).

Мова публікацій: українська, російська, англійська, німецька, французька.

Обсяг публікацій у межах: 7–9 стор.

Термін подання статей: до 30 березня та до 30 вересня щорічно на адресу: dilovamova@mail.ru

Правила оформлення рукописів

• стаття подається у редакції Word для Windows версія 6.0, 7.0 без автоматичних переносів слів разом з двома примірниками тексту;

• індекс УДК міститься ліворуч, перед назвою публікації (шрифт 12 Times New Roman);

• відцентрована назва публікації друкується великими літерами жирним шрифтом (розмір шрифту 14), під нею в центрі звичайними літерами ініціали автора, прізвище, вчена ступінь після коми (канд. філол. наук) та поряд у дужках – назва міста;

• анотації (близько 500 знаків з пробілом, ключові слова розмістити за абеткою) на трьох мовах: українській, російській, англійській) подаються шрифтом 10 Times New Roman; на початку кожної анотації подати прізвище, ініціали автора та назву статті на відповідній мові;

• основний текст рукопису друкується через 1,5 інтервали шрифтом 12 Times New Roman або Times ET, поля ліворуч, вгорі, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 5 знаків. Чітко диференціюються тире (–) та дефіс (-);

• при використанні спеціальних шрифтів або символів їх додають відокремленими файлами. При наявності ілюстрацій їх теж подають відокремленими файлами;

• статтю необхідно узгодити з вимогами ВАК, тобто на початку вказати об'єкт, предмет, мету, матеріал та актуальність дослідження, наприкінці намітити перспективи аналізу (шрифт розріджений – 3,0);

• ілюстративний матеріал подається курсивом. Елементи тексту, які потребують виділення, підкреслюються. Значення слів тощо беруться у лапки.

• посилання у тексті оформлюються згідно з нумерацією списку використаної літератури, наприклад: С. Левінсон [1, с. 35], де перший знак – порядковий номер за списком, а другий – номер цитованої сторінки;

• завершує публікацію Література (друкується жирним шрифтом великими літерами без відступу від лівого поля). Нижче впідбір до тексту подається занумерований перелік цитованих робіт (довідники включно) в алфавітному порядку авторів, оформлений із дотриманням стандартів ВАК України 2008, наприклад:

1. Адмони В.Г. Исторический синтаксис немецкого языка / В.Г. Адмони. – М. : Высш. шк., 1963. – 335 с.
2. Богданов В.В. Коммуниканты / В.В. Богданов, В.И. Иванов // Вестник Харьк. нац. ун-та имени В.Н. Каразина. – 1989. – № 339. – С. 12–18. (див. правила оформлення списку літератури у Бюлетені ВАК № 3, 2008 р.)

При необхідності надається список джерел ілюстративного матеріалу, оформлений так само, якому передують назва джерела ілюстративного матеріалу;

• підрядкові виноски не допускаються.

В окремому файлі подаються відомості про автора (прізвище, ім'я та по батькові повністю), науковий ступінь, звання, місце роботи, посада, телефон, домашня та електронна адреси, контактні телефони.

Аспіранти та викладачі додають до рукопису витяг із протоколу засідання кафедри / вченої ради з рекомендацією рукопису до друку та рекомендацію наукового керівника на подану статтю.

Подані матеріали не рецензуються і не повертаються.

Редакційна колегія

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, № 1124

Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»

Збірник наукових праць

Українською, російською, англійською,
німецькою, французькою та ісландською мовами

Відповідальний за випуск
Технічний редактор

Л.Р. Безугла
Л.П. Зябченко

Підписано до друку 20.11.2014. Формат 60 x 84/8. Папір офсетний.
Друк ризографічний. Обл.-вид.арк. 12,5. Ум. друк. арк. 10,7.
Тираж 50 пр. Зам. 1711/2014. Ціна договірна.

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано ФОП Сверделов М.О.
м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 24, корп. А, кв. 33.
Тел.: 755-00-23

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ВОО № 971661 від 13.12.2005.